

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 428

Studia de Securitate

redakcja naukowa
Paulina Szelağ

ISSN 2657-8549

15(2) ■ 2025

Komitet Redakcyjny

prof. dr hab. Sergiusz Wasiuta – redaktor naczelny (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr hab. Danuta Kaźmierczak, prof. UKEN – zastępca redaktora naczelnego (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Karolina Baron – sekretarz redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Paulina Szelaż – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Aleksandra Zdeb – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Paulina Szczepaniak – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Zanita Zajac – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
mgr Justyna Rokitowska – grafik/koordynator zasobów internetowych (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

Rada Naukowa

prof. dr hab. Olga Wasiuta, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska – przewodnicząca
prof. dr hab. Roman Kochnowski, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Małgorzata Bereźnicka, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Jarosław Jastrzębski, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Remigiusz Kasprzycki, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Danuta Kaźmierczak, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Rafał Kopeć, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Tomasz Skrzyński, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Przemysław Wywiał, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
prof. dr Maria Alzira De Almeida Pimenta, Universidade De Uberaba, MG, Brazylia
prof. dr hab. Jacek Pawłowski, Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, Polska
prof. dr Anabela Da Silva Moura, Viana do Castelo Polytechnic, Higher School Of Education, Portugalia
prof. dr hab. Bernard Wiśniewski, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Andrzej Czupryński, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Robert Socha, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Andrzej Pieczywok, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska
dr hab. Andrzej Czop, prof. Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu, Polska
prof. dr Saadet Gülden Ayman, Uniwersytet Stambulski, Turcja
prof. dr Ane Kirkegaard, Uniwersytet w Malmö, Szwecja
prof. dr hab. Jacek Dworzecki, Akademia Korpusu Policji w Bratysławie, Słowacja
prof. Xymena Kurowska, Central European University w Budapeszcie, Węgry
prof. dr Mei-Lan Lo, Institute of Visual Art Education, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. Xavier P. Mao, North-Eastern Hill University, Indie
prof. doc. dr. Jiri Prokop, Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy
prof. dr hab. Antonina Shuliak, Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Lesi Ukrainki w Łucku, Ukraina
prof. dr Liu Shu-Ying, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. dr Kalliopi Sapountzaki, Harokopio University of Athens, Grecja
prof. dr hab. Inna Stecenko, Transport & telecommunication Institute, Ryga, Łotwa
prof. dr hab. Aleksandr Baikovs, Daugavpils University w Dyneburgu, Łotwa
prof. dr Sandra Kaija, Uniwersytet Stradynia w Rydze, Łotwa
dr António Luís Jorge Gumbe, Ministério de Cultura da República de Angola, Angola
dr Marios Panagiotis Efthymiopoulos, Neapolis University Pafos, Cypr
prof. dr hab. Sergiusz Wasiuta, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej, Kraków, Polska

Kontakt z redakcją

Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków
e-mail: studiadesecuritate@uken.krakow.pl

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2025

ISSN 2657-8549
DOI 10.24917/26578549.15.2

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56
e-mail: wydawnictwo@uken.krakow.pl
<https://ksiegarniaup.pl>

Mateusz Bołoz

Wydział Nauk o Kulturze Fizycznej i Bezpieczeństwie
Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

Ratownik Medyczny SPZOZ
Sądeckie Pogotowie Ratunkowe w Nowym Sączu

ORCID 0009-0000-8285-7814

Bezpieczeństwo służb medycznych w otwartym konflikcie zbrojnym

Wstęp

W otwartym konflikcie zbrojnym, kiedy priorytetem staje się przetrwanie i skuteczność działań militarnych, nie można zapomnieć o fundamentalnej roli, jaką odgrywają służby medyczne. To oni ratują życie – zarówno żołnierzy, jak i cywilów, często narażając własne. Dlatego kwestia bezpieczeństwa personelu medycznego w czasie wojny nie tylko dotyka aspektów humanitarnych, ale ma także wymiar prawny i strategiczny¹. To temat, który od lat budzi kontrowersje i stanowi ogromne wyzwanie zarówno dla organizacji międzynarodowych, jak i dla samych medyków².

W niniejszej pracy wystosowano następujący problem badawczy: Czy obowiązujące przepisy prawa międzynarodowego skutecznie chronią służby medyczne w czasie współczesnych konfliktów zbrojnych?

¹ *More than 300 million people globally need humanitarian assistance and Protection.* United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.unocha.org> [dostęp: 07.04.2025].

² Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022 poz. 655).

Z racji tego, że praca ma charakter teoretyczny, postawiono odpowiednią tezę: Mimo ochrony wynikającej z konwencji genewskich, służby medyczne pozostają jedną z najbardziej narażonych grup w konfliktach zbrojnych ze względu na łamanie prawa wojennego, brak poszanowania neutralności i celowe ataki na infrastrukturę medyczną.

Metody zastosowane w pracy opierały się głównie na analizie literatury przedmiotu oraz aktów prawnych. Były to opracowania naukowe, raporty Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization – WHO) czy Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Pozwalały one zrozumieć skalę zagrożeń i obowiązujące normy prawne. Analizując akty prawne, skupiono się na przeglądzie dokumentów takich jak: konwencje genewskie, protokoły dodatkowe i prawo humanitarne. Umożliwiły one ocenę, jakie przepisy chronią służby medyczne i czy są one przestrzegane. Przeanalizowano także konkretne konflikty (Syria, inne kraje arabskie, konflikt rosyjsko-ukraiński) pod kątem bezpieczeństwa personelu medycznego, co pozwalało zobaczyć, jak teoria funkcjonuje w praktyce. Zastosowana metoda opisowa pozwoliła przedstawić aktualny stan rzeczy, np. warunków pracy personelu medycznego w strefach wojny. Wśród literatury naukowej autor posiłkował się m.in. *Health care under fire* Leonarda Rubensteina, który przedstawia przypadki ataków na służby zdrowia w Syrii, Afganistanie i Ukrainie. Wskazuje on na systemowy charakter przemocy wobec medyków. Z kolei Monika Żuraw w pracy *Międzynarodowe prawo humanitarne a ochrona personelu medycznego* analizuje przepisy konwencji genewskich, ich praktyczne zastosowanie oraz luki prawne, które umożliwiają naruszenia.

Definicja otwartego konfliktu zbrojnego i jego skutki

Otwarty konflikt zbrojny to sytuacja, w której dochodzi do regularnych działań wojennych pomiędzy państwami lub państwem a zorganizowaną grupą zbrojną. Charakteryzuje się użyciem sił zbrojnych, walkami zbrojnymi oraz ofiarami wśród żołnierzy i ludności cywilnej³. Konflikt można podzielić na kilka etapów, z których każdy następny jest efektem poprzedniego:

1. wzmożony, czyli konflikt otwarty – strony w konflikcie zaczynają działać otwartym i emocjonalnym sposobem, tracąc możliwość pokojowego negocjowania⁴;

³ M. Wójcik (2021). *Zasady ochrony służb medycznych w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa humanitarnego*. „Państwo i Prawo”, 76.

⁴ A. Sparrow (2017). *Conflict and Health: Health Workers and Conflict-Related Violence*. „The Lancet”, 390(10109), s. 2535–2536.

2. przebieg konfliktu – okres, w którym konflikt narasta, a strony się wzajemnie oskarżają i podnoszą kolejne sprawy, często niezwiązane z początkową przyczyną;
3. wynik konfliktu – po konflikcie strony mogą osiągnąć korzyści, utracić pozycję lub też konflikt może prowadzić do następnych konfliktów⁵.

Rozpoczęty bądź trwający konflikt zbrojny zawsze niesie za sobą bardzo poważne i tragiczne skutki. Prowadzą one do poważnych strat, zarówno wśród wojska, jak i wśród ludności cywilnej, niosą zniszczenie, przemoc i śmierć. Zmienia się także całe społeczeństwo, zdestabilizowane, migrujące i doświadczające ciągłych zmian w strukturze władzy⁶.

Znaczenie służb medycznych w konfliktach zbrojnych i ich praca w warunkach zagrożenia

Służby medyczne odgrywają kluczową rolę w każdym konflikcie zbrojnym, a ich zadaniem jest ratowanie życia rannych żołnierzy i cywilów. To także przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się chorób w warunkach wojennych⁷. Medycy pracują często pod ostrzałem, w ciągłym stresie, często bez pomocy psychologicznej, bez odpoczynku i wsparcia, a widziane cierpienie, zwłaszcza dzieci i cywilów, ma ogromny wpływ na zdrowie psychiczne⁸. Brakuje sprzętu, leków, światła i wody. Zabiegi i operacje wykonuje się w warunkach prowizorycznych, często bez zachowania zasad aseptyki i pełnej sterylności.

W 2023 roku zarejestrowano 2562 incydenty przemocy lub utrudnień w dostępie do opieki zdrowotnej w 30 krajach objętych konfliktem. Wśród nich odnotowano 487 zabójstw pracowników służby zdrowia, 240 porwań i 445 aresztowań. Pracują także w piwnicach, a nawet w otwartym terenie. W tym samym roku odnotowano 1436 ataków na opiekę zdrowotną, w wyniku których zginęło 741 pracowników służby zdrowia i pacjentów, a 1210 zostało rannych. To dane, które wynikają z badań prowadzonych przez Światową Organizację Zdrowia, skupiającą ponad 40 organizacji pozarządowych dokumentujących przemoc wobec opieki zdrowotnej w konfliktach

⁵ Tamże, s. 59.

⁶ L.S. Rubenstein, M.D. Bittle (2010). *Responsibility for Protection of Medical Workers and Facilities in Armed Conflict*. "The Lancet", 375.

⁷ M. Nowosielski (2020). *Ochrona personelu medycznego w czasie konfliktów zbrojnych – wybrane aspekty prawne*. „Przegląd Prawniczy”, 3(55), s. 82-95.

⁸ K. Lurka (2022, 13 października). *Ochrona zdrowia w czasie konfliktu i wojny* – „Zdrowy pomysł”. Termedia. <https://www.termedia.pl/mz/Ochrona-zdrowia-w-czasie-konfliktu-i-wojny-Zdrowy-pomysl-,48239.html> [dostęp: 24.08.2025].

zbrojnych⁹. Według stanu na 16 października 2023 roku w Kibucu Kefar Azza zamordowane zostały co najmniej 52 osoby, potwierdzone było uprowadzenie 7 osób, zaś 13 uznawano za zaginione, a ich los pozostawał nieznany¹⁰. Z kolei według izraelskiej agencji do spraw zabezpieczenia społecznego Bituah Leumi w Kefar Azza zginęło 46 cywilów, z których najmłodszy miał 14 lat¹¹. Wśród porwanych do Strefy Gazy znaleźli się Alon Szamriz i Jotam Haim, którzy 15 grudnia 2023 roku zostali omyłkowo zastrzeleni przez izraelskich żołnierzy w trakcie działań wojennych w Szudżaiji, jednej z dzielnic miasta Gaza¹².

Współczesne konflikty zbrojne stawiają przed personelem medycznym ogromne wyzwania. Wbrew międzynarodowemu prawu humanitarnemu coraz częściej dochodzi do celowych ataków na szpitale, ambulanse i pracowników medycznych. W strefach działań wojennych często trudno jest dotrzeć do poszkodowanych z powodu walk, blokad drogowych czy braku bezpieczeństwa. Konflikty charakteryzują się dużą liczbą rannych cywilów, co obciąża lokalne systemy ochrony zdrowia i prowadzi do niedoboru personelu oraz zasobów. Nowoczesna broń, np. drony i ładunki improwizowane, powoduje rozległe i skomplikowane obrażenia wymagające specjalistycznej opieki chirurgicznej, a w niektórych konfliktach istnieje ryzyko użycia broni chemicznej lub biologicznej, co wymaga specjalistycznego przygotowania i sprzętu ochronnego. Zarówno pacjenci, jak i personel medyczny są narażeni na stres bojowy i inne zaburzenia psychiczne, co wpływa na ich funkcjonowanie. Ograniczony dostęp do leków, sprzętu i środków transportu utrudnia efektywne leczenie rannych. Zostają jeszcze etyczne dylematy, w których personel medyczny musi podejmować trudne decyzje, np. kogo ratować w pierwszej kolejności, często w warunkach braku wystarczających zasobów¹³.

⁹ Tamże.

¹⁰ Y. Zitun, S. Elbaz, I. Eichner, H. Gil-Ad, Y. Kraus (2023, 16 października). *Israel bombards Gaza in massive attack; Netanyahu invites Biden to Israel on solidarity visit*. Ynetnews. <https://www.ynetnews.com/article/4kemkv3z2> [dostęp: 24.08.2025].

¹¹ *Israel social security data reveals true picture of Oct 7 deaths* (2023, 15 grudnia). France 24. <https://www.france24.com/en/live-news/20231215-israel-social-security-data-reveals-true-picture-of-oct-7-deaths> [dostęp: 24.08.2025].

¹² *Israeli military says its troops shot and killed three hostages by mistake* (2023, 15 grudnia). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/15/israeli-military-says-its-troops-shot-and-killed-three-hostages-by-mistake> [dostęp: 24.08.2025].

¹³ P. Jędral (2025, 1 maja). *Zabijanie medyków na wojnie: wypadek przy pracy, usprawiedliwiona interwencja czy celowa strategia?* Oko.Press. <https://oko.press/zabijanie-medykow-na-wojnie> [dostęp: 04.03.2025].

Zagrożenia dla służb medycznych – dlaczego są atakowani?

Ratownicy, pielęgniarki i lekarze pracujący na froncie często są zmuszani do podejmowania działań w warunkach ekstremalnego stresu, bez dostępu do odpowiedniego sprzętu czy leków. Poza zagrożeniem fizycznym dochodzą obciążenia mentalne, takie jak traumatyczne przeżycia, kontakt z masowymi ofiarami, bezradność wobec cierpienia i strat, co może prowadzić do zespołu stresu pourazowego, wypalenia zawodowego i trwałego uszczerbku na zdrowiu psychicznym¹⁴. Łamanie międzynarodowych zasad ochrony opieki zdrowotnej regulowane jest przez różne akty prawne – zarówno międzynarodowe, jak i krajowe, m.in. międzynarodowe prawo humanitarne – konwencje genewskie z 1949 roku i protokoły dodatkowe z 1977 i 2005 roku w zakresie zakazu ataków na personel medyczny, placówki i transporty medyczne, a także przewidywania kar za uniemożliwianie dostępu do opieki zdrowotnej w czasie konfliktu.

Pomimo ochrony prawnej, w wielu współczesnych konfliktach dochodzi do celowych ataków na szpitale, ambulanse i punkty pierwszej pomocy. Działania te mają na celu złamanie morale przeciwnika, odcięcie go od pomocy lub zastraszenie ludności cywilnej¹⁵.

Fot. 1. Ataki na personel medyczny w Syrii

Źródło: L. Rubinstein (2021, 3 grudnia). *In Syria's Endless War Health Workers Are Not Only Collateral Damage – They're Targets*. Mother Jones. <https://www.motherjones.com/politics/2021/12/in-syrias-endless-war-health-workers-are-not-only-collateral-damage-theyre-targets> [dostęp: 04.03.2025].

¹⁴ M. Wysokińska (2022, 15 marca). *PTSD (zespół stresu pourazowego) – objawy, leczenie, przyczyny*. Medcover.pl. <https://www.medcover.pl/zdrowie/psychiczne/ptsd/> [dostęp: 24.08.2025].

¹⁵ Ukraina. *Ataki na szpitale a zbrodnie wojenne* (2022, 7 kwietnia). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/ukraina-ataki-na-szpitala-a-zbrodnie-wojenne/a-61392421> [dostęp: 07.03.2025].

Przykłady można znaleźć m.in. w Syrii, Ukrainie czy Izraelu, gdzie szpitale były regularnie bombardowane, a medycy porywani i traktowani jako zakładnicy lub zmuszani do świadczenia pomocy tylko jednej stronie konfliktu¹⁶.

Fot. 2. Ambulans wśród zniszczeń szpitala Kamal Adwan w Beit Lahia, głównej placówki medycznej w północnej części Gazy, zaatakowanej przez Izrael na początku konfliktu

Źródło: M. van der Heijden (2025, 26 lutego). *The well-worn playbook for bombing hospitals in war: deny, deflect, justify. Time for the law to close these loopholes*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2025/feb/26/the-well-worn-playbook-for-bombing-hospitals-in-war-deny-deflect-justify-time-for-the-law-to-close-these-loopholes> [dostęp: 04.03.2025].

Wojna niszczy infrastrukturę, powodując braki w zaopatrzeniu. Medycy muszą radzić sobie bez podstawowych narzędzi, leków czy odpowiednich warunków sanitarnych. Brakuje dostępu do energii, wody, a często także ochrony fizycznej placówek. Ataki na szpitale i personel medyczny efektywnie ograniczają dostęp do opieki medycznej. Przykładem jest kryzys humanitarny w Gazie. W lutym 2024 roku poinformowano, że *każdy szpital w Gazie jest albo uszkodzony, zniszczony, albo wyłączony z użytku z powodu braku paliwa*¹⁷. Statystyki WHO wskazują na 1415 potwierdzonych ataków na pracowników i placówki medyczne w Gazie i na Zachodnim Brzegu między 7 października 2023 roku a 5 kwietnia 2025 roku. Kosztowały one życie

¹⁶ L. Rubinstein (2021, 3 grudnia). *In Syria's Endless War Health Workers Are Not Only Collateral Damage – They're Targets*. Mother Jones. <https://www.motherjones.com/politics/2021/12/in-syrias-endless-war-health-workers-are-not-only-collateral-damage-theyre-targets> [dostęp: 04.03.2025].

¹⁷ P. Jędral (2025, 1 maja). *Zabijanie medyków na wojnie...* Dz. cyt.

907 medyków i raniły kolejne 1486. Co istotne, WHO podaje tylko przypadki, które potwierdziła i udokumentowała¹⁸.

Fot. 3. Krwawy atak na placówkę medyczną w Al-Ahli al-Arabi w strefie Gazy
Źródło: P. Jędral (2025, 1 maja). *Zabijanie medyków na wojnie: wypadek przy pracy, usprawiedliwiona interwencja czy celowa strategia?* *Oko.press*. <https://oko.press/zabijanie-medykow-na-wojnie> [dostęp: 04.03.2025].

Fot. 4. Rosyjski atak rakietowy na Kijów i zburzony szpital dziecięcy Ochmatdyt
Źródło: WHO: *podczas wojny w Ukrainie odnotowano prawie 2 tys. ataków na placówki medyczne*. *LRT*. <https://www.lrt.lt/pl/wiadomosci/1261/2343109/who-podczas-wojny-w-ukrainie-odnotowano-prawie-2-tys-atakow-na-placowki-medyczne> [dostęp: 07.03.2025].

¹⁸ Tamże.

Światowa Organizacja Zdrowia poinformowała, że od lutego 2022 roku, czyli początku pełnowymiarowej inwazji Rosji na Ukrainę, doszło tam do 1940 rosyjskich ataków na obiekty ukraińskiej służby zdrowia¹⁹.

Ataki na służby medyczne mają charakter psychologiczny – jeśli ludzie widzą, że nawet lekarze i ratownicy nie są bezpieczni, rośnie strach i poczucie beznadziei. Jest to forma terroru, mająca zniechęcić społeczeństwo do dalszej walki lub oporu. To może doprowadzić do ucieczki ludności cywilnej, osłabienia obrony lub presji na polityków, by się poddali²⁰.

Fot. 5. Wołnowacha, Ukraina: zniszczony szpital

Źródło: *Ukraina. Ataki na szpitale a zbrodnie wojenne* (2022, 7 kwietnia). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/ukraina-ataki-na-szpitala-a-zbrodnie-wojenne/a-61392421> [dostęp: 07.03.2025].

Mimo zapewnień i deklaracji oraz spisanych traktatów, w wielu konfliktach prawo humanitarne jest zupełnie ignorowane, a brak realnych konsekwencji sprawia, że atakowanie szpitali czy karetek jest kalkulowaną decyzją wojskową, a nie zwykłym błędem. Jest to uznawane za dopuszczalną taktykę, gdzie granice moralne i prawne są celowo ignorowane²¹.

W 2023 roku odnotowano ponad 2500 incydentów przemocy wobec placówek medycznych, co stanowi wzrost o 25% w porównaniu z rokiem 2022. Wstępne dane za 2024 rok wskazują na ponad 3000 takich ataków, co świadczy o rosnącym lekceważeniu zasady neutralności medycznej. Ponownie, w 2023 roku ONZ zweryfikowało 32 990 poważnych naruszeń wobec 22 557 dzieci w strefach konfliktów, w tym zabójstwa, okaleczenia

¹⁹ WHO: 1940 ataków na służbę zdrowia na Ukrainie od początku rosyjskiej inwazji (2024, 19 sierpnia). Medycyna Praktyczna. <https://www.mp.pl/kurier/354900,who-1940-atakow-na-sluzbe-zdrowia-na-ukrainie-od-poczatku-rosyjskiej-inwazji> [dostęp: 24.08.2025].

²⁰ *More than 300 million people...* Dz. cyt. [dostęp: 07.04.2025].

²¹ *Ukraina. Ataki na szpitale...* Dz. cyt. [dostęp: 07.03.2025].

i przymusowe deportacje. W Ukrainie zginęło co najmniej 551 dzieci, a 1895 uznano za zaginione²².

Fot. 6. Atak na klinikę położniczą w Mariupolu: zarówno przyszła matka, jak i jej nienarodzone dziecko nie przeżyli bombardowania

Źródło: *Ukraina. Ataki na szpitale a zbrodnie wojenne* (2022, 7 kwietnia). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/ukraina-ataki-na-szpitala-a-zbrodnie-wojenne/a-61392421> [dostęp: 07.03.2025].

Służby medyczne są często traktowane jako potencjalni sprzymierzeńcy wroga, zwłaszcza gdy leczą wszystkich rannych – bez względu na stronę konfliktu, co prowadzi do celowego atakowania szpitali lub konwojów pod pretekstem zwalczania terrorystów²³.

Na polu walki, szczególnie w warunkach chaosu, zniszczeń lub nocnych operacji, często dochodzi do pomyłek, gdyż oznaczenia medyczne mogą być niewidoczne²⁴. Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca mogą być źle rozpoznane, zwłaszcza przy ostrzale z powietrza. Jednym z wielu przykładów takich zdarzeń był atak sił izraelskich na składający się z dwóch pojazdów konwój z pomocą humanitarną organizacji World

²² *Bezprecedensowa eskalacja przemocy wobec dzieci w konfliktach zbrojnych. Raport ONZ* (2025, 20 czerwca). PAP. <https://www.pap.pl/aktualnosci/bezprecedensowa-eskalacja-przemocy-wobec-dzieci-w-konfliktach-zbrojnych-raport-onz> [dostęp: 24.09.2025].

²³ *Konstytucja Światowej Organizacji Zdrowia. Porozumienie zawarte przez Rządy reprezentowane na Międzynarodowej Konferencji Zdrowia i Protokół dotyczący Międzynarodowego Urzędu Higieny Publicznej, podpisane w Nowym Jorku dnia 22 lipca 1946 r.* Sejm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19480610477/O/D19480477.pdf> [dostęp: 28.09.2025].

²⁴ *Everyone wounded or sick during armed conflict has the right to health care* (2016, 9 grudnia). IFMSA. <https://ifmsa.org/everyone-wounded-sick-armed-conflict-right-health-care> [dostęp: 15.04.2025].

Central Kitchen dostarczającej żywność dla Palestyńczyków w Gazie. W ataku zginęło siedem osób, w tym jeden Polak²⁵. W obliczu tragedii, kara wydaje się dalece niewspółmierna do popełnionych czynów. Na doniesienia o ataku w zaskakujący sposób zareagowali przedstawiciele Izraela²⁶. Premier Benjamin Netanjahu stwierdził, że to się zdarza na wojnie, tymczasem, jak wynika z doniesień przedstawicieli organizacji humanitarnych, zabici wolontariusze w momencie izraelskiego ataku poruszali się wyraźnie oznaczonym samochodem²⁷.

Zdarza się też, że niektóre strony konfliktu wykorzystują oznaczenia ochronne na pojazdach czy budynkach do ukrycia amunicji, broni lub sztabów dowodzenia. Kiedy druga strona to odkryje, zaczyna traktować nawet prawdziwe szpitale czy karetki jako potencjalne zagrożenie. Oczywiście prowadzi to do utraty zaufania wobec symboli medycznych i eskalacji przemocy wobec prawdziwych medyków²⁸. Przykładów takich praktyk jest bardzo wiele. Rosyjskie siły wielokrotnie atakowały szpitale i karetki, często mimo ich wyraźnego oznaczenia. Równocześnie oskarżały Ukrainę o umieszczanie jednostek bojowych w szpitalach – choć dowody wskazują, że w większości przypadków obiekty medyczne były realnie wykorzystane zgodnie z przeznaczeniem²⁹.

Państwo Islamskie po 2014 roku świadomie używało szpitali jako osłony dla swoich dowódców i arsenałów, wiedząc, że siły koalicji będą unikać ataków na takie cele. Dochodziło do maskowania działań zbrojnych pod przykrywką symboli medycznych.

Wykorzystywanie karetek czy szpitali w sposób sprzeczny z międzynarodowym prawem humanitarnym widoczne jest w Syrii od początku konfliktu w 2011 roku. Przewożono broń i bojowników pojazdami oznaczonymi symbolem Czerwonego Półksiężyca, a szpitale polowe były często lokowane blisko stanowisk ogniowych, służąc wręcz jako bazy operacyjne. Wywołało to protesty Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca³⁰.

²⁵ M. Urzędowska (2024, 5 kwietnia). *Izrael wyrzuca oficerów, którzy kazali ostrzelać konwój w Gazie. Major popełnił fatalny błąd*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,30861462,po-ataku-na-konwoj-w-gazie-major-pomylil-torbe-z-bronia.html> [dostęp: 07.03.2025].

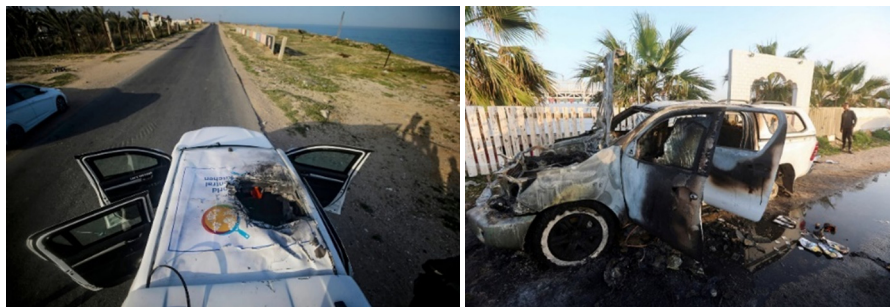
²⁶ M. Grzybowski (red.). (2019). *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*. Wolters Kluwer. Warszawa.

²⁷ Tamże.

²⁸ M. Urzędowska (2025, 6 kwietnia). *Masakra palestyńskich ratowników. Izrael: „Pomyliliśmy się”*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,31832830,izrael-zabijajac-palestynskich-ratownikow-pomylilismy-sie.html> [dostęp: 15.04.2025].

²⁹ P. Nodzyńska, K. Jaroch (2025, 3 czerwca). *Wojna w Ukrainie. Ukraina zaproszona na szczyt NATO w Hadze, Trump otwarty na spotkanie z Zełenskim i Putinem*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/relacje/14,126862,31993082.html> [dostęp: 25.08.2025].

³⁰ M. Grzybowski (red.). (2019). *Międzynarodowe prawo...* Dz. cyt.

Fot. 7. Zniszczony samochód wolontariuszy World Central Kitchen w Gazie

Źródło: M. Urzędowska (2024, 5 kwietnia). *Izrael wyrzuca oficerów, którzy kazali ostrzelać konwój w Gazie. Major popełnił fatalny błąd*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,30861462,po-ataku-na-konwoj-w-gazie-major-pomyлил-torbe-z-bronia.html> [dostęp: 07.03.2025].

Fot. 8. Pogrzeb palestyńskich medyków zastrzelonych przez żołnierzy armii izraelskiej w Strefie Gazy 31.03.2025 r.

Źródło: M. Urzędowska (2025, 6 kwietnia). *Masakra palestyńskich ratowników. Izrael: „Pomyliliśmy się”*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,31832830,izrael-zabijajac-palestynskich-ratownikow-pomyliliśmy-sie.html> [dostęp: 15.04.2025].

Ochrona ratowników i całego personelu medycznego podczas konfliktów zbrojnych

Jak chronić służby medyczne podczas trwającego konfliktu zbrojnego? Nie jest to łatwe i zwykle niewykonalne w 100%, ale wymaga działania w wielu wymiarach. Personel medyczny w konflikcie zbrojnym jest chroniony przez

konwencji genewskie z 1949 r. i protokoły dodatkowe. I konwencja genewska chroni rannych i chorych żołnierzy oraz personel medyczny sił zbrojnych, natomiast IV mówi o ochronie ludności cywilnej, w tym cywilnych szpitali i medyków. Protokół I z 1977 roku mówi o ochronie w konfliktach międzynarodowych, a II (1977) – o ochronie w konfliktach wewnętrznych. Zgodnie z art. 12 protokołu I personel medyczny nie może być przedmiotem ataku, a atakowanie go stanowi zbrodnię wojenną³¹.

Egzekwowanie prawa międzynarodowego, w tym zakazu atakowania personelu medycznego wynikającego z konwencji genewskich, w praktyce jest bardzo trudne, selektywne i często uzależnione od woli politycznej oraz możliwości organizacyjnych. Kluczowy jest pierwszy krok, czyli dokumentowanie naruszeń i zbieranie dowodów, np. zdjęć, nagrań, zeznań, danych geolokalizacyjnych³². Kolejną czynnością jest ściganie sprawców w sądach krajowych i międzynarodowych. Często jednak państwa chronią swoich żołnierzy lub nie uznają odpowiedzialności.

Międzynarodowy Trybunał Karny może oskarżyć sprawców, ale tylko jeśli państwo uznaje jego jurysdykcję lub sprawę przekaże Rada Bezpieczeństwa ONZ³³. Nie zawsze jest to takie oczywiste i często występują różnego rodzaju bariery i problemy. Brak jest woli politycznej czy dostępu do miejsca przestępstwa (zniszczone strefy wojny, zniszczone dowody). Pojawia się też presja polityczna i dyplomatyczna, przez co Międzynarodowy Trybunał Karny bywa blokowany przez wpływowe państwa³⁴.

Przykładami działania prawa są:

- Jugosławia – skazano dowódców za ataki na szpitale;
- Syria – organizacje udokumentowały setki ataków na szpitale, ale nikt z wyższych rangą jeszcze nie został osądzony;
- Ukraina (po 2022 roku) – Międzynarodowy Trybunał Karny wszczął śledztwo ws. zbrodni wojennych, w tym ataków na medyków³⁵.

Obowiązek wymuszenia odpowiedzialności za łamanie prawa międzynarodowego, w tym zakazu atakowania personelu medycznego, spoczywa na kilku podmiotach:

³¹ *Konwencja Genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu z dnia 12 sierpnia 1949 r.* Sejm. <https://biblioteka.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1949-2.html> [dostęp: 5.06.2025].

³² *Everyone wounded or sick during armed conflict...* Dz. cyt. [dostęp: 15.04.2025].

³³ *Konwencja Genewska o polepszeniu losu rannych...* Dz. cyt. [dostęp: 05.06.2025].

³⁴ M. Grzybowski (red.) (2019). *Międzynarodowe prawo...* Dz. cyt.

³⁵ *Wojna na Ukrainie. Międzynarodowy Trybunał Karny otworzył śledztwo ws. zbrodni wojennych* (2022, 3 marca). Wprost. <https://www.wprost.pl/swiat/10642699/wojna-na-ukrainie-miedzynarodowy-trybunal-karny-otworzyl-sledztwo-ws-zbrodni-wojennych.html> [dostęp: 25.08.2025].

- Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca – nie ściga przestępstw, ale dokumentuje naruszenia, działa jako neutralny obserwator, informuje odpowiednie władze, wywiera presję dyplomatyczną i promuje edukację o prawie humanitarnym;
- Organizacje pozarządowe i opinia publiczna – NGO (*Non-Governmental Organization*, np. Human Rights Watch, Amnesty International) zbierają dowody, wspierają ofiary, nagłaśniają sprawy, a presja opinii międzynarodowej często zmusza rządy do działania.

Stosowanie wyraźnych oznaczeń takich jak czerwony krzyż czy półksiężyc pomaga identyfikować obiekty i pojazdy jako neutralne, lecz muszą być widoczne i jak najbardziej respektowane. Zapewniają też, że oznaczone jednostki nie mogą być celem ataku, i informują strony konfliktu, że są pod ochroną. Zapewnia to konwencja genewska z 1949 r. oraz protokoły dodatkowe:

- artykuł 38 – definiuje emblemat Czerwonego Krzyża na białym tle jako znak ochronny;
- artykuł 39 – określa, kto może używać tego znaku i w jakich warunkach;
- artykuł 40 – zakazuje nadużywania emblematów ochronnych;
- artykuł 18 protokołu dodatkowego I (1977; dotyczy ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych) – rozszerza zasady używania emblematów i wprowadza nowe znaki (np. Czerwony Kryształ),
- artykuł 85 ust. 3(f) protokołu dodatkowego I – uznaje nadużycie emblematów ochronnych za poważne naruszenie prawa międzynarodowego³⁶.

Najczęściej używa się oznaczeń takich jak flagi lub pasy w określonych kolorach, a także oznaczanie pojazdów konkretnymi symbolami. Konwoje pomocy humanitarnej często używają jasnych, widocznych kolorów, takich jak biały lub niebieski, często w połączeniu z czerwonym krzyżem lub innymi symbolami.

Ratownicy medyczni, lekarze, pielęgniarki powinni przechodzić kursy z zakresu przetrwania w warunkach bojowych, szybkiej ewakuacji i procedur działania pod ostrzałem.

Większość cywilnych pracowników medycznych nie przechodzi takich szkoleń obowiązkowo. Ich szkolenie koncentruje się na standardowej medycynie ratunkowej, ale w niektórych krajach lub jednostkach tego typu treningi mogą być zalecane, ale często są dodatkowe. Niektórzy cywilni ratownicy biorą udział w kursach Taktycznej Opieki nad Poszkodowanym na Polu Walki (Tactical Combat Casualty Care – TCCC) na własną rękę, zwłaszcza jeśli pracują w rejonach wysokiego ryzyka na misjach zagranicznych czy w rejonach kryzysowych³⁷.

³⁶ Konwencja Genewska o polepszeniu losu rannych... Dz. cyt. [dostęp: 05.08.2025].

³⁷ G. Gierelak (2025, 12 lipca). *Narodowy program szkoleń w zakresie medycyny taktycznej: komponent kadrowy strategicznej triady bezpieczeństwa medycznego państwa*. Defence24.

Inaczej wygląda to u służb medycznych związanych z wojskiem, służbami specjalnymi lub organizacjami ratunkowymi działającymi w strefach konfliktów, gdyż przechodzą obowiązkowe kursy z zakresu Taktycznej Opieki nad Poszkodowanym w Warunkach Bojowych. Szkolenia te obejmują działania pod ostrzałem, ewakuację rannych w strefie zagrożenia, priorytety medyczne w warunkach taktycznych czy użycie oporządzenia taktycznego i komunikację w zespole w warunkach zagrożenia.

Fot. 9. Izraelski ratownik medyczny Magen David Adam (Izraelskie Pogotowie Ratunkowe) z bronią

Źródło: הפירשה תובקעב תובא תיבמ מיידועים מילוח יוניפב מייעים א"דמ יתווצ (2025, 30 kwietnia). <https://www.mdais.org/news/300425-fire> [dostęp: 02.06.2025].

Istnieją regulacje prawne dotyczące noszenia broni przez medyków w konfliktach zbrojnych, które wynikają z międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH), a zwłaszcza z konwencji genewskich. W I konwencji genewskiej z 1949 roku o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach

<https://defence24.pl/polityka-obronna/narodowy-program-szkolen-w-zakresie-medycyny-taktycznej-komponent-kadrowy-strategicznej-triady-bezpieczenstwa-medycznego-panstwa> [dostęp: 25.09.2025].

czynnych medycy mogą nosić broń osobistą wyłącznie do samoobrony lub ochrony rannych i chorych, pod warunkiem, że nie uczestniczą aktywnie w walkach. Przekroczenie tej granicy wiąże się z utratą ochrony prawnej³⁸. Art. 22 i 23 zezwalają na noszenie broni osobistej do samoobrony oraz obrony rannych i chorych. Broń nie może być używana ofensywnie. Z kolei protokoły dodatkowe 1977 roku w art. 8, 13 i 15 podkreślają neutralność i ochronę personelu medycznego pod warunkiem nieuczestniczenia w walkach i dopuszczają noszenie przez medyków broni lekkiej w celach samoobrony. II protokół dodatkowy w art. 9 potwierdza ochronę personelu medycznego w podobny sposób, choć mniej szczegółowo niż protokół I³⁹. Przykłady noszenia broni przez medyków potwierdzają, że zawód ten wiąże się z dużym ryzykiem. Siły medyczne NATO i USA w Afganistanie w latach 2001–2021 rutynowo nosiły broń. Byli szkoleni jak żołnierze i traktowani jako część jednostki bojowej, ale nie brali udziału w atakach, tylko działali w obronie własnej lub ratując rannych. Przykład z prowincji Kandahar pokazuje, że medyk niósł broń i ewakuował rannych pod ostrzałem, ale nie prowadził ognia ofensywnego⁴⁰.

Ukraińscy medycy wojskowi są często uzbrojeni, ale medycy cywilni z reguły tej broni nie noszą, przez co są bardziej narażeni – wielu zginęło mimo właściwych oznaczeń. W roku 2022 znana paramedyczka Julija Palewska działała na froncie, ratując rannych. Choć nie nosiła broni, była przetrzymywana przez Rosjan i oskarżana o działania bojowe, co pokazuje jak bardzo niepewny jest status medyka w praktyce⁴¹.

Medycy wojskowi Sił Obronnych Izraela są zawsze uzbrojeni i szkoleni zarówno jako ratownicy, jak i żołnierze. Z uwagi na charakter działań asymetrycznych, np. w Gazie, często pełnią podwójną funkcję, co budzi kontrowersje w kontekście MPH, ponieważ zaciera się granica między kombatantem a medykiem. Konwencja genewska i protokoły dodatkowe mówią, że medyk może być członkiem sił zbrojnych, ale nie jest traktowany jako kombatan w sensie uczestnika walki. Jeśli medyk bierze udział w walce, może zostać potraktowany

³⁸ M. Wójcik (2021). *Zasady ochrony służb medycznych w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa humanitarnego*. „Państwo i Prawo”, 76(6), s. 49–62.

³⁹ Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar nie-międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. Sejm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19920410175> [dostęp: 30.09.2025].

⁴⁰ E. Londoño (2012, 13 marca). *Calls for justice follow deaths of Afghan civilians*. The Boston Globe. <https://www.bostonglobe.com/news/world/2012/03/12/afghans-voice-rage-over-civilian-deaths-defends-mission/5feltEOA7IjFnkXPY7AH4K/story.html> [dostęp: 26.08.2025].

⁴¹ Ukraina. *Ataki na szpitala...* (2022, 7 kwietnia). Dz. cyt. [dostęp: 07.03.2025].

jak zwykły żołnierz⁴². Zasadne wydaje się uzgadnianie między stronami konfliktu neutralnych stref lub korytarzy ewakuacyjnych, umożliwiających bezpieczne działania służb medycznych i ewakuację rannych. W marcu 2022 roku ONZ uznawał korytarze humanitarne za formę tymczasowego zawieszenia broni, aby umożliwić ewakuację cywilów i dostawę pomocy humanitarnej⁴³. Korytarze mają umożliwić transport żywności czy leków do potrzebujących albo ewakuację cywilów. Są one niezbędne w przypadku oblężenia miast i przerw w zaopatrzeniu ludności w wodę, żywność czy energię elektryczną. Zawsze istnieje też ryzyko, że korytarze będą wykorzystywane niezgodnie ze swoim przeznaczeniem⁴⁴. Strony konfliktu mogą próbować przerzucać korytarzami broń czy paliwo⁴⁵. Przykład z poniedziałku, 7 marca 2022 roku: Rosja zapowiedziała otwarcie kilku korytarzy humanitarnych dla mieszkańców oblężonych miast (Kijowa, Charkowa, Mariupola czy Sum), ale połowa tych korytarzy miała prowadzić do Rosji albo na Białoruś, skąd prowadzona jest rosyjska ofensywa. Była to kolejna nieudana próba utworzenia korytarza humanitarnego w Ukrainie.

Fot. 10. Mieszkańcy zbombardowanego Irpienia

Źródło: M. Penke (2022, 7 marca). *Co to są korytarze humanitarne. Wyjaśniamy*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/co-to-s%C4%85-korytarze-humanitarne-wyja%C5%9Bniamy/a-61045400> [dostęp: 15.04.2025].

⁴² M. Wójcik (2021). *Zasady ochrony służb medycznych...* Dz. cyt.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ *Allied Joint Doctrine for Medical Support* (2020). NATO Standardization Office. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/922182/doctrine_nato_med_spt_ajp_4_10.pdf. [dostęp: 05.08.2025].

⁴⁵ Ł. Kasper (2020, 7 września). *Korytarze humanitarne – co to jest?* Niedziela. <https://www.niedziela.pl/arttykul/72912/Korytarze-humanitarne---co-to-jest> [dostęp: 15.04.2025].

Fot. 11. Korytarz humanitarny – Syria

Źródło: Ł. Kasper (2020, 7 września). *Korytarze humanitarne – co to jest?* Niedziela. <https://www.niedziela.pl/arttykul/72912/Korytarze-humanitarne---co-to-jest> [dostęp: 15.04.2025].

Dobrym prognostykiem może być presja dyplomatyczna i medialna, dzięki której akty terroru i zbrodni wojennych mogą być nagłaśniane i dokumentowane, wpływając na ograniczenie skali przemocy wobec służb medycznych.

Fot. 12. Karetka zniszczona przez izraelski atak

Źródło: *Everyone wounded or sick during armed conflict has the right to health care* (2016, 9 grudnia). IFMSA. <https://ifmsa.org/everyone-wounded-sick-armed-conflict-right-health-care> [dostęp: 15.04.2025].

Presja medialna i dyplomatyczna sprzyja nagłaśnianiu aktów terroru i zbrodni wojennych. Jest to możliwe dzięki połączeniu działalności organizacji międzynarodowych, niezależnych dziennikarzy, mediów czy technologii cyfrowych. Przykładem jest wojna w Ukrainie – ONZ, UE, NATO oraz Międzynarodowy Trybunał Karny wielokrotnie potępiały działania Rosji, zarzucając zbrodnie. Al Jazeera i TVN24 nagłaśniały przypadki zabójstw, tortur, gwałtów i użycia broni zakazanej. Efektem był nakaz aresztowania Władimira Putina wydany przez Międzynarodowy Trybunał Karny, lecz, jak wiadomo, z marnym skutkiem⁴⁶. W Gazie presja międzynarodowa spowodowała oskarżanie obu stron o możliwe zbrodnie wojenne (atakowanie ludności cywilnej i szpitali). Relacja dziennikarzy i nagrania w mediach społecznościowych pokazują zniszczenia i ofiary w czasie rzeczywistym. Efektem był wzrost międzynarodowego nacisku na zawieszenie broni i śledztwa MTK wobec Izraela i Palestyny. Niestety pełna ochrona służb medycznych w konfliktach zbrojnych jest praktycznie niemożliwa, szczególnie tam, gdzie nie przestrzega się prawa wojennego⁴⁷.

Fot. 13. Atak na ukraiński szpital dziecięcy

Źródło: M. Fiszer (2024, 9 lipca). 867. dzień wojny. Dlaczego Rosja atakuje dziecięce szpitale? Putin powtarza błędy innego dyktatora. Polityka. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2262879,1,867-dzien-wojny-dlaczego-rosja-atakuje-dzieciace-szpitala-putin-powtarza-bledy-innego-dyktatora.read> [dostęp 15.04.2025].

⁴⁶ *Everyone wounded or sick...* (2016, 9 grudnia). Dz. cyt. [dostęp: 15.04.2025].

⁴⁷ M. Penke (2022, 7 marca). *Co to są korytarze humanitarne. Wyjaśniamy.* Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/co-to-s%C4%85-korytarze-humanitarne-wyja%C5%9Bniamy/a-61045400> [dostęp: 15.04.2025].

Podsumowanie

Służby medyczne to najważniejszy element humanitaryzmu na terenach objętych wojną. Ich bezpieczeństwo to nie tylko kwestia moralna, ale także fundament funkcjonowania społeczeństwa dotkniętego kryzysem. Wspólnota międzynarodowa nie może pozostać obojętna wobec systematycznych naruszeń prawa chroniącego tych, którzy ratują innych. Wszystkie strony konfliktu mają obowiązek szanować i chronić personel medyczny, umożliwić mu niesienie pomocy oraz traktować go jako neutralny podmiot. Ponadto, muszą zapewnić, by ich działania nie utrudniały dostępu do pomocy medycznej, zarówno dla własnych żołnierzy, jak i wrogich sił, jeśli są ranni.

Konieczne jest stworzenie skuteczniejszych mechanizmów ochrony, reagowania na ataki i pociągania sprawców do odpowiedzialności. Ochrona życia ratowników medycznych to ochrona wartości, na których opiera się cywilizacja, niemniej jednak, wciąż pozostaje wiele wyzwań związanych z realizowaniem tej ochrony w trudnych warunkach współczesnych wojen.

Postawiona we wstępie teza jest bardzo trafna i niestety aktualna. Mimo jasno określonej ochrony, jaką służbom medycznym gwarantują konwencje genewskie i ich protokoły dodatkowe, realia współczesnych konfliktów zbrojnych ukazują brutalną sprzeczność między prawem a praktyką.

Celowe ataki na szpitale, ambulanse i pracowników medycznych, a także systemowe łamanie zasad prawa humanitarnego przez strony konfliktu, pokazują, że ochrona prawna jest coraz częściej ignorowana. Brak skutecznych mechanizmów egzekwowania odpowiedzialności za te naruszenia tylko pogłębia problem. Dlatego wniosek jest jasny: aby rzeczywiście zapewnić bezpieczeństwo służbom medycznym, konieczne są nie tylko międzynarodowe normy, ale również ich realne egzekwowanie i globalna presja na poszanowanie neutralności humanitarnej.

Bibliografia

- Allied Joint Doctrine for Medical Support* (2020). NATO Standardization Office. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/922182/doctrine_nato_med_spt_ajp_4_10.pdf [dostęp: 05.08.2025].
- Bezprecedensowa eskalacja przemocy wobec dzieci w konfliktach zbrojnych. Raport ONZ* (2025, 20 czerwca). PAP. <https://www.pap.pl/aktualnosci/bezprecedensowa-eskalacja-przemocy-wobec-dzieci-w-konfliktach-zbrojnych-raport-onz> [dostęp: 24.09.2025].
- Dziedzic J. (2018). *Bezpieczeństwo personelu medycznego w operacjach wojskowych*. „Zeszyty Naukowe AON”, 4(113).
- Everyone wounded or sick during armed conflict has the right to health care* (2016, 9 grudnia). IFMSA. <https://ifmsa.org/everyone-wounded-sick-armed-conflict-right-health-care> [dostęp: 15.04.2025].

- Fiszer M. (2024, 9 lipca). 867. dzień wojny. Dlaczego Rosja atakuje dziecięce szpitale? Putin powtarza błędy innego dyktatora. Polityka. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2262879,1,867-dzien-wojny-dlaczego-rosja-atakujecie-dzieciecie-szpitala-putin-powtarza-bledy-innego-dyktatora.read> [dostęp: 15.04.2025].
- Gierelak G. (2025, 12 lipca). Narodowy program szkoleń w zakresie medycyny taktycznej: komponent kadrowy strategicznej triady bezpieczeństwa medycznego państwa. Defence24. <https://defence24.pl/polityka-obronna/narodowy-program-szkolen-w-zakresie-medycyny-taktycznej-komponent-kadrowy-strategicznej-triady-bezpieczenstwa-medycznego-panstwa> [dostęp: 25.09.2025].
- Grzybowski M. (red.). (2019). *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*.
- Heijden M. van der (2025, 26 lutego). *The well-worn playbook for bombing hospitals in war: deny, deflect, justify. Time for the law to close these loopholes*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2025/feb/26/the-well-worn-playbook-for-bombing-hospitals-in-war-deny-deflect-justify-time-for-the-law-to-close-these-loopholes> [dostęp: 04.03.2025].
- Israel social security data reveals true picture of Oct 7 deaths (2023, 15 grudnia). France 24. <https://www.france24.com/en/live-news/20231215-israel-social-security-data-reveals-true-picture-of-oct-7-deaths> [dostęp: 24.08.2025].
- Israeli military says its troops shot and killed three hostages by mistake (2023, 15 grudnia). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/15/israeli-military-says-its-troops-shot-and-killed-three-hostages-by-mistake> [dostęp: 24.08.2025].
- Jędral P. (2025, 1 maja). *Zabijanie medyków na wojnie: wypadek przy pracy, usprawiedliwiona interwencja czy celowa strategia?* Oko.Press. <https://oko.press/zabijanie-medykow-na-wojnie> [dostęp: 04.03.2025].
- Kasper Ł. (2020, 7 września). *Korytarze humanitarne – co to jest?* Niedziela. <https://www.niedziela.pl/arttykul/72912/Korytarze-humanitarne---co-to-jest> [dostęp: 15.04.2025].
- Konstytucja Światowej Organizacji Zdrowia. Porozumienie zawarte przez Rządy reprezentowane na Międzynarodowej Konferencji Zdrowia i Protokół dotyczący Międzynarodowego Urzędu Higieny Publicznej, podpisane w Nowym Jorku dnia 22 lipca 1946 r. Sejm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19480610477/O/D19480477.pdf> [dostęp: 28.09.2025].
- Konwencja Genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu z dnia 12 sierpnia 1949 r. <https://biblioteka.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1949-2.html> [dostęp: 05.06.2025].
- Londoño E. (2012, 13 marca). *Calls for justice follow deaths of Afghan civilians*. The Boston Globe. <https://www.bostonglobe.com/news/world/2012/03/12/afghans-voice-rage-over-civilian-deaths-defends-mission/5fe1tEOA7ljFnkXPY7AH4K/story.html> [dostęp: 26.08.2025].
- Lurka K. (2022, 13 października). *Ochrona zdrowia w czasie konfliktu i wojny – „Zdrowy pomysł”*. Termedia. <https://www.termedia.pl/mz/Ochrona-zdrowia-w-czasie-konfliktu-i-wojny-Zdrowy-pomysl-,48239.html> [dostęp: 24.08.2025].

- More than 300 million people globally need humanitarian assistance and Protection*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.unocha.org/> [dostęp: 07.04.2025].
- Nodzyńska P., Jaroch K. (2025, 3 czerwca). *Wojna w Ukrainie. Ukraina zaproszona na szczyt NATO w Hadze, Trump otwarty na spotkanie z Zełenskim i Putinem*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/relacje/14,126862,31993082.html> [dostęp: 25.08.2025].
- Nowosielski M. (2020). *Ochrona personelu medycznego w czasie konfliktów zbrojnych – wybrane aspekty prawne*. „Przegląd Prawniczy”, 3(55).
- Penke M. (2022, 7 marca). *Co to są korytarze humanitarne. Wyjaśniamy*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/co-to-s%C4%85-korytarze-humanitarne-wyja%C5%9Bniamy/a-61045400> [dostęp: 15.04.2025].
- Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r.* Sejm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19920410175> [dostęp: 30.09.2025].
- Rubenstein L.S., Bittle M.D. (2010). *Responsibility for protection of medical workers and facilities in armed conflict*. „The Lancet” 375(9711). [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)61926-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)61926-7) [dostęp: 3.04.2025].
- Rubinstein L. (2021, 3 grudnia). *In Syria’s Endless War Health Workers Are Not Only Collateral Damage – They’re Targets*. Mother Jones. <https://www.motherjones.com/politics/2021/12/in-syrias-endless-war-health-workers-are-not-only-collateral-damage-theire-targets> [dostęp: 4.03.2025].
- Sparrow A. (2017). *Conflict and Health: Health Workers and Conflict-Related Violence*. „The Lancet”, 390(10109).
- Ukraina. Ataki na szpitale a zbrodnie wojenne* (2022, 7 kwietnia). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/ukraina-ataki-na-szpitala-a-zbrodnie-wojenne/a-61392421> [dostęp: 07.03.2025].
- Urzędowska M. (2024, 5 kwietnia). *Izrael wyrzuca oficerów, którzy kazali ostrzelać konwój w Gazie. Major popełnił fatalny błąd*. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,30861462,po-ataku-na-konwoj-w-gazie-major-pomylil-torbe-z-bro-nia.html> [dostęp: 07.03.2025].
- Urzędowska M. (2025, 6 kwietnia). *Masakra palestyńskich ratowników*. Izrael: „Pomyliliśmy się”. Gazeta Wyborcza. <https://wyborcza.pl/7,75399,31832830,izrael-za-bijajac-palestynskich-ratownikow-pomylilismy-sie.html> [dostęp: 15.04.2025].
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022 poz. 655).
- WHO: *1940 ataków na służbę zdrowia na Ukrainie od początku rosyjskiej inwazji* (2024, 19 sierpnia). Medycyna Praktyczna. <https://www.mp.pl/kurier/354900,who-1940-atakow-na-sluzbe-zdrowia-na-ukrainie-od-poczatku-rosyjskiej-inwazji> [dostęp: 24.08.2025].
- WHO: *podczas wojny w Ukrainie odnotowano prawie 2 tys. ataków na placówki medyczne* (2024, 20 sierpnia). LRT. <https://www.lrt.lt/pl/wiadomosci/1261/2343109/who-podczas-wojny-w-ukrainie-odnotowano-prawie-2-tys-atakow-na-placowki-medyczne> [dostęp: 07.03.2025].

- Wojna na Ukrainie. Międzynarodowy Trybunał Karny otworzył śledztwo ws. zbrodni wojennych (2022, 3 marca). Wprost. <https://www.wprost.pl/swiat/10642699/wojna-na-ukrainie-miedzynarodowy-trybunal-karny-otworzyl-sledztwo-ws-zbrodni-wojennych.html> [dostęp: 25.08.2025].
- Wójcik M. (2021). *Zasady ochrony służb medycznych w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa humanitarnego*. „Państwo i Prawo”, 76(6).
- Wysokińska M. (2022, 15 marca). PTSD (zespół stresu pourazowego) – objawy, leczenie, przyczyny. Medcover.pl. <https://www.medcover.pl/zdrowie/psychiczne/ptsd/> [dostęp: 24.08.2025].
- Zitun Y., Elbaz S., Eichner I., Gil-Ad H., Kraus Y. (2023, 16 października). *Israel bombs Gaza in massive attack; Netanyahu invites Biden to Israel on solidarity visit*. Ynetnews. <https://www.ynetnews.com/article/4kemkv3z2> [dostęp: 24.08.2025].
- Żuraw M. (2014). *Międzynarodowe prawo humanitarne, a ochrona personelu medycznego*. WCEO. Warszawa.
- הפירשה תובקעב תורבא תיבמ מיידועים מילוח יוניפב מייעייסמ א"דמ יתווצ (2025). <https://www.mdais.org/news/300425-fire> [dostęp: 2.06.2025].

Abstrakt

Bezpieczeństwo i ochrona personelu medycznego to podstawowa zasada określona w konwencjach genewskich, a także zasadnicza część międzynarodowego prawa humanitarnego. W związku z tym, zarówno w przypadku konfliktów wewnętrznych czy międzypaństwowych, atak na personel medyczny, placówki i instytucje wykonujące czynności zawodowe jest zabroniony na mocy prawa międzynarodowego.

Pomimo istnienia normatywnych standardów niezbędnych do ochrony służby zdrowia w sytuacjach konfliktu, ostatnie doniesienia wskazują na rosnącą liczbę ataków na personel medyczny i placówki medyczne. Personel medyczny był w różnych przypadkach atakowany przez strony konfliktu za udzielanie pomocy medycznej członkom sił przeciwnika lub osobom postrzeganym jako powiązane z „nieprzyjacielem”.

Celem artykułu jest potrzeba podniesienia świadomości nie tylko w odniesieniu do obowiązku personelu medycznego do zapewniania opieki bez rozróżnienia na podstawie przynależności, ale także w odniesieniu do konwencji genewskich, które przewidują ochronę i humanitarne traktowanie osób niebiorących czynnego udziału w konfliktach, w tym osób uznanych za niezdolne do służby z powodu ran lub choroby.

Artykuł zwraca uwagę na ogromne zagrożenie, jakie wiąże się z niesieniem pomocy tym, którzy jej wymagają, narażając się na utratę zdrowia i/lub życia, także bezstronnych osób i organizacji humanitarnych, chcących zapewnić godne warunki do życia w chwili, gdy ogromniszczeń i ludzkich tragedii na to nie pozwala.

Należy się zastanowić, czy są realne szanse na zapewnienie bezpieczeństwa i neutralności służb medycznych w otwartym polu, zwłaszcza podczas intensywnych bombardowań i innych napaści zbrojnych, skoro mimo zapewnienia i obowiązujących międzynarodowych traktatów dochodzi do krwawych ataków i mordów.

Safety of medical services in open armed conflict

Abstract

The safety and security of medical personnel is a fundamental principle set out in the Geneva Conventions, as well as a fundamental part of international humanitarian law. Therefore, in the case of both internal and international conflicts, an attack on medical personnel, facilities and institutions performing professional activities is prohibited under international law.

Despite the existence of normative standards necessary to protect healthcare in conflict situations, recent reports indicate an increasing number of attacks on medical personnel and medical facilities.

Despite this principle, medical personnel have been attacked in various cases by the parties to the conflict for providing medical assistance to members of the opposing forces or people perceived as associated with the „enemy”.

The aim of the article is to raise awareness not only of the obligation of medical personnel to provide care without distinction based on affiliation, but also of the Geneva Conventions, which provide for the protection and humane treatment of persons not taking an active part in conflicts, including those deemed unfit for service due to wounds or illness.

The article draws attention to the enormous threat associated with providing assistance to those who require it, exposing themselves to the loss of health and/or life, also to impartial persons and humanitarian organizations wishing to provide decent living conditions at a time when the enormity of destruction and human tragedies does not allow it.

It is worth considering whether there are real chances of ensuring the safety and neutrality of medical services in the open field, especially during intensive bombings and other armed attacks, since despite assurances and applicable international treaties, bloody attacks and murders occur.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo personelu medycznego, konflikty zbrojne, prawo humanitarne, bezstronna opieka medyczna, brak świadomości człowieczeństwa.

Keywords: safety of medical personnel, armed conflicts, humanitarian law, impartial medical care, lack of awareness of humanity.

Mateusz Bołoz – dyplomowany ratownik medyczny oraz magister Bezpieczeństwa Narodowego, od 17 lat związany z SPZOZ Sądeckie Pogotowie Ratunkowe. Jest aktywnie zaangażowany w edukację zdrowotną i promocję pierwszej pomocy w lokalnych szkołach. Wykładowca w Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu na Wydziale Nauk o Kulturze Fizycznej i Bezpieczeństwie. W ramach swojej działalności dydaktycznej uczestniczył w II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowo-Dydaktycznej „Kultura fizyczna dla zdrowia”, wygłaszając referat „Leki OTC – niebezpieczny aspekt samoleczenia”. W maju 2025 roku brał czynny udział w konferencji „Active and Health Annual Meeting 2025 – Ruch i zdrowie – współczesne wyzwania i perspektywy”, w której przedstawił problem „Występowanie krwotoków śródmózgowych u osób młodych. Ruch i aktywność fizyczna w profilaktyce udarów mózgu”. Jest również autorem publikacji, w których dzieli się swoją wiedzą i doświadczeniem. Jego zaangażowanie w edukację zdrowotną i promocję pierwszej pomocy jest widoczne

również poza uczelnią. Jest aktywnym strażakiem-ochotnikiem oraz opiekunem Młodzieżowej Drużyny Pożarniczej. Ogromna pasja i czynny udział w działaniach na rzecz bezpieczeństwa i edukacji oraz chęć niesienia pomocy innym sprawiają, że jest bardzo cenioną postacią w swojej społeczności, a jego praca ma realny wpływ na przygotowanie młodych ludzi do odpowiedniego reagowania w sytuacjach kryzysowych.

Andrzej Duell

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie

ORCID 0009-0001-1503-433X

Charakterystyka zorganizowanej przestępczości narkotykowej w Polsce w latach 2014–2024

Wprowadzenie

Przestępczość zorganizowana jest postrzegana jako jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Jednym z jej rodzajów, omawianych w niniejszej pracy, jest przestępczość narkotykowa. W ostatnich latach nabrała ona na znaczeniu ze względu na coraz większą powszechność różnego rodzaju używek wśród społeczeństwa. W publikacji wykorzystano metodę analizy statystycznej oraz metodę analizy dokumentów. W pracy została omówiona przestępczość narkotykowa również na podstawie literatury naukowej oraz przepisów prawnych. W szczególności do analizy transformacji tego rodzaju przestępczości w ostatniej dekadzie posłużyły sprawozdania z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji w ujęciu statystycznym, które są publikowane na stronie internetowej Policji od 2002 roku. Analizie zostały poddane dane dotyczące m.in. liczby wyeliminowanych grup przestępczych, zlikwidowanych laboratoriów narkotyków oraz ilości zabezpieczonych narkotyków.

Hipotezy badawcze:

1. W analizowanym okresie głównym źródłem dochodów zorganizowanych grup przestępczych w Polsce były przestępstwa związane z produkcją i handlem narkotykami syntetycznymi.

2. Na przestrzeni lat zwiększyła się rola laboratoriów narkotyków syntetycznych, a zmniejszyła się liczba plantacji konopi indyjskich.
3. W latach 2014–2024 wzrosła rola Polski jako kraju tranzytowego dla narkotyków trafiających na rynek Europy Zachodniej.
4. W danym okresie pojawiły się nowe odmiany narkotyków syntetycznych, które produkowano w laboratoriach.

Niniejsza praca ma na celu odpowiedzieć na pytanie badawcze: W jaki sposób ewoluowała zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce w latach 2014–2024 oraz jakie były tego implikacje dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa?

Przestępczość zorganizowana w Polsce

Zjawisko przestępczości zorganizowanej jest niezwykle złożone i osiąga wielu dziedzin życia społecznego, gospodarczego oraz politycznego. W Polsce rozróżnia się powszechnie trzy rodzaje przestępczości zorganizowanej: kryminalną, ekonomiczną oraz narkotykową¹. Przestępczość kryminalna obecnie nie jest już tak częstym zjawiskiem jak w latach 90. XX wieku, kiedy powszechne były porachunki pomiędzy grupami przestępczymi. Obecnie odbywa się to w bardziej dyskretny sposób. Najczęściej popełniane przestępstwa z tej grupy to: uprowadzenia, wymuszenia, szantaże i rozboje. Równie częste są wszystkie czyny związane z nielegalnym handlem bronią, amunicją, fałszowaniem pieniędzy oraz dokumentów i kradzieżami samochodów².

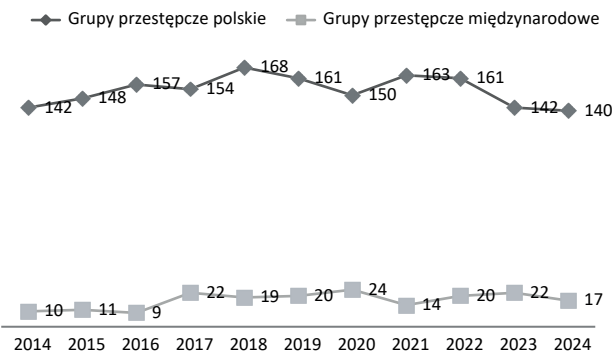
Największą aktywność zorganizowane grupy przestępcze wykazują w obszarze przestępczości ekonomicznej. Skutkuje ona przede wszystkim stratami w budżecie państwa, m.in. poprzez przestępstwa związane z podatkami (VAT, akcyza). Ta grupa przestępstw wpływa na bezpieczeństwo ekonomiczne Polski oraz jest niebezpieczna również dla sektora prywatnego poprzez działalność firm w tzw. szarej strefie, które wpływają na zmniejszenie konkurencyjności na rynku oraz zaniżanie kosztów przez podmioty, które działają z naruszeniem prawa. Działalność w tych sektorach służy do legalizacji zysków z działalności przestępczej oraz inwestowania ich i pomnażania dochodów, które będą niezbędne do popełniania kolejnych przestępstw. Przestępcy korzystają z dynamicznego rozwoju technologii, urządzeń oraz sposobów inwestowania w celu jak najlepszego ukrycia działalności przestępczej³.

¹ E.W. Pływaczewski (2011). *Przestępczość zorganizowana*. C.H. Beck. Warszawa, s. 58–59.

² *Ibidem*, s. 165.

³ *Ibidem*, s. 156–166.

Przestępczość narkotykowa związana jest z produkcją, handlem oraz przemytem narkotyków w ramach działania zorganizowanych grup przestępczych. Jest to kategoria dynamicznie ewoluująca ze względu na tworzenie nowych narkotyków syntetycznych, zastępowanie zabronionych substancji innymi, które nie podlegają kontroli, oraz szukanie nowych sposobów produkcji⁴.

Wykres 1. Wyeliminowane grupy przestępcze w latach 2014–2024
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Na wykresie 1 przedstawiono dane dotyczące liczby wyeliminowanych grup przestępczych polskich oraz międzynarodowych na podstawie danych udostępnianych przez Centralne Biuro Śledcze Policji w Sprawozdaniach o działalności w latach 2014–2024⁵. Wyraźnie zauważalny jest stały poziom liczby zorganizowanych grup przestępczych; wahania są niewielkie.

Tabela 1. Liczba postępowań wszczętych i zakończonych spraw przez CBŚP

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba spraw zakończonych
2014	1 366	903
2015	1 129	1 225
2016	1 031	1 285
2017	800	1 086
2018	733	934
2019	630	826
2020	606	816

⁴ *Ibidem*, s. 58–59.

⁵ *Raporty z działalności*. Centralne Biuro Śledcze Policji. <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> [dostęp: 10.05.2025].

2021	643	845
2022	563	755
2023	529	701
2024	494	695

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Powyżej (tab. 1) przedstawiono dane dotyczące liczby postępowań wszczętych oraz zakończonych spraw przez CBŚP w analizowanym okresie. Znacząco zmniejsza się liczba wszczętych postępowań, ale równocześnie zwiększa się liczba zakończonych spraw w porównaniu do wszczętych.

Analiza ewolucji zorganizowanej przestępczości narkotykowej w latach 2014–2024

Przestępczość narkotykowa jest jednym z obszarów, z których grupy przestępcze czerpią zyski do prowadzenia dalszej przestępczej działalności⁶. Przeciwdziałanie tej przestępczości jest niezwykle trudne ze względu na jej często międzynarodowy charakter oraz podział całego procesu na etapy, którymi zajmują się odpowiednio przydzielone osoby⁷. Grupy działające w biznesie narkotykowym charakteryzują się wysokim profesjonalizmem, przede wszystkim ze względu na środki, jakie posiadają. Przekłada się to, na jakość i ilość posiadanego sprzętu, możliwość oferowania wysokich łapówek celnikom oraz funkcjonariuszom i urzędnikom⁸.

Z perspektywy globalnej Europa jest istotnym rynkiem narkotykowym. Jest miejscem, gdzie trafiają narkotyki z całego świata, m.in. z Ameryki Południowej, Azji Zachodniej, Afryki Północnej i Chin. Europa jest również miejscem tranzytowym do przemytu środków na inne kontynenty, a coraz częściej postrzegana jest jako rynek samowystarczalny, ponieważ hodowane są tu konopie indyjskie oraz wytwarzane narkotyki syntetyczne. Polska, ze względu na swoje położenie geograficzne, często postrzegana jako państwo tranzytowe ze względu na przecinanie się szlaków przemytniczych na jej terytorium. Należy zauważyć jednak, że jest to również kraj docelowy, do którego trafiają narkotyki oraz jest również znaczącym wytwórcą, zwłaszcza narkotyków syntetycznych. Bardzo duży wpływ na

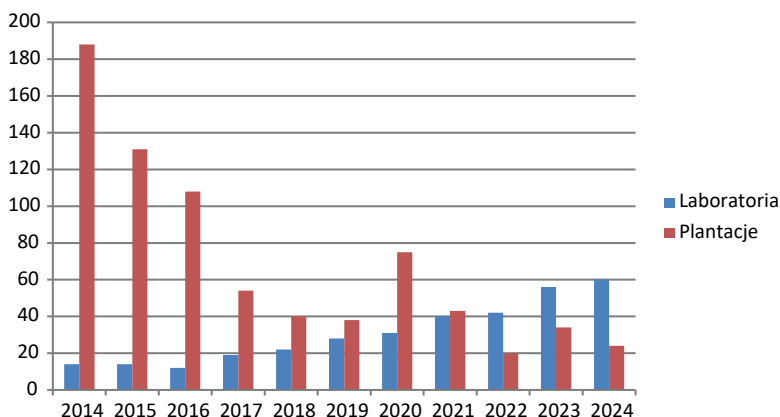
⁶ J. Serdakowski (1997). *Zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce*. W: W. Pływaczewski, J. Świerczewski (red.). *Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Szczytno, s. 225.

⁷ K. Laskowska (2011). *Obszary działalności zorganizowanych struktur przestępczych w Polsce*. W: E.W. Pływaczewski (red.). *Przestępczość zorganizowana*. C.H. Beck. Warszawa, s. 110.

⁸ J. Serdakowski (1997). *Zorganizowana przestępczość... Op. cit.*, s. 225.

polski rynek narkotykowy mają zagraniczne tendencje oraz popyt w sąsiednich państwach⁹.

Dane udostępniane przez CBŚP dotyczą w szczególności liczby zlikwidowanych laboratoriów narkotyków syntetycznych oraz profesjonalnie zorganizowanych plantacji konopi indyjskich. Można również znaleźć tam ilości zabezpieczonych narkotyków, które na przestrzeni analizowanego okresu zmieniały się. Poniższy wykres 2 przedstawia liczbę zlikwidowanych laboratoriów narkotyków syntetycznych i plantacji konopi indyjskich w latach 2014–2024. Widać widoczny spadek liczby plantacji konopi na rzecz zwiększania się liczby laboratoriów. W 2014 roku zlikwidowano 188 plantacji, natomiast 10 lat później już tylko 24. Liczba plantacji sukcesywnie spadała, poza rokiem 2020, kiedy odnotowano wzrost. W przypadku laboratoriów narkotyków syntetycznych w 2014 roku zlikwidowano ich 14, natomiast w roku 2024 już 60. Wskazuje to na zwiększenie się na rynku ilości narkotyków syntetycznych, na które w ostatnich latach zwiększył się popyt. Ze względu na postęp technologii laboratoria tworzą nowe substancje, które są następnie wypuszczane na rynek, tak było np. z dopalaczami¹⁰.

Wykres 2. Liczba zlikwidowanych laboratoriów narkotyków syntetycznych i plantacji konopi indyjskich

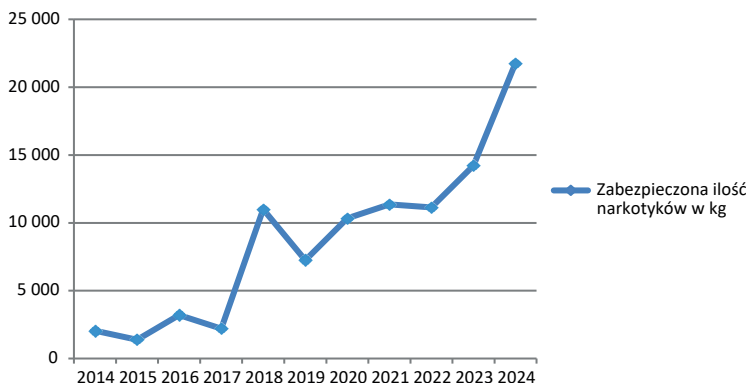
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Wykres 3 przedstawia ilość narkotyków podaną w kg, która została zabezpieczona przez CBŚP w latach 2014–2024. Tutaj również widać znaczący wzrost pomiędzy rokiem 2014 a 2024; ilość zabezpieczonych narkotyków w początkowym okresie analizy wynosiła 2051 kg, natomiast w roku 2024

⁹ E.W. Pływaczewski (2011). *Zorganizowana przestępczość...* Op. cit., s. 166.

¹⁰ *Raporty z działalności...* Op. cit.

było to 21 770 kg. Największy skok, jeśli chodzi o ilość narkotyków, nastąpił pomiędzy rokiem 2017 a 2018 – różnica wynosiła ok. 8800 kg. Od roku 2019 obserwuje się coroczny wzrost ilości zabezpieczonych narkotyków; jest to również powiązane bezpośrednio z liczbą likwidowanych laboratoriów narkotyków syntetycznych oraz plantacji konopi indyjskich.

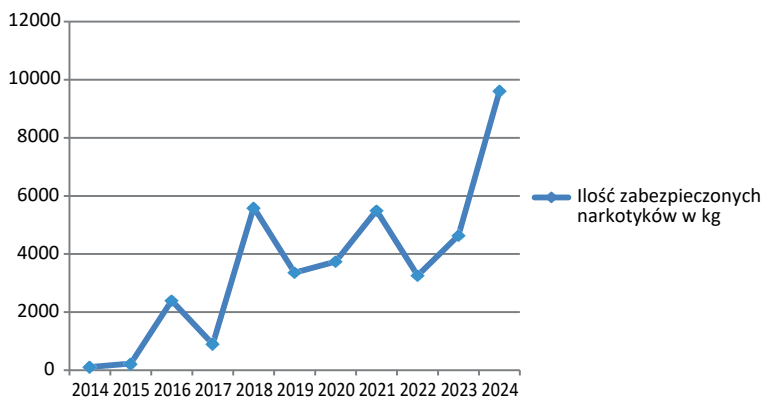

Wykres 3. Ilość zabezpieczonych narkotyków przez CBŚP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Wykres 4 dotyczy ilości narkotyków (w kg), które zostały zabezpieczone w ramach spraw przekazanych do prowadzenia innym jednostkom Policji, w tym uwzględniając również służby zagraniczne. Widoczny jest bardzo duży wzrost ilości zabezpieczonych narkotyków, co wiąże się bezpośrednio z ilością międzynarodowych grup przestępczych działających na terenie Polski. W 2014 roku zabezpieczono 109 kg narkotyków, natomiast w 2024 roku już 9600 kg. Największy wzrost był pomiędzy rokiem 2017 a 2018, wtedy to różnica wynosiła ok. 4700 kg. Pomiedzy rokiem 2023 i 2024 obserwuje się również duży wzrost ilości zabezpieczonych narkotyków – z 4640 kg do 9600 kg.

W latach 2016–2024 w raportach udostępniane były również szczegółowe informacje na temat rodzajów zabezpieczonych narkotyków (Tabela 2). Poniżej przedstawiono te dane wyrażone w kilogramach, wyjątkiem jest GBL i BKM, które wyrażone są w litrach, oraz krzewy konopi indyjskich wyrażone w sztukach. W grupie wyszczególnionych narkotyków są takie, które przez cały analizowany okres utrzymywały w miarę stały poziom, takie, u których obserwowany jest znaczący wzrost, oraz takie, gdzie widoczny jest znaczny spadek. Narkotykiem, którego ilość zabezpieczanych kilogramów rocznie utrzymywała się na stosunkowo podobnym poziomie, jest haszysz. Średnia roczna z lat 2016–2024 to 1 787,4 kg. Haszysz otrzymuje się z konopi; jest to sprasowana żywica konopna.

Wykres 4. Ilość zabezpieczonych narkotyków przez CBŚP w sprawach przekazanych innym jednostkom Policji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Tabela 2. Szczegółowe informacje na temat zabezpieczonych narkotyków

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Amfetamina	407	576	711	940	987	883	750	972	1 185
Haszysz	1 200	737	7 750	493	1 900	296	1 159	886	1 666
Heroina	6	2,5	2,4	0,85	424	103	11	2	1
Kokaina	37	67	24	3 650	3 870	1 920	223	2 268	4 236
Marihuana	861	757	1 450	1 920	1 990	5 877	4 177	2 044	4 617
MDMA	750	69	350	5,7	67,6	103	9	45	24
Metamfetamina	–	43	14	116	201	106	31	24	238
Mefedron	–	7	1,5	7,1	–	1 004	129	370	112
BMK	–	–	1 580 l	59 l	94 l	–	–	–	–
Krzewy konopi	20 461 szt.	17 463 szt.	14 034 szt.	11 480 szt.	39 138 szt.	7 276 szt.	4 642 szt.	2 642 szt.	2 937 szt.
GBL	–	–	1 075 l	134 l	–	–	–	–	–
Narkotyki pozostałe (m.in. nowe substancje psychoaktywne np. 3-CMC, 3-MMC, 4-CMC, 4-MMC)	–	–	–	–	902	1 067	4 649	7 619	9 693

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów z działalności CBŚP.

Do narkotyków, których ilość zabezpieczonych kilogramów wzrosła w analizowanym okresie, możemy zaliczyć m.in. amfetaminę i metamfetaminę. Są to narkotyki zaliczane do grupy stymulantów, czyli substancji psychoaktywnych, które mają pobudzający wpływ na ośrodkowy układ nerwowy. Ich działanie polega m.in. na wzmacnianiu przyjemnych emocji, zwiększeniu energii i poczucia szczęścia. W Polsce amfetamina ma wielu zwolenników. Metamfetamina jest natomiast pochodną amfetaminy, która nie ma aż tylu zwolenników, co również widać po danych CBŚP¹¹. Kolejnym narkotykiem, który służby zabezpieczają w coraz większej ilości, jest kokaina. Jest ona pozyskiwana z liści rośliny występującej w Ameryce Południowej, najczęściej przyjmuje się ją donosowo lub poprzez palenie. Do efektów działania kokainy można zaliczyć pobudzenie, wzmożenie uczucia szczęścia i zintensyfikowaną uważność, jednak jej działanie utrzymuje się ok. 20–45 min, przez co następstwem zażycia jest chęć wzięcia kolejnej dawki, aby podtrzymać ten stan. Liczba zabezpieczonych kilogramów marihuany również wzrosła w analizowanym okresie.

Według badania przeprowadzonego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Kantar Polska z 2018 roku marihuana była najczęściej używanym narkotykiem. Jej działanie wiąże się z uczuciem odprężenia, wzmożeniem wrażliwości na bodźce czuciowe, zaburzeniami pamięci i koordynacji ruchowej. Przyjmowana jest najczęściej w postaci suszu poprzez palenie¹².

MDMA, potocznie zwana ekstazy, jest narkotykiem, u którego zauważalny jest spadek ilości zabezpieczanych kilogramów w analizowanym okresie. Skutkami przyjęcia MDMA są kilkugodzinne uczucie euforii, relaksu, intensyfikacja empatii i emocjonalności. Kolejnym z wymienionych narkotyków jest mefedron. W tym przypadku zauważalny jest znaczący wzrost ilości zabezpieczanego narkotyku do roku 2021, w którym nastąpił szczyt – zabezpieczono wówczas 1004 kg. Po roku 2021 zauważalny jest spadek; w roku 2024 zabezpieczono 112 kg. Jest to narkotyk syntetyczny z grupy psychoaktywnych, zwanych powszechnie dopalaczami, ma postać kryształów, które spożywane są doustnie lub wciągane nosem. Zażycie tego narkotyku przypomina połączenie działania MDMA oraz kokainy, utrzymuje się ok. 2–4 godziny i daje efekt po 15–45 min od wzięcia. Wzmacnia uczucie euforii, energii, aktywności psychoruchowej, wpływa również na bezsenność i wzmożoną pracę serca.

BMK jest substancją zawierającą fenyloaceton, który jest prekursorem wykorzystywanym do produkcji amfetaminy. W roku 2018 zabezpieczono rekordową ilość tego środka – 1580 l. Było to możliwe dzięki współpracy CBŚP z innymi jednostkami, takimi jak Krajowa Administracja Skarbowa.

¹¹ Ł. Bijoch, M. Pękała, A. Beroun (2021). *Molekularne podstawy działania wybranych substancji psychoaktywnych*. „Postępy Biochemii”, 67(2), s. 142–143.

¹² *Ibidem*, s. 148.

Jedną z akcji przeprowadzonych wspólnie było zatrzymanie w przesyłkach rekordowej ilości 120 kg BMK, z których można było pozyskać ok. 84 l płynnej formy. Przesyłki zostały nadane w Azji, gdzie cena tej substancji jest nawet dziesięciokrotnie niższa¹³.

Z krzewów konopi indyjskich tworzone są marihuana i haszysz. Marihuana to wysuszona część żeńskich kwiatostanów oraz liści górnych tej rośliny, następnie rozdrobniona. Natomiast haszysz to żywica pozyskiwana z włosków gruczołowych znajdujących się na liściach i kwiatostanach¹⁴. W analizowanym okresie liczba sztuk krzewów konopi indyjskich zabezpieczanych przez CBŚP spadała. Najwięcej zostało zabezpieczonych w roku 2020, natomiast najmniej w roku 2023.

GBL jest substancją psychotropową, która może być przyjmowana nieświadomie, ponieważ przy zastosowaniu odpowiedniego stężenia skutkuje utratą kontroli nad swoim postępowaniem oraz późniejszą amnezją. Poprzez swoje działanie często jest on wykorzystywany jako tzw. pigułka gwałtu. W 2018 roku zabezpieczono rekordowe ilości tego narkotyku¹⁵. Ostatnią grupą, wprowadzoną do raportów w 2020 roku, są pozostałe narkotyki, takie jak nowe substancje psychoaktywne. W tym przypadku zauważalny jest znaczący wzrost – od 902 kg w 2020 roku do 9693 kg w 2024 roku. Narkotyki tam wyszczególnione, tj. 3-CMC, czyli kłofedron, oraz 4-CMC, czyli kłefedron, są syntetycznymi narkotykami, które mają bardzo silne działanie i mogą powodować objawy neurologiczne takie jak halucynacje i napady padaczkowe, objawy sercowo-naczyniowe oraz oddechowe. Rezultaty zażycia tych substancji są krótkotrwałe. Istnieje duże ryzyko przedawkowania, a w konsekwencji śmierci¹⁶.

Według informacji przekazanych przez CBŚP w raportach, w 2017 roku priorytet miały działania mające na celu zabezpieczenie jak największej ilości narkotyków poprzez ujawnianie i likwidację profesjonalnych plantacji

¹³ *Rekordowe zatrzymanie prekursora amfetaminy* (2018). Izba Administracji Skarbowej w Warszawie. https://www.mazowieckie.kas.gov.pl/urzed-skarbowy-w-szydlowcu/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/F8Di/content/rekordowe-zatrzymanie-prekursora-amfetaminy [dostęp: 16.05.2025].

¹⁴ A. Horanin, I. Bryndal (2017). *Konopie – substancje aktywne, właściwości lecznicze i zastosowanie*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 494, s. 78. https://dbc.wroc.pl/Content/41206/PDF/Horanin_Konopie_Substancje_Aktywne_Wlasciwosci_Lecznicze_2017.pdf [dostęp: 17.05.2025].

¹⁵ *Akt oskarżenia za nielegalne nabycie i obrót substancją psychotropową GBL* (2019). Prokuratura Krajowa. <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/akt-oskarzenia-za-nielegalne-nabycie-i-obrot-substancja-psychotropowa-gbl> [dostęp: 18.05.2025].

¹⁶ *Ostrzeżenie publiczne: wzrost liczby zgonów związanych z zażyciem syntetycznych katynonów* (2023). Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Białymstoku. <https://www.gov.pl/web/wsse-bialystok/ostrezenie-publiczne-wzrost-liczby-zgonow-zwiazanych-z-zazyciem-syntetycznych-katynonow> [dostęp: 18.05.2025].

konopi oraz nielegalnych laboratoriów. Jednym z większych sukcesów była likwidacja nielegalnego laboratorium narkotyków syntetycznych, w szczególności dopalacza 4-CMC, gdzie zabezpieczono ponad 120 kg dopalaczy oraz składniki, z których można było go wyprodukować.

W 2018 roku priorytety działań pozostały te same, a do sukcesów można zaliczyć zabezpieczenie dużej ilości środka GBL, potocznie zwanego „kropelką”, który cieszył się wówczas dużą popularnością. W kolejnym roku bardzo istotna okazała się współpraca ze służbami zagranicznymi, szczególnie z policją niemiecką oraz hiszpańską, w celu wyeliminowania dużej ilości narkotyków z rynku. W 2020 roku współpraca najczęściej podejmowana była z policją hiszpańską, holenderską, niemiecką, czeską i brytyjską. Poza granicami naszego kraju zabezpieczono wówczas ponad 3500 kg narkotyków. W kolejnym roku CBŚP współpracowało z policją krajów wymienionych wyżej i zabezpieczono ponad 5300 kg narkotyków, a w 2022 roku ponad 2700 kg. Kolejny rok cechował się współpracą z policją francuską, litewską, niemiecką, irlandzką i szwedzką. Zabezpieczono wówczas 2660 kg narkotyków. W 2024 roku CBŚP podejmowało współpracę z policją łotewską, francuską, niemiecką, ukraińską, hiszpańską, norweską, belgijską i szwedzką. Za granicami zabezpieczono wówczas prawie 6 700 kg narkotyków.

Podsumowanie

Zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce stanowi nadal poważne wyzwanie dla organów ścigania oraz instytucji państwowych. Jej przeciwdziałanie wymaga zintegrowanych, wielopłaszczyznowych działań opartych na wiedzy, technologii i ścisłej współpracy, również międzynarodowej. W latach 2014–2024 w Polsce obserwuje się istotne zmiany w charakterze i strukturze grup przestępczych zajmujących się narkotykami, co również wpływa na ilość zabezpieczanych narkotyków oraz miejsce ich zabezpieczania – w Polsce lub za granicą. Miejsce tradycyjnych grup powoli zajmują elastyczne grupy z rozbudowaną siecią, działające często transgranicznie i korzystające z nowoczesnych technologii w celu produkcji i rozprowadzania narkotyków. Tworzenie profesjonalnych plantacji konopi indyjskich oraz laboratoriów narkotyków syntetycznych wskazuje na chęć krajowej produkcji narkotyków oraz zmniejszenia importu, co przekłada się również na skrócenie łańcucha dostaw oraz możliwość eksportu i pozyskania większych środków na działania przestępcze. Przemysł oraz produkcja nowych narkotyków syntetycznych, takich jak dopalacze, wpływają znacząco na zdrowie publiczne, ponieważ są to środki psychoaktywne, które poprzez swoje działanie mogą powodować częste zgony. Zorganizowana przestępczość narkotykowa często powiązana jest z innymi rodzajami przestępstw, tworząc grupy o multiprzestępczym

charakterze i łącząc w sobie również przestępczość kryminalną i ekonomiczną. Dość często takie grupy przestępcze mogą być powiązane z gangami pseudokibiców. Handel narkotykami łączy się również z przestępczością ekonomiczną, ponieważ uzyskane na dużą skalę środki z obrotu narkotykami często trafiają do legalnego obrotu za pomocą prania pieniędzy¹⁷.

Odpowiadając na główne pytanie badawcze, można stwierdzić, że przestępczość narkotykowa w analizowanym okresie od 2014 do 2024 roku uległa transformacji. Zorganizowane grupy przestępcze zwiększyły swoją skuteczność w produkcji i dystrybucji narkotyków oraz zasięg działania, co spotkało się z adekwatną reakcją państwa dotyczącą prewencji, technologii operacyjnej oraz pogłębiania współpracy międzynarodowej. Zorganizowana przestępczość, w tym ta o charakterze narkotykowym, jest jednym z poważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Zorganizowana przestępczość narkotykowa znacząco wpływa na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, szczególnie na zagrożenie zdrowia publicznego. Wiąże się to bezpośrednio z nowymi substancjami, które są coraz bardziej toksyczne i powodują wiele negatywnych skutków w organizmie. Przestępczość narkotykowa to również ogromne środki finansowe oraz osobowe służb mających na celu walkę z tym procederem. W celu likwidacji laboratoriów oraz plantacji i zabezpieczania narkotyków funkcjonariusze muszą wykonać ogromną ilość pracy operacyjnej oraz śledczej. Wnioski płynące z analizy wskazują na konieczność kontynuowania i wzmacniania współpracy służb krajowych i międzynarodowych, inwestowania w nowoczesne technologie wykrywcze oraz prowadzenia działań prewencyjnych, edukacyjnych i profilaktycznych. W szczególności ogromne znaczenie działań profilaktycznych wśród młodzieży, która jest bardzo narażona na próby rekrutacji do działań przestępczych w roli kurierów lub dystrybutorów.

Bibliografia

Publikacje książkowe i artykuły naukowe

- Bijoch Ł., Pękała M., Beroun A. (2021). *Molekularne podstawy działania wybranych substancji psychoaktywnych*. „Postępy Biochemii”, 67(2).
- Hornanin A., Bryndal I. (2017). *Konopie – substancje aktywne, właściwości lecznicze i zastosowanie*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 494. https://dbc.wroc.pl/Content/41206/PDF/Horanin_Konopie_Substancje_Aktywne_Wlasciwosci_Lecznicze_2017.pdf [dostęp: 17.05.2025].

¹⁷ P. Opitek (2023). *Międzynarodowa przestępczość narkotykowa w ujęciu kryminalistycznym i kryminologicznym*. „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego 2023”, 2, 243. <https://publisherspanel.com/api/files/view/2145964.pdf> [dostęp: 15.05.2025].

- Laskowska K. (2011). *Obszary działalności zorganizowanych struktur przestępczych w Polsce*. W: Pływaczewski E.W. (red.). *Przestępczość zorganizowana*. C.H. Beck, Warszawa.
- Opitek P. (2023). *Międzynarodowa przestępczość narkotykowa w ujęciu kryminalistycznym i kryminologicznym*. „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego”, 2. <https://publisherspanel.com/api/files/view/2145964.pdf> [dostęp: 15.05.2025].
- Pływaczewski E.W. (2011). *Przestępczość zorganizowana*. C.H. Beck, Warszawa.
- Pływaczewski E.W. (2020). *Zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce*. „Zeszyty Prawnicze”, 20.2.
- Serdakowski J. (1997). *Zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce*. W: Pływaczewski W., Świerczewski J. (red.). *Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Szczytno.

Raporty i analizy

- Raporty z działalności*. Centralne Biuro Śledcze Policji. <https://cbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> [dostęp: 10.05.2025].

Źródła internetowe

- Akt oskarżenia za nielegalne nabycie i obrót substancją psychotropową GBL* (2019). Prokuratura Krajowa. <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/akt-oskarzenia-za-nielegalne-nabycie-i-obrot-substancja-psychotropowa-gbl> [dostęp: 18.05.2025].
- Ostrzeżenie publiczne: wzrost liczby zgonów związanych z zażyciem syntetycznych katynonów* (2023). Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Białymstoku. <https://www.gov.pl/web/wsse-bialystok/ostrezenie-publiczne-wzrost-liczby-zgonow-zwiazanych-z-zazyciem-syntetycznych-katynonow> [dostęp: 18.05.2025].
- Rekordowe zatrzymanie prekursora amfetaminy* (2018). Izba Administracji Skarbowej w Warszawie. https://www.mazowieckie.kas.gov.pl/urzed-skarbowy-w-szydlowcu/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/F8Di/content/rekordowe-zatrzymanie-prekursora-amfetaminy [dostęp: 16.05.2025].

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przeprowadzenie kompleksowej analizy zorganizowanej przestępczości narkotykowej w Polsce w latach 2014–2024. Praca obejmuje szczegółową charakterystykę badanego zjawiska, jego główne formy oraz skutki dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Podstawę metodologiczną opracowania stanowi analiza źródeł wtórnych, w tym raportów Centralnego Biura Śledczego Policji, literatury przedmiotu oraz obowiązujących regulacji prawnych dotyczących przestępczości zorganizowanej. W publikacji wykorzystano metodę analizy statystycznej oraz metodę analizy dokumentów. Główne pytanie badawcze brzmi: W jaki sposób ewoluowała zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce w latach 2014–2024 oraz jakie były tego implikacje dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa?

W artykule poddano ocenie również skuteczność działań operacyjnych i prewencyjnych podejmowanych przez Centralne Biuro Śledcze Policji w omawianym okresie. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, iż zorganizowana przestępczość narkotykowa w Polsce w ciągu ostatniej dekady uległa znaczącej transformacji i profesjonalizacji. Zaobserwowano spadek liczby nielegalnych upraw konopi indyjskich przy jednoczesnym dynamicznym wzroście znaczenia laboratoriów produkujących narkotyki syntetyczne. Pomimo rosnącej skali i złożoności tego rodzaju przestępczości, działania podejmowane przez CBŚP oraz inne wyspecjalizowane służby przyniosły wymierne rezultaty, co znalazło odzwierciedlenie w ograniczeniu działalności zorganizowanych grup przestępczych oraz poprawie poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego.

Characteristics of Organized Drug-Related Crime in Poland in the Years 2014–2024

Abstract

The aim of this article is to conduct a comprehensive analysis of organized drug-related crime in Poland between 2014 and 2024. The study provides a detailed characterization of the phenomenon, its main forms, and its impact on the country's internal security. The methodological foundation of the article is based on an analysis of secondary sources, including reports from the Central Bureau of Investigation (CBŚP), subject-matter literature, and the applicable legal regulations concerning organized crime. The publication employs the method of statistical analysis and the method of document analysis. The main research question is: How has organized drug-related crime evolved in Poland during the years 2014–2024, and what implications has this had for national internal security?

The article also assesses the effectiveness of operational and preventive measures undertaken by the Central Bureau of Investigation during the discussed period. The findings indicate that organized drug crime in Poland has undergone significant transformation and professionalization over the past decade. A decrease in illegal cannabis cultivation has been observed, alongside a dynamic increase in the role of laboratories producing synthetic drugs. Despite the growing scale and complexity of this type of crime, the actions taken by CBŚP and other specialized services have yielded measurable results, as reflected in the reduction of organized criminal group activities and the improvement of internal security levels.

Słowa kluczowe: przestępczość zorganizowana, bezpieczeństwo, CBŚP, przestępczość narkotykowa

Keywords: organized crime, security, CBŚP, drug-related crime

Andrzej Duell – mgr bezpieczeństwa wewnętrznego, absolwent Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Od 2024 roku nauczyciel akademicki na Wydziale Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie. Były żołnierz Wojska Polskiego, były funkcjonariusz Straży Granicznej, emerytowany oficer Policji z 19-letnim stażem, ostatnie 10 lat na stanowisku eksperta w Wydziale ds. Zorganizowanej Przestępczości Ekonomicznej Zarządu w Rzeszowie Centralnego Biura Śledczego Policji.

Jacek Kędra

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie

ORCID 0000-0002-0485-288X

Bezpieczeństwo w ruchu drogowym podczas zdarzeń z udziałem pojazdów o napędzie hybrydowym oraz elektrycznym

Wprowadzenie

Trwająca już kilka lat recesja na rynkach światowych, jak również poszukiwanie koncepcji bardziej ekonomiczno-ekologicznych wymogły na koncernach motoryzacyjnych presję związaną z poszukiwaniem koncepcji alternatywnych dla sprzecznych z tym trendem rozwiązań stosowanych w konwencjonalnych konstrukcjach napędowych. Ponadto silniki spalinowe, benzynowe i wysokoprężne osiągnęły już, przy obecnym poziomie technologicznym, kres swoich możliwości¹.

Rozwój elektromobilności związany jest także ze świadomością wyczerpywania się zasobów ropy naftowej na świecie, której ok. 87% globalnego wydobycia zużywa przemysł motoryzacyjny². Nie bez znaczenia są też kwe-

¹ A. Małek (2021). *Napędy pojazdów elektrycznych i hybrydowych. Podręcznik – Studia przypadków*. Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie. Lublin, s. 7.

² E. Boratyńska-Karpiej, P. Engel (2022). *Gasimy pożary w elektromobilności. „Seminarium eksperckie w ramach Transportowego Obserwatorium Badawczego”*. Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich. Bydgoszcz.

ście ocieplenia klimatu. Poszukiwaniu innych źródeł energii sprzyja szybki rozwój technologii, jej magazynowania w akumulatorach litowo-jonowych.

W 1997 roku Toyota rozpoczęła produkcję pojazdów hybrydowych, które stały się przejściowym ogniwem pomiędzy samochodami z silnikami spalinowymi a pojazdami całkowicie elektrycznymi. Bardzo szybko zauważalny rozwój związany z magazynowaniem dużej ilości energii elektrycznej w bateriach trakcyjnych przyspieszył wprowadzenie na rynek pojazdów elektrycznych. Dużą rolę w popularyzacji elektromobilności odegrały firmy Tesla, Renault oraz Nissan. Kolejne lata rozwoju napędów elektrycznych i hybrydowych to praca nad zwiększeniem zasięgu oraz szybkości ładowania, z jednoczesną rozbudową infrastruktury związanej z tym zagadnieniem³.

Sprzedaż samochodów hybrydowych i elektrycznych od początków ich powstania to już rząd kilku milionów sztuk. W ciągu ostatniej dekady widoczny jest bardzo wyraźny wzrost liczby modeli takich pojazdów w ofercie przemysłu motoryzacyjnego.

Zwiększyła się także świadomość ewentualnych nowych zagrożeń, z którymi, przede wszystkim, spotykać się będą służby ratownicze. Zwiększyły się także obawy samych użytkowników, jak również osób pragnących nabyć taki samochód. To wszystko związane jest z pewną niewiadomą na temat użytkowania takich pojazdów.

Mimo ponad 130 lat historii i rozwoju motoryzacji nie udało się wyeliminować kwestii ryzyka związanego z pożarami samochodów spalinyowych, w tym tych najbardziej spektakularnych – na parkingach czy okrętach. W ostatnich latach można było usłyszeć o kilku takich przypadkach, m.in. o tym, który miał miejsce 31 grudnia 2017 roku w Liverpoolu, gdzie ogień strawił wszystkie 1200 aut znajdujących się na parkingu wielopoziomowym⁴, czy też o wydarzeniu z 7 stycznia 2020 roku na lotnisku Stavanger w Norwegii, kiedy w wyniku pożaru zniszczeniu uległo ponad 300 aut, a konstrukcja budynku została poważnie uszkodzona⁵. Nie tak dawno, bo w październiku 2020 roku, również w Polsce mogliśmy zaobserwować poważny pożar w garażu podziemnym w Warszawie, na osiedlu mieszkaniowym przy ul. Górczewskiej, gdzie prawdopodobnie w wyniku zapalenia się samochodu wybuchł pożar, który opanował w krótkim czasie wiele samochodów osobowych⁶. Efektem tego pożaru było zniszczenie wielu pojazdów oraz uszkodzenie konstrukcji budynku, co spowodowało częściowe zawalenie się stropu nad garażem. To tylko kilka przykładów, a jest ich niewątpliwie o wiele więcej, zarówno tych

³ A. Małek (2021). *Napędy pojazdów elektrycznych...* Dz. cyt., s. 7.

⁴ E. Boratyńska-Karpiej i in. (2022). *Gasimy pożary...* Dz. cyt.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

bardziej, jak i tych mniej nagłośnionych, czy wręcz w ogóle niezauważonych. Powyższe wydarzenia stanowią bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi oraz bezpieczeństwa konstrukcji budynków, a ich następstwem są ogromne straty materialne.

Istnieje obawa, że w najbliższym czasie może pojawić się nowe ryzyko związane z rosnącą liczbą samochodów elektrycznych i hybrydowych. Szczególnie niebezpieczny wydaje się proces ładowania baterii, podczas którego może wystąpić zwarcie instalacji elektrycznej, prowadzące do pożarów w akumulatorach litowo-jonowych. Sytuacje te będą stanowiły nowe wyzwanie dla strażaków i osób odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa⁷.

Celem mojego artykułu jest wskazanie głównych problemów związanych z bezpiecznym użytkowaniem samochodów o wspomnianych napędach alternatywnych oraz zagrożeń, jakie są z nimi związane. W tekście nawiązano również do problemów, które mogą być istotne w trakcie prowadzenia działań ratowniczych przez wyspecjalizowane służby, przede wszystkim straże pożarne, i ewentualne określenie możliwości zmian w taktyce.

W oparciu na rozpoznanych problemach oraz mając na uwadze cel artykułu, sformułować można następującą hipotezę: *Charakter przeszłych, współczesnych i przyszłych rozwiązań napędów w dziedzinie transportu, warunkujący przyczyny zaistnienia danego niebezpiecznego zdarzenia, będzie powodował określone zmiany w podejściu do samego użytkowania, a także, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym, w podejściu do działań ratowniczych. Determinantem tych zmian jest w głównej mierze przewidywany znaczny wzrost zdarzeń niebezpiecznych z udziałem pojazdów wyposażonych w napędy alternatywne.*

Sformułowana hipoteza określiła zasadniczy kierunek artykułu, zorientowany na aspekt współczesny i przyszłościowy. Stanowiła także podstawę do prowadzenia szczegółowych analiz umożliwiających wyodrębnienie stosownych rozwiązań w przedmiotowym zakresie.

Złożoność problematyki, jak również ewolucji zagrożeń, opisuje szereg publikacji i dokumentów normatywnych, które były podstawą rozważań dotyczących przeobrażeń rodzajów napędów środków transportu. Na ich podstawie przeanalizowane zostały zagadnienia w różnych kontekstach, wskazujących na wieloaspektowość tego problemu. Podsumowując, wnioski z analizy literatury przedmiotu wskazują, iż pomimo obecności na rynku szeregu publikacji dotyczących podjętej problematyki, obszar ten wymaga szczególnej uwagi poznawczej. Wskazuje na to zmienny charakter środowiska transportowego, który oddziałuje na stałą potrzebę kompleksowego poznania, zapobiegania i skutecznej walki z pojawiającymi się zagrożeniami. Przedstawione treści są ponadto wynikiem badań prowadzonych w toku

⁷ Tamże.

analiz działań ratowniczo-gaśniczych realizowanych przez Państwową Straż Pożarną, jak również samego autora. Wykorzystano również analizę jakościową w oparciu na powyżej wymienionych kwestiach, a także syntezę, obserwację, wnioskowanie i porównanie.

Samochody elektryczne i hybrydowe na drodze

Z każdym dniem na rodzimych drogach przybywa pojazdów elektrycznych, a ich charakterystyczne zielone tablice nie są już rzadkością ani czymś zaskakującym. Zainteresowanie „elektrykami” sukcesywnie rośnie, a wraz z nim pojawiają się pytania dotyczące bezpieczeństwa użytkowania takich samochodów i ich baterii. Czy mamy powody do niepokoju? Według dostępnych danych mamy w Polsce 26,675 mln zarejestrowanych pojazdów. Pojazdy w pełni elektryczne stanowią 0,12% tej liczby, a razem z hybrydami typu *plug-in* – 0,25%⁸.

Fakt, że takich samochodów przybywa, potwierdzają dane prezentowane np. przez Polskie Stowarzyszenie Paliw Alternatywnych (PSPA), które określają liczbę aut w pełni elektrycznych (BEV) na 33 263 (stan na koniec marca 2023 r.)⁹. Bardzo podobną liczebną grupę stanowią auta hybrydowe typu *plug-in* (PHEV), te jednak, mimo możliwości jazdy w trybie wyłącznie elektrycznym, nie mają przywilejów drogowych zarezerwowanych dla aut BEV. Bez względu na typ silnika (BEV czy PHEV) analizy jednoznacznie wskazują na tendencję wzrostową liczby pojazdów elektrycznych oraz dostępności infrastruktury do ich ładowania.

Każdy pożar samochodu elektrycznego wywołuje sensację i jest natychmiast nagłaśniany przez serwisy informacyjne. Czy samochody elektryczne palą się znacznie częściej niż inne? Analizując bazę danych Systemu Wspomagania Decyzji (SWD) Państwowej Straży Pożarnej za 2022 r., znajdujemy informację o 7305 pożarach samochodów osobowych, z czego tylko 7 to pożary samochodów osobowych o napędzie elektrycznym, co oznacza, że pożary „elektryków” stanowią jedynie 0,09% wszystkich tego typu pożarów. Nie sposób więc postawić tezy, że pojazdy o napędzie elektrycznym palą się częściej niż pojazdy o konwencjonalnym napędzie¹⁰. Skoro nie palą się częściej, to może generują więcej energii w pożarze? Dla tej tezy również nie znajdziemy potwierdzenia w literaturze ani w badaniach. Oczywiście są

⁸ T. Jonio. *Pożary elektryków*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Pozary-elektrykow/idn:2985> [dostęp: 16.04.2025].

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

pewne różnice w rozkładzie wydzielającej się energii w czasie, ale jej ilość jest porównywalna dla wszystkich nowoczesnych samochodów, bo główne „paliwo” pożaru, czyli ich wyposażenie i instalacje, są takie same w każdym nowoczesnym pojeździe. Kolejnym stwierdzeniem, często powtarzającym się w debatach o pożarach „elektryków”, jest długi czas działań gaśniczych. Z SWD i danych za 2022 r. uzyskujemy następujące informacje:

- w styczniu w Knurowie w pojeździe elektrycznym spłonęło podszybie, czas interwencji wyniósł 44 min;
- w Warszawie spaleni uległ cały środek pojazdu, czas interwencji wyniósł 1 godz. 18 min;
- w maju w Nysie spłonął silnik, a interwencja zajęła 50 min;
- w lipcu w pożarze auta elektrycznego w Chorzowie spalił się przód pojazdu i deska rozdzielcza, czas interwencji wyniósł 2 godz. 35 min;
- w Jeleniej Górze doszło do pożaru około 20-letniego pojazdu, który fabrycznie wyprodukowany został jako elektryczny, był podłączony do ładowarki, a czas interwencji wyniósł 1 godz. 18 min;
- we wrześniu w Jeleniej Górze zapalił się także pojazd, w którym zniszczeniu uległa komora silnika, czas interwencji to 1 godz. 8 min;
- w grudniu w Piotrkowie Trybunalskim spalił się środek samochodu oraz baterie, interwencja trwała aż 4 godz. 34 min.

Żeby rozstrzygnąć pewne kwestie dotyczące działań przy pojazdach o napędzie elektrycznym, a tym samym uporządkować posiadaną wiedzę i określić kierunki dalszego działania, komendant główny Państwowej Straży Pożarnej decyzjami z 12 września 2022 r. oraz z 3 listopada 2022 r. powołał zespół do spraw aktualizacji „Standardowych zasad postępowania podczas zdarzeń z samochodami osobowymi z napędem elektrycznym”¹¹.

Z punktu widzenia uczestnika ruchu drogowego samochody hybrydowe i elektryczne nie różnią się niczym od samochodów z napędem tradycyjnym. Jeden i drugi mają cztery koła, kierownicę i pozwalają przemieścić się z punktu A do punktu B. Jednak strażacki punkt widzenia bierze dodatkowo pod uwagę konieczność kontaktu z takim autem w przypadku prowadzenia działań ratowniczo-gaśniczych.

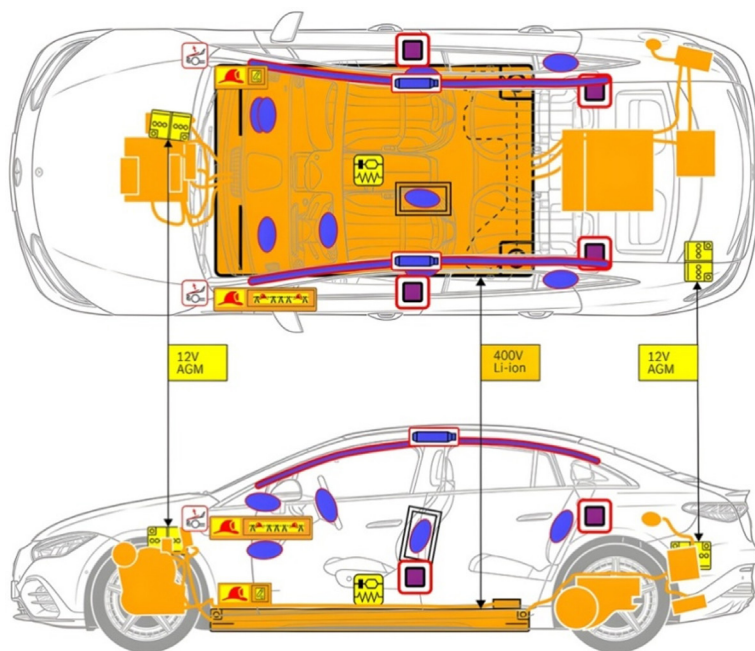
Samochody hybrydowe i elektryczne nie są rzadkością na polskich drogach. Prędzej czy później każdego z nas czeka podjęcie działań ratowniczych w zdarzeniu z udziałem takiego pojazdu. Ważne więc, aby być odpowiednio przygotowanym, znać charakterystykę takich pojazdów i mieć świadomość zagrożeń, jakie ze sobą niosą. Przede wszystkim powinniśmy wiedzieć, gdzie tej wiedzy szukać i jak ją wykorzystać w praktyce.

¹¹ T. Jonio. Pożary... Dz. cyt.

Rozpoznanie – fundament działania

Podstawą podjęcia właściwych działań jest przeprowadzenie szerokiego rozpoznania. Jednym z pierwszych aspektów, które powinniśmy ocenić, jest rodzaj napędu – czy mamy do czynienia z pojazdem zasilanym konwencjonalnym napędem, hybrydowym czy tylko energią elektryczną. Wytyczne amerykańskiej organizacji National Fire Protection Association (NFPA; pol. Narodowy Związek Ochrony Przeciwpożarowej) zalecają wręcz, aby każdy pojazd traktować jako elektryczny/hybrydowy do chwili stwierdzenia, że taki napęd się w nim nie znajduje. Większość hybryd i „elektryków” ma zbliżoną budowę, a ogólne zasady postępowania z nimi są podobne. Różnią się jednak szczegółami – niezwykle istotnymi dla ratowników. Budowa i lokalizacja rozłączników wysokiego napięcia, lokalizacja i typ baterii elektrycznej, miejsca prowadzenia okablowania wysokonapięciowego – to bardzo istotne informacje dla sprawności oraz bezpieczeństwa działań ratowniczych.

Nieocenioną bazą wiedzy o lokalizacji najistotniejszych komponentów są karty ratownicze. Przykładową kartę przedstawia Rysunek 1.

Rys. 1. Przykładowy widok karty ratowniczej

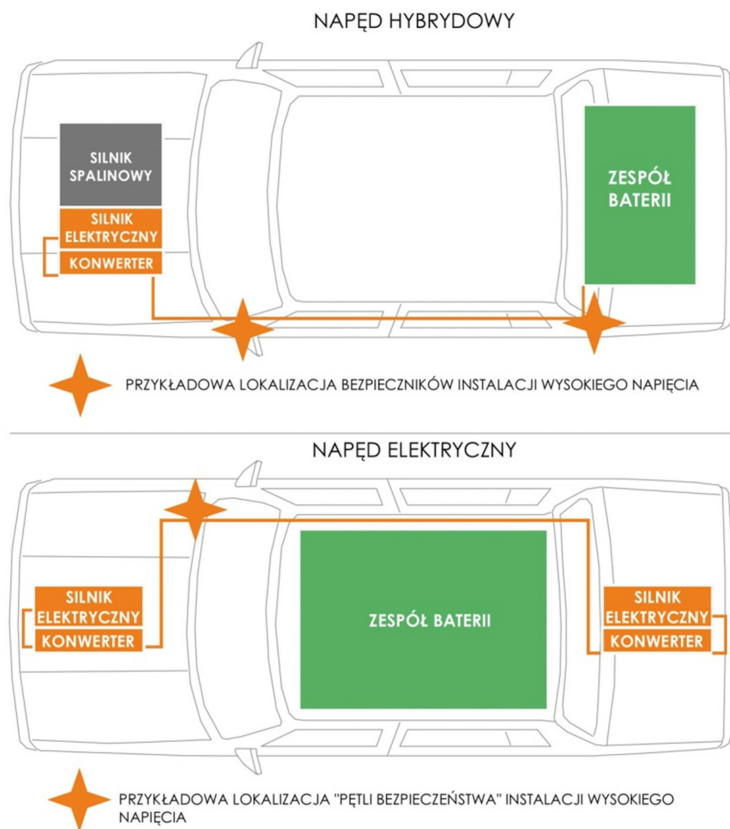
Źródło: T. Jonio. *Pożary elektryków*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Pozary-elektrykow/idn:2985> [dostęp: 16.04.2025].

Karty ratownicze dostępne są praktycznie dla każdego modelu auta osobowego w wersji elektronicznej w wyszukiwarkach internetowych lub aplikacjach takich jak: Euro Rescue, Rescucode, Crash Recovery System itp. Jednak, żeby skorzystać z takiej karty dla danego pojazdu, niezbędne będzie określenie jego marki, modelu, a coraz częściej także roku produkcji. Aby ułatwić identyfikację, kilka firm już stosuje oznaczenie samochodów kodami QR umieszczanymi na szybie lub innych elementach karoserii. Zeskanowanie kodu smartfonem daje natychmiastowy dostęp do karty ratowniczej. Zaznaczyć trzeba, że u niektórych producentów kod QR może być zeskanowany dowolną aplikacją i odsyła on do karty ratowniczej na stronie internetowej, a u innych trzeba użyć aplikacji Euro Rescue lub Rescucode. Warto więc mieć te aplikacje zainstalowane na dostępnym sprzęcie jeszcze przed akcją. W związku z prowadzoną od wielu lat kampanią bezpieczeństwa „Karta ratownicza”, taka karta w wersji papierowej może lub powinna być umieszczona fizycznie w osłonie przeciwsłonecznej kierowcy. Niestety, nie wszyscy korzystają z tej opcji, poza tym w warunkach pożaru może ona ulec zniszczeniu. Dane w fizycznej karcie ratowniczej mogą być zapisane w języku polskim, jednak wspomniane powyżej darmowe aplikacje oferują karty wyłącznie w języku angielskim, niemieckim lub francuskim. Warto zauważyć, że karty w wersji elektronicznej są na bieżąco aktualizowane, podczas gdy te papierowe nie¹².

Rynek pojazdów elektrycznych oraz hybrydowych rozrasta jednak się w bardzo szybkim tempie. Wiele modeli sprowadzanych jest do Polski indywidualnie. Zdarza się, że nie uda się odnaleźć karty danego pojazdu na wspomnianej stronie, jak w przypadku Tesli. Podstawowe karty ratownicze mogą też prezentować jedynie schematycznie lokalizację poszczególnych podzespołów, a to może być niewystarczające do tego, aby w pełni sprawnie i bezpiecznie „rozbroić” pojazd elektryczny. W takiej sytuacji z pomocą przychodzą dokumenty instruktażowe opracowane przez producentów aut z myślą o służbach ratowniczych, interweniujących podczas zdarzeń z udziałem pojazdów elektrycznych i hybrydowych. Są to często bardzo szczegółowe publikacje, obszerne kompendia wiedzy na temat zasad postępowania. Pokazują krok po kroku, w jaki sposób zlokalizować wyłączniki i miejsca newralgiczne. Niestety, dokumenty te zwykle nie są przetłumaczone na język polski, można znaleźć je w wersji angielskiej i niemieckiej. Nawet przy braku znajomości języka obcego będą bardzo pomocne przy identyfikowaniu miejsc i wyglądu istotnych z ratowniczego punktu widzenia komponentów. Dokumenty instruktażowe łatwo odnaleźć, wpisując w przeglądarce internetowej sekwencję wyrazów *emergency guide XYZ hybrid, response guide XYZ hybrid*, gdzie XYZ to nazwa marki pojazdu, z którym mamy do czynienia. Napęd elektryczny, w zależności od konfiguracji, składa się przede wszystkim

¹² Tamże.

z zespołu baterii, inwertera/falownika, silnika elektrycznego i przewodów wysokiego napięcia. Napięcie występujące w silniku elektrycznym zwykle mieści się w zakresie 400–650 V (prąd przemienny). W przypadku zespołu baterii mamy do czynienia z zakresem napięcia 200–400 V, przy czym jest to prąd stały. Baterie mogą być zbudowane z ogniw różnego typu. Konwerter jest elementem zmieniającym prąd stały na zmienny. Co ważne, zazwyczaj wszystkie komponenty instalacji wysokiego napięcia oznaczone są kolorem pomarańczowym. Powyższe stwierdzenie obrazuje Rysunek 2.

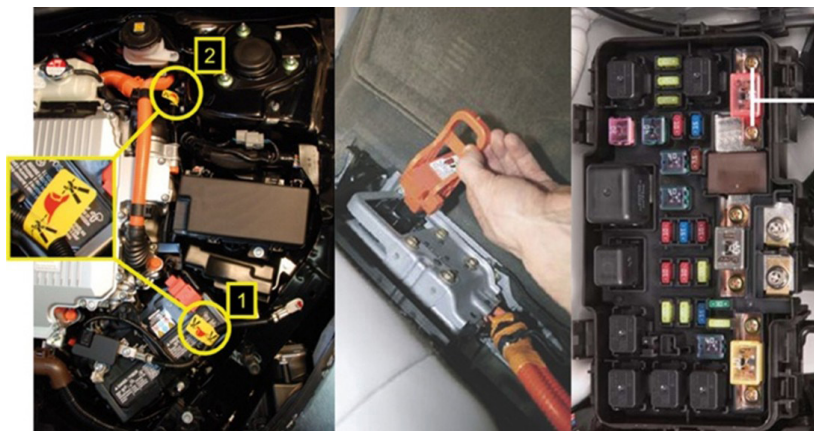
Rys. 2. Przykładowe miejsca usytuowania charakterystycznych komponentów dla samochodów elektrycznych i hybrydowych

Źródło: D. Bilski, J. Okólski (2018). *Hybrydy na drodze*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Hybrydy-na-drozdzie-/idn:1892> [dostęp: 16.04.2025].

Przystępując do działań, których przedmiotem jest pojazd elektryczny lub hybrydowy, należy zawsze zakładać, że auto jest uruchomione. Silnik

elektryczny zazwyczaj nie będzie słyszalny, dlatego unikać należy podchodzenia do pojazdu od przodu. Wszelki kontakt bezpośredni z samochodem powinien odbywać się w izolujących środkach ochrony osobistej – w razie pożaru lub wypadku każdy z elementów metalowych może być pod napięciem. W wyposażeniu samochodów pożarniczych powinny znaleźć się co najmniej rękawice izolujące, umożliwiające wykonanie podstawowych czynności z wykorzystaniem sprzętu (np. hooligan, narzędzia hydrauliczne). Jeśli pojazd objęty jest pożarem we wstępnej fazie rozwoju albo uda się opanować sytuację pożarową, należy unieruchomić go za pomocą wysokich klinów – przypadkowe naciśnięcie pedału gazu, odpuszczenie pedału hamulca bądź dźwigni/przycisku hamulca ręcznego może wprowadzić pojazd w ruch.

Kolejnymi czynnościami, jeśli pozwala na to sytuacja, powinno być usunięcie kluczyków ze stacyjki, wyłączenie zapłonu i zaciągnięcie hamulca ręcznego oraz ustawienie manipulatora skrzyni biegów w pozycji PARK. Należy pamiętać, że w wielu nowych pojazdach zapłon aktywowany jest bezkluczykowo, na odległość, za pomocą kart lub chipów. Warto mieć zatem na uwadze, że przybyły na miejsce zdarzenia właściciel może mieć wpływ na przebieg działań ratowniczych – wyłączenie zapłonu to pierwszy z etapów dezaktywacji instalacji wysokiego napięcia. Następnie zalecane jest odłączenie akumulatora niskiego napięcia 12 V. Ostateczne „rozbrojenie” powinno zakończyć się wyjęciem styków/bezpieczników/hebli wysokiego napięcia. Wygląd i lokalizacja wyłączników niestety mogą być bardzo różne – może mieć formę bezpieczników lub zawleczek, które należy usunąć, albo pętli przewodu, którą należy przeciąć, co widać na Fotografii 1.

Fot. 1. Przykładowy wygląd i lokalizacja wyłączników wysokiego napięcia

Źródło: D. Bilski, J. Okólski (2018). *Hybrydy na drodze*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Hybrydy-na-drodze-/idn:1892> [dostęp: 16.04.2025].

Spotykamy też pojazdy napędzane energią elektryczną, w których nie znajdziemy dedykowanych rozłączników obwodu wysokiego napięcia (np. Toyota). Producent zakłada, że po wyłączeniu pojazdu odłączenie niskiego napięcia nastąpi automatycznie, gdy wykryta zostanie awaria układu wysokiego napięciowego. Co istotne i warte podkreślenia: instalacja wysokiego napięcia może stanowić zagrożenie przez ok. 10 min od wyjęcia bezpieczników. Po tym czasie wysokie napięcie nadal będzie obecne w pakiecie akumulatorowym i instalacji od pakietu do głównego wyłącznika/bezpiecznika.

Wskazówki dla ekip ratowniczych

Największe zagrożenia dla ekipy ratunkowej przybyłej na miejsce wypadku pochodzą ze strony przejeżdżających samochodów, wybuchu, niebezpiecznych miejsc wypadku i pochyłości. Dzięki odpowiedniemu postępowaniu miejsce wypadku, chociaż nieprzyjazne, staje się stosunkowo bezpieczne dla ratowników. Zawsze jednak należy być czujnym, aby skutecznie zauważać potencjalne zagrożenia i je niwelować.

Każdy samochód należy traktować jako samochód hybrydowy, dopóki nie będzie można udowodnić, że jest inaczej, a informację taką uzyskamy, dokładnie oglądając dany pojazd uczestniczący w wypadku. Pomocna jest także wiedza na temat aktualnej oferty rynkowej takich pojazdów. Po przybyciu na miejsce wypadku, w którym uczestniczy samochód z napędem hybrydowym, ekipy ratownicze powinny postępować według standardowych procedur¹³. Działania ratunkowe muszą być prowadzone z uwzględnieniem zamieszczonych poniżej wskazówek dotyczących czynności przygotowawczych, unieruchomienia pojazdu, sposobów gaszenia pożaru, uwalniania pasażerów, neutralizacji wycieków, udzielania pierwszej pomocy. Znaczącym udogodnieniem dla służb ratowniczych, przede wszystkim Państwowej Straży Pożarnej i straży ochotniczych (OSP)¹⁴, są określone procedury zawarte w zasadach ratowniczych¹⁵.

Wyłączenie zasilania elektrycznego
(akumulatora hybrydowego zespołu napędowego,
zasilania poduszek powietrznych oraz pompy paliwa).

W celu wyłączenia zasilania elektrycznego należy nacisnąć przycisk POWER i sprawdzić, czy zgasła lampka READY w zestawie wskaźników. Po wyjęciu

¹³ *Standardowe zasady postępowania podczas zdarzeń z samochodami osobowymi o napędzie elektrycznym* (2020). KG PSP. Warszawa, s. 6.

¹⁴ OSP – Ochotnicza Straż Pożarna.

¹⁵ *Standardowe zasady postępowania...* (2020). Dz. cyt.

kluczyka elektronicznego z pojazdu trzeba przenieść go na odległość co najmniej 5 m od pojazdu, później odłączyć akumulator 12V. Jeśli nie ma dostępu do przycisku POWER, należy odłączyć akumulator 12V, wyjąć bezpiecznik HEV (w kolorze żółtym, 20A) w komorze silnika lub – jeśli mamy trudności z jego lokalizacją – wszystkie dostępne w skrzynce bezpieczniki¹⁶.

Jeżeli którakolwiek z opisanych czynności nie może zostać wykonana, dalsze działania należy prowadzić ze szczególną ostrożnością, ponieważ układ wysokiego napięcia, poduszki powietrzne lub pompa paliwowa mogą być nadal zasilane. Po odcięciu dopływu prądu jeszcze przez około kilka minut podtrzymywane jest zasilanie układu wysokiego napięcia, a przez kilkadziesiąt sekund zasilanie układu poduszek powietrznych.

Nie wolno dotykać, odsłaniać ani przecinać pomarańczowych przewodów lub urządzeń zasilanych wysokim napięciem (nawet przy odłączonym zasilaniu wysokiego napięcia). Zgodnie z moją wiedzą rozmieszczenie tych kabli nie stanowi przeszkody dla wykonywania ogólnie przyjętych technik ratowniczych.

Rzadko można spotkać się z definicją odłącznika serwisowego akumulatora, tzw. HEBLA. Jest to element pozwalający na rozłączenie akumulatora z resztą układu wysokiego napięcia. Aby to zrobić, trzeba go zlokalizować (znajduje się on najczęściej w komorze bagażnika z tyłu pojazdu lub pod kanapą tylną), następnie należy zwolnić mechanizm odłącznika, pociągnąć do siebie i prosto wyciągnąć. Warto jednak pamiętać, że w akumulatorze jest zgromadzona energia i w przypadku jego widocznego uszkodzenia nie należy próbować go rozłączać. Może to zrobić wyłącznie uprawniony i przeszkolony technik posiadający odpowiednie narzędzia¹⁷.

Podparcie pojazdu

W przypadku pojazdów hybrydowych niedopuszczalne jest podchodzenie od jego przodu lub tyłu – zawsze podchodzimy z boku. Jak już wcześniej wspomniano, pojazdy tego typu mogą poruszyć się bez ostrzeżenia, ponieważ nie słychać pracy silnika elektrycznego, który w każdej chwili może zostać aktywowany.

Pojazd należy zabezpieczyć klinami, które podkładamy pod koła. Ponadto pojazd podpieramy w czterech punktach – pod przednimi i tylnymi słupkami nadwozia. Nie można podkładać tych elementów pod przewody wysokiego napięcia, układ wydechowy ani zbiornik paliwa. Należy postarać się włączyć hamulec parkingowy i ustawić samochód w tryb P, czyli parkowanie¹⁸.

¹⁶ *Standardowe zasady postępowania...* (2020). Dz. cyt., s. 2.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Prius: Samochód z napędem hybrydowym spalinowo-elektrycznym. Zasady bezpieczeństwa* (2003). Toyota Motor Corporation, s. 4–7.

Pożar samochodu

Jak wiemy, połączenie wody i energii elektrycznej to niezbyt dobra kombinacja. W przypadku pojazdów z napędem hybrydowym i elektrycznym ratownicy narażeni są na ryzyko porażenia prądem. Jak skutecznie i bezpiecznie gasić samochód „nafaszerowany” bateriami? Na to pytanie starano się odpowiedzieć w trakcie badań przeprowadzonych w USA w 2013 r.¹⁹, którym objęto gaszenie pożarów samochodowych baterii Li-Ion. Doświadczenia przeprowadzono w skali rzeczywistej, z wykorzystaniem pojazdu badawczego. Głównym celem badań była ocena skuteczności środków ochrony indywidualnej strażaków w kontekście zagrożenia porażenia prądem elektrycznym oraz wypracowanie odpowiednich taktyk gaszenia pożarów aut hybrydowych i elektrycznych. W trakcie prób trzykrotnie gaszono baterię o pojemności 4,4 kWh prądem gaśniczym o wydajności ok. 500 l/min. Do likwidacji zdarzenia potrzeba było odpowiednio 1040, 1673 oraz 4013 l wody. Przeprowadzono też trzykrotną próbę gaszenia baterii o pojemności 16 kWh, do której wykorzystano odpowiednio 6640, 9990 oraz 4410 l. Pożary gaszone były krótkimi seriami podawanymi na źródło ognia. Ostatni eksperyment, dla akumulatora o większej pojemności, polegał na ugaszeniu go najmniejszą ilością wody. Rozpoczęto od długiej, trzypięciominutowej serii ciągłego podawania wody. Mimo gaszenia pakietu baterii oraz działań w natarciu, nie stwierdzono zagrożenia porażenia prądem elektrycznym. Na prądownicy zarejestrowano niewielkie wartości napięcia i natężenia przepływającego prądu. Na podstawie przeprowadzonych badań oraz doświadczeń strażaków biorących w nich udział ustalono, że pożary aut z napędem elektrycznym lub hybrydowym wymagają zużycia znacznie większej ilości wody niż samochody napędzane tradycyjnie. Gaszenie baterii wymaga jej chłodzenia. Konieczne jest obniżenie temperatury, aby zapobiec rozpalaniu się kolejnych ogniw. Z kolei brak dostępu do baterii uniemożliwia podanie prądu gaśniczego bezpośrednio na źródła ognia, co tym bardziej zwiększa ilość wody potrzebnej do ugaszenia pożaru. Stwierdzono też bezwzględną konieczność przygotowania się na działania gaśnicze trwające około 60 minut. Wiąże się to z potrzebą zapewnienia odpowiedniej ilości wody i aparatów ochrony dróg oddechowych (ODO). Niegaszony pakiet może palić się nawet przez 90 min, a popożarowe auta z napędem hybrydowym i elektrycznym powinny być jakiś czas nadzorowane ze względu na możliwość ponownego zapłonu ugaszonej baterii. Taki pojazd powinien znajdować się w odległości ponad

¹⁹ R.T. Long Jr., A.F. Blum, T.J. Bress, B.R.T. Cotts (2013). *Best practices for emergency response to incidents involving electric vehicles battery hazards: a report on full-scale testing results. Final Report*. The Fire Protection Research Foundation. https://www.energy.gov/sites/prod/files/2014/02/f8/final_report_nfpa.pdf [dostęp: 10.05.2025].

15 m od zabudowań i innych aut²⁰, a z uwagi na możliwość wydzielania się palnych elektrolitów zaleca się pozostawienie otwartych drzwi lub szyb.

Wyniki opisanych badań nie stwierdziły zagrożenia porażenia prądem elektrycznym podczas podawania prądu wody. Należy jednak pamiętać, że przeprowadzono je na pojeździe badawczym z wykorzystaniem wyłącznie baterii, bez całego osprzętu elektrycznego. Ponadto, podczas testów strażacy nie używali podręcznego sprzętu burzącego. Zawsze, nawet przy mocno wypalonym aucie, należy brać pod uwagę możliwość porażenia prądem elektrycznym. Warto pamiętać, że bateria oraz układ wysokonapięciowy do konwertera zasilane są prądem stałym, zatem detektory napięcia stanowiące wyposażenie pojazdów pożarniczych nie wykryją zagrożenia. Autorzy badania zasugerowali, aby płonące auto elektryczne lub hybrydowe traktować jak każde inne urządzenie pod napięciem (do 1000 V). Przy założeniu, że podawany prąd gaśniczy będzie prądem kroplistym, a napięcie nie będzie przekraczać 1000 V zgodnie z normą DIN VDE 0132, minimalna odległość od puszki prądownicy do elementu pod napięciem, jaką należy zachować, to 1 m²¹.

Zasady postępowania podczas pożarów pojazdów hybrydowych i elektrycznych to niezwykle ciekawa tematyka, a wiele zagadnień związanych z postępowaniem w przypadku pożarów i wypadków tych pojazdów z pewnością będzie tematem dalszych badań i publikacji. Artykuł ten porusza jedynie wybrane zagadnienia związane z zagrożeniami i zasadami postępowania. Należy mieć świadomość, że rosnąca liczba samochodów o napędzie elektrycznym i hybrydowym oraz kierunek, w którym wydaje się podążać motoryzacja, spowoduje stopniowy, a może i lawinowy wzrost zdarzeń z udziałem tych pojazdów. Prędzej czy później każdemu ratownikowi, a nawet cywilom będącym świadkami takiego zdarzenia, przyjdzie zmierzyć się z prezentowanym zagadnieniem w praktyce. Warto, by byli na to dobrze przygotowani.

Gaszenie pożaru należy przeprowadzać zgodnie ze standardowymi procedurami. Niewielkie pożary możemy gasić przy pomocy gaśnic, najlepiej proszkowych lub pianowych. Natomiast te bardziej rozwinięte można gasić wodą, sprężoną pianą lub proszkiem gaśniczym.

Rodzaj i zakres prowadzonych działań powinien być uzależniony od zagrożenia, jakie stwarza pożar dla ludzi i mienia, a także od elementów pojazdu nim objętych. W zależności od okoliczności kierujący akcją gaśniczą podejmuje decyzję o gaszeniu ofensywnym lub defensywnym akumulatora

²⁰ Information for first and second responders. Emergency response guide. Tesla, Model S electric. https://www.tesla.com/sites/default/files/downloads/2016_Model_S_Emergency_Response_Guide_en.pdf [dostęp: 10.05.2025].

²¹ D. Bilski, J. Okólski (2018). *Hybrydy...* Dz. cyt.

hybrydowego zespołu napędowego²², co definiują także wytyczne NFPA do których należą²³:

1. Działania ofensywne (w natarciu) – zalecane, aby zapobiec zapaleniu się ogniw niklowo-wodorkowych akumulatora hybrydowego zespołu napędowego (w bagażniku), konieczne jest intensywne polewanie go wodą z bezpiecznej odległości, aby nie dopuścić do jego rozgrzania powyżej temperatury zapłonu.
2. Działania defensywne (w obronie) – w przypadku pożarów obejmujących baterię wysokonapięciową oraz niestwarzających zagrożenia dla otoczenia. Najrozsądniejszym podejściem wydaje się pozostawienie baterii do samoistnego wypalenia, gdyż zwykle jest ona obudowana w stopniu uniemożliwiającym efektywne podanie wody. Niezbędna jest kontrola, czy pożar nie rozprzestrzeni się i nie oddziałuje na pozostałe elementy auta. Kamera termowizyjna jest odpowiednim narzędziem do oceny, czy bateria uległa wypaleniu²⁴.

Ogniwa akumulatora NiMH ulegają szybkiemu spalaniu. Pozostają jedynie popioły oraz elektrody wykonane ze stopów metali²⁵. Ponadto, w przypadku pożaru baterii niezbędne jest zapewnienie na miejscu działań większej ilości środków gaśniczych o właściwościach chłodzących niż w przypadku analogicznego pożaru samochodu o napędzie tradycyjnym. Ugaszenie pożaru samochodu osobowego hybrydowego, a przede wszystkim elektrycznego, w tym płonącego zespołu baterii, może wymagać zastosowania nawet 10 m³ wody. Fakt ten podnoszony jest także w poradnikach przygotowanych przez producentów samochodów (poradnik dla pojazdów Tesla podaje, że do ugaszenia i schłodzenia baterii konieczne może być użycie ponad 11 000 l wody)²⁶.

Sam proces chłodzenia baterii, nawet po zlikwidowaniu oznak palenia, może trwać od kilku do kilkunastu godzin. Czynność ta jest dodatkowo utrudniona ze względu na jej szczelną zabudowę. W żadnym wypadku nie wolno ingerować w strukturę baterii, gdyż grozi to porażeniem prądem elektrycznym. Skuteczność gaszenia czy schładzania należy kontrolować przy pomocy kamery termowizyjnej lub pirometru. Po ugaszeniu pożaru należy przeprowadzić standardową dezaktywację układu napędowego²⁷.

Proces gaszenia akumulatora trakcyjnego pojazdu i/lub jego chłodzenia to temat teoretycznie prosty, ale i skomplikowany zarazem. Prosty, bo chłodzenie

²² *Standardowe zasady postępowania...* (2020). Dz. cyt., s. 7.

²³ *Electric Vehicle Emergency Field Guide* (2015). National Fire Protection Association. Quincy, Massachusetts.

²⁴ D. Bilski, J. Okólski (2018). *Hybrydy...* Dz. cyt.

²⁵ *Prius: Samochód z napędem hybrydowym...* (2003). Dz. cyt., s. 21.

²⁶ *Information for first and second responders...* Dz. cyt.

²⁷ *Standardowe zasady postępowania...* (2020). Dz. cyt., s. 7.

odbywać się będzie już po ugaszeniu samochodu, powierzchnia akumulatora jest zasadniczo niewielka, a do chłodzenia nie jest wymagana duża intensywność podawania wody. Prosty również dlatego, że do ugaszenia objętego pożarem ogniwa baterii potrzeba relatywnie niewiele wody oraz czasu. A dlaczego skomplikowany? Po pierwsze wiąże się to z konstrukcją obudowy akumulatora trakcyjnego – jak wspomniano wcześniej, jest to hermetyczny układ ogniw baterii zebranych w gęsto umieszczone moduły. Konstrukcja musi być odporna na większość uszkodzeń mechanicznych oraz zapewniać możliwość pracy akumulatora w odpowiednim zakresie temperatur. Z założenia utrudnia ona lub całkowicie uniemożliwia dostanie się ciał obcych (w tym wody) do wnętrza, więc skuteczność chłodząca lub gaśnicza wynikająca z polewania wodą obudowy akumulatora może być porównywalna do polewania dachu budynku, gdy pali się poddasze: niby chłodzi, ale nie dociera do źródła pożaru. Do tego akumulator trakcyjny składa się ze związków chemicznych, których właściwości fizykochemiczne pozwalają na zainicjowanie oraz trwanie procesu spalania bez dostępu tlenu. To właśnie ta konstrukcja, w połączeniu z właściwościami fizykochemicznymi składu akumulatorów trakcyjnych, jest głównym czynnikiem utrudniającym i wydłużającym działania gaśnicze. Kolejnym problemem, który trzeba wziąć pod uwagę przy pożarze akumulatora, jest proces wytwarzania się gazów palnych, w tym wodoru. Stąd istotność działania z wykorzystaniem naturalnego wiatru lub jego wytwarzaniem przy użyciu wentylatorów, szczególnie w przestrzeniach zamkniętych²⁸.

Aktualny stan wiedzy i możliwości sprzętowych pozwala nam na chłodzenie i gaszenie akumulatorów z zewnątrz. W skrajnym przypadku wymagane będzie zaangażowanie zastępu gaśniczego przez wiele godzin przy działaniach związanych z chłodzeniem obudowy akumulatora i monitorowaniem temperatury oraz ewentualnej strefy wybuchowej (wodór). Jeden z producentów aut elektrycznych przeanalizował ten problem i zastosował w swoich pojazdach akumulatory z tzw. Fireman Access, czyli otworem, którego obudowa ma się w przypadku pożaru przepalić, a następnie dać możliwość podawania wody bezpośrednio na ogniwa baterii. Fireman Access zlokalizowany jest najczęściej w tylnej części pojazdu (pod siedzeniem) i oznakowany w kartach ratowniczych specjalnym symbolem²⁹.

Kontenery do gaszenia „elektryków” miały wspomóc wiele działań oraz zmniejszyć zaangażowanie służb ratowniczych, bo założenie wstępnego ugaszenia pojazdu, włożenia go do kontenera, zalania wodą i pozostawienia na 24 godziny, a następnie przekazania właścicielowi brzmiało dobrze. Brzmiało dobrze do momentu zdobycia nowej wiedzy o składzie powstałego odpadu (mieszaniny wody i elementów pojazdu objętych pożarem,

²⁸ T. Jonio. *Pożary...* Dz. cyt.

²⁹ Tamże.

w tym akumulatora). W zależności od wyników badań, różni się niewiele lub w ogóle od tego powstającego po samochodzie o napędzie spalinowym, który po pożarze został umieszczony w kontenerze i zalany wodą. Nie zmienia to jednak faktu, że odpad ma w składzie dużą część pierwiastków i związków chemicznych, których nie chcemy i nie możemy uwolnić po przekazaniu pojazdu właścicielowi, bo nie wolno dopuścić do skażenia gruntu, upraw, wód podziemnych, zbiorników wodnych ani punktów czerpania wody. Czy można zatem stosować kontenery do działań gaśniczych? Można, ale tylko przy zastosowaniu tzw. suchej kwarantanny, czyli wykorzystania kontenera jako bariery ograniczającej możliwość ewentualnego rozprzestrzenienia się zagrożenia poza jego ściany. Kwarantanna mokra, czyli umieszczenie pojazdu w kontenerze i zalanie go wodą w celu chłodzenia i ewentualnie gaszenia akumulatora, jest możliwa, ale warunkiem koniecznym do wdrożenia takiej decyzji przez kierującego działaniem ratowniczym musi być rozwiązanie problemu powstałego odpadu i jego utylizacji jeszcze przed jego wytworzeniem. Dla KDR oznacza to, że musi temat odbioru odpadu, jego utylizacji i płatności ustalić z właścicielem samochodu, zanim podejmie decyzję o jego wytworzeniu. Dodatkową przeszkodą do stosowania kontenerów i zalewania baterii wodą są zakazy niektórych producentów zawarte w kartach ratowniczych, jak i sama techniczna bariera związana z umieszczeniem w nich samochodów. Urządzenia do przebijania się przez obudowę baterii w celu podania środka gaśniczego/chłodzącego bezpośrednio do wnętrza to kolejny temat. Są to rozwiązania opierające się na mechanicznym przebijaniu obudowy i podawaniu środka gaśniczego lub cięciu obudowy samym środkiem gaśniczym i docieraniu nim w ten sposób do ogniów baterii. Zdecydowanie przyspieszyłyby proces gaszenia akumulatorów trakcyjnych w pojazdach, ale dotychczasowa wiedza, przeprowadzone testy i badania nie dają podstaw, żeby wskazać te metody jako bezpieczne dla ratowników. Dodatkowo producenci pojazdów oraz akumulatorów jasno wpisują brak zaleceń lub częściej jasno zakazują ingerencji w obudowę akumulatora, czyli jej niszczenia, przebijania itp. Kolejny środek, który ma służyć do gaszenia pojazdów elektrycznych, to koce i płachty gaśnicze. W Centrum Naukowo-Badawczym Ochrony Przeciwpożarowej – Państwowym Instytucie Badawczym (CNBOP-PIB) prowadzone są testy skuteczności tych elementów. Po pierwsze, ten rodzaj „gaszenia” nie jest wskazany w kartach ratowniczych pojazdów jako właściwy sposób postępowania. Po drugie, ciężko mówić o gaszeniu pojazdu, skoro proces palenia się ogniów akumulatora nie wymaga obecności tlenu, więc przykrycie pojazdu to jedynie izolacja i oczekiwanie na całkowite spalanie się materiałów palnych. Po trzecie, przykrycie takim kocem pojazdu objętego pożarem, np. w przestrzeni garażu podziemnego, możliwe będzie wyłącznie w pierwszej fazie pożaru, czyli zazwyczaj przed przybyciem sił i środków jednostek ochrony przeciwpożarowej. Gdy już dotrzemy na miejsce, jesteśmy wyposażeni w sprzęt do

przeprowadzenia skutecznej akcji gaśniczej z wykorzystaniem środków, które oprócz efektu gaśniczego dawały będą również efekt chłodzący. Przy aktualnym stanie wiedzy widziałbym takie płachty/koce jako wyposażenie garaży, parkingów czy warsztatów, żeby świadek zdarzenia lub obsługa obiektu byli w stanie zabezpieczyć palący się pojazd w pierwszej fazie zdarzenia i tym samym nie dopuścić do intensywnego rozwoju pożaru na kolejnej obiekty³⁰.

Wycieki

W samochodach z napędem hybrydowym znajdują się takie same płyny eksploatacyjne, jak w innych samochodach, z wyjątkiem akumulatora hybrydowego zespołu napędowego, który zawiera elektrolit NiMH. Elektrolit ten jest silnie alkaliczny (pH=13,5), co sprawia, że jest niebezpieczny w zetknięciu ze skórą. Jednakże elektrolit ten jest wchłaniany przez płytki elektrod w ogniach i dlatego w warunkach normalnych nie ulega wyciekowi nawet po pęknięciu obudowy akumulatora. Uszkodzenie (w wyniku kolizji lub wypadku drogowego) metalowej obudowy akumulatora zespołu napędowego, jak również plastikowych obudów jego ogni, jest mało prawdopodobne. Jak do neutralizacji kwasu z akumulatora ołowiowego używany jest roztwór sody, tak do neutralizacji elektrolitu NiMH można używać roztworu kwasu bornego lub octu.

Przy usuwaniu wycieków elektrolitu NiMH należy stosować następujące materiały ochronne:

- okulary ochronne lub przeciwbryzgową osłonę na twarz, nie wolno stosować osłon składanych;
- gumowe, lateksowe lub nitrylowe rękawice ochronne;
- fartuch ochronny odpowiedni do wycieków alkalicznych;
- buty gumowe³¹.

Holowanie

Samochody z napędem hybrydowym są pojazdami z napędzanymi zazwyczaj kołami przedniej osi, ale nie jest to reguła. Należy holować je tak, aby koła nie dotykały powierzchni jezdni. Aby wybrać neutralny zakres skrzyni biegów (pozycja „N”), należy nacisnąć przycisk POWER i sprawdzić, czy włączyło się podświetlenie zestawu wskaźników, a następnie wcisnąć pedał hamulca i ustawić na kilka sekund dźwignię przełącznika zakresu w pozycji „N”. Lampka w przycisku „P” zgaśnie. Jeśli lampka nie gaśnie lub nie zapala się podświetlenie zestawu wskaźników, wybranie zakresu neutralnego nie jest możliwe³².

³⁰ T. Jonio. *Pożary...* Dz. cyt.

³¹ *Standardowe zasady postępowania...* (2020). Dz. cyt., s. 23.

³² *Prius: Samochód z napędem hybrydowym...* (2003). Dz. cyt., s. 25.

Pierwsza pomoc

Wyciek lub skażenie elektrolitem może nastąpić tylko w wyjątkowych przypadkach, wskutek niezwykle poważnego wypadku drogowego lub w wyniku niewłaściwego obchodzenia się z akumulatorem zespołu napędowego. Elektrolit NiMH jest silnie alkaliczny, co powoduje, że jest on niebezpieczny w zetknięciu ze skórą. Podczas neutralizacji skażenia należy stosować się do poniższych wskazówek:

- Przy skażeniu powierzchniowym należy zdjąć skażoną odzież, a następnie poddać ją właściwej utylizacji. Skażone miejsca na skórze powinno się spłukiwać wodą przez ok. 20 minut. Poszkodowanych trzeba odtransportować do najbliższej placówki pogotowia ratunkowego;
- W warunkach normalnych nie stwierdzono obecności gazów toksycznych, jednak podczas pożaru następuje emisja gazów toksycznych jako efekt spalania. Należy przenieść poszkodowanych ze strefy zagrożenia w bezpieczne miejsce i podać im tlen, a następnie odtransportować do najbliższej placówki pogotowia ratunkowego;
- W czasie zatrucia pokarmowego nie należy wywoływać wymiotów, lecz podać dużą ilość wody do wypicia w celu rozcieńczenia elektrolitu (nie podawać wody osobom nieprzytomnym). Jeśli wymioty wystąpią samoistnie, głowę należy trzymać odchyloną do dołu i do przodu, aby zapobiec mimowolnemu połknięciu treści żołądkowej. Poszkodowani powinni zostać przetransportowani do najbliższej placówki pogotowia ratunkowego;
- W najbardziej niekorzystnych przypadkach może nastąpić porażenie prądem osób poszkodowanych lub ratowników. Objawami porażenia są: ból, poparzenia skóry, zaburzenia w oddychaniu i utrata przytomności. Należy jak najszybciej wezwać pogotowie ratunkowe i podjąć akcję reanimacyjną³³.

Z pewnością w najbliższej przyszłości czekać nas będą kolejne niebezpieczne sytuacje, w tym pożary, związane z autami o napędzie elektrycznym, ale funkcjonujący w Polsce Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy jest przygotowany na tego typu wyzwania. Biorąc pod uwagę dane statystyczne dotyczące liczby aut oraz ich pożarów, nie powinniśmy się tym tematem nadmiernie stresować, lecz zdecydowanie musimy podnosić jakość działań, a tym samym szkolić się, obserwować rozwój branży i szukać coraz lepszych rozwiązań. Wszystko po to, żebyśmy jako zwykli ludzie, jak również jako ratownicy czuli się bezpiecznie.

³³ Tamże.

Podsumowanie

Celem autora było wskazanie głównych problemów związanych z ogólnie rozumianym ratownictwem technicznym, skompensowanym w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym. Nadrzędnym i dalece uszczegółowionym tematem pozostał jednak zakres związanej z tą dziedziną branżą samochodów o napędzie alternatywnym. Omówiony został ich rys historyczny, budowa oraz szereg innych ważnych cech. Niezbędnym w tym celu było przytoczenie wszelkich unormowań, aktów prawnych oraz zasad, które obecnie obowiązują, a także wszelkich prognoz przyszłościowych.

Poruszone problemy noszą więc charakter możliwie jak najdokładniejszego ich przybliżenia, co w konsekwencji ma służyć wywołaniu szerokiej dyskusji na ten temat w celu określenia priorytetów w postaci najpilniejszych i koniecznych ukierunkowań działań systemowych i organizacyjnych, zapewniających możliwe pełne poczucie bezpieczeństwa społeczeństwa, a także zadowolenia z komfortu pracy w trakcie prowadzonych czynności przy użyciu specjalistycznego, a zarazem wymagającego sprzętu podczas działań ratowniczych, ściśle ukierunkowanych na przedmiotową tematykę.

Bibliografia

Publikacje książkowe

- Boratyńska-Karpiej E., Engel P. (2022). *Gasimy pożary w elektromobilności*. „Seminarium eksperckie w ramach Transportowego Obserwatorium Badawczego”. Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich. Bydgoszcz.
- Małek A. (2021). *Napędy pojazdów elektrycznych i hybrydowych. Podręcznik – Studia przypadków*. Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie. Lublin.
- Standardowe zasady postępowania podczas zdarzeń z samochodami osobowymi o napędzie elektrycznym* (2020). Zespół KG PSP. Warszawa.

Artykuły naukowe

- Electric Vehicle Emergency Field Guide* (2015). National Fire Protection Association. Quincy, Massachusetts.
- Prius: Samochód z napędem hybrydowym spalinowo-elektrycznym. Zasady bezpieczeństwa* (2003). Toyota Motor Corporation.

Źródła internetowe

- Bilski D., Okólski J. (2018). *Hybrydy na drodze*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Hybrydy-na-drodze-/idn:1892> [dostęp: 16.04.2025].

- Information for first and second responders. Emergency response guide. Tesla, Model S electric.* https://www.tesla.com/sites/default/files/downloads/2016_Model_S_Emergency_Response_Guide_en.pdf [dostęp: 10.05.2025].
- Jonio T. *Pożary elektryków*. „Przegląd Pożarniczy, Ratownictwo i ochrona ludności”. <https://www.ppoz.pl/czytelnia/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/Pozary-elektrykow/idn:2985> [dostęp: 16.04.2025].
- Long Jr. R.T., Blum A.F., Bress T.J., Cotts B.R.T. (2013). *Best practices for emergency response to incidents involving electric vehicles battery hazards: a report on full-scale testing results. Final Report.* The Fire Protection Research Foundation. https://www.energy.gov/sites/prod/files/2014/02/f8/final_report_nfpa.pdf [dostęp: 10.05.2025].

Abstrakt

Poruszonym problemem w artykule jest przede wszystkim ogólnie rozumiane bezpieczeństwo w ruchu drogowym podczas zdarzeń z udziałem pojazdów o napędzie hybrydowym i elektrycznym. Aspekt ten uszczegółowiony został o elementy historyczne jako bodziec rozwojowy tej dziedziny transportu. Ponadto, bardzo ogólnie, opisana została budowa tych nowatorskich napędów, z uwzględnieniem wszystkich podstawowych ich elementów składowych, a także sposób identyfikacji samych pojazdów. Zawarte są także kwestie formalno-prawne, które obecnie obowiązują. Celem prowadzonych w artykule rozważań jest wskazanie zagrożeń, które mogą wystąpić podczas tego typu wypadków. Oprócz tego zawarte są rekomendacje bezpiecznych zachowań, jak również ewentualne techniki samych działań w przypadku powstałych sytuacji niebezpiecznych. Przedstawione treści są wynikiem badań prowadzonych w toku analiz działań ratowniczo-gaśniczych realizowanych przez Państwową Straż Pożarną. Ponadto wykorzystano analizę jakościową w oparciu na istniejących publikacjach i dokumentach, jak również obserwację, wnioskowanie i porównanie.

Road traffic safety during incidents involving hybrid and electric vehicles

Abstract

The article addresses primarily the issue of road safety in general during incidents involving hybrid and electric vehicles. This aspect is further detailed with historical elements, as a driver for the development of this field of transport. Furthermore, a very general description of the construction of these innovative drives is provided, taking into account all their basic components, as well as the method of identifying the vehicles themselves. Current formal and legal issues are also addressed. The aim of the article is to identify the hazards that can occur during such accidents. Furthermore, recommendations for safe behavior and potential techniques for handling hazardous situations are included. The presented information is the result of research conducted during analyses of rescue and firefighting operations conducted by the State Fire Service. Furthermore, qualitative analysis based on existing publications and documents, as well as observation, reasoning, and comparison, is used.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, transport, budowa, historia, ratownictwo, postępowanie

Keywords: safety, transport, construction, history, rescue, procedure

Jacek Kędra – były funkcjonariusz Państwowej Straży Pożarnej, obecnie wykładowca akademicki w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie. Cyklicznie prowadzi zajęcia w Uczelni Państwowej im. Jana Grodka w Sanoku. W 2022 roku ukończył studia doktoranckie w Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie, uzyskując stopień doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. W trakcie pełnienia służby, na różnych stanowiskach, w większości jako Zastępca bądź Dowódca Jednostki Ratowniczo-Gaśniczej w Brzozowie, był wielokrotnie nagradzany i odznaczany. Brał czynny udział w licznych działaniach ratowniczo-gaśniczych oraz ćwiczeniach o różnej randze, w tym jako Zastępca Dowódcy Centralnego Odwodu Operacyjnego COO „Rzeszów 1”. Ukończył również wiele kursów i szkoleń. Również jako funkcjonariusz Państwowej Straży Pożarnej, brał osobiście, czynny udział w bardzo wielu wykładach nt. ogólnie rozumianego bezpieczeństwa w różnego rodzaju instytucjach i zakładach. Jest autorem kilku artykułów o tematyce związanej z bezpieczeństwem, a także wielokrotnym uczestnikiem konferencji naukowych.

Aditi Basu

Independent Researcher

ORCID 0000-0003-3538-7818

Expanding South-South Cooperation in Climate and Energy Security in the Post-Paris Era: Opportunities for India as a BRICS Member

Introduction

The emergence of BRICS, a multilateral organisation whose abbreviation stems from its member countries – Brazil, Russia, India, China, and South Africa – in climate governance after the Paris Agreement of 2015 is significantly important for reshaping climate policies through its commitment to cooperate with the GS nations. Established in 2009 as a forum to strengthen South-South cooperation, the BRICS offers an alternative to the GN-dominated institutions like the European Union (EU), despite its diverse membership facing significant political and economic challenges to national interests to achieve “consensus on substantive matters”. As one of the world’s largest economic groupings in global climate governance, the BRICS’ stand on achieving targets in the post-PA era would determine the future trajectory of the GS (with growing energy needs, failure to meet which has caused global energy insecurity) focused on its sufferings due to the disproportionate impacts of the industrial policies of the Global North (GN). In an era of rising climate challenges and dynamic geopolitics, the role of the GS in global climate security and disaster management has become crucial. Following this,

the BRICS reiterates the GN's obligations in emission reduction and climate finance. The expansion of BRICS to include other strategic GS nations like: Iran, Egypt, Ethiopia, UAE, Indonesia, and South Africa (resulting in BRICS+) bear a significant influence on equitable climate governance epitomised by the organisation's continued stewardship in achieving the PA targets because it promotes consensus-building on climate security issues like: green finance, renewable energy (RE) and carbon markets. As the world faces climate and energy security challenges, BRICS+, as a newly-created potential GS organisation, possesses immense potential in global climate governance since it accounts "for over 40 percent of the world's population and a substantial share of its forest area"¹. India, as a GS climate leader, has successfully integrated its socio-economic development with its environmental goals by aligning poverty alleviation and energy security with its RE projects that ensure justice and inclusivity in climate security. Future studies must aim to understand the impact of such group relationships on renewable energy, net-zero goals, resource distribution, and policy decisions.

Research Methodology

The article uses the BRICS as a case study framework to understand the paradigm shift from the GN to the GS while conducting an in-depth empirical analysis of climate and energy security discourses and international agreements, amongst which India's role, as an emerging GS leader, focuses on sustainable energy independence that works multilaterally to work on climate security concerns. This article draws data from three primary databases: the Observer Research Foundation, the Official Website of the BRICS, and the Official Website of the Ministry of External Affairs, Government of India, with a geographical focus on analysing the BRICS and India's climate-energy discourses, with a particular emphasis on the Global South. Using search terms like "BRICS climate and energy security", "BRICS and Paris Agreement", "Global South net-zero goals" and "India's climate diplomacy", results for all English-language international news, journal articles, review papers and research reports between 2020 and 2025 were considered. As the research question primarily focuses on the security aspects of climate energy and energy in the GS from the BRICS' point of view, the search was restricted to the BRICS' strategies of combating security challenges in the GS, especially after the PA.

¹ O.C. Kurian, D. Sarkar, S. Suri (2025). *The Role of BRICS Leadership in Forging Climate and Health Strategies for a One-Health World*. "Issue Brief", 772, p. 3.

Relationship between Climate & Energy Security: Implications for the GS

The relationship between climate change, emissions, energy and security is a complex one in contemporary geopolitics that needs careful analysis since “energy security debates largely overlook climate concerns”², especially in the GS, where energy security discourses and policies prioritise industrial development over sustainable development, which “contribute directly to climate insecurity”³. Thus, failure to comply with clean energy development, in the course of meeting the ever-rising energy needs through coal and petroleum-based fuels, becomes potentially harmful because of energy’s inherent links with climate security. As a result, the BRICS’ holistic approach to balance climate and energy security prioritises an emphasis on achieving net-zero⁴ through RE manufacturing and supply, not only for its members but also for the entire GS community, since both are generally considered to be “institutionally separated”⁵ but are integral to the global environmental security. Such a narrative serves as the starting point for reconsidering the tripartite relationship between energy, climate, and security. Although both energy and climate security are international issues, they are not entrenched in mainstream security discourses, which often leads to neglecting human welfare and ecology. It is for this reason that BRICS emphasises energy and climate security in the GS through a cooperative rather than competitive approach, a way not previously discussed. Any measure to tackle climate change challenges requires the notion of energy to be viewed by the GS nations as a security issue, focusing on sustainability as the central tenet of global discourse. This article argues for fundamentally rethinking the notion of “security away from traditional, state-centric threat/defence terms, which cannot provide security once the referent object is no longer the state” since this approach avoids identifying enemies and other involved actors in terms of “securitising moves and in the security provisions”⁶.

² J. Nyman (2018). *Rethinking energy, climate and security: a critical analysis of energy security in the US*. “Journal of International Relations and Development”, 21, pp. 118–145. <https://doi.org/10.1057/jird.2015.26>.

³ J. Nyman (2018). *Rethinking energy... Op. cit.*

⁴ Net-zero refers to total absence of GHG emissions from the atmosphere which were previously caused due to human activities. The CoP-26 advocated for the adoption of ambitious net-zero goals through cutting down on fossil fuels and transitioning to renewables that reduced climate and energy security challenges. Thus, net-zero goals have a direct relationship with climate and energy security.

⁵ J. Nyman (2018). *Rethinking energy... Op. cit.*

⁶ M. J. Trombetta (2008). *Environmental security and climate change: Analysing the Discourse*. “Cambridge Review of International Affairs”, 21(4), pp. 585–602. <https://doi.org/10.1080/09557570802452920>.

Through its analysis, the article aims to present a comprehensive South-South strategic roadmap for the BRICS nations that offers clear evidence of India as one of the biggest greenhouse gas (GHG) emitters and how it can utilise the platform as a political coalition of the GS nations and uphold a stable partnership in climate governance towards a sustainable future.

BRICS' Journey in Climate & Energy Security Regime

The GS has been historically vulnerable to the GN's GHG emissions since the beginning of the Industrial Revolution in the late-nineteenth century. In 1992, the Centre for Science and Environment (CSE) reported that the GS had become subject to environmental colonialism⁷ by the GN. The gradually increasing role of the BRICS in 2010 was marked by limited interactions among its members, who formally engaged in climate change debates in 2009 and 2010. During this time, there was a significant number of debates between the GN and GS wherein the former was willing to cooperate in global climate security only if the latter was "willing to compromise and assume obligations through substantial emission reductions"⁸, while the issue of financial assistance and technical support remained unresolved, which pressurised EPs like India and China with increasing energy demands⁹. However, it was only after the birth of the PA in CoP-21 in 2015 that the BRICS was able to strengthen its cooperative efforts towards achieving energy and climate security in the GS.

⁷ The climate change challenges have shown their ugliest forms in the GS while industries and companies in the GN have contributed to 92% of the global GHG emissions which is described as "climate colonialism" or "environmental colonialism". Climate colonialism or environmental colonialism, in the most precise sense, refers to the exploitation of the GS' natural resources causing environmental havoc in the GS while "exporting" its climate mitigation solutions abroad to earn profits which poses a finance pressure on the GS economies. Thus, the GS is reduced to poverty in two ways: destruction of property by climate - induced disasters and the financial burden due to transition to the GN-exported expensive RE solutions which creates a sharp divide between the GN and the GS: the haves and the have-nots by destabilising climate and energy security in the GS; A. Agarwal, S. Narain (1991). *Global Warming in an Unequal World: A Case of Environmental Colonialism*. Centre for Science and Environment. New Delhi, pp. 81-91.

⁸ S. Bailer, F. Weiler (2015). *A Political Economy of Positions in Climate Change Negotiations: Economic, Structural, Domestic, and Strategic Explanations*. "Review of International Organizations", 10(1), pp. 43-66. <https://doi.org/10.1007/s11558-014-9198-0>.

⁹ Q. Shen, X. Zou (2024). *Evolution of Cooperation among BRICS Countries in Global Climate Governance: From UNFCCC to the Paris Agreement*. "Vestnik MGIMO-Universiteta", 17(1), pp. 65-85. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2024-1-94-65-85>.

The PA serves as a guide for nations to reduce GHG emissions, aiming for a rise in global temperature of not more than 1.5°C, which signatory nations are meeting through the use of non-fossil fuels in the form of Nationally Determined Contributions (NDCs). This makes the PA a landmark instrument to achieve climate and energy security. Its ‘bottom-to-top reduction’ mechanism was followed by all, and the BRICS countries submitted their updated NDCs at the successive Conference of the Parties (CoPs) under the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). Therefore, the Common But Differentiated Responsibilities¹⁰ (CBDR) principle of the PA directs the GN accountable to finance towards an environmentally-sustainable GS after the damages it has caused¹¹, which can enable both blocs towards greater climate and energy security; to be achieved by the transfer of adequate climate finance. Consequently, climate finance has continued to be a field of South-South cooperation within the BRICS framework. To sum up, the BRICS, on behalf of the GS nations, is capable of leading its own climate action plans based on mobilising climate finance and attracting the GN parties towards investments in RE solutions like manufacturing solar energy panels, windmills, and electric vehicles.

In the Joint Statement of 2009, the BRICS advocated for a consensus-based dialogue on dealing with climate change and socio-economic development¹², rather than bending to the GN’s unilateral pressures, which reflects the creation of the GS’s collective social identity through the BRICS framework by not acceding to the GN’s demands and perspectives, after which the adoption of the NDC principle of PA became a historical landmark in the global climate governance framework. Except for Brazil, the major sources of GHG emissions of all other BRICS nations are coal-based fuels and petroleum, which are accountable for their “high carbon intensity in economic

¹⁰ The principle of Common but Differentiated Responsibilities (CBDR), enshrined in the PA, speaks of collective action towards climate change with a special focus on the GN nations, due to them being historical GHG emitters with “superior economic and technological capacity” that prevent the GS from developing industries in its nations due to an increase in overall GHG levels and global temperature. Therefore, it is the GN’s responsibility to ensure climate justice by financing the GS’ climate actions, RE projects and provide technological know-how which would bring the global climate and energy regime to an equilibrium.

¹¹ I. Mustafa, F. Barcellos (2025). *BRICS proposes new climate geopolitics focused on financing and social justice*. BRICS Brasil 2025; Ministry of Foreign Affairs and the Social Communication Secretariat of the Presidency of the Republic of Brazil. <https://brics.br/en/news/brics-proposes-new-climate-geopolitics-focused-on-financing-and-social-justice> [accessed: 12.05.2025].

¹² *BRICS Joint Statement, 2009* (2009). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html> [accessed: 12.05.2025].

developments”¹³. The BRICS summit of 2024 appreciated the commendable efforts of the GS countries like Egypt and the United Arab Emirates (UAE), on their transition to sustainable development through environmental protection and RE for combating climate change in global cooperation, which is the need of the hour. Having their policies aligned with international frameworks like the PA that demonstrate their leadership roles in climate action, both countries have set an example by contributing to their own sustainability goals, with Egypt’s growing RE production units in the Middle East and North Africa (MENA) region¹⁴ and the UAE significantly progressing solar energy investments towards fulfilling long-term national commitments in carbon footprint reduction. Therefore, it is expected that with their recent membership in the BRICS, the two countries will offer significant opportunities to BRICS members in terms of RE investment, poverty elimination, strong supply chains, and resilient infrastructure for the GS to achieve net-zero.

The climate security narrative of the BRICS towards emissions reduction was conceived not in accordance with strict compliance to the CBDR (as proposed by the GN) but through voluntary pledges, greater inclusiveness, cooperation and coordination in its “Common Future of the Planet” concept for ensuring climate and energy security in the GS¹⁵. This approach was important because, over the last decades, the GS has been facing climate and energy security challenges “in terms of environmental deterioration arising from the unsustainable and inequitable consumption of resources” that resulted in the adoption of the Leave-No-One-Behind (LNOB)¹⁶ motto (as proposed by the United Nations originally) by the BRICS environment ministers in their second meeting in 2016. The LNOB’s adoption proved advantageous for the GS, as it articulated the GS’s needs to attain climate security after being in a disadvantaged situation due to the unfair exploitation of natural resources by the GN. It also reshaped the climate and energy security

¹³ A. Mukhia, S. Qi, X. Zou (2024). *Climate Governance Pathway for BRICS in the Post-Paris Era*. “Global Journal of Emerging Market Economies”, 16(3), pp. 321–339. <https://doi.org/10.1177/09749101241244456>.

¹⁴ W. Aly (2024). *BRICS hails Egypt, UAE for climate change efforts*. Egypt Today. <https://www.egypttoday.com/Article/1/135604/BRICS-hails-Egypt-UAE-for-climate-change-efforts> [accessed: 12.05.2025].

¹⁵ *2nd BRIC Summit of Heads of State and Government: Joint Statement* (2010). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/100415-leaders.html> [accessed: 12.05.2025].

¹⁶ The LNOB advocates the role of every single party in tackling climate security challenges and no one shall be left alone in struggling to achieve climate-resilient development. It highlights global security and prosperity through “a universally beneficial and inclusive economic globalisation” that reflects inclusive sustainable development through mitigation of common challenges like rising GHG emissions, energy requirements and sea levels.

discourses through the BRICS' collective identity as a large grouping of GS nations that are also Emerging Powers (EPs)¹⁷, so that "no one is left behind and those furthest behind are helped first"¹⁸.

The South-South Cooperation Framework in Post-Paris Global Climate Security Regime

The South-South cooperation framework across the domains of climate action offers a holistic methodological approach to understand global strategies for the BRICS+ nations to tackle climate change, pollution, and acknowledge the interconnectedness of climate challenges in the GS. Such a multidisciplinary framework is capable of bringing the GS nations together through the BRICS+ towards legislating on mitigatory measures like emission reduction and RE promotion. The BRICS' South-South cooperation is necessary because the GS possesses an immense quantity/quality of natural resources, which facilitate innovations in nature-based solutions towards its energy security. This puts BRICS "in a good position to lead a fair ecological transition that strengthens a more cooperative and less unequal multipolar world"¹⁹ when combating climate security challenges through collective efforts in its journey to sustainable economies.

In the BRICS High-Level Meeting on Climate Change of 2022, a joint statement was issued²⁰ that asserted the alliance's remarkable progress in decarbonisation strategies towards emission reduction, like Electric Vehicle (EV) promotion, RE infrastructure development like solar and hydropower

¹⁷ As opposed to the GN's leadership in the global regime for climate change, many large and fast – growing economies have profoundly reshaped the world order after the end of the Cold War in 1991. Such economies are known as Emerging Powers (EPs) which are continuously competing to balance their position in the West-dominated international system. Major Emerging Powers, like Brazil, Russia, India and China, have transformed the global economic and geopolitical dynamics and are utilising climate change challenges as opportunities to "exert leadership" and "reconsider the established policy trajectories" by forging GS consensus on clean energy.

¹⁸ *XII BRICS Summit Moscow Declaration* (2020). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/201117-moscow-declaration.html> [accessed 12.05.2025].

¹⁹ M. Souto (2025). *Ministers approve BRICS Environment declaration*. BRICS Brasil 2025; Ministry of Foreign Affairs and the Social Communication Secretariat of the Presidency of the Republic of Brazil. <https://brics.br/en/news/ministers-approve-brics-environment-declaration> [accessed: 12.05.2025].

²⁰ *Explainer: BRICS' role in global fight against climate change*. (2024). CGTN. <https://news.cgtn.com/news/2024-10-21/Explainer-BRICS-role-in-global-fight-against-climate-change-1xRnLoLJOQo/p.html> [accessed: 12.05.2025].

grids and turbines, rainwater harvesting, green coal manufacture and electric transportation through bilateral and multilateral agreements. Consequently, in its Kazan Summit in 2024, the BRICS adopted the Kazan Declaration 'Strengthening Multilateralism for Just Global Development and Security' for consensus-based decision-making on the GN's CBDR towards the L&D fund for the GS, to link the GS' climate change and RE ambitions with human security which reflect the achievement of the GS' net-zero goals as a potential area of South-South cooperation within the BRICS framework.

The Kazan Declaration was a changemaker in the global climate treaty-making regime since it laid stress on the continued role of the Group-of-Twenty (G-20)²¹ as a vital player of South-South cooperation framework based on consensus with pragmatic outcomes and as the "premier global forum for multilateral economic and financial cooperation"²² which bridges the GN-GS divide "on an equal and mutually beneficial footing"²³ through dialogue for seeking global solutions on climate change and RE. In this regard, it highlighted the successes of the G-20 Summit of 2024 towards fulfilling the agenda's priorities on climate change and GHG emission reduction strategies under the Brazilian presidency and vowed to adhere to the G-20's commitments towards attaining inclusiveness in "amplifying" the voice of the GS²⁴. By appreciating India's G-20 presidency in 2023 for including the African Union as a valuable GS member in the G-20, the Declaration reaffirmed the BRICS' continued support and cooperation on climate change mitigation measures such as GHG emission reduction through carbon sinks and the need for climate finance towards transfer of technology like remote sensing satellite applications and capacity-building, as was to be agreed upon in the G-20 presidencies by India, Brazil and South Africa from 2023 to 2025. Furthermore, it was reiterated that the CoP-29 held in November 2024 in Azerbaijan would strongly deliberate upon climate finance to the GS

²¹ Consisting "for over 80 percent of the global economy", the Group-of-Twenty (G-20) is a multilateral organisation based on the principle of social inclusion where both the GN and GS nations meet in annual summits to discuss on global issues like climate change, RE, global economy, trade and health. The G-20 has been addressing climate and energy security challenges through the PA that aims to achieve a maximum of 1.5°C rise in global temperature through sustainable energy transition.

²² *Kazan Declaration: 'Strengthening Multilateralism For Just Global Development And Security'* (2024). Ministry of External Affairs, Government of India. https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/38450/Kazan_Declaration__Strengthening_Multilateralism_For_Just_Global_Development%E2%80%A6 [accessed: 12.05.2025].

²³ *Kazan Declaration....* (2024). *Op. cit.*

²⁴ *BRICS nation expect strong outcomes on climate finance for developing countries* (2024). Economic Times. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/brics-nation-expect-strong-outcomes-on-climate-finance-for-developing-countries/articleshow/114515669.cms?from=mdr> [accessed: 12.05.2025].

countries and serve as a mechanism “for delivering on the current and future nationally determined actions and ambitions in mitigation, adaptation and loss & damage” when the Declaration applauded the CoP-22 of Egypt that established the Loss-and-Damage Fund (L&D)²⁵ which was operationalised at the CoP-24 of the UAE which aimed at bridging the North-South divide. The birth of the Contact Group on Climate Change and Sustainable Development by the BRICS Environment Ministers and the Framework on Climate Change and Sustainable Development²⁶ at the High-Level Dialogue on Climate Change in Russia in 2024 reflects the Kazan Declaration’s aims for a united GS through multilateralism through joint efforts on areas of mutual interest like global warming, climate change, RE and sustainable development to bridge the North-South divide to prevent a fragmented geopolitical order. Following the Kazan Declaration, the BRICS Working Group reiterated the need for “adequate climate finance” by the GN needed for the GS’s transition to a low-carbon economy, as directed by the PA²⁷. Of late, the BRICS nations have also been playing an instrumental role in bridging the pre-existing deep North-South divide by acting as “bridge-builders”²⁸ after GN countries like the United States have formally withdrawn from the collective global efforts/financing GS projects to promote their domestic interests. Likewise, in April 2025, the BRICS environment ministers reiterated the need for “environmental multilateralism” through “balanced and inclusive global governance” towards protecting the environment through global and regional approaches that exclusively stressed the role of the GS²⁹. It reflects the BRICS’ continuous adherence to the PA, which positions it as a GS-led multilateral organisation challenging the GN hegemony in global RE transition.

²⁵ In the CoP-27 (Egypt), an agreement was reached by the UN members towards creation of a fund, the Loss-and-Damage Fund (the L&D fund, commonly known as climate finance), for assisting the GS nations in their recovery from climate-induced disasters. The term “Loss and damage” is used to describe the adversities like deteriorating ecosystems, loss of human lives, property and crops caused by environmental calamities, the brunt of which is borne by the GS nations. Therefore, as historical emitters of GHGs, the responsibility of directing the L&D fund to the GS lies with the GN countries (as the earliest nations to be industrialised), whose coordination is to be governed by the World Bank. It enables bridging the sharp North-South divide in terms of climate and energy security challenges by allowing financial opportunities for the GS’ inclusive socio-economic development.

²⁶ *Kazan Declaration...* (2024). *Op. cit.*

²⁷ M. Souto (2025). *Ministers approve BRICS...* *Op. cit.*

²⁸ V. Furness (2025). *BRICS’ climate leadership aims hang on healing deep divides*. Reuters. <https://www.reuters.com/business/environment/brics-climate-leadership-aims-hang-healing-deep-divides-2025-03-10/> [accessed: 12.05.2025].

²⁹ M. Souto (2025). *Ministers approve BRICS...* *Op. cit.*

Viewing through the Indian Lenses: Bridging the North-South Divide

The BRICS' cooperative efforts towards achieving climate and energy security are marked by its gradually-increasing GS membership that led to the creation of BRICS+, while thirty countries expressed their interests and ten officially filed their appeals to join the alliance³⁰. Additionally, the expansion of BRICS membership from five to eleven countries, aimed at strengthening climate and energy security, underscores the organisation's growing leadership in global climate governance. Achieving climate and energy security through multilateralism has become the collective identity of the BRICS because its members, who are EPs of the GS, have encouraged the other GS countries to respond to the climate challenges through sustainable socio-economic development measures, which serve as their collective interest. This is directly linked to the GN-GS debates on the CBDR principle, which emphasises the GN's primary responsibility of scaling down GHG emissions and assisting the GS's sustainable socio-economic development financially and technologically. Thus, the BRICS' stand on climate and energy security has earned it the reputation of being "responsible stakeholders from the GS", with Russia positioning itself "as a constructive partner" in the post-Cold War era. This is when India emerged as a GS leader "between the proponents from both hemispheres"³¹.

India's well-planned climate and energy diplomacy is capable of responding to the GS's vulnerabilities with the GN's technological support and financial backing on multilateral platforms, such as the BRICS, as it helps the nation cooperate on a global scale by adhering to the CBDR principle, which later developed into the L&D fund. It is also a good balancer in terms of maintaining equilibrium between international climate negotiations and national development goals. Therefore, with its commitments adhering to achieve net-zero, India's leadership position as a key player in climate negotiations is demonstrated by its openness to collaborate on GN parties like the United States and multilateral organisations like the EU on the L&D fund, green technologies, climate-resilient infrastructure and the establishment of a global carbon market that enables other GS countries to trade carbon credit to raise funds for climate and energy security projects³². It sustains

³⁰ *Explainer: BRICS' role in global...* (2024). *Op. cit.*

³¹ J. Kahn (2009). *India cleans up its act: Manmohan Singh's new stand on Copenhagen is just part of a plan to reposition India as a global power*. Newsweek International. <https://www.newsweek.com/manmohan-singhs-new-strategy-india-76871> [accessed: 12.05.2025].

³² K.C. Ratha, A. Barik (2025). *India's Climate Diplomacy: A Review (2014-2024)*. "Issue Brief", 787. <https://www.orfonline.org/research/india-s-climate-diplomacy-a-review-2014-2024> [accessed: 12.05.2025].

bly bridges the North-South divide by ensuring that the GS does not lag in its climate goals due to L&D funding and technology transfer from the GN.

The PA has shaped the BRICS' ideas and policies on climate and energy security, which is reflected in India's claims of the organisation's importance in playing a "very significant role in addressing [...] climate change"³³. While being vocal in shaping global energy and climate discourses, India's announcement of its *Panchamrit* goals³⁴ (synonymous to its NDCs) in November 2021 at the CoP-26 and subsequently endorsing the New Delhi Climate Agenda during its G-20 Presidency in 2023 (which focus on finding global solutions in a multilateral approach) serve as an inspiration for the GS nations in mobilising climate finance for sustainable development and transitioning to a low-carbon economy, in accordance with the PA provisions within the BRICS framework. However, what is worth noting is India's renewed and evolving attention towards bridging the North-South divide through cooperation in areas such as low-carbon infrastructure, green technologies, and digital solutions, which are inclusive in nature. Such initiatives position India as an emerging leader of the GS by balancing not only its own sustainable development goals but also the GS's green transition to achieve climate and energy security.

In a bid to promote solar energy and strengthen its supply chains by reducing GHG emissions through dependence on coal-based fuels, India's initiation of the International Solar Alliance (ISA) presents an example of a GS climate leader which is sincerely devoted to improve energy and climate security in the GS (with most of them lying in the tropical regions) where sunlight is abundant and mobilising the GN's financial resources is the need of the hour. Thus, its co-partnership with France, since 2015, in leading the ISA encourages strategic RE partnerships among the EU, Latin America, Africa, and Asia to jointly tackle climate and energy security challenges. Also, it has developed a wide network of strategic partnerships with the GS groups within the BRICS, like the African Union (with South Africa being a BRICS member), in technological leadership, training facilities and poverty

³³ BRICS environment ministers adopt the New Delhi Statement on environment (2021). Press Information Bureau, Ministry of Environment, Forest & Climate Change. <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRI=1749687> [accessed: 12.05.2025].

³⁴ At the 26th CoP in Glasgow in 2021, Prime Minister Modi present the five-nectar plan (*Panchamrit*) for India's transition to achieve climate and energy security which has five aims:

- Achieving 500 gigawatts of RE by 2030;
- Fulfilling 50% of its energy requirements by 2030;
- Reducing 1 billion tons of GHG emissions by 2030;
- Reducing carbon intensity below 45% by 2030;
- Achieving a net-zero emission target by 2070.

alleviation through job creation in RE manufacturing and supply units, which reflects its multifaceted approaches to achieving net-zero goals that extend beyond traditional frameworks like the United Nations.

Similarly, the formation of the Global Biofuels Alliance (GBA) during India's presidency of the G-20 in 2023 is another example that demonstrates North-South cooperation towards a sustainable energy transition. Initiated by India and comprising Brazil, along with South Africa (also a BRICS member), the GBA has included GN nations like the United States and Italy to provide capacity-building opportunities and technological support. While the GBA strives to secure energy supply chains to improve climate and energy security through the use of biofuels, it also provides opportunities for the GS to enhance its energy security and boost employment opportunities, aligning with India's efforts to strengthen its leadership in the biofuels sector. Its expansion to include global organisations like the World Bank, the International Energy Agency, and the World Economic Forum reflects the possibilities for global funding opportunities that highlight "recognition of biofuels as a critical alternative energy source",³⁵ which solidifies India's strategic position as a key player in the global biofuel sector, benefiting the GS. For example, ethanol-blended petroleum (up to 20% by 2025) is expected to reduce Indian oil imports by 63 million tonnes annually, costing \$ 5.4 billion, which presents an example for the GS to reduce GHG emissions and import costs that contribute to strengthening climate and energy security. Therefore, the ISA, in conjunction with the GBA, positions India not only as a GS climate and RE leader but also as an enthusiastic BRICS member which strives for the collective efforts towards achieving net-zero goals and poverty eradication by each nation to ensure collective security.

Despite the alliance facing challenges because of structural differences in the constituent states' energy, pollution mitigation and economic development policies, the role of India as an emerging GS power has become more significant since 2024 with the inclusion of five new members, making it BRICS+ which shows how climate challenges supersede its political interests and ideological differences, before which climate governance was often considered as "low politics" when speaking of national security and human rights issues as "high politics"³⁶. During CoP-27, India, as a GS nation, expressed regret and concern over the GN's failure to meet the goal of mobilising 100 billion dollars per year

³⁵ Manini (2024). *Towards leadership on sustainable fuels: The Global Biofuels Alliance and India*. Observer Research Foundation (ORF). <https://www.orfonline.org/expert-speak/towards-leadership-on-sustainable-fuels-the-global-biofuels-alliance-and-india> [accessed: 12.05.2025].

³⁶ A. Mukhia, et al. (2024). *Climate Governance Pathway... Op. cit.*

by 2020 as the L&D Fund³⁷ and reiterated that such negotiations on financial mobilisation should be based on the principles of equity and CBDR. Therefore, through its collaborative efforts in the ISA, GBA and its G-20 presidency in 2023, positive outcomes on cooperation between the GN and the GS, in terms of L&D and technological support, were achieved, wherein decisions on such cooperation were put forward before the UNFCCC through joint statements in ministerial meetings³⁸. As a result, the GN was able to fulfil its promise of 100 billion dollars by 2022³⁹. Thus, India, as a BRICS member, plays the role of a “strategic balancer”⁴⁰ in a multipolar world order by strengthening South-South cooperation and bridging the North-South divide while maintaining its strategic autonomy to advance the interests of the GS nations through development-focused diplomacy and multilateral engagement on critical issues such as climate change, climate finance and energy security. It is for this reason that, as an “aspirational rather than practical” organisation, scholars like Brutsch and Papa (2013)⁴¹ consider the BRICS as “somewhere between”⁴² the GN and GS, which implies a bridge between the two towards common goals of achieving climate and energy security through sustainable means.

India can use the BRICS as a platform to address “unfair climate practices”⁴³ such as the EU’s Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM), which, unilaterally and unfairly, burden the GS by shifting on it “the responsibility of decarbonising heavy industrial sectors”⁴⁴ which impede the

³⁷ *Developed countries fulfilled \$100 bn climate finance promise in 2022: OECD* (2024). Business Standard. https://www.business-standard.com/world-news/developed-countries-fulfilled-100-bn-climate-finance-promise-in-2022-oecd-124052901826_1.html [accessed: 12.05.2025].

³⁸ N. Siddiqui, R. Ranjan (n.d.). *Reflecting on COP 27 & the Loss and Damage Fund through the Indian lens*. The Global Network for Human Rights and the Environment. <https://gnhre.org/?p=16693> [accessed: 12.05.2025].

³⁹ *Developed countries fulfilled...* (2024). *Op. cit.*

⁴⁰ D. Maiorano, K. Kaur (2024). *India’s Role in the BRICS: Navigating the Balance in a Changing World*. Institute of South Asian Studies, National University of Singapore. <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/indias-role-in-the-brics-navigating-the-balance-in-a-changing-world/> [accessed: 12.05.2025].

⁴¹ C. Brutsch, M. Papa (2013). *Deconstructing the BRICS: Bargaining Coalition, Imagined Community, or Geopolitical Fad?* “The Chinese Journal of International Politics”, 6(3), pp. 299–327. <https://doi.org/10.1093/cjip/pot009>.

⁴² M. Papa, N.W. Gleason (2012). *Major emerging powers in sustainable development diplomacy: Assessing their leadership potential*. “Global Environmental Change”, 22(4), pp. 915–924. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.06.003>.

⁴³ D. Maiorano, K. Kaur (2024). *India’s Role in the BRICS...* *Op. cit.*

⁴⁴ N. Banerji (2024). *EU’s carbon border tax mechanism unfair to developing countries: CSE*. Down to Earth. <https://www.downtoearth.org.in/climate-change/eus-carbon-border-tax-mechanism-unfair-to-developing-countries-cse> [accessed: 12.05.2025].

latter's socio-economic development. With RE technologies being expensive, it becomes a financial burden for the GS to transition to clean economies within a short period, while the GN neither undergoes emissions reduction nor mobilises the necessary financial or technical support. Therefore, the CBAM is a clear violation of the PA's CBDR principle, to which India has responded by planning to openly communicate with the EU authorities on Indian exports⁴⁵ and develop a carbon pricing and taxation model by collecting taxes on high-carbon exports⁴⁶, which would balance the CBAM taxation model by incentivising Indian businesses to transition to low-emission manufacturing strategies. Therefore, while India strives to achieve energy security, its participation in the BRICS reflects a balance of power while maintaining its strategic autonomy, strengthening its stand on climate governance mechanism for the GS and balancing its power relationships with the GN by encouraging the GS parties like the African Union for a North-South strategic cooperation through incorporation in multilateral institutions like the G-20 in 2024⁴⁷ that demonstrates its leadership role as an EP between the GS vis-à-vis the BRICS and the GN. Its constructive approach to institutional reforms towards global climate governance, such as the addition of the African Union (comprising resource-rich African nations) to the G-20 and the BRICS development to BRICS+, encourages greater cooperation and consensus-building among more GS parties by making the BRICS framework more inclusive and equitable.

Conclusion

Owing to their common climate and energy security challenges characterised by growing GHG emissions, the BRICS countries have entered into different multilateral alliances in climate negotiations by upholding the principles of CBDR in a post-Paris era. It advocates for the GN's continuous compliance with the PA provisions, such as regulating L&D to the GS for being "historical emitters". From a geopolitical perspective, as EPs, the BRICS nations have had to break from their traditional grouping to establish a new GS mechanism. Throughout its journey, it has focused on drawing the GN's attention to their unfulfilled promises and reminded them that it is the GN that is responsible for the GS's climate change-induced disasters and their associated financial

⁴⁵ *India weighs local tax options to avoid EU carbon levy* - Minister (2023). Reuters. <https://www.reuters.com/world/india/india-weighs-local-tax-options-avoid-eu-carbon-levy-minister-2023-11-02/> [accessed: 12.05.2025].

⁴⁶ *India weighs local tax...* (2023). *Op. cit.*

⁴⁷ K. Bhattacharjee (2023). *G-20 | African Union becomes permanent member*. The Hindu. <https://www.thehindu.com/news/international/g-20-african-union-becomes-permanent-member-under-indias-presidency/article67287988.ece> [accessed: 12.05.2025].

burden during the transition to low-carbon economies. Therefore, despite pre-existing ideological disparities between the GS and the BRICS grouping, the EPs continue to collaborate to bridge the sharp North-South divide, in which India has pioneered making the GN an ally rather than a competitor in the GS's journey to net-zero.

India's role is multifaceted: it not only strives to achieve energy and climate security through equity and cooperation, but also seeks to eliminate poverty through job creation that generates income opportunities for the vulnerable population of the GS, presenting its *Panchamrit* goals as an example. It also ensures the efficient utilisation of the GS's resources like solar energy and cheap labour to maximise the economic and environmental benefits worldwide that firmly reinstate its leadership role in the global energy transition⁴⁸. Furthermore, India's strategies of adding GS parties like the AU within climate-oriented multilateral organisations like the G-20, the ISA and the GBA reflect its potential to strengthen South-South cooperation by bringing many BRICS countries on board and facilitating the establishment of a stable GS regime in global climate and energy security. Thus, although the L&D contributes to being a debatable⁴⁹ issue within the broader context of a North-South divide, India, as an emerging BRICS nation, has proved to be a valuable ally for other non-BRICS GS nations by facilitating discussions to overcome differences amongst each other and negotiating towards sustainable development⁵⁰. Therefore, this paper has an analysis of opportunities for India as a BRICS member that have facilitated its proactive involvement in multilateral climate and RE forums to inspire the GS.

Bibliography

Books

Agarwal A., Narain S. (1991). *Global Warming in an Unequal World: A Case of Environmental Colonialism*. Centre for Science and Environment. New Delhi.

Documents

Kurian O.C., Sarkar D., Suri S. (2025). *The Role of BRICS Leadership in Forging Climate and Health Strategies for a One-Health World*. "Issue Brief", 772.

⁴⁸ Manini (2024). *Towards leadership on sustainable fuels...* Op. cit.

⁴⁹ N. Siddiqui, R. Ranjan. *Reflecting on COP 27...* Op. cit.

⁵⁰ A. Thompson (2024). *From rivals to partners: The cooptation of emerging powers into the climate regime*. "Contemporary Security Policy", 46(1), pp. 126–149. <https://doi.org/10.1080/13523260.2024.2420477>.

- Maiorano D., Kaur K. (2024, November 13). *India's Role in the BRICS: Navigating the Balance in a Changing World*. Institute of South Asian Studies, National University of Singapore. <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/indias-role-in-the-brics-navigating-the-balance-in-a-changing-world/> [accessed: 12.05.2025].
- Manini (2024, September 4). *Towards leadership on sustainable fuels: The Global Biofuels Alliance and India*. Observer Research Foundation (ORF). <https://www.orfonline.org/expert-speak/towards-leadership-on-sustainable-fuels-the-global-biofuels-alliance-and-india> [accessed: 12.05.2025].
- Ratha K.C., Barik A. (2025). *India's Climate Diplomacy: A Review (2014–2024)*. “Issue Brief” 787. <https://www.orfonline.org/research/india-s-climate-diplomacy-a-review-2014-2024> [accessed: 12.05.2025].

Journals

- Bailer S., Weiler F. (2015). *A Political Economy of Positions in Climate Change Negotiations: Economic, Structural, Domestic, and Strategic Explanations*. “Review of International Organizations”, 10(1). <https://doi.org/10.1007/s11558-014-9198-0>.
- Brutsch C., Papa M. (2013). *Deconstructing the BRICS: Bargaining Coalition, Imagined Community, or Geopolitical Fad?* “The Chinese Journal of International Politics”, 6(3). <https://doi.org/10.1093/cjip/pot009>.
- Mukhia A., Qi S., Zou X. (2024). *Climate Governance Pathway for BRICS in the Post-Paris Era*. “Global Journal of Emerging Market Economies”, 16(3). <https://doi.org/10.1177/09749101241244456>.
- Nyman J. (2018). *Rethinking energy, climate and security: a critical analysis of energy security in the US*. “Journal of International Relations and Development”, 21. <https://doi.org/10.1057/jird.2015.26>.
- Papa M., Gleason N.W. (2012). *Major emerging powers in sustainable development diplomacy: Assessing their leadership potential*. “Global Environmental Change”, 22(4). <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.06.003>.
- Shen Q., Zou X. (2024). *Evolution of Cooperation among BRICS Countries in Global Climate Governance: From UNFCCC to the Paris Agreement*. “Vestnik MGIMO-Universiteta”, 17(1). <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2024-1-94-65-85>.
- Trombetta M.J. (2008). *Environmental security and climate change: analysing the discourse*. “Cambridge Review of International Affairs”, 21(4). <https://doi.org/10.1080/09557570802452920>.

News

- Aly W. (2024, October 24). *BRICS hails Egypt, UAE for climate change efforts*. Egypt Today. <https://www.egypttoday.com/Article/1/135604/BRICS-hails-Egypt-UAE-for-climate-change-efforts> [accessed: 12.05.2025].
- Andersen I. (2024, October 3). *The G20 must lead at a critical juncture for the environment and prosperity*. Ministerial meeting of the G20 Environment and Climate Sustainability Working Group. <https://www.unep.org/news-and-stories/speech/g20-must-lead-critical-juncture-environment-and-prosperity> [accessed: 21.10.2025].

- Banerji N. (2024, July 19). *EU's carbon border tax mechanism unfair to developing countries*: CSE. Down to Earth. <https://www.downtoearth.org.in/climate-change/eus-carbon-border-tax-mechanism-unfair-to-developing-countries-cse> [accessed: 12.05.2025].
- Bhattacharjee K. (2023, September 9). *G-20 / African Union becomes a permanent member*. The Hindu. <https://www.thehindu.com/news/international/g-20-african-union-becomes-permanent-member-under-indias-presidency/article67287988.ece> [accessed 12.05.2025].
- BRICS nations expect strong outcomes on climate finance for developing countries*. (2024, October 23). Economic Times. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/brics-nation-expect-strong-outcomes-on-climate-finance-for-developing-countries/articleshow/114515669.cms?from=mdr> [accessed: 21.10.2025].
- Developed countries fulfilled \$100 bn climate finance promise in 2022*: OECD. (2024, May 29). Business Standard. https://www.business-standard.com/world-news/developed-countries-fulfilled-100-bn-climate-finance-promise-in-2022-oecd-124052901826_1.html [accessed: 12.05.2025].
- Explainer: BRICS' role in global fight against climate change*. (2024). CGTN. <https://news.cgtn.com/news/2024-10-21/Explainer-BRICS-role-in-global-fight-against-climate-change-1xRnLoLJOQo/p.html> [accessed: 12.05.2025].
- Furness V. (2025, March 10). *BRICS' climate leadership aims hang on healing deep divides*. Reuters. <https://www.reuters.com/business/environment/brics-climate-leadership-aims-hang-healing-deep-divides-2025-03-10/> [accessed: 12.05.2025].
- India weighs local tax options to avoid EU carbon levy – minister*. (2023, November 2). Reuters. <https://www.reuters.com/world/india/india-weighs-local-tax-options-avoid-eu-carbon-levy-minister-2023-11-02/> [accessed: 12.05.2025].
- Kahn J. (2009). *India cleans up its act: Manmohan Singh's new stand on Copenhagen is just part of a plan to reposition India as a global power*. Newsweek International. <https://www.newsweek.com/manmohan-singhs-new-strategy-india-76871> [accessed: 12.05.2025].
- Mustafa I., Barcellos F. (2025, April 3). *BRICS proposes new climate geopolitics focused on financing and social justice*. BRICS Brasil 2025; Ministry of Foreign Affairs and the Social Communication Secretariat of the Presidency of the Republic of Brazil. <https://brics.br/en/news/brics-proposes-new-climate-geopolitics-focused-on-financing-and-social-justice> [accessed: 12.05.2025].
- Sout M. (2025, April 3). *Ministers approve the BRICS Environment declaration*. BRICS Brasil 2025; Ministry of Foreign Affairs and the Social Communication Secretariat of the Presidency of the Republic of Brazil. <https://brics.br/en/news/ministers-approve-brics-environment-declaration> [accessed: 12.05.2025].

Posts

- Bandera G. (2024, July 21). *How Climate Colonialism Affects the Global South*. Fairplanet. <https://www.fairplanet.org/story/how-climate-colonialism-affects-the-global-south/> [accessed: 12.05.2025].

- Levin K., Fransen T., Schumer C., Davis C., Boehm S. (2023). *What does “net-zero emissions” mean? 8 common questions, answered*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/net-zero-ghg-emissions-questions-answered> [accessed: 12.05.2025].
- Siddiqui N., Ranjan R. (n.d.). *Reflecting on COP 27 & the Loss and Damage Fund through the Indian lens*. The Global Network for Human Rights and the Environment. <https://gnhre.org/?p=16693> [accessed: 12.05.2025].

Databases

- 2nd BRIC Summit of Heads of State and Government: Joint Statement* (2010). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/100415-leaders.html> [accessed: 12.05.2025].
- BRICS environment ministers adopt the New Delhi Statement on environment* (2021). Press Information Bureau, Ministry of Environment, Forest & Climate Change. <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRI=1749687> [accessed: 12.05.2025].
- BRICS Joint Statement, 2009* (2009). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html> [accessed: 12.05.2025].
- India is committed to achieve the Net Zero emissions target by 2070, as announced by PM Modi, says Dr. Jitendra Singh* (2023, September 28). Press Information Bureau, Ministry of Science & Technology. <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1961797> [accessed: 12.05.2025].
- Kazan Declaration: ‘Strengthening Multilateralism For Just Global Development And Security’* (2024). Ministry of External Affairs, Government of India. https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/38450/Kazan_Declaration__Strengthening_Multilateralism_For_Just_Global_Developme%E2%80%A6 [accessed: 12.05.2025].
- Working Together for Peace, Development and a Brighter Future for BRICS: Hearing before the Remarks by H.E. Wang Yi Member of the Political Bureau of the CPC Central Committee and Minister of Foreign Affairs of the People’s Republic of China* (2024). Meeting of BRICS Ministers of Foreign Affairs / International Relations on the Margins of the 79th Session of the United Nations General Assembly. https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjzbzd/202412/t20241218_11497613.html [accessed: 12.05.2025].
- XII BRICS Summit Moscow Declaration* (2020). BRICS Information Centre. University of Toronto. <http://www.brics.utoronto.ca/docs/201117-moscow-declaration.html> [accessed: 12.05.2025].

Abstract

This article analyses India’s dual role as a BRICS member and a Global South (GS) country in climate security concerns after the Paris Agreement (PA) and its opportunities while taking into account its challenges. In addition, the in-depth case study of India, as one of the biggest emitters and achievers of the Paris goals, offers valuable insights into its emergence as a BRICS climate leader which inspires and encourages to scale up South-South cooperation to achieve climate and energy security

collectively, providing stakeholders and policymakers with greater clarity to work on pragmatic and locally adaptable solutions to tackle climate challenges. Using critical content analysis, the paper employs South-South cooperation as a framework to address the question: *What are the opportunities for India, as a GS country and a BRICS member, to enhance South-South cooperation on global climate and energy security in the post-Paris era?*

Rozszerzanie współpracy Południe-Południe
w zakresie bezpieczeństwa klimatycznego i energetycznego
w erze po szczycie paryskim: możliwości dla Indii
jako członka BRICS

Abstrakt

W artykule analizowana została podwójna rola Indii jako członka BRICS i kraju Globalnego Południa (GS) w kwestiach bezpieczeństwa klimatycznego po Porozumieniu Paryskim (PA). Wskazano na możliwości i wyzwania dla tego państwa. Dogłębne studium przypadku Indii jako jednego z największych emitentów i realizatorów celów paryskich oferuje cenne spostrzeżenia na temat tego państwa jako lidera klimatycznego BRICS, który inspiruje i zachęca do zwiększania współpracy Południe-Południe w celu wspólnego osiągnięcia bezpieczeństwa klimatycznego i energetycznego, zapewniając interesariuszom i decydom większą jasność w budowaniu pragmatycznych i lokalnie adaptowalnych rozwiązań, by stawić czoła wyzwaniom klimatycznym. Korzystając z krytycznej analizy treści, artykuł wykorzystuje współpracę Południe-Południe jako ramy do odpowiedzi na pytanie: *Jakie są możliwości dla Indii, jako kraju GS i członka BRICS, w celu wzmocnienia współpracy Południe-Południe w zakresie globalnego bezpieczeństwa klimatycznego i energetycznego w erze po porozumieniu paryskim?*

Keywords: climate change, energy, Paris Agreement, security, South-South

Słowa kluczowe: zmiana klimatu, energia, porozumienie paryskie, bezpieczeństwo

Aditi Basu holds her Master's in political science and is an India-based independent researcher. Her research interests include Indian foreign policy, international relations, climate diplomacy, soft-power diplomacy, and gender politics.

Samat Kozhobaev

University of Pécs

ORCID 0009-0003-9122-5925

The Engineered Consensus: How the Russian State Normalizes War Through Society

Вот скажи мне, американец, в чём сила? Разве в деньгах? Вот и брат говорит, что в деньгах. У тебя много денег, и чего? Я вот думаю, что сила в правде: у кого правда, тот и сильней! (Danila Bodrov.¹ A quote from the iconic Russian movie “Брат 2” (Brother 2))

Introduction

War is a form of conflict characterized by the use of armed force, violence, and destruction. As such, it represents an abnormal phenomenon that poses significant moral and ethical challenges. In general, human beings instinctively avoid risk, danger, and threat, which makes societal acceptance of war inherently difficult. Paradoxically, however, the frequency of armed conflicts has increased since the end of World War II, even as the number of casualties per conflict has significantly decreased, as depicted in Figure 1.

¹ A. Balabanov (Writer), A. Balabanov (Director) (2000). *Брат 2! Данила возвращается!* [Motion Picture].

This paradox suggests a striking development: while armed conflicts have become more common, they are, on average, less deadly than those in the past. It appears that humanity possesses a certain threshold of tolerance for conflict, but a large-scale war involving extensive casualties and destruction will certainly exceed this threshold. The war in Ukraine exemplifies this cognitive dissonance, particularly for the European continent, which – until recently – had been among the most stable and peaceful regions in the post-World War II era. Historically, major armed conflicts of the 20th century occurred primarily in Asia, Africa, Oceania, and the Middle East, with the Korean, Vietnam, and Afghan wars among the most significant. However, in 2023, the war in Ukraine accounted for over half of all global conflict-related casualties, making Europe the deadliest continent in terms of war fatalities for the first time since 1939–1945.

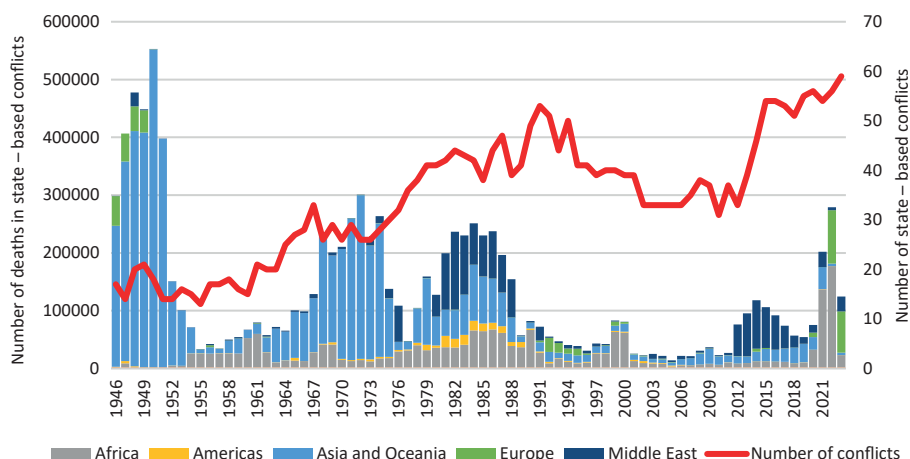

Figure 1: The Paradox: more conflicts but fewer deaths

The illustration is produced by combining two sets of data: “Number of deaths in state-based conflicts” and “Number of state-based conflicts”.

The data “Number of deaths in state-based conflicts” is available at Our World in Data: *Deaths in state-based conflicts by region* (2024, August 26). <https://ourworldindata.org/grapher/deaths-in-state-based-conflicts-by-region> [accessed: 1.12.2024].

The data “Number of state-based conflicts” is available at the Department of Peace and Conflict Research of Uppsala University: *UCDP Dataset Download Center*. <https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#armedconflict> [accessed: 1.12.2024].

It has been prepared by: Gleditsch, N., Wallensteen, P., Eriksson, M., Sollenberg, M., & Strand, H. (2002). *Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset*. “Journal of Peace Research”, 39(5), 615–637. <https://doi.org/10.1177/0022343302039005007>; Davies, S., Engström, G., Öberg, M., & Pettersson, T. (2024). *Organized violence 1989–2023, and the prevalence of organized crime groups*. “Journal of Peace Research”, 61(4), 673–693. <https://doi.org/10.1177/00223433241262912>.

Since Europe is not a homogeneous political entity but a mosaic of nation-states, proximity to Russia appears to influence threat perception differently in each state. Countries such as Finland and Poland, sharing borders or close proximity to Russia, have prioritized national security and preparedness for potential escalation. In contrast, public opinion in France, Germany, and Italy ranked Russia only sixth, seventh, and twelfth, respectively, among perceived security threats.² Given the detrimental impact of warfare on both security and welfare, it is logical that average European public sentiment remains predominantly anti-war. However, the degree of societal concern is not uniform across the continent and correlates strongly with geographic, historical, and political variables.

On the other hand, Russia has been exhibiting remarkable ingenuity in social conditioning by constructing an alternative reality to maintain public support for its pro-war policies, despite the war's evident toll on civilian life. In the early stages of the full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, the Russian military – across its land, air, and naval forces – was widely perceived as a formidable power. The now-infamous slogan “Kyiv in three days” was taken seriously not only by the Russian public but by international actors, some of whom evacuated diplomatic staff, while others offered to evacuate Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy. However, the anticipated *blitzkrieg* quickly collapsed, culminating in a strategic withdrawal of Russian forces from the outskirts of Kyiv.

This military miscalculation posed a serious challenge to regime legitimacy and narrative control. The contrast with previous successful operations – such as the war in Georgia in 2008 and the annexation of Crimea in 2014 – has further complicated the regime's task of justifying the ongoing war. Since 2022, the Russian military has visibly deteriorated in terms of weaponry, logistics, manpower, and operational capacity, while the Ukrainian side has been significantly strengthened by Western-supplied arms. For instance, the arrival of HIMARS (High Mobility Artillery Rocket Systems) in the summer of 2022 proved to be a turning point, contributing decisively to Ukrainian counter-offensives.³

Nevertheless, despite prolonged setbacks, a costly war of attrition, and enormous casualties, the Russian government has been able to maintain tight control over domestic opinion and continues to enjoy a substantial degree of popular support. According to a 2025 Levada Center survey, 49%

² Public opinion on Russia's war against Ukraine (2024, February 23). European Parliament. Eurobarometer: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer/public-opinion-on-the-war-in-ukraine> [accessed: 1.04.2025].

³ J. Psaropoulos (2022, July 26). ‘The Russians have nothing equivalent’: How HIMARS help Ukraine. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/7/26/the-russians-have-nothing-equivalent-how-himars-help-ukraine> [accessed: 1.04.2025].

of respondents “definitely” support the Russian military’s actions in Ukraine, while an additional 30% say they “rather” support them.⁴ This apparent contradiction invites a critical question: how has the Russian state succeeded in normalizing war within its own society?

Methodology

This article investigates the central question: How and by what means does the Russian state construct social conditioning to normalize war within society? In answering this, it introduces a modified Common Sense, a conceptual model inspired by Antonio Gramsci’s notion of *Cultural Hegemony*, yet developed specifically to analyze war normalization in modern Russia.

Social conditioning is a regular tool of state regimes, particularly those with authoritarian tendencies. It carries populist characteristics and aims to render society less resistant to government policies. In authoritarian states, where regime survival is often equated with state survival, this manipulation becomes more deliberate and profound. The regime systematically blurs the line between these two concepts – treating any threat to itself as a threat to the state. Within such a system, the regime shapes the entire cognitive framework through which society perceives reality, security, morality, and legitimacy.

Gramsci’s theory provides a philosophical foundation for understanding these mechanisms. At the core of his idea of *Cultural Hegemony* lies the assertion that the ruling class maintains its dominance not solely through coercion but through the engineering of *consent*, embedding a particular worldview into society as *common sense*. This common sense, as Gramsci clarifies, is not merely “good sense” but a set of beliefs, dogmas, and assumptions that seem natural and unquestionable to the average individual.⁵

Gramsci’s Marxism, unlike its economics-centered traditions, delves into the social, cultural, and national dimensions of class struggle. However, Gramsci’s work remains philosophical and unstructured in form, making it insufficient for empirical analysis of modern regimes. This article, therefore, introduces Gramscian theory in a more practical model – the modified Common Sense – which can also be used as a standalone analytical tool.

The model also resonates with constructivist theory in international relations, particularly in how it views identity, narrative, and perception

⁴ Конфликт с Украиной в марте 2025 года: внимание и главные события, поддержка военных, отношение к переговорам и предложению о тридцатидневном перемирии (2025, April 1). Левада-Центр. <https://www.levada.ru/2025/04/01/konflikt-s-ukrainoj-v-marte-2025-goda-vnimanie-i-glavnye-sobytiya-podderzhka-voennyh-otnoshenie-k-peregovoram-i-predlozheniyu-o-tridsatidnevnom-peremirii/> [accessed: 2.04.2025].

⁵ S. Jones (2006). *Antonio Gramsci*. Routledge. London, New York, pp. 53–56.

as socially constructed. Scholars such as Gearóid Ó Tuathail have criticized classical geopolitics for treating spatial structures – e.g., Heartland/Rimland and East/West – as natural and fixed.⁶ From a constructivist lens, such categories are artificial and ideologically motivated. Similarly, the Russian regime constructs geopolitical identity by embedding narratives that serve its strategic needs, often under the guise of natural historical destiny or national survival.

There are four distinguishable elements that make up a national identity: *Fear, Sentiments, Historical Justice, and a Sense of Exceptionalism*. A nation generally thinks of itself as unique, feels sentimental for compatriots, appeals for historical justice, and fears powers that jeopardize its well-being or even existence. These elements, if manipulated skillfully, provide fertile ground for the regime to construct specific dogmas – strong narratives that reorient the public perception of war, sovereignty, and justice. These dogmas can be easily embedded into the common sense of a society. By cultivating convenient, unquestionable ‘truths’, a ruling class eventually controls the *national common sense*. In the case of Russia, the ruling regime has adopted four specific dogmas: NATO expansion, Protection of Russians abroad, Unipolar world order, and Traditional values.

These dogmas are designed as interconnected engines of the narrative ecosystem that produces acceptance – and even internalization – of war as normal. In other words, they can give a ‘rational’ explanation to any state policies and decisions. The Modified Common Sense, illustrated in Figure 2, visualizes the interaction between elements and dogmas that finally produces societal consent of war as just, necessary, and even moral.

This article employs qualitative research methodology, focusing on the period from 2000 to the present, which encompasses the evolution of the current Russian regime. While the War in Ukraine is the central case for observing the process of war normalization, the Modified Gramscian Common Sense model is not limited to wartime propaganda or recent developments. Rather, it studies a broad range of narratives that significantly predate the outbreak of conflict in 2014 or the full-scale invasion in 2022. These earlier narratives – rooted in post-Soviet identity crises, geopolitical grievances, and the reimagining of history – form the essential foundation upon which current justifications for war are built.

⁶ G. Ó Tuathail (1999). *Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society*. In: C.S. Gray, G. Sloan (Eds.). *Geopolitics, Geography and Strategy* (pp. 107–124). London, Portland. Frank Cass Publishers. https://criticalgeopolitics.com/wp-content/uploads/2011/01/toal_understandingcriticalgeopolitics1999.pdf [accessed: 28.10.2025].

Figure 2: Modified Gramscian Common Sense

Analyzing these earlier narratives is crucial for understanding the long-term engineering of war normalization. They reveal how the regime has gradually assembled a comprehensive worldview that portrays Russia as a besieged yet exceptional power, surrounded by hostile forces and burdened with a historical mission. This worldview functions as a connecting point between the ongoing war and the broader ideological architecture of the Russian state. Through this lens, war is not an aberration, but the culmination of a long-term effort to shape societal consciousness and redefine Russia's place in the world.

Primary sources for this research include official speeches, state media, essays, public rituals, memorial practices, and symbolic artifacts. Some of this material is not available in English or is limited in comprehension for non-Russian speakers. Therefore, the author will handle translation, transliteration, and interpretation to the best of his expertise.

Vladimir Putin's speeches and essays

2007 Munich speech, Unipolar world order and NATO expansion

Vladimir Putin's address at the 43rd Munich Conference on Security Policy in 2007 marked a bold and confrontational moment in post-Cold War international relations. In the speech, Putin delivered a direct and audacious critique of the unipolar world order and the perceived Western dominance

embedded in the post-World War II international system. Framing the global order as one designed to serve the interests of the West – particularly the United States and its allies – Putin positioned Russia as a challenger to this hegemonic structure. While the primary audience of his remarks was the international community, the speech also carried a significant implicit message for the domestic Russian audience: that Russia, under his leadership, would assert its demand for respect and equal status on the global stage.⁷

A central theme of the speech was Putin's criticism of NATO's eastward expansion, which he depicted as a direct threat to Russia's security. He also expressed discontent with the unilateral actions of both the United States and the European Union, questioned the legitimacy of the existing security architecture, and referenced alternative international formations such as BRIC (prior to the inclusion of South Africa in what would later become BRICS).

Notably, during the post-speech Q&A session, a journalist pointed out the voluntary nature of NATO membership. Putin responded by asserting that any eastward movement of the alliance could logically only be interpreted as being directed against Russia. This interpretation, while simplistic, is a powerful narrative – easily absorbed into the worldview of the average Russian citizen. It provides a clear and emotionally resonant explanation for Russia's strategic posture and sense of encirclement, thereby reinforcing domestic legitimacy for a more assertive foreign policy. Surely, the dogma "NATO expansion" is derivable from the "Unipolar world", but it is such a strong narrative by itself that NATO has had to react and tackle it by dedicating a subsection on the official website, which debunks several myths about eastward expansion.⁸

Putin's Munich speech has since come to be viewed as a foundational text in Russia's advocacy for a multipolar world order. In stark contrast, Charles Krauthammer, in his article "The Unipolar Moment", argued that a multipolar world would not lead to greater stability but rather to disorder and insecurity, especially for the United States. Krauthammer warned that such a system would likely give rise to numerous "weapon states" hostile to the West.⁹

⁷ *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy* (2007, February 10). The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [accessed: 3.03.2025].

⁸ *De-bunking Russian disinformation on NATO* (last updated 2024, October 24). North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm> [accessed: 3.03.2025].

⁹ C. Krauthammer (1990/1991). *The Unipolar Moment*. "Foreign Affairs", 70(1, America and the World), pp. 23–33.

Federal Assembly speech and the protection of Russians abroad

Before the speech in Munich, Vladimir Putin gave another famous speech in Russia in front of the Federal Assembly in 2005. The main topic of his speech was the development challenges of Russia in general; however, there are four sentences that have been quoted by many:

Above all, we should acknowledge that the collapse of the Soviet Union was a major geopolitical disaster of the century. As for the Russian nation, it became a genuine drama. Tens of millions of our co-citizens and compatriots found themselves outside Russian territory. Moreover, the epidemic of disintegration infected Russia itself. (Vladimir Putin¹⁰)

Interpreting the end of the Soviet Union as a geopolitical disaster has a strong effect on the sentiments and nostalgia of the people who actually lived through the disintegration and the difficult '90s period. Defining it as a *geopolitical* disaster gives the phrase a certain metaphorical charm; nevertheless, Putin would later define it as a *humanitarian* disaster in an interview with Radio Europe 1 – Jean-Pierre Elkabbach – and TF1 TV channel – Gilles Bouleau.¹¹ It is hard to decipher if it was Putin's intention to build solidarity among Russians in Russia with Russians abroad, but this speech has become one of the integral pillars of the dogma "Protection of Russians abroad".

Putin's essay: historical justice and Russification of Ukrainian identity

The speeches delivered in Munich and at the Federal Assembly addressed recent developments and current world affairs. However, the 2021 essay *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians* by Vladimir Putin turns to historical annals to construct and reinforce ideologically convenient labels.¹² These labels serve to justify the claim that Ukraine is an artificial entity. Putin employs the pejorative term *okraina* ("border", "periphery" in Russian) to explain the etymology of the word *Ukraine*. The essay also encapsulates the Russian neorealist worldview, according to which Russia is never the

¹⁰ V. Putin (2005, April 25). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> [accessed: 24.12.2024].

¹¹ Vladimir Putin's interview with Radio Europe 1 and TF1 TV channel (2014, June 4). The Kremlin: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/45832> [accessed: 12.12.2024].

¹² V. Putin (2021, July 12). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> [accessed: 3.03.2025].

aggressor but is constantly provoked by its neighbors and rivals into defensive responses. Much of modern Ukraine, the essay argues, consists of historically Russian lands such as Crimea, Malorossiya, and Novorossiya. While these terms have long existed in Russian academic discourse, Putin's essay rebrands and weaponizes them against Ukrainian identity. Interestingly, although Putin generally expresses demonstrative respect for Russian history, he openly criticizes the Bolsheviks and the Soviet government for having "gifted" territories to Ukraine. He writes that "... modern Ukraine is entirely the product of the Soviet era" and explicitly claims that the Ukrainian government is controlled by the West and driven by Russophobia. The essay has deeply penetrated Russian public consciousness and laid the ideological groundwork for the 2022 full-scale invasion. All four major dogmas are present in the text, with the strongest emphasis placed on the narrative of protecting Russians abroad.

Soviet propaganda, similarly, was quick and cynical in shifting narratives. For example, in the early 1930s, the Soviet newspaper *Pravda* portrayed Germany as a threat, only to reverse this after the signing of the Non-Aggression Pact in August 1939. Between 1939 and 1941, Germany was depicted as an ally; however, the narrative tone shifted again, portraying Germany as the primary enemy in 1941.¹³

Putin's announcement of the Special Military Operation

On 24 February 2022, Putin aired live on the state TV channel to announce his decision to start a special military operation.¹⁴ He deliberately avoided calling it a "war" because it resonates with negative connotations. A war is associated with tragedy and suffering, and declaring war implicitly means accepting the role of an aggressor. Furthermore, war and the use of armed force are prohibited by the UN Charter, so technically, war is illegal according to international law. However, there are two loopholes in the UN Charter: (1) Article 42, Chapter VII, and (2) Article 51, Chapter VII. Article 42 allows collective military intervention authorized by the UN Security Council, provided that the resolution receives nine affirmative votes out of 15 UN SC members and no veto from the permanent members. Article 51 is essentially less complex; it recognizes a state's right to self-defense. For instance, in the case of the Georgian War in 2008, both Georgia and Russia directly referred to Article

¹³ О. Григорьева (2008). *Формирование образа Германии советской пропагандой в 1933–1941 гг.* Московский Государственный Университет. Moscow. Российская Государственная Библиотека. <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01003451802?page=1&rota te=0&theme=white> [accessed: 28.10.2025].

¹⁴ V. Putin (2022, February 24). *Address by the President of the Russian Federation.* The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> [accessed: 1.12.2024].

51 in their speeches during three emergency meetings with the UN SC on 8 and 10 August, 2008.¹⁵ Similarly, in 2022, the permanent representative of the Russian Federation to the UN, Vassily Nebenzia, informed the Security Council that the invasion was in accordance with Article 51.¹⁶ The interesting part is that Nebenzia attached a full text of Putin's speech as an explanatory clause. In its essence, the Special Military Operation announcement speech is a quintessence and a final form of the Russian regime to normalize and necessitate the war.

War normalizing symbols

ZOV

The invasion of Ukraine quickly acquired a symbol: the letters Z, O, and V, initially painted on Russian armored vehicles during the assault. These markings were likely left over from Allied Resolve 2022 – joint military exercises with Belarus held near the Ukrainian border just weeks before the war began.¹⁷ In military practice, such symbols typically designate unit direction or purpose – in the case of the Russian invasion, Z might have stood for *Zapad* (West), V for *Vostok* (East), and O possibly for special operations. Russia, anticipating a swift victory, did not pre-plan visual propaganda. Nonetheless, as early as 2 March 2022, these letters began appearing across social media platforms, embraced by war supporters.¹⁸ They have since evolved into arch-symbols

¹⁵ *Press Release SC/9417* (2008, August 8). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9417.doc.htm> [accessed: 10.12.2024]; *Press Release SC/9418* (2008, August 8). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9418.doc.htm> [accessed: 10.12.2024]; *Press Release SC/9419* (2008, August 10). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9419.doc.htm> [accessed: 10.12.2024].

¹⁶ The Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations, Vassily Nebenzia (2022, February 24). *Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General*. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/3959647?ln=en&v=pdf> [accessed: 1.03.2025].

¹⁷ R. McDermott (2022). *Allied Resolve 2022: Moscow's Maskirovka Operation*. "Eurasia Daily Monitor", 19(12). <https://jamestown.org/program/allied-resolve-2022-moscows-maskirovka-operation/> [accessed: 7.03.2025].

¹⁸ I. Marandici (2023, January 30). *Z-Propaganda and Semiotic Resistance: Contesting Russia's War Symbols in Moldova and Beyond*. "Comparative Southeast European Studies", 71(4), 585–616. <https://doi.org/10.1515/soeu-2023-0024>.

of war loyalty, featured in public murals, rallies, and clothing. Interestingly, most post-Soviet countries formally or informally ban these symbols.¹⁹

Парад 9 мая и Бессмертный полк
(The 9 May Parade and Immortal Regiment)

The 9 May parade is a monumental event celebrating the Soviet victory over Nazi Germany in 1945. It usually consists of a military display, a ceremonial soldier march, and the Immortal Regiment procession. Since 9 May represents the most significant date in Russia, it offers an ideal occasion for foreign leaders wishing to express alignment with Moscow to demonstrate their solidarity. This year, the European visitors were the Prime Minister of Slovakia, Robert Fico, and the President of Serbia, Aleksandar Vučić. According to the Kremlin, the military parade on Red Square featured “55 ceremonial units of over 11,500 service personnel, including over 1,500 personnel involved in the special military operation”.²⁰

The Immortal Regiment is a relatively recent addition to Victory Day commemorations, originating as a civil initiative in Tyumen in 2007 and gaining its current name in 2012.²¹ Originally, the initiative aimed solely to honor those who died during World War II, with annual marches held on 9 May. However, beginning in 2014, the emphasis gradually shifted from a victory over Nazi Germany to a triumph over Nazism and fascism. Over time, such rhetoric enabled the ongoing war in Ukraine to be integrated into the narrative as a continuation of Russia’s historical struggle against Nazism. Notably, the official website of the Immortal Regiment states that in 2022 and 2023, the procession was held “in liberated from Nazis Kherson and Zaporizhzhia regions”, explicitly labeling Ukrainians as Nazis.

This transformation of national memory and a civic initiative into an instrument of state ideology reflects a deliberate project by the Russian regime. These two events are perfect examples of not only post-truth, but also skillful attachment of national tragedy to the current war in Ukraine.

Аллея Ангелов (Alley of Angels)

The death of children is an emotionally powerful event in any society; however, the Russian regime has strategically constructed a potent narrative

¹⁹ *Ibid*, pp. 597–598.

²⁰ *Parade marking the 80th anniversary of the Great Victory* (2025, May 9). The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/76879> [accessed: 10.05.2025].

²¹ Бессмертный полк России (2024–2025). *История Движения Бессмертный полк России*. Бессмертный полк России. <https://polkrf.ru/about/o-dvizhenii/istoriya-dvizheniya> [accessed: 28.03.2025].

around this tragedy. The “Alley of Angels” is a memorial complex located in occupied Donetsk, established to commemorate children who allegedly died as a result of Ukrainian aggression. The first element of the memorial – a plaque bearing the names of deceased children – was installed in 2015, and in 2017, it was complemented by a statue depicting two children. Furthermore, 27 July has been designated as a day of remembrance for children who, according to the Russian narrative, have died due to Ukrainian military actions since 2014.²² In addition to the physical memorial, a digital platform under the same name provides a list of the deceased children and receives support from the Presidential Fund for Cultural Initiatives.²³ This combination of physical monuments, commemorative dates, and state-supported digital projects forms a powerful tool that appeals to emotions over critical thinking, thereby framing the war as a struggle for justice and survival.

Gas pipeline installations

In March 2025, Russian forces carried out a covert military operation code-named *Поток* (“Stream”), which involved infiltrating Ukrainian positions through a 12–15 km gas pipeline to reclaim Sudzha, a town in Russia’s Kursk region. Russian state media celebrated the operation as a triumph of ingenuity and bravery.²⁴ However, Ukrainian sources reported that the operation had been anticipated, and Russian troops were targeted by artillery and drones.²⁵ Allegedly, due to spending several days inside the pipeline, many Russian soldiers died from suffocation, while others suffered permanent lung damage from methane.²⁶ The episode culminated in the unveiling of symbolic installations: a 16-meter pipeline replica was erected near a church in Ekaterinburg and near a cathedral in the Omsk region, while a smaller 1-meter version appeared in Kursk.²⁷ Despite potentially high casualties and

²² Музей истории города Мончегорска (n.d.). *Ангелы Донбасса*. Музей истории города Мончегорска. <https://mig.org.ru/angelyi-donbassa/> [accessed: 2.04.2025].

²³ *Посвящение ангелам*. Аллея Ангелов. <https://alleyaangelov.ru/> [accessed: 3.03.2025].

²⁴ А. Хлевнюк, В. Стурит, А. Кувшинова (2025, March 15). *„Труба” врагу: участники легендарной операции в Судже рассказывают о своем подвиге*. ТАСС. <https://tass.ru/armiya-i-opk/23404523> [accessed: 10.04.2025].

²⁵ К. Denisova (2025, March 9). *Ukraine releases video of Russian attack via gas pipeline in Kursk Oblast*. The Kyiv Independent. <https://kyivindependent.com/ukraines-military-releases-video-of-russian-gas-pipeline-attack-in-kursk-oblast/> [accessed: 1.04.2025].

²⁶ *Легенда о трубе* (2025, April 19). Новая газета Европа. <https://novayagazeta.eu/articles/2025/04/19/legenda-o-trube> [accessed: 10.05.2025].

²⁷ *В Омской области возле кафедрального собора установили копию трубы, по которой российские военные проникли в Суджу* (2025, May 2). Вёрстка. <https://verstka.>

operational failure, the Russian state seeks to mythologize the event, using the gas pipeline as a heroic symbol.

Парты героев (The desks of heroes)

As casualties mounted to levels difficult to conceal, the Russian regime launched an initiative to glorify those who died in the war. Its method is to attach a photo of a fallen soldier to a school desk in the school they once attended. The initiative quickly spread nationwide, with participation from ruling parliamentary parties. For example, *Единая Россия* (United Russia) party sponsored the distribution of such desks in several regions.²⁸ Notably, the project pairs images of those killed in Ukraine with those from the Great Patriotic War, deliberately blending two events into a single memory reflex. Moreover, exposing children to war propaganda has always proved to be an effective instrument of war normalization.

Monuments. “*Не сдаюсь!*” monument glorifying suicide

The government has installed dozens of monuments and memorials across Russia, predominantly in poor, underdeveloped regions from which most soldiers are recruited, while cities like Moscow and Saint Petersburg remain largely untouched.²⁹ Through such installations, regional governments signal solidarity with the central government’s agenda. One particularly striking monument, “*Не сдаюсь!*” (“I will not surrender!”) in the Moscow region, depicts a severely wounded Russian soldier holding a grenade – implying suicide over capture. While the statue may appear tragic or stoic, its underlying message is the glorification of death over surrender. It promotes a culture of martyrdom that elevates sacrifice as a unique traditional value of Russian identity. Suicide on the battlefield is not uncommon; according to OSINT analyst Cloooud, from June 2024 to March 2025, the rate in the

media/v-omskoi-oblasti-vozhle-kafedralnogo-sobora-ustanovili-kopiyu-truby [accessed: 10.05.2025]; *Легенда о трубе*. Ibid.

²⁸ «Единая Россия» установила новые Парты Героя в честь участников СВО в регионах (2025, March 7). Единая Россия. <https://er.ru/activity/news/edinaya-rossiya-ustanovila-novye-party-geroya-v-chest-uchastnikov-svo-v-regionah> [accessed: 3.05.2025].

²⁹ “Памятник безысходности”. В Сибири потратили не менее полумиллиарда на мемориалы войне в Украине (2025, February 28). Сибирь.Реалии. <https://www.sibreal.org/a/v-sibiri-potratili-ne-menee-polumilliarda-na-memorialy-voyne-v-ukraine/33317909.html> [accessed: 30.04.2025].

Russian army was roughly one per day, with grenades as the second most common method.³⁰

War propaganda rhetoric

Подлетное время (Time-to-target)

A highly effective rhetorical device repeatedly employed by Putin is the emphasis on the time it would take for a NATO missile to reach Moscow or any other city in Russia. While an actual NATO strike against Russia is highly improbable, framing the threat in technical terms – such as a “7–10 minute” time-to-target from Ukraine, as he did in 2021 – creates a sense of urgency and credibility.³¹ This catchy rhetoric can be even further reinforced by drawing historical parallels to the Cuban Missile Crisis. Ultimately, this rhetoric operates the “NATO expansion” dogma to justify the war in Ukraine.

“Мы – русские, с нами Бог” (“We are Russians, God is with us”)

Traditional values and a sense of exceptionalism are clearly embedded in this commonly cited Russian phrase. Its origins likely trace back to Field Marshal Alexander Suvorov, a prominent military leader of the Russian Empire. The phrase appears in a speech he delivered to motivate his troops when they were encircled by French forces in Switzerland in 1799, and Austrian allies were late.³² While Suvorov’s original invocation was framed in a religious context, contemporary usage of the phrase carries a nationalistic character. The phrase has become deeply ingrained in Russian national identity, and the regime has evidently capitalized on its resonance by featuring it in war propaganda materials, including posters, bumper stickers, and patriotic songs. It mostly triggers the “Traditional values” dogma as the glorious military history of Russia, but nowadays it also resonates with the “NATO expansion” dogma, labeling it as Western systemic provocation.

³⁰ *Russian Suicides, June 2024–March 2025* (2025, April 3). X. <https://x.com/GloOuD/status/1907878533856149934> [accessed: 30.04.2025].

³¹ *Путин назвал время подлета ракет НАТО к Москве при размещении на Украине* (2021, December 21). РБК. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61c1cba09a79477c83bc4773> [accessed: 19.12.2024].

³² А. Замостьянов (2024, September 18). «Мы – русские. С нами Бог!». Литературная Газета. <https://lgz.ru/article/my-russkie-s-nami-bog/> [accessed: 13.03.2025].

Song “Я русский” (“I am Russian”)

Since its release, the song has functioned as a kind of unifying force for the Russian population. Its performer, Shaman, experienced a rapid rise from a relatively unknown artist to a national pop icon. He was awarded the title of “Honored Artist of Russia” in a Kremlin ceremony and served as an official representative for Vladimir Putin during the 2024 presidential election campaign.³³ While the song is clearly intended to evoke patriotic sentiment, it has also sparked controversy, particularly in ethnically diverse regions. For instance, in a school in Tatarstan, a teacher allegedly forced students to raise their hands during the performance of the song. She further absurdly commented that the gesture was not only an act of patriotism but also an acknowledgement and pride in being a Russian citizen.³⁴ Thus, the song has become associated not only with Russian patriotism but also with Russian chauvinism.

“Можем повторить!” (“We can do it again!”)

The phrase implies a decisive victory of the Soviet Union over Nazi Germany and has gained popularity since the annexation of Crimea. The transformation from the Soviet-era slogan “Лишь бы не было войны” (“As long as there is no war”) to “Можем повторить!” (“We can do it again!”) illustrates a generational shift: those who experienced the horrors and hardships of war value peace, while the younger generation tends to frame the past through the lens of historical justice and revanchism. This shift may also reflect the stagnant and depressive reality of everyday life for many Russians, which fosters feelings of grievance – emotions that the state has successfully exploited to normalize war.³⁵

War notions and myths

Распятый мальчик (Crucified boy)

In the summer of 2014, the Ukrainian army liberated Sloviansk from Russian-backed separatists. Following the retreat, many separatists and

³³ Путин присвоил певцу Шаман звание заслуженного артиста России (2024, July 22). РБК. <https://www.rbc.ru/society/22/07/2024/669eb33b9a794708abcae0e3> [accessed: 20.03.2025].

³⁴ «Что, у нас мало так патриотов?» (2023, March 17). Коммерсантъ. <https://www.kommersant.ru/doc/5876307> [accessed: 10.03.2025].

³⁵ Кто и зачем придумал лозунг «Можем повторить»? (2022, May 9). Meduza. <https://meduza.io/feature/2022/05/09/kto-i-zachem-pridumal-lozung-mozhem-povto-rit> [accessed: 2.05.2025].

pro-Russian sympathizers fled to Russia's Rostov region. Russian state television visited a refugee camp there and interviewed a woman named *Галина Пышняк* (Galina Pyshnyak), who recounted an extremely disturbing story. She claimed to have personally witnessed Ukrainian soldiers crucify a young boy in front of his mother and a crowd of civilians. This emotionally charged account, however, could not be independently verified. Later, Pyshnyak declined to confirm the authenticity of her story and expressed regret for telling it.³⁶ Despite its likely fabricated nature, the story has effectively triggered the “Protection of Russians abroad” narrative promoted by the Russian state.

Русская Весна (Russian Spring)

Traditional values and the civilizational mission have long been integral to Russian political consciousness. The post-Soviet period marked a painful era of identity reconstruction, during which Russia sought an alternative to the unipolar world order dominated by the collective West. The rise of the pro-Russian population in parts of Ukraine in 2014 is often referred to as the “Russian Spring” by pro-Kremlin intellectuals such as Alexander Dugin. Drawing a parallel to the Arab Spring, this phenomenon reflects a shift from a nation-centric to a civilization-centric worldview.³⁷ This transformation underscores a pronounced sense of exceptionalism and triggers key dogmas, especially the “unipolar world”, “protection of Russians abroad”, and “NATO expansion”. The concept of the Russian Spring is relatively dormant but may be revitalized in the states with significant Russian populations, such as Kazakhstan, Moldova, Georgia, Estonia, and Latvia.

Гробовые и Белая Лада (Coffin money and White Lada)

In the summer of 2022, the state television channel *Russia-1* aired a news segment that generated significant public resonance. The short story featured the parents of a deceased soldier, *Алексей Малов* (Aleksey Malov), who had purchased a new white Lada with the “coffin money” – a state compensation given to the families of deceased soldiers. While the report appeared cynical to many viewers, it carried a subtle yet powerful message: for impoverished communities in Russia's regions, war could serve as a viable source of income,

³⁶ М. Борзунова (2021). *История «распятого мальчика»: мы нашли героиню главного фейка войны в Донбассе* [Motion Picture]. Fake News. <https://www.youtube.com/watch?v=N8LY1dtSWFk> [accessed: 11.04.2025].

³⁷ Б. Межуев (2024, January/February). *Оглядываясь на «Русскую весну»*. *Россия в глобальной политике*, 1(22), pp. 8–20. Doi:10.31278/1810-6439-2024-22-1-8-20.

and death was portrayed as an ordinary and normalized occurrence.³⁸ In this way, this amoral mini-narrative functioned not only as a war normalization tool but also as a portrayal of war's economic utility. The report concluded by noting that the parents now participate in the Immortal Regiment marches, carrying a portrait of their son.

Regime stratagems

Войну войной не называть (Don't call it a war)

Avoiding the term “war” is more than a semantic preference – it is a deliberate strategy by the Russian regime to frame the conflict on its own terms. The designation “special military operation” sidesteps not only the moral weight of war but also its legal implications under international law. War implies aggression, tragedy, and illegality, while a “special operation” evokes necessity and justification. The regime has already introduced laws that ban the use of the word *war* if it can be interpreted as discrediting the Russian military. Moreover, as *ВВС Русская Служба* reports, declaring war is prohibited by the Russian Constitution and several other state laws.³⁹ Interestingly, the phrase “Россия войны не начинает – она их заканчивает” (“Russia doesn't start wars; she ends them”) includes the word *war* but is not banned since it serves to justify the conflict. Notably, Putin used a similar phrase during his speech at the Valdai International Discussion Club in 2023.⁴⁰ This illustrates the regime's selective use of language: war is acceptable when framed as righteous or defensive. It becomes convenient, then, for the state to construct narratives that emphasize Russia's peace-oriented role, aligning with its self-image as an exceptional and traditionally moral power.

На Украине или В Украине (On Ukraine or In Ukraine)

The subtle debate between “на Украине” and “в Украине” may seem minor to non-native speakers, but it has become deeply political since the Russian invasion in 2022. “На Украине” (“on Ukraine”) frames Ukraine as a geographic

³⁸ И. Шепелин (2022). *Умереть за «гробовую Ладу»* [Motion Picture]. Популярная Политика. <https://www.youtube.com/watch?v=3OGitohnPC0> [accessed: 11.04.2025].

³⁹ Прокуратура объяснила, почему в России запрещено слово „война”. Это убедительно? (2022, July 21). *ВВС Русская Служба*: <https://www.bbc.com/russian/news-62248490> [accessed: 1.05.2025].

⁴⁰ Путин заявил, что Россия не начинала события на Украине, а пытается закончить их (2023, October 5). ТАСС: <https://tass.ru/politika/18920297> [accessed: 1.05.2025].

periphery or territory – consistent with imperial and Soviet usage. In contrast, “в Украине” (“in Ukraine”) affirms Ukraine’s status as a sovereign state. The Russian regime’s insistence on “на Украине” is no linguistic accident; it reflects a refusal to recognize the legitimacy of Ukrainian statehood. This lexical choice reinforces the ideological foundation of Putin’s historical narrative – Ukraine as an accidental, artificial construct within the Russian civilizational space.

Голая вечеринка Ивлеевой (Ivleeva’s Naked party)

This incident offers a clear illustration of how the state regime selectively responds to social events that receive significant public attention. The so-called “naked party” hosted by Anastasia Ivleeva in December 2023 was not exceptional in nature; however, it gained substantial traction on social media, where it was widely condemned by the public and labeled as “a feast in a time of plague”. Despite the attendance of prominent celebrities – including artists, singers, and influencers – the regime sided with public sentiment. Notably, well-known personalities such as singer Filip Kirkorov and media figure Ksenia Sobchak – a regime-tolerated opposition voice – posted public apologies via their social media platforms.⁴¹ The state capitalized on this moment to reaffirm its commitment to the “traditional values” dogma and to express solidarity with the general public, who are the primary source of manpower for the war.

Conclusion

This study has examined how the Russian state has systematically normalized war within its own society. At the heart of this process lies a deliberate, multidimensional strategy that fuses cultural, legal, historical, linguistic, and symbolic tools into a coherent framework of social conditioning. This normalization is neither incidental nor spontaneous – it is the result of a carefully engineered consensus.

By applying a modified version of Antonio Gramsci’s notion of “common sense”, this paper has attempted to demonstrate how the regime embeds war-supporting narratives into the national consciousness. Through the four emotional elements – Fear, Sentiment, Historical Justice, and Exceptionalism – the state constructs ideological dogmas such as NATO expansion, protection of Russians abroad, traditional values, and resistance to a unipolar

⁴¹ Э. Юсупов (2023, December 28). *Последствия голой вечеринки Ивлеевой*. Lenta.ru. <https://lenta.ru/articles/2023/12/28/posledstviya-goloy-vecherinki-ivleevoy/> [accessed: 16.03.2025].

world. These dogmas serve as the triggers or explanatory mechanisms of war-normalizing symbols, narratives, and stratagems.

Importantly, the analysis shows that the normalization of war is not achieved solely through propaganda in the narrow sense. It operates through an ecosystem of messages and symbols: the lexicon of state speeches, historical revisionism, semiotic manipulation, institutional rituals like the Immortal Regiment, and emotionally potent devices like the Alley of Angels and the “Desks of Heroes”. Even absurd or morally ambiguous narratives – such as purchasing a Lada with “coffin money” – become normalized within this engineered framework, offering utility, continuity, and emotional coherence to a prolonged conflict.

Equally significant is the role of linguistic coding and selective legality. The refusal to call the war a “war”, the reassertion of imperial prepositions like “на Украине”, and the criminalization of dissenting terminology all point to a regime that controls not just the message but the very cognitive grammar through which society processes reality. Language, in this context, is not a medium but a weapon – capable of shaping what can be thought, said, and ultimately believed.

The regime’s success in maintaining domestic support for the war, despite military failures and economic strain, is a testament to the resilience of this system. However, this success also reveals the degree to which perception can be engineered and consent manufactured. The Russian case serves as a powerful reminder that truth in politics is rarely about evidence alone; it is also about the narratives that societies are conditioned to accept as true.

By dissecting this engineered consensus, the article has provided a methodological and conceptual toolset for understanding war normalization in authoritarian regimes. It underscores the need to move beyond simplistic binaries of coercion and consent and instead investigate the mechanisms through which conflict becomes culturally and psychologically embedded. In doing so, it contributes to a broader understanding of how contemporary regimes do not merely justify war – they make it feel normal.

Bibliography

Legal acts and institutional communications

Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy (2007, February 10). The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [accessed: 3.03.2025].

Vladimir Putin’s interview with Radio Europe 1 and TF1 TV channel (2014, June 4). The Kremlin: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/45832> [accessed: 12.12.2024].

- Parade marking the 80th anniversary of the Great Victory* (2025, May 9). The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/76879> [accessed: 10.05.2025].
- The Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations, Vassily Nebenzia (2022, February 24). *Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General*. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/3959647?ln=en&v=pdf> [accessed: 1.03.2025].
- «Единая Россия» установила новые Парты Героя в честь участников СВО в регионах (2025, March 7). Единая Россия. <https://er.ru/activity/news/edinaya-rossiya-ustanovila-novye-party-geroya-v-chest-uchastnikov-svo-v-regionah> [accessed: 3.05.2025].
- Putin V. (2005, April 25). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> [accessed: 24.12.2024].
- Press Release SC/9417 (2008, August 8). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9417.doc.htm> [accessed: 10.12.2024].
- Press Release SC/9418 (2008, August 8). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9418.doc.htm> [accessed: 10.12.2024].
- Press Release SC/9419 (2008, August 10). Security Council. United Nations, Meetings Coverage and Press Releases. <https://press.un.org/en/2008/sc9419.doc.htm> [accessed: 10.12.2024].
- Putin V. (2021, July 12). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> [accessed: 3.03.2025].
- Putin V. (2022, February 24). *Address by the President of the Russian Federation*. The Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> [accessed: 1.12.2024].
- De-bunking Russian disinformation on NATO* (last updated 2024, October 24). North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm> [accessed: 3.03.2025].

Books, articles, and statistical publications

- Davies S., Engström G., Öberg M., Pettersson T. (2024). *Organized violence 1989–2023, and the prevalence of organized crime groups*. “Journal of Peace Research”, 61(4), 673–693. <https://doi.org/10.1177/00223433241262912>.
- Deaths in state-based conflicts by region* (2024, August 26). <https://ourworldindata.org/grapher/deaths-in-state-based-conflicts-by-region> [accessed: 1.12.2024].
- Gleditsch N., Wallensteen P., Eriksson M., Sollenberg M., Strand H. (2002). *Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset*. “Journal of Peace Research”, 39(5), 615–637. <https://doi.org/10.1177/0022343302039005007>
- Jones S. (2006). *Antonio Gramsci*. Routledge. London, New York.
- Krauthammer C. (1990/1991). *The Unipolar Moment*. “Foreign Affairs”, 70(1, America and the World), 23–33.

- Marandici I. (2023, January 30). *Z-Propaganda and Semiotic Resistance: Contesting Russia's War Symbols in Moldova and Beyond*. "Comparative Southeast European Studies", 71(4), 585–616. <https://doi.org/10.1515/soeu-2023-0024>
- McDermott R. (2022). *Allied Resolve 2022: Moscow's Maskirovka Operation*. "Eurasia Daily Monitor", 19(12). <https://jamestown.org/program/allied-resolve-2022-moscows-maskirovka-operation/> [accessed: 7.03.2025].
- Ó Tuathail G. (1999). *Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society*. In: Gray C.S., Sloan G. (Eds.). *Geopolitics, Geography and Strategy* (pp. 107–124). London, Portland. Frank Cass Publishers. https://criticalgeopolitics.com/wp-content/uploads/2011/01/toal_understandingcriticalgeopolitics1999.pdf [accessed: 28.10.2025].
- Public opinion on Russia's war against Ukraine* (2024, February 23). European Parliament. Eurobarometer: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer/public-opinion-on-the-war-in-ukraine> [accessed: 1.04.2025].
- UCDP Dataset Download Center*. Department of Peace and Conflict Research of Uppsala University. <https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#armedconflict> [accessed: 1.12.2024].
- Григорьева О. (2008). *Формирование образа Германии советской пропагандой в 1933–1941 гг.* Московский Государственный Университет. Moscow. Российская Государственная Библиотека. <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01003451802?page=1&rotate=0&theme=white> [accessed: 28.10.2025].
- Конфликт с Украиной в марте 2025 года: внимание и главные события, поддержка военных, отношение к переговорам и предложению о тридцатидневном перемирии (2025, April 1). Левада-Центр. <https://www.levada.ru/2025/04/01/konflikt-s-ukrainoj-v-marte-2025-goda-vnimanie-i-glavnye-sobytiya-podderzhka-voennyh-otnoshenie-k-peregovoram-i-predlozheniyu-o-tridtsatidnevnom-peremirii/> [accessed: 2.04.2025].
- Межуев Б. (2024, January/February). Оглядываясь на «Русскую весну». *Россия в глобальной политике*, 1(22), pp. 8–20. Doi:10.31278/1810-6439-2024-22-1-8-20.

Internet sources

- «Памятник безысходности». В Сибири потратили не менее полумиллиарда на мемориалы войне в Украине (2025, February 28). Сибирь.Реалии. <https://www.sibreal.org/a/v-sibiri-potratili-ne-menee-polumilliarda-na-memorialy-voyn-ev-ukraine/33317909.html> [accessed: 30.04.2025].
- «Что, у нас мало так патриотов?» (2023, March 17). Коммерсантъ. <https://www.kommersant.ru/doc/5876307> [accessed: 10.03.2025].
- Balabanov A., Balabanov A. (2000). *Брат 2!: Данила возвращается!* [Motion Picture].
- Denisova K. (2025, March 9). *Ukraine releases video of Russian attack via gas pipeline in Kursk Oblast*. The Kyiv Independent. <https://kyivindependent.com/ukraines-military-releases-video-of-russian-gas-pipeline-attack-in-kursk-oblast/> [accessed: 1.04.2025].

- Psaropoulos J. (2022, July 26). *'The Russians have nothing equivalent': How HIMARS help Ukraine*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/7/26/the-russians-have-nothing-equivalent-how-himars-help-ukraine> [accessed: 1.04.2025].
- Russian Suicides, June 2024–March 2025* (2025, April 3). X. <https://x.com/GloOouD/status/1907878533856149934> [accessed: 30.04.2025].
- Бессмертный полк России. (2024–2025). *История Движения Бессмертный полк России*. Бессмертный полк России. <https://polkrf.ru/about/o-dvizhenii/istoriya-dvizheniya> [accessed: 28.03.2025].
- Борзунова, М. (Director). (2021). *История «распятого мальчика»: мы нашли героиню главного фейка войны в Донбассе* [Motion Picture]. Fake News. <https://www.youtube.com/watch?v=N8LY1dtSWFk> [accessed: 11.04.2025].
- В Омской области возле кафедрального собора установили копию трубы, по которой российские военные проникли в Суджу (2025, May 2). Вёрстка. <https://verstka.media/v-omskoi-oblasti-voze-kafedralnogo-sobora-ustanovili-kopiyu-truby> [accessed: 10.05.2025].
- Замостьянов А. (2024, September 18). «Мы – русские. С нами Бог!». Литературная Газета. <https://lgz.ru/article/my-russkie-s-nami-bog-/> [accessed: 13.03.2025].
- Кто и зачем придумал лозунг «Можем повторить»? (2022, May 9). Meduza. <https://meduza.io/feature/2022/05/09/kto-i-zachem-pridumal-lozung-mozhem-povtorit> [accessed: 2.05.2025].
- Легенда о трубе (2025, April 19). Новая газета Европа. <https://novayagazeta.eu/articles/2025/04/19/legenda-o-trube> [accessed: 10.05.2025].
- Музей истории города Мончегорска. (n.d.). Ангелы Донбасса. Музей истории города Мончегорска. <https://mig.org.ru/angelyi-donbassa/> [accessed: 2.04.2025].
- Посвящение ангелам. Аллея Ангелов. <https://alleyaangelov.ru/> [accessed: 3.03.2025].
- Прокуратура объяснила, почему в России запрещено слово «война». Это убедительно? (2022, July 21). BBC Русская Служба: <https://www.bbc.com/russian/news-62248490> [accessed: 1.05.2025].
- Путин заявил, что Россия не начинала события на Украине, а пытается закончить их (2023, October 5). ТАСС: <https://tass.ru/politika/18920297> [accessed: 1.05.2025].
- Путин назвал время подлета ракет НАТО к Москве при размещении на Украине (2021, December 21). РБК. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61c1cba09a79477c83bc4773> [accessed: 19.12.2024].
- Путин присвоил певцу Shaman звание заслуженного артиста России (2024, July 22). РБК. <https://www.rbc.ru/society/22/07/2024/669eb33b9a794708abcae0e3> [accessed: 20.03.2025].
- Хлевнюк А., Стурит В., Кувшинова А. (2025, March 15). „Труба” врагу: участники легендарной операции в Судже рассказывают о своем подвиге. ТАСС. <https://tass.ru/armiya-i-opk/23404523> [accessed: 10.04.2025].
- Шепелин И. (Director). (2022). *Умереть за «гробовую Ладу»* [Motion Picture]. Популярная Политика. <https://www.youtube.com/watch?v=3OGitohnPC0> [accessed: 11.04.2025].

Юсупов Э. (2023, December 28). *Последствия голой вечеринки Ивлеевой*. Lenta.ru. <https://lenta.ru/articles/2023/12/28/posledstviya-goloy-vecherinki-ivleevoy/> [accessed: 16.03.2025].

Abstract

More than three years into the full-scale war in Ukraine, what initially provoked shock and resistance within Russian society has gradually been internalized and normalized, transforming war into an accepted aspect of everyday life. This normalization process serves the strategic objectives of the Russian regime, which seeks to minimize public dissent and sustain the war effort over time. This article explores the mechanisms by which the state has engineered this shift – ranging from propaganda and economic incentives to cultural assimilation and the militarization of daily life. Central to this strategy is the construction of a Gramscian “common sense”, designed to secure social consent and consolidate power, particularly in times of conflict. Through an analysis of key cases of state-driven social conditioning, this study demonstrates how prolonged war is systematically embedded into national identity. Ultimately, this research contributes to a deeper understanding of how states manufacture consent for war, ensuring its continuation not solely through coercion, but through the deliberate transformation of societal perception.

Inżynieryjna zgoda: jak rosyjskie państwo normalizuje wojnę poprzez społeczeństwo

Abstrakt

Ponad trzy lata od rozpoczęcia pełnoskalowej wojny w Ukrainie to, co początkowo wywoływało w rosyjskim społeczeństwie szok i opór, zostało stopniowo uwewnętrznione i znormalizowane, przekształcając wojnę w akceptowany element codziennego życia. Proces tej normalizacji służy strategicznym celom rosyjskiego reżimu, który dąży do minimalizowania sprzeciwu społecznego i utrzymania wysiłku wojennego w dłuższej perspektywie. Artykuł analizuje mechanizmy, za pomocą których państwo zaprojektowało tę zmianę – od propagandy i zachęt ekonomicznych po asymilację kulturową i militaryzację życia codziennego. Kluczowym elementem tej strategii jest konstruowanie gramscjańskiego „zdrowego rozsądku”, mającego na celu zabezpieczenie społecznej zgody i konsolidację władzy, zwłaszcza w czasach konfliktu. Poprzez analizę wybranych przypadków sterowanego przez państwo kształtowania postaw społecznych, artykuł ukazuje, w jaki sposób przewlekła wojna jest systematycznie wbudowywana w tożsamość narodową. Ostatecznie badanie to pogłębia zrozumienie, w jaki sposób państwa wytwarzają społeczną zgodę na prowadzenie wojny – zapewniając jej kontynuację nie tylko poprzez przymus, lecz także poprzez celową transformację społecznego postrzegania rzeczywistości.

Keywords: war propaganda, war rhetoric, war narrative, common sense, war normalization

Słowa kluczowe: propaganda wojenna, retoryka wojenna, narracja wojenna, zdrowy rozsądek, normalizacja wojny

Samat Kozhobaev is a PhD candidate in International Politics at the Interdisciplinary Doctoral School of the University of Pécs, Hungary. He holds a Master's degree in International Relations from the same university, where he graduated with distinction, and a Bachelor's degree in Business Administration from the American University in Bulgaria. His academic path combines political science, international development, and regional studies, with a focus on the strategic behavior of authoritarian states. His current doctoral research explores the impact of China's Belt and Road Initiative on Central Asia, analyzing it within developmental and contemporary geopolitical theory. His main research interests include China, Russia, Central Asia, geopolitics, and development studies.

Zoya Baran

Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

ORCID 0000-0001-9685-3953

Tamara Poleshchuk

Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

ORCID 0000-0002-8802-0633

Olga Wasiuta

University of National Education Commission, Krakow (Poland)

ORCID 0000-0003-0481-1567

Russkiy mir (the Russian World): from an Abstract Concept to State Ideology and Geopolitical Strategy

Introduction

The concept of *Russkiy mir* (the Russian World), according to scholars, has no unambiguous interpretation or legal definition, but is an eclectic mix of various religious-orthodox dogmas (Russian Orthodox Church), anti-Western sentiments, historical myths, and intellectual and political constructs. The genealogy of *Russkiy mir* has its roots in: the messianic ideology of “Moscow is the Third Rome”, formulated in the first quarter of the 16th century by the monk Philotheus; the imperial pan-Slavism of the 18th and 19th centuries; the Russian state policy of the second quarter of the 19th century, known as “Orthodoxy, Autocracy, Nationality”; Slavophile sentiments of the Russian

well-educated society of the 19th and early 20th centuries; Bolshevism/communism, centred on the idea of world revolution and proletarian internationalism; and Russian Eurasianism of the 1920s and 1930s, which was based on the idea of Russia–Eurasia as a special civilisation, etc.

The basis of the modern vision of the idea of *Russkiy mir* should be sought in the heated intellectual debates that swept the Russian public space at the turn of the 1980s and 1990s, as a reaction to the collapse of the USSR and the desire to define the national and state ideology/identity of the new Russia. The impetus for the design of this project was the “discovery” that as many Russians lived outside Russia as within it. On this basis, the fundamental postulate for *Russkiy mir* was formulated: Russia is a socio-cultural reality not limited to the borders of the Russian Federation, but extending to all areas inhabited by both ethnic Russians and those who speak and think in Russian.

Dissident and Nobel laureate Aleksandr Solzhenitsyn probably played a decisive role in the discussion of topics related to *Russkiy mir*. In July 1990, he published the publicistic essay *Rebuilding Russia*. One of the chapters of it was entitled “What is Russia?”. In Solzhenitsyn’s understanding, “Russia” was the land of the three East Slavic peoples: Ukrainian, Belarusian, and Russian. He wrote that they were commonly called “Rus”, and only in the 18th century did the name “Russia” begin to be applied to them. At the same time, the word “Russian”, according to the writer, united three East Slavic peoples: Little Russians (namely Ukrainians), Great Russians (Russians), and Belarusians. Geographically, Solzhenitsyn also included Kazakhstan as part of Russia. As he wrote, “its territory was cut up by communists without a mind, as it were” and “transformed and built up – by Russians, prisoners, and peoples in exile”.¹

A. Solzhenitsyn, philosophers Vadim Tsimbursky and Michail Hefter, presidential advisers Valeriy Tishkov and Sergey Karaganov, and neo-Eurasian ideologues Aleksandr Panarin and Aleksandr Dugin were just a few of the participants in the 1990s discussions about the search for a new national and state idea. One of the participants, Peter Shchedrovitsky, in his 2000 publication, formulated a modern vision of the concept of *Russkiy mir* for the first time. He defined it as a network structure of large and small communities that think and speak Russian. In fact, it was a possible tool for gaining access to global economic and financial resources through Russian-speaking

¹ А. Солженицын (1995). Как нам обустроить Россию? In: А. Солженицын. Публицистика: в 3 т. Верхняя Волга, vol. 1. https://web.archive.org/web/20170930035618/http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/Publitsistika_T_1-1995.pdf [accessed: 24.07.2024]. More: T. Poleshchuk (2006). *The Ukrainian-Russian relations in the context of mutual myths and stereotypes*. “Przegląd stosunków międzynarodowych. The International Affairs Review”, 1(153), pp. 121–126.

diaspora communities. The political elite of the Russian Federation, headed by newly elected President Vladimir Putin, adopted this concept.

One of the most thorough studies of the ideology and practice of *Russkiy mir* was carried out by the Ukrainian and American historian Serhiy Plokhii, who analysed the evolution of this phenomenon in the context of the emergence and development of Russian statehood.² The author is convinced that the political and ideological sources of *Russkiy mir* date back to the emergence of modern Russian statehood in the second half of the 15th and early 16th centuries. At that time, the foundations of the autocratic model of rule of the Moscow Dukes were laid, and brutal wars against the closest East Slavic neighbours were justified by claims to the legitimate political, religious, and cultural succession from Kyivan Rus' and its Byzantine heritage. Beginning in the second half of the 17th century and throughout the following centuries, Ukrainians (along with Belarusians) found themselves at the epicentre of the empire's search for a state and national identity, based on the concept of the so-called Great Russian Nation. The outbreak of Russia's full-scale war against Ukraine prompted S. Plokhii to publish a study in which he exhaustively analysed the preconditions, course, and possible outcomes of the largest military conflict in Europe after World War II.³ The author is convinced that for Ukraine, it is a war for independence, for the right to exist. The same opinion is shared by T. Snyder, an American historian and one of the world's most famous researchers of Eastern Europe.⁴ Following Russia's full-scale invasion of Ukraine, the historian took an active pro-Ukrainian position and prepared several landmark texts aimed at understanding the nature of this war and the role of history in the ideology of *Russkiy mir*.⁵

The historical sources of *Russkiy mir*, as well as the formation and content of this concept in the 1990s and early 2000s, are outlined in the work of Marlene Laruelle, a well-known researcher of the ideological landscape of Russia and national movements in the post-Soviet space. The author considers *Russkiy mir* as a phenomenon of soft power and the geopolitical course of modern Russia.⁶

² С. Плохій (2019). *Загублене царство. Історія "Русского мира" з 1470 року до сьогодні*. Фоліо.

³ С. Плохій (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Книжковий Клуб "Клуб Сімейного дозвілля".

⁴ T. Snyder (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Tim Duggan Books. New York.

⁵ T. Snyder (2022, May 29). *We should say it. Russia is the Fascist*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> [accessed: 12.07.2024]; T. Snyder (2024). *Putin's Legend. The Nonsensical Basis of a Terrible War*. <https://snyder.substack.com/p/putins-legend> [accessed: 10.09.2024].

⁶ M. Laruelle (2015). *The "Russian World". Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Center on Global Interests.

At the same time, in 2021, Laruelle published a study in which she questioned the accusations of fascism against Russia that have circulated around the world since the annexation of Crimea and the beginning of the aggression in Eastern Ukraine.⁷

Larysa Yakubova is one of the most authoritative Ukrainian historians, who has studied the ideology and practice of *Russkiy mir* in depth and comprehensively. In her works, she has pointed out the threats of *Russkiy mir* to modern Ukrainian statehood, arguing that the test of *Russkiy mir* will be the most difficult exam that Ukraine must pass in order to fully acquire the state sovereignty proclaimed in 1991. In one of her most recent works (*Rashism: The Beast from the Abyss*), the historian linked Putin's neo-totalitarian regime, rashism, to the doctrine of *Russkiy mir*.⁸

The purpose of the research is to analyse the formation and content of *Russkiy mir* ideology, and to show the transformation of *Russkiy mir* into the core of state policy and geopolitical strategy.

The methodological basis of the article is the principles of historicism, determinism, and systematicity, which, when applied through historical – typological and comparative – historical methods, allow for an analysis of the content of the *Russkiy mir* ideology and its impact in modern Russia.

Formation and evolution of the concept of *Russkiy Mir* in post-Soviet Russia in the 1990s–2014

At the turn of the 1990s and 2000s, the idea of *Russkiy mir* as a special civilisation based on the Russian language and culture, Orthodoxy, common history, and historical memory was rapidly spreading in Russian socio-political and academic discourse. Economist and philosopher Sergey Chernyshov and political scientist and political technologist Gleb Pavlovsky played a special role in organising the discussion of the idea of *Russkiy mir*. Their collection of articles, *Other. A Textbook of the New Russian Identity* (1995, in four volumes), became an intellectual platform for Russian authors with different political views.⁹ They also initiated the creation of the Russian Institute in 1996, which

⁷ L. Marlene (2021). *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West*. Cornell University Press, p. 27.

⁸ Л. Якубова (2018). “Русский мир” в Україні: на краю прірви. „Кліо”; Л. Якубова (2020). Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. „Кліо”; Л. Якубова (2023). До свободи крізь вогонь: Україна проти рашизму. „Кліо”; Л. Якубова (2023). Рашизм: Звір з безодні. Академперіодика.

⁹ In his letter to G. Pavlovsky, S. Chernyshov called the collection *Other* a “philosophical steamer returning to its homeland” – an allusion to the so-called “philosophical steamer” when dozens of famous Russian intellectuals left Russia on two German steamers in the

was called an “autonomous non-profit organisation”. The declared aim of its activities was “promoting the formation of Russian cultural consciousness and institutions of a new social identity”. One of the most notable and successful projects of the Russian Institute was the online resource *Russian Journal*, founded in 1997, which included discussions on *Russkiy mir* and the search for Russia’s place in the world.

The final stage of the conceptualisation of *Russkiy mir* is associated with a representative of the so-called methodological school, Pyotr Shchedrovitsky. He was one of the authors of the book *Other* and participated in the activities of the Russian Institute.¹⁰ According to him, the idea of *Russkiy mir* “emerged between 1993 and 1997, gradually crystallising from a premonition, an amorphous sense of the right form to a complete name”.¹¹ In February 2000, in the midst of the presidential election campaign in Russia, P. Shchedrovitsky published in the liberal *Nezavisimaya Gazeta* an article entitled “*Russkiy mir*”. The article argued that in the 20th century, under the influence of tectonic historical shifts, world wars, and revolutions, “*Russkiy mir* emerged on the planet – a network structure of large and small communities that think and speak Russian”. The author emphasised that “barely half of the population of the Russian world lives on the territory outlined by the administrative borders of the Russian Federation... The more citizens of other states need Russia, the more stable Russia’s position in the world is”. Therefore, P. Shchedrovitsky argued, “the foundations of stability and relevance of the emerging Russian statehood can and should be sought within the Russian world, in the policy of constructive development of its global networks”.¹²

Newly elected Russian President Vladimir Putin, speaking at the First World Congress of Compatriots in October 2001, described language as a determining indicator of belonging to *Russkiy mir* (“Russian-speaking community”) and the conventionality of territorial borders for its spread. In particular, he stressed that the Russian-speaking community, including Russian citizens, is the fifth largest in the world. “Tens of millions of people who speak, think,

autumn of 1922 under pressure from the Bolshevik authorities (*Из деловой переписки Глеба Павловского и Сергея Чернышова* (1997, July 14). „Русский журнал”. <http://old.russ.ru/journal/dsp/97-07-14/pav-che.htm> [accessed: 22.07.2024]).

¹⁰ П. Щедровицкий (1995). В поисках формы. In: *Иное. Хрестоматия нового российского самосознания*. Volume 2. Россия как субъект. Аргус. <http://old.russ.ru/antolog/inoe/schedr.htm> [accessed: 22.07.2024].

¹¹ П. Щедровицкий (2001). *Русский Мир: восстановление контекста*. “Русский архипелаг”. http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history01/shedrovitsky-russmir/ [accessed: 22.07.2024].

¹² П. Щедровицкий (2002, February 11). *Русский мир*. “Независимая газета”. http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html [accessed: 22.07.2024].

and perhaps even more importantly, feel Russian, live outside the Russian Federation,” Putin said.¹³

Since then, the idea of *Russkiy mir* has been gaining popularity in Russian political circles. For example, in September 2003, Russian politician and high-ranking official Anatoly Chubais formulated the concept of a “liberal empire”, which closely aligned in its ideology with the approaches of P. Shchedrovitsky. In the pages of *Nezavisimaya Gazeta*, Chubais argued that in the near future, Russia’s ideology should be liberal imperialism, and its mission is to build a liberal empire. Such a “new” empire, on the one hand, would recognise the independence of post-Soviet states, while on the other, it would protect Russians and the Russian-speaking population in the “near abroad” in every possible way, and facilitate the expansion of Russian capital into new countries.¹⁴

At the suggestion of G. Pavlovsky, who at that time was the Kremlin’s consultant on election strategy, Deputy Chief of the Presidential Administration Vladislav Surkov approved the use of *Russkiy mir* ideology for Putin’s second presidential election campaign.¹⁵ At the same time, the Rose Revolution in Georgia (2003) and the Orange Revolution in Ukraine (2004) were perceived in the Kremlin as Western “projects” that threatened Russia’s geostrategic interests in the post-Soviet space.¹⁶

Meanwhile, Putin’s second presidential term (2004–2008) was marked by further concentration of power in the hands of the Kremlin. Influential positions in the most important areas of state life were increasingly taken over by representatives of the so-called St. Petersburg team – the president’s former university classmates, colleagues in the St. Petersburg mayor’s office, and KGB (FSB) structures. In response to the opposition’s accusations and Western criticism of the curtailment of democracy and the rise of authoritarian tendencies in the government, Kremlin ideologues stated that the

¹³ В. Путин (2001, October 11). *Выступление В. В. Путина на Конгрессе соотечественников. Первый всемирный конгресс соотечественников. Москва*. <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> [accessed: 22.07.2024].

¹⁴ А. Чубайс (2003, October 1). *Миссия России в XXI веке. “Независимая газета”*. https://www.ng.ru/ideas/2003-10-01/1_mission.html [accessed: 22.07.2024].

¹⁵ Later, Surkov himself confirmed his role in promoting the idea of *Russkiy mir* as a determinant in shaping state policy. In addition, he frankly and cynically formulated its content: “For me, what is *Russkiy mir*? It is wherever people speak and think in Russian. It is where, perhaps, they do not speak and think Russian, but where they have great respect for Russian culture.” He also noted that, for him, *Russkiy mir* is also about places where “they respect our Putin” and “where people are afraid of Russian weapons” (*Сурков рассказал о своём понимании русского мира* (2021, June 12). *Russia Today*. <https://russian.rt.com/russia/news/872342-surkov-russkii-mir> [accessed: 22.07.2024]).

¹⁶ More: S. Baran (2006). *Schwierigkeiten in der bilateralen Kooperation zwischen der Ukraine und Russland: politische Beziehungen*. “Przegląd stosunków międzynarodowych. The International Affairs Review”, 1(153), pp. 127–135.

political system being established in the country represents a manifestation of “sovereign democracy”. The creators of this doctrine argued that the huge support of the population for the president of Russia was evidence of the true democratic nature of the political system. To promote a positive image of the state, as well as Russian culture in the world, in December 2005, the multilingual news channel Russia Today (RT) was launched, targeting a foreign audience and positioning itself as an “alternative to the Anglo-Saxon global information space”. While in 2005–2006, the budget of RT was about \$30 million, by 2008 it had reached \$100 million.¹⁷

V. Putin, in his welcoming speech to the participants of the regular World Congress of Compatriots in October 2006, stated that the National Unity Day on 4 November, introduced in 2005, “unites not only the multinational people of Russia, but also millions of our compatriots abroad, unites the so-called *Russkiy mir*”.¹⁸ During the celebration of the 100th anniversary of the birth of the famous historian and public figure Dmitry Likhachev (November 2006), Putin made a policy statement in which he noted that “*Russkiy mir* can and should unite all those who value the Russian word and Russian culture, wherever they live, in Russia or abroad, and whatever ethnic group they belong to. Use this phrase more often – *Russkiy mir!*” According to Ukrainian researchers, the Russian media spread this phrase, although the transcript of the president’s speech does not contain these words.¹⁹ Nevertheless, the phrase became a hallmark, eventually suggesting in almost complete form the formula of *Russkiy mir* that is now commonly used: Russian culture = Russian state = Russian ethnos = Russian language.

The official start of the promotion of *Russkiy mir* at the state level began in 2007, when it was declared the Year of the Russian Language. In his annual address to the Federal Assembly, V. Putin stressed that Russian is the language of “historical brotherhood of nations” and international communication, which is “the custodian of a whole layer of world achievements” and at the same time “the living space of the multi-million *Russkiy mir*, which is much wider than

¹⁷ Л. Якубова. *Євразійський розлам... Оp.cit.*, p. 23.

¹⁸ В. Путин (2006, October 24). *Вступительное слово президента Российской Федерации Владимира Путина на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом*. Всемирный конгресс соотечественников, проживающих за рубежом. Санкт Петербург. <http://www.dxb.ru/project/re/detail.php?ID=283> [accessed: 24.07.2024].

¹⁹ Стенографический отчет о встрече с творческой интеллигенцией, посвященной 100-летию со дня рождения Дмитрия Лихачева (2006, November 29). Сайт президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23931> [accessed: 24.07.2024]; Л. Якубова, В. Головки, Я. Примаченко (2018). *Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії. Аналітична доповідь*. Рр. 79–80.

Russia itself”.²⁰ On 21 June 2007 the *Russkiy mir* Foundation was established by a presidential decree. Its activities are financed from the federal budget and private sponsors. The main tasks of the Foundation include: 1) promotion of the Russian language – development of teaching methods and programmes for studying the Russian language and literature; 2) promotion of knowledge and formation of a positive image of modern Russia, as well as popularisation of the Russian language and culture; 3) support of the activities of Russian diasporas abroad; 4) support of foreign Russian-language media and expert communities that are oriented towards achieving the goals of the Foundation; 5) preservation of the manuscript heritage of Russia; 6) cooperation with the Russian Orthodox Church and other confessions in promoting the Russian language and culture.²¹ Since its inception, the *de facto* head of the Foundation has been historian and well-known politician Vyacheslav Nikonov, one of the key theorists serving the needs of the current Russian authorities. He is the author of the Foundation’s ideology published on the website: “*Russkiy mir* is not only Russians, not only Russian citizens (in the original – “not only *russkije*, not only *rossiyanie*”), not only our compatriots in the countries of near and far abroad, emigrants, immigrants from Russia and their descendants. They are also foreign citizens who speak Russian, study or teach it, all those who are sincerely interested in Russia and its future”.²² The Foundation’s priorities include organising Russian centres abroad aimed at supporting Russian-language media, holding international holidays and festivals of Russian culture, providing textbooks and teaching materials for teachers of Russian studies, organising Russian language courses, etc. The Foundation was created as a network structure: in addition to the centres, there was an Internet portal, a radio and TV channel, and the magazine *Russkiy mir*.

Since 2007, the concept of *Russkiy mir* has become not only the main ideological basis of Putin’s authoritarian regime, but also the cornerstone of Russia’s foreign policy. V. Putin’s Munich speech, delivered during the International Security Conference in February 2007, showed the Kremlin’s intention to return to active foreign policy.²³ In his speech at the NATO summit

²⁰ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации Президента России Владимира Путина (2007, April 26). <http://www.rg.ru/2007/04/27/poslanie.html> [accessed: 24.07.2024].

²¹ О создании фонда “Русский мир” (2007, June 21). Указ Президента Российской Федерации, no. 796. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/25689/> [accessed: 24.07.2024].

²² Фонд “Русский мир”, Идеология Фонда. <https://russkiymir.ru/fund> [accessed: 24.07.2024].

²³ В. Путин (2007, February 10). Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml [accessed: 24.07.2024].

in Bucharest on 4 April 2008, Putin openly questioned Ukraine's subjectivity as a state for the first time. He convinced the international community that "Ukraine... was created in the Soviet era; it received territories from Poland – after the Second World War, from Czechoslovakia, from Romania... from Russia it received huge territories in the East and South of the country..."²⁴ The 2008 *Concept of Foreign Policy of the Russian Federation* stated that the Russian state is tasked with "protecting the rights and legitimate interests of Russian citizens and compatriots living abroad on the basis of international law and existing bilateral agreements, considering the multimillion Russian diaspora – *Russkiy mir* – as a partner, including in expanding and strengthening the space of the Russian language and culture".²⁵

The several-day war against sovereign Georgia in August 2008 was a confirmation of Russia's declared geopolitical goals. Alongside military actions, Russian culture was actively promoted. In September 2008, shortly after the war with Georgia ended, President Dmitry Medvedev established the "Federal Agency for the Commonwealth of Independent States (CIS), Compatriots Living Abroad and International Humanitarian Cooperation" (*Rossotrudnichestvo*).²⁶ The activities of this state organisation are aimed at spreading a positive image of Russia in the world through cultural diplomacy, international humanitarian cooperation, and work with broadly defined compatriots. According to Ukrainian experts, this combination of different areas of work is, unusual for Western soft power institutions, and also notable due to the overlap of some functions with another institution of Russian cultural diplomacy, the *Russkiy mir* Foundation.²⁷

A special role in promoting the ideas of the *Russkiy mir* belonged to the Moscow Patriarchate and its branches in the former Soviet republics. According to the Ukrainian religious scholar Serhiy Shumylo, the concept of *Russkiy mir* was developed within the World Russian People's Council, founded in 1993. The organisation was initiated by the current head of the Department for External Church Relations of the Moscow Patriarchate, Metropolitan of Smolensk and Kaliningrad Kirill (Vladimir Gundyayev), now Patriarch of

²⁴ В. Путін (2008, April 4). Виступ на саміті НАТО. Бухарест. <https://www.unian.ua/politics/110949-vistup-volodimira-putina-na-samiti-nato-buharest-4-kvitnya-2008-roku.html> [accessed: 24.07.2024].

²⁵ В. Путин (2008, July 15). Концепция внешней политики Российской Федерации. <http://www.kremlin.ru/acts/785> [accessed: 24.07.2024].

²⁶ О некоторых вопросах государственного управления в области международного сотрудничества (2008, September 6). Указ Президента Российской Федерации, No. 1315. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/28020/page/1-2> [accessed: 24.07.2024].

²⁷ More: Н. Коваль, М. Ірисова, С. Титюк, Д. Терещенко (2022). Роспівробітництво: нестерпна жорсткість "м'якої сили". <https://ui.org.ua/sectors/rossotrudnichestvo-the-unbearable-harshness-of-soft-power/> [accessed: 24.07.2024].

Moscow. The role of the Council grew significantly in 2001, when its Congress was opened in Moscow by Vladimir Putin. From that point, not only representatives of the Russian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, but also high-ranking officials began participating in the organisation's activities, including the Chairman of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation, the leadership of the Federation Council, the Presidential Administration, leaders of major political parties, and representatives of law enforcement agencies. Between 2005 and 2007, the Council's experts, including the New Eurasianist ideologue A. Dugin, developed the "Russian Doctrine" programme, which extensively addressed *Russkiy mir*, "spiritual staples", "common historical space", etc.²⁸

In November 2009, the newly elected Patriarch Kirill, speaking at the opening of the Third Assembly of the *Russkiy mir* Foundation, said: "Only a united *Russkiy mir* can become a strong actor in international politics, stronger than any political alliances". He also proclaimed that Russia, Ukraine, and Belarus are the core of *Russkiy mir*. Moreover, he essentially identified *Russkiy mir* with "Holy Rus": "Russia, Ukraine, Belarus are the Holy Rus".²⁹ Since then, the manipulation of slogans about the "single *Russkiy mir*", "single Holy Rus", "single civilisational space", and "single spiritual staples" has become systemic, being adopted not only by the Russian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, but also by Russian authorities and special security services.

Putin's return to the presidency in 2012 was accompanied by massive political protests that pushed the authorities towards a "super-presidential" model of government. The *Russkiy mir* project became a natural component of this model. In Putin's public speeches, the concepts of "Russia is a civilised state", *Russkiy mir*, and appeals to the values of Orthodoxy were increasingly used, along with active criticism of liberalism and the values of Western civilisation. In his first address to the Federal Assembly after being re-elected for a third term in 2012, Putin stressed: "Russia has been developing for centuries as a multinational state..., a state-civilisation, united by the Russian

²⁸ С. Шумило (2024, April 5). "Звичайний фашизм": розбір тез про "священную войну" Росії проти України та Заходу. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/zvychnyy-fashyzm-rozbir-tez-pro-svyashchennuyu-voynu-rosiyi/32890534.html> [accessed: 25.07.2024].

²⁹ More: O. Wasiuta (2017). "*Russkiy mir*" jako narzędzie imperialnej polityki Kremla. „Przegląd Geopolityczny”, 21, pp. 67–87; O. Wasiuta (2021). *Russkiy mir jako technologia penetracji państwa*. In: O. Wasiuta, S. Wasiuta (eds.). *Encyklopedia Bezpieczeństwa* (Vol. 3). Wydawnictwo Libron. Kraków, pp. 799–807; O. Wasiuta, S. Wasiuta (2017). *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Wydawnictwo Arcana. Kraków; А. Бабинський (2023). Війна за "руський мир" чи "Святу Русь"? Ідеологічні корені російської агресії. "Наукові записки УКУ: Богослов'я", 10 (2023), pp. 225–251.

people, the Russian language and Russian culture, which are dear to all of us, which unite us and prevent us from dissolving in this diverse world. For the planet, regardless of our ethnicity, we have been and remain one people”.³⁰

Intellectuals from the conservative/right-wing radical environment actively participated in the discussion of *Russkiy mir* ideology. The “Manifesto of the Founding Fathers of the Izborsky Club” (2012), which included a number of cultural figures and politicians such as writer Aleksandr Prokhanov and A. Dugin, stated that “the thousand-year history of Russian statehood is the history of several Eurasian empires”: the first was the Kyiv-Novgorod Empire, the second was the Moscow Kingdom, the third was the Romanov Empire, and the fourth was the Soviet Empire. It further stated: “The present-day Russian state, despite the loss of large margins, has an imperial character. The geopolitics of the Eurasian continent is reassembling the violently rejected spaces”.³¹

An important strategic task for President Putin, who has repeatedly stressed that the “collapse of the USSR was the greatest geopolitical catastrophe of the 20th century”, was the reintegration of the post-Soviet space. The final stage of it seems to be the creation of the Eurasian Union. The Russian leadership paid special attention to Ukraine. After President Viktor Yanukovych came to power in 2010, the activities of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and agents of Russian influence in government bodies became much more visible. They supported pro-Russian political and economic integration projects, which aimed at drawing Ukraine into the Russian sphere of influence.

In July 2013, Patriarch Kirill, President Putin, and a number of Russian officials and politicians arrived in Kyiv to celebrate the 1025th anniversary of the Christianisation of *Kievan Rus’*. In his speech, Putin spoke of a “single people” to which he referred primarily Russians, Ukrainians, and Belarusians: “There are the Ukrainian people, the Belarusian people, and other peoples, and we respect their heritage. But at the heart of it, no doubt, are our common spiritual values, which make us a single people”.³²

Thus, during the first decade of the 21st century, the Russian authorities, the Russian Orthodox Church, and part of the intellectual elite established the idea of *Russkiy mir* as a special civilisation based on the Russian language

³⁰ В. Путин (2012, December 12). *Послание Президента РФ Владимира Путина Федеральному Собранию*. <http://www.rg.ru/2012/12/12/stenogramma-poln.html> [accessed: 24.07.2024].

³¹ *Изборский клуб, Манифест отцов-основателей* (2012, September 8). <https://izborsk-club.ru/887> [accessed: 24.07.2024].

³² 27 липня 2013 року: *День, коли Путін оголосив Україні війну* (2018, July 27). *Діло*.ua. <https://www.dilo.ua/ukr/life/27-lipnya-2013-roku-den-koli-putin-ogolosiv-ukrayini-viynu-20170727613074> [accessed: 25.07.2024].

and culture, Orthodoxy, common history, and historical memory. *Russkiy mir* also became the ideological basis for an authoritarian political regime and an important factor in Putin's geopolitics.

Russkiy mir and Russia's war against Ukraine (2014–2024)

The victory of the Revolution of Dignity (*Revoliutsiia hidnosti*) in Ukraine in 2013–2014 was perceived by the Russian authorities and society as a threat to Russia's geostrategic interests. In the Spring of 2014, when the Russian invasion of Crimea had already begun, the press secretary of the Russian President, Dmitry Peskov, stated that President Putin "is the guarantor of *Russkiy mir*" because Russia is the country "on which *Russkiy mir* is based".³³ In the so-called Crimea speech of 18 March 2014, which referred to the ratification of the Treaty on the Accession of Crimea and Sevastopol to Russia, Putin accused the Bolsheviks of having "included significant territories of the historical south of Russia" in Soviet Ukraine, and CPSU leader Nikita Khrushchev of having initiated the transfer of the Crimean region with Sevastopol to the Ukrainian SSR in 1954. The speech also referred to a *coup d'état*, "Banderite fascists", and the "insidious West" led by the United States. Cynical and hypocritical were the words about the "brotherly Ukrainian people", whose relations, according to the Kremlin leader, would remain the most important.³⁴

During the so-called "direct line" between the President and Russians on 17 April 2014, Putin talked about the uniqueness of the "Russian soul", the "Russian cultural code", and the "man of *Russkiy mir*". At the same time, he spoke about "Novorossiya", including Kharkiv, Donetsk, Luhansk, Mykolaiv, Kherson, and Odesa. And again, he accused the Soviet government of having "transferred" these territories to Ukraine.³⁵

The vast majority of the Russian population, according to opinion polls conducted by the Levada Centre in the Spring 2014, approved of Putin's policy towards Ukraine.³⁶ Only a few voices, such as the opposition politician Boris

³³ Д. Песков (2014, March 7). Владимир Путин является гарантом безопасности русского мира. "Аргументы недели". <https://argumenti.ru/society/2014/03/324424> [accessed: 10.01.2024].

³⁴ В. Путин (2014, March 18). Обращение Президента Российской Федерации. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [accessed: 10.01.2024].

³⁵ Прямая линия с Владимиром Путиным (2014, April 17). President of Russia. Official website. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20796> [accessed: 10.01.2024]. More: С. Плохий, Російсько-українська війна: повернення історії, pp. 120–137.

³⁶ Происходящее в Украине, Крыму и России (2014, March 26). Левада-Центр. <https://www.levada.ru/2014/03/26/proishodyashhee-v-ukraine-krymu-i-reaktsiya-rossii/> [accessed: 10.01.2024].

Nemtsov, who was murdered in central Moscow on 27 February 2015, called on Russians to use common sense and respect international law.

The image of Putin as a “collector of Russian lands” and a defender of *Russkiy mir*, promoted by state and government-affiliated media, allowed the Kremlin to further strengthen the vertical of power, concentrating all levers of influence in the hands of Putin and law enforcement agencies, while restricting civil liberties and rights. In October 2014, the First Deputy Head of the Presidential Administration (now the Chairman of the State Duma), Vladimir Volodin, said during a closed-door meeting at the Valdai Club (where top Russian officials regularly meet with foreign journalists, political scientists, civil society activists, etc.): “If there is Putin, there is Russia, if there is no Putin, there is no Russia”.³⁷

The Russian Orthodox Church was a loyal ally of the government during the annexation of Crimea and the beginning of Russian military aggression in Eastern Ukraine. Its hierarchs openly took an anti-Ukrainian position, denying Russian aggression, framing the conflict as a civil war in Ukraine, supporting the Russian authorities and Putin personally. In 2015, a collection of Patriarch Kirill’s speeches was published under the title *Seven Words about Russkiy mir*. The doctrine of *Russkiy mir*, according to his version, contained the following main theses: the identity and sovereignty of *Russkiy mir* (“Russia is a civilisation with its own set of values”); the symphonic nature of *Russkiy mir* as an integration of peoples and cultures (“Russia has never been a “prison of peoples”, there were no first and second class peoples”); and the Russian people is the foundation and stronghold of *Russkiy mir* (“On a global scale, Russians (*russkie*) are an exceptionally integral, united nation”).³⁸

The concept of *Russkiy mir* was becoming more and more clearly defined. The Izborsk Club held a number of conferences and published dozens of articles discussing the content of *Russkiy mir*. Particularly noteworthy is the 2016 collection of articles authored by such Russian World ideologues as Alexander Prokhanov, Alexander Dugin, Oleg Platonov, Vitaly Averyanov, and others. The central text of the publication, titled “The Doctrine of *Russkiy mir*”, formulates the content and strategic objectives of *Russkiy mir*.³⁹ The authors of the report stated that “*Russkiy mir* was a reality” that emerged in the late 20th century to “define the final unity of civilisational, cultural, social, family, industrial, infrastructural, economic ties that exist despite the

³⁷ *Есть Путин – есть Россия, нет Путина – нет России* (2014, October 22). “Известия”. <https://iz.ru/news/578379> [accessed: 10.01.2024].

³⁸ Кирилл (2015). *Патриарх Московский и вся Русь, Семь слов о Русском мире*. ВРНС.

³⁹ *Доктрина Русского мира* (2016). Доклад под редакцией В.Аверьянова. In: *Доктрина Русского мира*. Изборский клуб, Книжный мир. http://www.litres.ru/pades/biblio_book/?art=23318523&lfm=92259001 [accessed: 10.01.2024].

borders drawn due to the collapse of the USSR”; “it was a field of attraction of the ‘Russian civilization’ that draws in representatives of other peoples, cultures and civilisations”.⁴⁰ The authors argued that “the most accurate and verified form of real civilisation construction of *Russkiy mir*” is the Eurasian project. However, it is more correct to speak of Russia as a “North Eurasian” or “Russian-Eurasian” civilisation. This should include “the countries and peoples of Europe and Asia that participated in the implementation of two imperial projects – the Russian Empire and the Soviet Union”. Therefore, it is not surprising that when outlining the so-called “frontiers of *Russkiy mir*”, the authors referred to the fate of “42 million people of Russian culture of the Soviet model”.⁴¹

Analysing the “Baltic frontier”, the authors argued that although Latvia, Estonia, and Lithuania were completely under Western control in the 1990s, “the Russians of the Baltic states, who managed to preserve their identity under the pressure of ethnocratic regimes, are ready to join the new great Russian project”. Therefore, the ideologues of *Russkiy mir* warned that if national radicals in the region increase their pressure on the “Russians”, Russia might raise the question of a possible revision of the borders established after World War II.⁴²

Particular attention was paid to the “Ukrainian frontier”. It formulated the theses that would later be repeated by Putin, representatives of Russian politics, scientists, and cultural figures, justifying Russia’s full-scale invasion of Ukraine. The authors argued that the “Ukrainian project” was created by the Austrians in the late 19th century, and the state of Ukraine was created by the Bolsheviks; the Orange Revolution of 2004 was initiated by the United States, and the Euromaidan of 2013–2014 led to a *coup d’état* and civil war. Then the authors of the document, who were well-educated, demonstrated banal stupidity. In their opinion, Ukraine could break up because its population is divided into “Ukrainians themselves, who live mainly in the western part of the country – *Galicia*”, and “Russians”, who live in the “eastern part – *Novorossia*”. They also claimed that in the centre of the country, there are “people with mixed Russian-Ukrainian identity – Little Russians” (*malorosy*), and in Transcarpathia – “Russian and Russified Little Russians”. Faced with the prospect of a possible breakup of the country, the authors of the text were convinced that “Russia should prepare for the consolidation of the Russian-populated remnants of Ukraine”, and this consolidation “could take place both through the direct incorporation of these territories into Russia and through the creation of new states”. For them, “the integrity of

⁴⁰ *Ibidem*, p. 17–18.

⁴¹ *Ibidem*, p. 23–24.

⁴² *Ibidem*, p. 30–32.

Ukraine has not been and cannot be of value in itself to the Russians and *Russkovo mira*... Ukraine is a man-made product aimed at fragmenting and perpetuating the division of the Russian (East Slavic) people, who found themselves, by the will of Providence, in different political formations”.⁴³ As we can see, this amounts to a holistic justification of the reasons for a full-scale war against Ukraine.

In the context of the Russian-Ukrainian hybrid war, the security forces and state-controlled media continued to be key instruments for strengthening the regime. At the same time, the scope of criminal liability for actions interpreted as crimes against the state was significantly increased (anti-terrorist laws of 2016). At the same time, society was being purged of “foreign agents”, which included organisations and individuals (2012 law). Subsequently, the legislation was supplemented with the concept of an “undesirable organisation”, which applied to foreign and international entities deemed undesirable in Russia (2015). The list of undesirable organisations included the National Endowment for Democracy, the Open Society Foundations, founded by U.S. business magnate George Soros, among others. In November 2017, the law tightened control over media outlets that received funding from abroad, recognising them as foreign agents with all the relevant restrictions. The first targets of sanctions were Voice of America, Radio Free Europe/Radio Liberty, and a number of their projects. Under such circumstances, Putin easily won the 2018 presidential election and the 2019 regional elections. Oppositional organisations such as Mikhail Khodorkovsky’s *Otkrytaya Rossiya* (Open Russia) and Alexei Navalny’s Anti-Corruption Foundation were forced to relocate their activities outside Russia. A court ban on Navalny’s participation in the presidential elections, the attempt to poison him in August 2020, and his imprisonment upon his return to Russia in January 2021 left the non-systemic opposition facing a virtual defeat.⁴⁴

Especially important for the strengthening of authoritarianism in Russia was the all-Russian vote on amendments to the Constitution of the Russian Federation, which took place in late June 2020. The amendments provided a redistribution of powers between the branches of power in Russia with a tendency to strengthen the power of the president. They included the so-called “zeroing of Putin’s terms”, which allowed him to run for president in the next two elections. In addition, the amendments effectively enshrined the president’s lifetime immunity, allowing him to remain a member of the Federation Council even after the end of his political career. The amendments also expanded the powers of the authorities to combat “internal threats” and established the

⁴³ *Ibidem*, p. 25–29.

⁴⁴ Л. Якубова (2023). *До свободи крізь вогонь...* *Op.cit.*, pp. 294–334.

priority of Russian legislation over international law.⁴⁵ Almost 78% of Russian citizens supported the constitutional amendments.⁴⁶ According to L. Yakubova, the “great zeroing” prepared the legal grounds for a radical transformation of Russia’s state system and was one of the key aspects in preparing both for an all-out war in Ukraine and for long-term geopolitical isolation.⁴⁷

Obviously, Moscow was counting on a change of power in Ukraine in 2019. However, in its relations with Russia, the Ukrainian government, having enlisted the support of the US and the EU, responded to public sentiment and did not make any significant concessions.

Meanwhile, on 12 July 2021, an article entitled “On the Historical Unity of Russians and Ukrainians” appeared in Russian and Ukrainian on the website of the Russian President (the Russian Ministry of Defence added the article to the list of “mandatory topics for military and political training”). Putin’s article consists of a summary of Russia’s vision of the history of the two nations and a review of relations between Russia and Ukraine at the time. He argued that Ukrainians and Russians are “one people”, “the triune Russian people”. He emphasised that “Ukraine’s true sovereignty is possible only in partnership with Russia”, as Ukrainian and Russian “spiritual, human, civilisational ties had been formed over centuries, stemming from the same sources, forged by common trials, achievements and victories”. By repeating the old imperial myths about the artificiality of Ukrainian statehood, and by claiming that the conventional West (primarily the United States) wants to “turn Ukraine into a barrier between Europe and Russia, into a bridgehead against Russia”, he was in fact blackmailing both Ukraine and the international community with the prospect of a full-scale military conflict.⁴⁸

Since the autumn of 2021, threats have been made not only against Ukraine’s leadership, but also against the United States and NATO. Numerous military units were deployed on Ukraine’s borders, and constant manoeuvres have been conducted. The imminent completion of the Nord Stream 2 gas pipeline, which effectively removed the Ukrainian GTS from supplying Russian energy to Europe, and the withdrawal of US troops from Afghanistan

⁴⁵ *Constitutional change in Russia: More Putin, or preparing for post-Putin?* (2020, May 27). European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651935/EPRS_BRI\(2020\)651935_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651935/EPRS_BRI(2020)651935_EN.pdf) [accessed: 10.01.2024].

⁴⁶ *Constitutional reform in Russia 2020 – statistics & facts* (2023, December 21). Statista Research Department. <https://www.statista.com/topics/6056/constitutional-reform-in-russia-2020/> [accessed: 10.01.2024].

⁴⁷ Л. Якубова (2023). *До свободи крізь вогонь... Оп. cit.*, p. 301.

⁴⁸ В. Путін (2021, July 12). *Про історичну єдність росіян і українців*. <http://kremlin.ru/events/president/news/66182> [accessed: 10.01.2024]. More about Putin’s views on history: T. Snyder (2024, August 25). *Putin’s Legend. The Nonsensical Basis of a Terrible War*. <https://snyder.substack.com/p/putins-legend> [accessed: 10.09.2024].

convinced Putin that he would quickly achieve his goals in Ukraine and in confrontation with the US and the EU.⁴⁹

A few days after the recognition of the independence of the so-called Donetsk People's Republic and Luhansk People's Republic, on 24 February 2022, Russia launched a full-scale invasion of Ukraine. The Kremlin leader's declaration of war to destroy Ukraine and Ukrainians was mostly taken for granted by Russian society.⁵⁰ Over the following months, it demonstrated a pattern of moral degradation that made the world shudder.

It was also striking that a number of influential state and public figures took part in justifying the genocidal nature of the *Russkiy mir* ideology. A Russian political strategist close to the Kremlin, Timofei Sergeytsev, in an article published on 3 April 2022 on the website of the Russian state news agency RIA Novosti, called for the complete destruction of Ukraine as a state and the ethnocide of Ukrainians. Sergeytsev explained Putin's proclaimed "denazification" of Ukraine as "re-education" of the population, "ideological repression", "strict censorship in the political sphere..., culture and education", and "de-Ukrainisation". The author also wrote about the need for the physical extermination of Ukraine's political class and military, along with mass repression and ethnic cleansing.⁵¹

Similar thoughts were voiced by Deputy Secretary of the Russian Security Council Dmitry Medvedev on 5 April 2022. He said that "Russian President Vladimir Putin had firmly set the goal of demilitarising and denazifying Ukraine. These complex tasks could not be accomplished overnight, and they would not be solved only on the battlefields. The most important goal is to change the bloody and full of false myths consciousness of some of today's Ukrainians. The goal is for the sake of the peace of future generations of Ukrainians themselves and the opportunity to finally build an open Eurasia – from Lisbon to Vladivostok".⁵²

⁴⁹ С. Плохий (2023). *Російсько-українська війна... Op.cit.*, pp.161–168.

⁵⁰ On the dynamics of mass opinion on the war against Ukraine: *Конфликт с Украиной: июль 2022 года* (2022, August 1). Левада-Центр. Аналитический центр Юрия Левады. <https://www.levada.ru/2022/08/01/konflikt-s-ukrainoj-iyul-2022-goda/> [accessed: 10.01.2024].

⁵¹ Т. Сергейцев (2022, April 3). *Что Россия должна сделать с Украиной*. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> [accessed: 10.01.2024].

⁵² Д. Медведев (2022, April 5). *Преобразившуюся ментально в Третий рейх Украину его же судьба и постигнет*. Реальное время. <https://realnoevremya.ru/articles/246686-medvedev-napisal-post-o-feykah-i-nastoyaschey-istorii> [accessed: 10.01.2024]. Read more about genocidal rhetoric in the public space of Russia: *Геноцидна риторика російського режиму* (2023). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Київ, p. 39. <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/genocide.pdf> [accessed: 10.01.2024].

Since the beginning of the full-scale war, the Western media have been calling the leader of neo-Eurasianism, Alexander Dugin, as “Putin’s brain”, emphasising his decisive influence on the Russian dictator’s views on Ukraine.⁵³ A year after the outbreak of the full-scale Russian-Ukrainian war, in a programmatic article, Dugin argued that Russia was in a state of “full-fledged and severe war” not only with Ukraine but also with the “collective West”. Threatening the world with the use of nuclear weapons, he proclaimed that Ukraine was doomed and that Russia could not lose this war. Reflecting on the scenarios for such a victory, A. Dugin wrote that “Russia’s complete victory would be the liberation of the entire territory of Ukraine from the control of the pro-Western Nazi regime and the restoration of the historical unity of both the state of the Eastern Slavs and the great Eurasian state”.⁵⁴

The Russian Orthodox Church, headed by Patriarch Kirill, played a particularly important role in the united anti-Ukrainian front. On 23 February 2022, in his greetings to Russian President Vladimir Putin, Defence Minister Sergei Shoigu and the military on the occasion of Defenders of the Fatherland Day, the Patriarch noted the existence of threats on Russia’s borders and focused on the fact that, although no war is without casualties, every soldier must be ready to defend the Russian people and be prepared to sacrifice.⁵⁵ In fact, this speech amounted to a blessing for the Russian troops to start fighting against Ukraine on 24 February. In a sermon on 27 February, the Patriarch claimed that the situation in Ukraine was characterised by “evil

⁵³ A. Barbashin, H. Thoburn (2014, March 31). *Putin’s brain. Alexander Dugin and the philosophy behind Putin’s invasion of Crimea*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-31/putins-brain> [accessed: 12.07.2024]; D. Von Drehle (2023, March 22). *The man known as “Putin’s brain” envisions the splitting of Europe – and the fall of China*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/22/alexander-dugin-author-putin-deady-playbook/> [accessed: 24.01.2024]. More: Т. Полещук (2023). *Історичні джерела концепту “руський мір” в українському питанні: євразійство*. “Народознавчі зошити”, 5(173), pp. 1202–1215.

⁵⁴ А. Дугин (2023, February 21). *СВО: год первый. Смена парадигмы*. Геополитика.ru. <https://www.geopolitika.ru/article/svo-god-pervyy-smena-paradigmy> [accessed: 12.01.2024].

⁵⁵ *Поздравление Святейшего Патриарха Кирилла Президенту России В. Путину с Днем защитника Отечества* (2022, February 23). <http://www.patriarchia.ru/db/text/5900861.html> [accessed: 12.10.2024]; *Поздравление Святейшего Патриарха Кирилла министру обороны России С. Шойгу с Днем защитника Отечества* (2022, February 23). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5900883.html> [accessed: 12.01.2024]; *В День защитника Отечества Святейший Патриарх Кирилл возложил венок к могиле Неизвестному солдату у Кремлевской стены* (2022, February 23). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903402.html> [accessed: 12.01.2024].

forces that had always fought against the unity of Russia and the Russian Church” trying to take over.⁵⁶

During the XXV World Russian People’s Council (27 March 2024), chaired by Patriarch Kirill of Moscow, the document “The Present and Future of *Russkiy mir*” (“Order of the XXV World Russian People’s Council”) was approved. As stated in the preamble, it is a programme document of the World Russian People’s Council, as well as an “order addressed to the legislative and executive authorities of Russia”.⁵⁷ This document is unprecedented because, firstly, it was formulated under the leadership of the Russian Orthodox Church and received the highest blessing and approval from the Moscow Patriarch and other hierarchs. Secondly, it was unanimously supported by 488 delegates, including more than 30 bishops, over 60 priests of the Russian Orthodox Church, as well as other participants representing all branches of government and social groups in Russian society. Most importantly, it indicates how Russia should develop further and build *Russkiy mir*. Of course, Putin, although appearing only via video link, “blessed” the meeting with his support.

The “Order” called the “Special military operation” (*Specyálnaia Voennaia operatsiia*, SVO) a new stage in the national liberation struggle of the Russian people, “waged in the lands of Southwestern Russia since 2014 against the criminal Kyiv regime and the collective West that stands behind it”. From a spiritual and moral point of view, the SVO is a “holy war”, “in which Russia and its people, defending the unified spiritual space of Holy Russia, (...) protect the world from the onslaught of globalism and the victory of the West, which has fallen into Satanism”. According to the Russian Orthodox Church, after the completion of the SVO, the entire territory of modern Ukraine should be included in Russia’s exclusive influence. “The possibility of the existence of a Russophobic political regime hostile to Russia and its people on this territory, that is, a political regime controlled from an external centre hostile to Russia, must be completely excluded”, the “Order” emphasised. The document also stated that “the reunification of the Russian people should become one of the priorities of Russia’s foreign policy”. The authors of the document expressed their belief that “Russia should return to the doctrine of the triunity of the Russian people, which has existed for more than three centuries, according to which the Russian people consists of Great Russians, Little Russians, and Belarusians, who are branches (sub-ethnic groups) of

⁵⁶ Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю о Страшном Суде после Литургии в Храме Христа Спасителя (2022, February 27). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904390.html> [accessed: 12.01.2024].

⁵⁷ Наказ XXV Всемирного русского народного собора “Настоящее и будущее Русского мира” (2024, March 27). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html> [accessed: 12.07.2024].

one people, and the term “Russian” covers all Eastern Slavs – descendants of historical Russia”.⁵⁸ As we can see, in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, the Russian Orthodox Church remains a key pillar of the ideology and practice of *Russkiy mir*.

Thus, the annexation of Crimea and the aggression in eastern Ukraine marked the beginning of the transformation of the Russian authoritarian regime into “rashism” – a totalitarian regime based on the ideology of *Russkiy mir*. Russia’s full-scale war against Ukraine has become a forceful means of implementing the *Russkiy mir* project in Ukraine. Its main goal is to destroy the state and national self-determination of Ukrainians, assimilate them and integrate them into the socio-cultural space of *Russkiy mir*, and restore historical Russia/USSR, where there is no place for an independent Ukraine, the Ukrainian nation, language, and culture.

Conclusions

The ideologeme of *Russkiy mir*, whose roots date back to the formation of the foundations of modern Russian statehood (the second half of the 15th and early 16th centuries), absorbed a number of heterogeneous anti-Western trends, historical myths, and intellectual and political constructs. After the collapse of the USSR, the state ideology on which several generations of Soviet people had been brought up was lost, while the outlines of the future Russia were only beginning to take shape, accompanied by socio-economic and political instability. Therefore, there was a demand among Russian intellectual circles to find a new Russian (*russkoi*) idea. As a result of heated debates between supporters of the market economy and liberal democracy, on the one hand, and advocates of Russia’s distinctive, special historical path, on the other, the concept of *Russkiy mir* crystallised. In the early 21st century, through the efforts of part of the intellectual elite, the political establishment, and the Russian Orthodox Church, *Russkiy mir* came to be defined as a special civilisation based on the Russian language and culture, Orthodoxy, common history, and historical memory.

⁵⁸ It is worth noting that on 13 March 2022, more than 1,600 Orthodox theologians and clergymen from dozens of countries condemned the concept of *Russkiy mir* as heretical in a special declaration. The document cites the Bible and quotes the Holy Scriptures to show that Orthodoxy does not accept the shameful actions taken by the Russian government and the Russian Orthodox Church under the leadership of Kirill (A Declaration on the “Russian World” (*Russkii mir*) Teaching (2022, March 13). Public Orthodoxy. <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/> [accessed: 12.01.2024]).

Since 2007, the concept of *Russkiy mir* has become the ideological basis of the authoritarian political regime and an important factor in Putin's geopolitics. The Russian president has publicly addressed topics related to the historical past of Russia and the USSR and has constantly emphasised the linguistic, cultural, and civilisational unity of "Russian compatriots" living abroad. The state created several powerful organisations that were supposed to promote a positive image of the state, spread the Russian language, and popularise Russian culture around the world. A number of conservative intellectuals, especially the Russian Orthodox Church, led by Patriarch Kirill, were actively involved in promoting the ideas of *Russkiy mir*. Under the slogans of protecting the Russian and Russian-speaking population of Ukraine, Russia annexed Crimea and launched an aggression in Eastern Ukraine (Spring 2014). These events were welcomed by the majority of Russian society and marked the beginning of the transformation of Russian authoritarianism into "rashism" – a totalitarian regime based on the ideology of *Russkiy mir*. Russia's full-scale war against Ukraine (2022) was a forceful form of implementing the *Russkiy mir* project on that territory. The real consequences of this war include the genocide of the Ukrainian people, the forced deportation of residents of the occupied territories to the regions of the Russian Federation, the destruction of Ukrainian cities, cultural monuments, and critical infrastructure, and the terrorization of the civilian population. In the temporarily occupied territories, the study of the Ukrainian language is banned, Ukrainian educational programmes are being cancelled, and teaching materials on the Ukrainian language, Ukrainian history, and Ukrainian literature are being withdrawn. The main goal of the war is to destroy the state and national self-determination of Ukrainians, to assimilate them and integrate them into the socio-cultural space of *Russkiy mir*, and to restore historical Russia/USSR, where there is no place for an independent Ukraine, the Ukrainian nation, language, and culture.

In the course of the full-scale war waged by the Russian Federation since 2022, Russia's centuries-old imperial expansionism and the true nature of its attitude towards Ukraine, in the optics of *Russkiy mir*, have become clearly visible: Ukrainophobia, ethnocide, abuse, and contempt for Ukrainians. *Russkiy mir* is an ideology of war that places Ukrainians before an existential choice: not to exist at all or to exist as Malorossia and the Malorossians – components of the "single Russian people". This doctrine poses a threat to the sovereignty and existence of all countries declared by the Russian Federation to be part of the so-called *Russkiy mir*.

References

- 27 липня 2013 року: День, коли Путін оголосив Україні війну (2018, July 27). Depo.ua. <https://www.depo.ua/ukr/life/27-lipnya-2013-roku-den-koli-putin-ogolosiv-ukrayini-viynu-20170727613074> [accessed: 25.07.2024].
- A Declaration on the “Russian World” (Russkii mir) Teaching (2022, March 13). Public Orthodoxy. <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/> [accessed: 12.01.2024].
- Baran S. (2006). *Schwierigkeiten in der bilateralen Kooperation zwischen der Ukraine und Russland: politische Beziehungen*. “Przegląd stosunków międzynarodowych. The International Affairs Review”, 1(153).
- Barbashin A., Hannah T. (2014, March 31). *Putin’s brain. Alexander Dugin and the philosophy behind Putin’s invasion of Crimea*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-31/putins-brain> [accessed: 12.07.2024].
- Constitutional change in Russia: More Putin, or preparing for post-Putin? (2020, May 27). European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651935/EPRS_BRI\(2020\)651935_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651935/EPRS_BRI(2020)651935_EN.pdf) [accessed: 10.01.2024].
- Constitutional reform in Russia 2020 – statistics & facts (2023, December 21). Statista Research Department. <https://www.statista.com/topics/6056/constitutional-reform-in-russia-2020/> [accessed: 10.01.2024].
- Laruell M. (2015). *The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Center on Global Interests.
- Laruelle M. (2021). *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West*. Cornell University Press.
- Poleschchuk T. (2006). *The Ukrainian-Russian relations in the context of mutual myths and stereotypes*. “Przegląd stosunków międzynarodowych. The International Affairs Review”, 1(153).
- Snyder T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Tim Duggan Books. New York.
- Snyder T. (2022, May 19). *We should say it. Russia is the Fascist*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> [accessed: 12.07.2024].
- Snyder T. (2024, August 25). *Putin’s Legend. The Nonsensical Basis of a Terrible War*. <https://snyder.substack.com/p/putins-legend> [accessed: 10.09.2024].
- Von Drehle D. (2023, March 22). *The man known as “Putin’s brain” envisions the splitting of Europe – and the fall of China*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/22/alexander-dugin-author-putin-deady-playbook/> [accessed: 24.01.2024].
- Wasiuta O. (2017). “Russkij mir” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla. “Przegląd Geopolityczny” 21.
- Wasiuta O. (2021). *Russkij mir jako technologia penetracji państwa*. In: Wasiuta O., Wasiuta S. (eds.). *Encyklopedia Bezpieczeństwa* (Vol. 3). Wydawnictwo Libron. Kraków.
- Wasiuta O., Wasiuta S. (2017). *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainy*. Kraków. Wydawnictwo Arcana.

- Бабинський А. (2023). Війна за “русский мир” чи “Святу Русь”? Ідеологічні корені російської агресії. “Наукові записки УКУ: Богослов’я”, 10 (2023).
- В День защитника Отечества Святейший Патриарх Кирилл возложил венок к могиле Неизвестному солдату у Кремлевской стены (2022, February 23). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903402.html> [accessed: 12.01.2024].
- Геноцидна риторика російського режиму (2023). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Київ. <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/genocide.pdf> [accessed: 10.01.2024].
- Доктрина Русского мира (2016). Доклад под редакцией В.Аверьянова. In: Доктрина Русского мира. Изборский клуб, Книжный мир. http://www.litres.ru/pades/biblio_book/?art=23318523&lfrom=92259001 [accessed: 10.01.2024].
- Дугин А. (2023, February 21). СВО: год первый. Смена парадигмы. Геополитика.ru. <https://www.geopolitika.ru/article/svo-god-pervyy-smena-paradigmy> [accessed: 12.01.2024].
- Есть Путин – есть Россия, нет Путина – нет России (2014, October 22). “Известия”. <https://iz.ru/news/578379> [accessed: 10.01.2024].
- Из деловой переписки Глеба Павловского и Сергея Чернышова (1997, July 14). „Русский журнал”. <http://old.russ.ru/journal/dsp/97-07-14/pav-che.htm> [accessed: 22.07.2024].
- Изборский клуб, Манифест отцов-основателей (2012, September 8). <https://izborsk-club.ru/887> [accessed: 24.07.2024].
- Кирилл (2015). Патриарх Московский и всея Руси, Семь слов о Русском мире. ВРНС.
- Коваль Н., Ірисова М., Титюк С., Терещенко Д. (2022, March–September). Росспіробітництво: нестерпна жорсткість “м’якої сили”. <https://ui.org.ua/sectors/rossotrudnichestvo-the-unbearable-harshness-of-soft-power/> [accessed: 24.07.2024].
- Конфликт с Украиной: июль 2022 года (2022, August 1). Левада-Центр. Аналитический центр Юрия Левады. <https://www.levada.ru/2022/08/01/konflikt-s-ukrainoj-iyul-2022-goda/> [accessed: 10.01.2024].
- Медведев Д. (2022, April 5). Преобразившуюся ментально в Третий рейх Украину его же судьба и постигнет. Реальное время. <https://realnoevremya.ru/articles/246686-medvedev-napisal-post-o-feykah-i-nastoyaschey-istorii> [accessed: 10.01.2024].
- Наказ XXV Всемирного русского народного собора “Настоящее и будущее Русского мира” (2024, March 27). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html> [accessed: 12.07.2024].
- О некоторых вопросах государственного управления в области международного сотрудничества (2008, September 6). Указ Президента Российской Федерации, No. 1315. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/28020/page/1-2> [accessed: 24.07.2024].
- О создании фонда “Русский мир” (2007, June 21). Указ Президента Российской Федерации, no. 796. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/25689/> [accessed: 24.07.2024].

- Песков Д. (2014, March 7). В Путин является гарантом безопасности русского мира. "Аргументы недели". <https://argumenti.ru/society/2014/03/324424> [accessed: 10.01.2024].
- Плохий С. (2019). Загублене царство. Історія "Русского мира" з 1470 року до сьогодні. Фоліо.
- Плохий С. (2023). Російсько-українська війна: повернення історії. Книжковий Клуб "Клуб Сімейного дозвілля".
- Поздравление Святейшего Патриарха Кирилла министру обороны России С. Шойгу с Днем защитника Отечества (2022, February 23). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5900883.html> [accessed: 12.01.2024].
- Поздравление Святейшего Патриарха Кирилла Президенту России В. Путину с Днем защитника Отечества (2022, February 23). <http://www.patriarchia.ru/db/text/5900861.html> [accessed: 12.10.2024].
- Полещук Т. (2023). Історичні джерела концепту "руський мір" в українському питанні: євразійство. „Народознавчі зошити”, 5(173).
- Происходящее в Украине, Крыму и России (2014, March 26). Левада-Центр. <https://www.levada.ru/2014/03/26/proishodyashhee-v-ukraine-krymu-i-reaktsiya-rossii/> [accessed: 10.01.2024].
- Прямая линия с Владимиром Путиным (2014, April 17). President of Russia. Official website. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20796> [accessed: 10.01.2024].
- Путин В. (2001, October 11). Выступление В. В. Путина на Конгрессе соотечественников. Первый всемирный конгресс соотечественников. Москва. <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> [accessed: 22.07.2024].
- Путин В. (2006, October 24). Вступительное слово президента Российской Федерации Владимира Путина на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом. Всемирный конгресс соотечественников, проживающих за рубежом. Санкт Петербург. <http://www.dxb.ru/project/re/detail.php?ID=283> [accessed: 24.07.2024].
- Путин В. (2007, April 26). Послание Федеральному Собранию Российской Федерации Президента России В. Путина. <http://www.rg.ru/2007/04/27/poslanie.html> [accessed: 24.07.2024].
- Путин В. (2007, February 10). Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml [accessed: 24.07.2024].
- Путин В. (2008, July 15). Концепция внешней политики Российской Федерации. <http://www.kremlin.ru/acts/785> [accessed: 24.07.2024].
- Путин В. (2012, December 12). Послание Президента РФ Владимира Путина Федеральному Собранию. <http://www.rg.ru/2012/12/12/stenogramma-poln.html> [accessed: 24.07.2024].
- Путин В. (2014, March 18). Обращение Президента Российской Федерации. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [accessed: 10.01.2024].

- Путін В. (2008, April 4). Виступ на саміті НАТО. Бухарест. <https://www.unian.ua/politics/110949-vistup-volodimira-putina-na-samiti-nato-buharest-4-kvitnya-2008-roku.html> [accessed: 24.07.2024].
- Путін В. (2021, July 12). Про історичну єдність росіян і українців. <http://kremlin.ru/events/president/news/66182> [accessed: 10.01.2024].
- Сергейцев Т. (2022, April 3). Что Россия должна сделать с Украиной. <https://ria.ru/20220403/ukraine-1781469605.html> [accessed: 10.01.2024].
- Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю о Страшном Суде после Литургии в Храме Христа Спасителя (2022, February 27). Patriarchia.ru. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904390.html> [accessed: 12.01.2024].
- Солженицын, А. (1995). Как нам обустроить Россию? In: Солженицын А. Публицистика: в 3 т. Верхняя Волга, vol. 1. https://web.archive.org/web/20170930035618/http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/Publitsistika_T_1-1995.pdf [accessed: 24.07.2024].
- Стенографический отчет о встрече с творческой интеллигенцией, посвященной 100-летию со дня рождения Дмитрия Лихачева (2006, November 29). Сайт президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23931> [accessed: 24.07.2024].
- Сурков рассказал о своём понимании русского мира (2021, June 12). Russia Today. <https://russian.rt.com/russia/news/872342-surkov-russkii-mir> [accessed: 22.07.2024].
- Фонд “Русский мир”, Идеология Фонда. <https://ruskiymir.ru/fund> [accessed: 24.07.2024].
- Чубайс А. (2003, October 1). Миссия России в XXI веке. “Независимая газета”. https://www.ng.ru/ideas/2003-10-01/1_mission.html [accessed: 22.07.2024].
- Шумило С. (2024, April 5). “Звичайний фашизм”: розбір тез про “священную войну” Росії проти України та Заходу. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/zvychnyy-fashyzm-rozbir-tez-pro-svyashchennuyu-voynu-rosiyi/32890534.html> [accessed: 25.07.2024].
- Щедровицкий П. (1995). В поисках формы. In: Иное. Хрестоматия нового российского самосознания. Volume 2. Россия как субъект. Аргус. <http://old.russ.ru/antolog/inoe/schedr.htm> [accessed: 22.07.2024].
- Щедровицкий П. (2000, February 11). Русский мир. Независимая газета. http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html [accessed: 22.07.2024].
- Щедровицкий П. (2001). Русский Мир: восстановление контекста. “Русский архипелаг”. http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history01/shedrovitsky-russmir/ [accessed: 22.07.2024].
- Якубова Л. (2018). “Русский мир” в Україні: на краю прірви. Кліо.
- Якубова Л. (2020). Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. Кліо.
- Якубова Л. (2023). До свободи крізь вогонь: Україна проти рашизму. Кліо.
- Якубова Л. (2023). Рашизм: Звір з безодні. Академперіодика.
- Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. (2018). Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь.

List of abbreviations

CIS – the Commonwealth of Independent States
CPSU – the Communist Party of the Soviet Union
DNA – deoxyribonucleic acid: the molecule, located in the nucleus of the cells of living things that determines the structure and purpose of each cell and carries genetic information necessary for reproduction
EU – the European Union
FSB – the Federal Security Service of the Russian Federation (*Federal'naya sluzhba bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii*)
KGB – the Committee for State Security (*Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti*)
MGIMO – the Moscow State Institute of International Relations
NATO – the North Atlantic Treaty Organization
NGO – the Non-Governmental Organization
OUN – the Organisation of Ukrainian Nationalists
RF – the Russian Federation
RT – Russia Today
SVO – Special Military Operation (*Specyalnaia voennaia operatsiya*)
Ukrainian GTS – the natural gas transmission system of Ukraine
UPA – the Ukrainian Insurgent Army (*Ukrayins'ka Povstans'ka Armiia*)
US – the United States of America
USSR – the Union of Soviet Socialist Republics

Abstract

The purpose of the article is to analyse the formation and content of *Russkiy mir* (Russian World) ideology, its establishment as a state doctrine, and the geopolitical course of modern Russia. The contemporary vision of *Russkiy mir* is the result of the search by Russian intellectuals and the establishment for a new national and state identity after the collapse of the USSR. The main features of *Russkiy mir* ideology are the Russian language and culture, Orthodoxy, common history, and historical memory. The ideologeme justifies the uniqueness of Russia as a special civilisation and is an instrument of Russian geopolitical expansion. It is emphasised that Russia's war against Ukraine is a manifestation of the violent implementation of the *Russkiy mir* project. This doctrine also poses a danger to the sovereignty of countries declared by the Russian Federation to be a zone of *Russkiy mir*.

Russkiy mir (Świat Rosyjski): od pojęcia abstrakcyjnego
do ideologii państwowej i strategii geopolitycznej

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza kształtowania się i treści ideologii *Russkiy mir* (Świat Rosyjski), jej ustanowienia jako doktryny państwowej oraz geopolitycznego kursu współczesnej Rosji. Współczesna wizja Rosckiego mira jest wynikiem poszukiwań

rosyjskich intelektualistów i elit politycznych dotyczących nowej tożsamości narodowej i państwowej po upadku ZSRR. Główne elementy tej ideologii obejmują język i kulturę rosyjską, prawosławie, wspólną historię oraz pamięć historyczną. Ideologiem ten uzasadnia wyjątkowość Rosji jako odrębnej cywilizacji i stanowi narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej. Podkreślono, że wojna Rosji przeciwko Ukrainie jest przejawem brutalnej realizacji projektu *Russkij mir*. Doktryna ta stwarza również zagrożenie dla suwerenności państw, które Federacja Rosyjska deklaruje jako część strefy *Russkogo mira*.

Keywords: *Russkiy mir* (the Russian world), state ideology, geopolitics, Russian-Ukrainian war, historical memory

Słowa kluczowe: *Russkij mir* (Świat Rosyjski), ideologia państwowa, geopolityka, wojna rosyjsko-ukraińska, pamięć historyczna

Zoya Baran is a Candidate of Historical Science and Associate Professor in the Department of World Modern History at Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Street, 79000, Lviv, Ukraine, E-mail: zoja_baran@ukr.net.

Tamara Poleshchuk is a Candidate of Historical Science and Associate Professor in the Department of Central and Eastern European History at Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Street, 79000, Lviv, Ukraine, E-mail: tpol@ukr.net.

Olga Wasiuta is a professor with a habilitated doctor degree, Head of the Institute of Security and Information Technology, and Chair of International Security at the University of the National Education Commission in Krakow. Her main research areas include international, European, and regional security, as well as a wide range of threats: hybrid war, information warfare, new-generation warfare (including ISIS tactics), and the use of UAVs in modern wars. Professor. Olga Wasiuta's achievements and their thematic scope reflect the interdisciplinary nature of security studies.

Jetnor Kasmi

University of Duisburg-Essen, Germany

ORCID 0000-0002-6477-8976

Under the Shadow of Repression: The Human Cost of Escaping the Communist Regime of Albania

Introduction

The period from the 1970s to the beginning of the 1990s in Albania stands as a grim testament to the extremes of state power under the communist regime of Enver Hoxha. During this period, Albania was one of the most isolated countries in the world, governed by a repressive apparatus that left little room for personal freedom or dissent. The government's influence extended to every aspect of daily life, supported by an extensive surveillance network that mirrored, and in some ways surpassed, those seen in other authoritarian regimes of the time, such as East Germany's Stasi¹. Under this regime, the act of attempting to escape the country was criminalised as an unprecedented act of treason, surpassing even murder in its severity. The penalties for escaping were brutal, as those who were captured were often executed on the spot or sentenced to labour camps notorious for their inhumane conditions. The sentence extended to the families, who were detained, stripped of their assets and forced into harsh internment.

¹ G. Bruce (2003). *The Prelude to Nationwide Surveillance in East Germany: Stasi Operations and Threat Perceptions, 1945–1953*. "Journal of Cold War Studies", 5(2), pp. 3–31.

Despite these severe consequences, many Albanians chose to risk everything in their pursuit of freedom. This study aims to understand the motives behind these escape attempts, examining the complex interplay of sociopolitical context, personal psychological factors, and the universal human drive for freedom. Furthermore, the importance of this research goes beyond documenting a historical phenomenon. It is fundamentally linked to the field of transitional justice, which is the process by which societies that have experienced systematic human rights abuses seek to address the legacy of such regimes, often through legal and non-legal mechanisms that include prosecutions, truth commissions, reparations, and institutional reforms². This area is not only about addressing past injustices, but also about laying the foundations for a more just and equitable society moving forward.

In the context of Albania, transitional justice involves accounting for human rights violations committed by the communist regime, including the harsh repression of personal freedoms and the brutal punishment of those who sought to escape. Understanding the motivations and experiences of those who attempted to flee is critical for several reasons. First, it gives a full picture of the regime's abuses, highlighting the extreme measures individuals were willing to take to escape repression. Second, it provides insights into the psychological and social impacts of living under such a regime, both for individuals who attempted to flee and for their families, who often endured most of the state's punishment.

Moreover, by examining these escape attempts through the lens of transitional justice, this study contributes to the broader understanding of how societies recover from periods of extreme repression³. In many cases, the narratives of those who resisted either through escape or other forms of defiance play a crucial role in shaping a nation's collective memory and informing the processes of truth-telling and reconciliation. These narratives challenge official histories that may seek to minimise or justify the regime's actions, offering alternative perspectives that are essential for a truer and more comprehensive understanding of the past. This study hypothesises that individual acts of defiance, such as escape attempts from the communist regime, are not isolated expressions of personal desperation, but rather politically significant acts that expose the structural violence of authoritarianism and act as a catalyst for transitional justice. Although personal in execution, these acts collectively embody a form of resistance, reveal the depth of repression faced under the regime, and serve as a critical building block in the countries' transitional justice efforts. These efforts will then

² P. De Greiff (2012). *Theorizing transitional justice*. "Nomos", 51, pp. 31-77.

³ P. Arthur (2009). *How "Transitions" Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice*. "Human Rights Quarterly", 31(2), pp. 321-367.

help to reframe national memory, demand accountability, and foster societal resilience against future authoritarianism.

The study of escape attempts under the Albanian regime has implications for the ongoing discourse on human rights and justice in post-authoritarian societies. As Albania continues to confront its communist past, the stories of those who risked everything for freedom highlight the enduring consequences of repression and the importance of recognising and addressing these legacies in search of justice. Transitional justice mechanisms, such as truth commissions or remembrance efforts, can benefit from including these personal stories, ensuring that the voices of those who resisted are not lost in the process of national healing.

Ultimately, this research underscores the significance of transitional justice in preventing the recurrence of such abuses. By critically examining the factors that led to oppression and the ways individuals resisted, this study can inform contemporary efforts to build more stable and equitable societies. Understanding the motives behind acts of opposing authoritarian rule is not only essential for addressing past mistakes but also for fostering a culture of rights and accountability that can protect against future violations.

In summary, this study of escape attempts from Albania during the 1970s and early 1990s is more than a historical investigation; it is a contribution to the ongoing project of transitional justice in Albania and beyond. Exploring the intersection of personal agency, state repression, and the pursuit of justice, this research aims to deepen our understanding of the past and inform the processes that aim to build a more just and humane future.

Literature Review

The phenomenon of escape attempts under totalitarian regimes has been the subject of extensive research. Studies on East Germany's Stasi, the Soviet Union, and other authoritarian states have highlighted the psychological, social, and political factors that drive individuals to flee. Theoretical perspectives on authoritarianism, resistance, and the psychology of escape provide a foundation for understanding the Albanian context. However, the unique aspects of Albania's extreme isolation and the severity of its punitive measures require a focused study.

The literature on attempts to escape authoritarian regimes and transitional justice processes spans multiple disciplines, including history, political science, psychology, and human rights studies. This review will examine key themes within this body of literature, focusing on escape motives, mechanisms of state repression, and the role of transitional justice in addressing past abuses.

The phenomenon of escape attempts under authoritarian regimes has been extensively studied, especially in the context of Eastern Europe during the Cold War. Researchers have examined the motives behind these acts, often identifying a complex interplay of sociopolitical factors and personal circumstances. In *The Rush to German Unity*, Konrad H. Jarausch (2023) highlights the desperation of individuals living under the oppressive East German regime, where fleeing was seen as a last resort for those seeking freedom⁴. Jarausch argues that the desire for freedom, coupled with the harsh realities of living in a state of repression, prompted a significant number of escape attempts. Similarly, Hein de Haas, in *A Theory of Migration: Aspiration-Ability Framework* (2021), notes that common motivators for escape included a deep sense of hopelessness, fear of persecution, and a strong desire for a better future⁵.

In addition, research by Richard H. Dana (2007) highlights the psychological dimensions of escape, suggesting that trauma and fear can push individuals to take extreme risks⁶. Their work reveals that the emotional burden of living in an oppressive environment can lead to a “fight or flight” response/conclusion, where individuals weigh the potential consequences of escape against the unbearable conditions they face every day. Literature on authoritarianism frequently examines the mechanisms employed by states to maintain control and suppress dissent. In her work on totalitarian regimes, Hannah Arendt showed how pervasive surveillance, propaganda, and the criminalisation of dissent create an environment of fear that stifles individual agency⁷. The Albanian regime, with its extensive network of informants and secret police (Sigurimi), illustrates these tactics. Scholars such as Heidi Boghosian in writings on self-censorship and expression have analysed how such mechanisms not only prevent escape but also reinforce the state’s narrative of loyalty and patriotism⁸.

The legal framework surrounding escape attempts is another critical area of study. Legal scholars such as Mark Osiel (1997) have examined how

⁴ K.H. Jarausch (2023). *The rush for German unity*. Oxford University Press. Oxford.

⁵ H. de Haas (2021). *A theory of migration: the aspiration-ability framework*. “Comparative Migration Studies”, 9. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>.

⁶ R.H. Dana (2007). *Refugee assessment practices and cultural competence training*. In: J.P. Wilson, C.S. Tang (eds.). *Cross-Cultural Assessment of Psychological Trauma and PTSD*. International and Cultural Psychology Series. Springer. Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-70990-1_5.

⁷ H. Arendt (1966). *The origin of totalitarianism*. World Publishing Company.

⁸ H. Boghosian (2021, July 10). *How the fear of government surveillance affects our behavior*. Literary Center. <https://lithub.com/how-fear-of-government-surveillance-influences-our-behavior> [accessed: 02.12.2024].

authoritarian regimes construct laws to justify their repressive actions⁹. In Albania, the escape was legally classified as treason, thus legitimising extreme punishments and social isolation. This legal dimension underscores the importance of understanding how laws can be manipulated to serve the interests of those in power while punishing individuals for seeking freedom¹⁰.

Transitional justice is an essential framework for understanding how societies can address the legacies of authoritarian rule. Researchers such as Naomi Roht-Arriaza have described various transitional justice mechanisms, including truth commissions, prosecutions, and reparations, emphasising the need to confront the past to build a more just future¹¹. In the context of Albania, transitional justice processes have been complicated by the lack of recognition and accountability for the abuses suffered during the communist era. Furthermore, research by Mihaela Mihai explores the role of truth commissions in facilitating dialogue about past human rights abuses and fostering national reconciliation. Her findings suggest that incorporating the narratives of fugitives and victims into these processes is vital for creating a comprehensive story and fostering healing within society. In this context, criminal proceedings will support the principle of equal respect and concern for both victims and perpetrators, which can help shape important political emotions of citizens. Moreover, using the law to address public discontent and resentment ensures that the rule of law is maintained and not compromised¹². The importance of personal narratives is also highlighted by scholars such as Kieran McEvoy (2007), who argue that the stories of individuals who resisted or attempted to escape are crucial to understanding the broader implications of state violence and repression¹³.

The psychological impacts of living under authoritarian regimes and the aftereffects of escape attempts have attracted increasing attention in recent years. Researchers such as Judith Herman (1992) have explored the concept

⁹ S.H. Whiting (2017). *The authoritarian "rule of law" and the legitimacy of the regime*. "Comparative Political Studies", 50(14), pp. 1907–1940. <https://doi.org/10.1177/0010414016688008>.

¹⁰ G.M. Wilson. (1985). Review of *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* [by B. Anderson]. "The American Historical Review", 90(4), pp. 903–904. <https://doi.org/10.2307/1858850>.

¹¹ N. Roht-Arriaza (2006). *The Pinochet Effect: Transnational Justice in the Age of Human Rights*. University of Pennsylvania Press.

¹² M. Mihal (2011). *Socialization of negative emotions: Transitional criminal trials in the service of democracy*. "Oxford Journal of Legal Studies", 31(1), pp. 111–131.

¹³ K. McEvoy (2007). *Beyond Legalism: Towards a Thicker Understanding of Transitional Justice*. "Journal of Law and Society", 34(4), pp. 411–440. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2007.00399.>

of trauma and its long-term effects on individuals and communities¹⁴. The core tension of psychological trauma lies in the conflict between the desire to deny terrible events and the desire to talk openly about them. Survivors of atrocities often recount their experiences in a highly emotional, contradictory, and fragmented way, which can undermine their credibility and at the same time serve the dual purposes of telling the truth and concealment. When the truth is acknowledged, survivors can begin the healing process. However, secrecy often prevails, and the traumatic event emerges not through words but as a symptom¹⁵. The stories of the fugitives often reveal deep psychological wounds that come from both the oppressive environment and the dangers associated with escape. Studies on resilience and coping mechanisms, such as those conducted by Michael Ungar (2013), highlight how individuals navigate their experiences of trauma and develop strategies to cope with adversity¹⁶. Understanding these psychological dimensions is essential for informing mental health support and transitional justice initiatives, ensuring that the needs of survivors and their families are addressed after oppression.

Comparative studies of escape attempts across different authoritarian contexts provide valuable insights into shared patterns and unique factors that shape individual decisions to flee. For example, Hazel Smith (2015) analyses North Korean defectors, drawing parallels with experiences in Eastern Europe¹⁷. By examining different contexts, researchers can identify broader themes related to authoritarianism, state violence, and the human capacity for resistance. These comparative perspectives also inform the development of transitional justice frameworks that are sensitive to the specific historical and cultural contexts of affected societies. By learning from the experiences of other countries, Albania can better navigate its transitional justice processes and ensure that the voices of those who resisted are an integral part of its past narrative.

The literature on attempts to escape authoritarian regimes and transitional justice reveals a complex combination of sociopolitical, psychological, and legal factors.

¹⁴ J. Herman (1992). *Trauma and Healing*. Basic Books. M. D. New York.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ M. Ungar (2013). *Resilience, trauma, context, and culture*. "Trauma, Violence, and Abuse", 14(3), pp. 255–266. <https://doi.org/10.1177/1524838013487805>.

¹⁷ H. Smith (2015). *North Korea: Markets and Military Rule*. Cambridge University Press.

Methodology

This study employs a qualitative research design grounded in historical analysis and interpretive inquiry to examine the phenomenon of escape attempts from communist Albania during the 1970s to the early 1990s. The selected time frame is not intended to underplay the importance or frequency of escape attempts in earlier or later periods, but rather to highlight a particularly severe phase in Albania's political and economic isolation. Following the breakdown of diplomatic and ideological relations with both the Soviet Union in the early 1961 and the People's Republic of China by 1978, Albania entered a period of extreme autarky. During this era, the country experienced profound international isolation, the cessation of nearly all foreign aid and development assistance, and an intensified economic decline marked by widespread poverty, repression, and stagnation. These conditions provide essential context for understanding the desperation and motivations behind escape attempts during this period.

The research draws on three principal methodological components: archival and documentary analysis, theoretical literature, and semi-structured interviews. Primary and secondary historical sources, including declassified government documents, legal codes, official propaganda, and reports from human rights organisations, provide a structural understanding of state policy regarding border control, surveillance, and the punishment of escape attempts. These sources are further contextualised through academic literature on authoritarian regimes, mechanisms of repression, collective memory, and the sociology of resistance.

Second, interviews were conducted with individuals who attempted to flee during the communist period, former political prisoners, and family members of those affected. These semi-structured interviews were not directly quoted in the text; instead, their content was incorporated as general notes to inform the thematic understanding of the human drive for freedom and the personal cost of defiance. The aim was not to build case studies from individual stories but to extract recurring emotional, psychological, and experiential patterns that complemented the broader historical and theoretical analysis.

This methodology combines historical analysis, qualitative interviews, theoretical frameworks, and comparative analysis to explore the motivations and experiences of individuals who attempted to leave Albania during the 1970s and early 1990s. It ensures that while survivor testimonies are not explicitly cited, they are meaningfully embedded in the analytical narrative, contributing to a richer and more holistic depiction of the struggle for freedom under totalitarianism. This approach not only aims to illuminate the specific dynamics of Albanian society but also aims to contribute to

a broader understanding of escape attempts and the search for freedom in the face of oppression.

Historical context

Political climate in Albania during the 1970s–1990s

To understand the political context and control mechanisms employed by the Albanian communist regime, it is essential to apply the framework of authoritarianism and totalitarianism. Totalitarian regimes are characterised by centralised control, where the state seeks to dominate all aspects of public and private life. This includes the rise of a cult of personality around the leader, an example that was highlighted in Albania by Enver Hoxha, whose image and ideology permeated every aspect of society. The main characteristics of totalitarianism include comprehensive surveillance, where the state uses extensive monitoring systems to suppress dissent and implement control policies¹⁸. The Albanian regime, for example, used the Sigurimi, or secret police, to instil fear and maintain control over the population. The mechanisms of social control were further reinforced through propaganda that portrayed the regime as the ultimate guardian of national identity and security, while censorship ensured that alternative views and dissident voices were silenced. The use of informants within communities fostered an environment of mistrust, where individuals were encouraged to spy on each other, thereby eroding social cohesion and discouraging resistance¹⁹.

The period of the 1970s and early 90s in Albania was characterised by the strict authoritarian rule of Enver Hoxha and the Albanian Party of Labor. Hoxha, who led the country from 1944 until his death in 1985, implemented a rigid Stalinist model of governance that prioritised ideological purity and absolute loyalty to the state. The political climate was marked by a widespread atmosphere of fear, repression, and isolation. Any dissent against the regime was met with harsh punishment, including imprisonment, torture, and execution²⁰. The country's growing isolation intensified following its break with both the Soviet Union and later China – its two main

¹⁸ E. Abazi, A. Doja. (2016). *From the Communist Perspective: Cultural Hegemony and Folkloric Manipulation in Albanian Studies under Socialism*. "Communist and Post-Communist Studies", 49(2), 2016, pp. 163–178.

¹⁹ S.P. Ramet (2023). *Central Eastern Europe and the Politics of Communism, Culture and Society 1943–1991*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781003311515>.

²⁰ S.R. Bowers (1989). *Stalinism in Albania: Domestic Affairs under Enver Hoxha*. "Faculty publications and presentations", 87. https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/view-content.cgi?article=1086&context=gov_fac_pubs [accessed: 28.10.2025].

communist allies. These alliances had previously provided Albania with essential technological advancements, agricultural machinery, medicine, and access to international trade²¹. The rupture of these relationships left Albania increasingly cut off from the outside world, exacerbating its economic and political vulnerabilities.

Early analytical accounts, such as those by Albanian émigré Stavro Skendi, highlight the decline in Albania's stability following the collapse of the Sino-Soviet alliance. Skendi noted that Albania had never achieved economic self-sufficiency and remained chronically dependent on external support. While China attempted to fill the void left by the Soviets, it lacked the technical capacity and specialised workforce necessary to sustain Albania's development, resulting in several unfinished projects and rising unemployment²². This economic stagnation, coupled with growing political isolation and regime-driven paranoia, fostered a hostile, dog-eat-dog environment. These conditions further justified and intensified the desire among citizens to flee the country, as the stark realities of life under one of Europe's most repressive regimes became increasingly unbearable.

Factors Affecting Escape Attempts

In the oppressive climate of repression during Albania's communist regime, the government created a legal framework that harshly criminalised any attempt to leave the country. At the centre of this framework was Article 28 of the Criminal Code, which explicitly classified escape attempts as an act of treason against the state. This categorisation raised the severity of such actions to a level that was considered more flagrant than even murder, reflecting the regime's determination to maintain control and suppress dissent. Sentences for escaping were severe and often included execution, long-term imprisonment, or imprisonment in brutal labour camps, where conditions were inhumane and degrading²³.

The social conditions in Albania during the 1970s and early 1990s were marked by deep difficulties, reflecting the oppressive policies of the regime and the economic challenges of the time. Poverty was widespread as the government's focus on ideological alignment often came at the expense of the population's well-being. Economic mismanagement led to shortages of

²¹ P.R. Prifti (1973). *Albania and the Sino-Soviet Conflict*. "Studies in Comparative Communism", 6(3), pp. 241–279.

²² S. Skendi (1962). *Albania and the Sino-Soviet conflict*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/1962-04-01/albania-and-sino-soviet-conflict> [accessed: 05.10.2024].

²³ E. Thomani (2017). *Execution of life imprisonment in Albania, in violation of fundamental human rights*. "Mediterranean Journal of Social Sciences", 8(1), p. 169.

basic needs, including food, clothing, and medical supplies, which further exacerbated the suffering of ordinary citizens. The state-controlled economy prioritised heavy industry and collectivisation, neglecting agricultural production and leading to widespread malnutrition among the population²⁴.

Access to education was extremely limited and tightly controlled by the state, with the curriculum filled with communist ideologies. This meant that, although a certain level of education was available, it often lacked depth and critical thinking, serving primarily to indoctrinate rather than empower young people. Cultural expression was also limited; Artists, writers, and intellectuals were expected to conform to regime standards and promote state-approved messages. Any deviation from this rate can result in severe consequences, including imprisonment or forced labour. As a result, Albania's rich cultural heritage was stifled, leaving the population with little opportunity for creative or intellectual engagement²⁵.

The regime's isolationist policies played a significant role in preserving this oppressive environment. By limiting communication with the outside world and controlling the flow of information, the Albanian government was effectively protected from international scrutiny. The regime's propaganda efforts painted a distorted picture of life in Albania, portraying it as a thriving socialist state while hiding the realities of poverty and repression. Consequently, the international community remained largely unaware of the scale of human rights violations occurring within the country, allowing the regime to act with impunity. By cutting off access to information about life abroad, the Albanian government effectively prevented its citizens from gaining knowledge on political and economic developments in neighbouring countries and beyond. This lack of access not only hampered the population's understanding of alternative models of governance but also reinforced a narrative of fear surrounding the outside world²⁶. The regime used propaganda to portray the international community as a hostile entity, fraught with dangers that threatened national security and stability. This portrayal created a grim dichotomy between the supposedly idyllic life in Albania and the chaotic realities beyond its borders. As a result, many Albanians were

²⁴ H. Banja (2017). *The economy of Albania in the course of twentieth-century history*. EMAL Publishing House.

²⁵ B. Meta, E. Frashëri (2018). *Framework Study: On the system of prisons, internment and forced labor during the communist regime in Albania with a focus on the establishment of a memorial museum in the former Tepelena internment camp*. <https://dokumen.tips/reader/f/studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve-studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve> [accessed: 13.01.2025].

²⁶ D. Dani (2024, November 21). *Agitators in Albanian communism: Face-to-face propaganda*. Politics & Rights. <https://politicsrights.com/agitators-albanian-communism-propaganda> [accessed: 02.12.2024].

led to believe that any attempt to engage with the outside world could result in dire consequences, further entrenching their loyalty to the regime out of fear of the unknown. This combination of harsh social conditions, lack of basic rights, and a widespread atmosphere of fear fuelled a sense of despair among the population. Many Albanians felt trapped in a system that offered no path for change or escape, leading to a deep surrender because of their circumstances. The desire for freedom remained strong, but the overwhelming reality of repression and deprivation made it difficult for individuals to imagine a life beyond the limits of regime control²⁷.

The constant stress of potential state surveillance, combined with the traumatic experiences of those who had been imprisoned or lost their loved ones to the regime, led many people to conclude that the risks associated with escape were preferable to the constant psychological torment of life in Albania²⁸. This phenomenon highlights the extent to which fear, and trauma can affect individuals' perceptions of danger and agency, mirroring the experiences of individuals in East Germany, where fear of the Stasi led many people to attempt dangerous escapes²⁹.

The regime's brutal punishments for attempting to escape further exacerbated the psychological burden on potential fugitives. Many faced a profound moral dilemma: the desire for freedom weighed against the potential consequences for their loved ones. Interviews showed that this fear was a significant obstacle for some, while for others, it became a motivating factor that drove them towards escape. In the context of psychological resilience, the overwhelming need for personal freedom often outweighed fear of punitive consequences, illustrating the complex interplay between fear, trauma, and the drive for liberation.

Despite the psychological consequences of living under an oppressive regime, many individuals showed tremendous resilience and hope in their quest for freedom. Resilience refers to the ability to recover from adversity and adapt to its conditions³⁰. For many fugitives, the desire for a better life acted as a catalyst for this resilience. Personal stories told during interviews highlight how individuals maintained a sense of freedom and determination,

²⁷ J. Vullnetari (2019). 'Dancing in the Wolf's Mouth': Border Building Through Everyday Life in Socialist Albania. "Journal of Historical Geography", 63, pp. 82–93. <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2018.11.005>.

²⁸ P. Prifti (1978) *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*. The MIT Press. Cambridge, MA, pp. 18–20.

²⁹ G. Bruce (2003). *The Prelude to Nationwide Surveillance in East Germany: Stasi Operations and Threat Perceptions 1945–1953*. "Journal of Cold War Studies", 5(2), pp. 3–31.

³⁰ B.H. French et al. (2020). *Toward a psychological framework of radical healing in communities of color. Toward a psychological framework of radical healing in communities of color*. "Counseling Psychologist", 48(1), pp. 14–46. <https://doi.org/10.1177/0011000019843506>.

often envisioning a future free from oppression. This inner strength was crucial to enabling them to navigate the complex and dangerous paths to escape. Psychological resilience is characterised by the ability to maintain mental well-being despite adverse circumstances. For many Albanian escapees, the hope for a brighter future served as a powerful motivator, enabling them to endure the hardships associated with their oppressive environment. This concept of sustainability aligns with findings from studies on defectors from other totalitarian regimes, such as North Korea, where individuals often cite the belief in a better life as a driving force behind their decisions to leave³¹. Relying on personal strength and the support of their communities, the fugitives cultivated resilience that propelled them toward their goal of freedom.

The longing for connection and belonging emerged as a significant motivator for many escapees. Interviews indicated that individuals yearned for social interactions, relationships, and cultural experiences that were stifled under the regime³². The prospect of reuniting with family members who had successfully emigrated or forming new connections in more open societies inspired individuals to take the risk of escape. This desire for connection is critical to understanding the psychological factors at play, as the isolation imposed by the regime increased the ardent desire for a sense of belonging and community³³.

Aspirations Beyond the Iron Curtain

The exodus from communist Albania during the late 20th century was fueled by a combination of attraction factors that lured individuals to seek a better life abroad. These factors offered the promise of improved personal freedom, economic opportunities, and social welfare. They played a crucial role in shaping the motives of those who risked everything to escape. One of the most powerful factors of attraction that drove Albanians to flee was the desire for personal freedom and democratic governance³⁴. Western democracies,

³¹ J. Kim, E. Park (2024). *Breathing the Democratic Air: The Journey of North Korean Refugees to Learn Sociocultural About Democracy*. "International Journal of Qualitative Studies in Education", pp. 1–19. <https://doi.org/10.1080/09518398.2024.2401330>.

³² I. Idrizi (2021). *Debates about the communist past as a personal fiefdom: the long shadow of the Hoxha regime in Albania*. In: *Forum of Cultures of History* (27.04.2021). DOI: 10.25626/0127.

³³ L. Lula (2021). *Albania 30 years after the fall of the most radical communist regime: Has Justice been restored?* Institute for a Greater Europe. <https://institutegreatereurope.com/albania-30-years-after-the-fall-of-the-most-radical-communist-regime-has-justice-been-restored/> [accessed: 02.10.2024].

³⁴ R. King (2004). *Albania: Relations between population, poverty, development, internal and international migration*. "Journal of Psychiatry", 103(3–4), pp. 37–47. <https://doi.org/10.3406/medit.2004.3365>.

particularly those in Europe and North America, were seen as sanctuaries that upheld individual rights, political pluralism, and freedom of expression. For Albanians, who had endured decades of political repression and surveillance under Enver Hoxha's authoritarian regime, the opportunity to live in a free society was a strong motivator. The allure of democratic governance and personal autonomy reflected similar trends observed in other communist states, such as East Germany, where citizens were attracted to the freedoms available in West Germany³⁵. The promise of a limitless life from the totalitarian state capture offered hope to those who were disappointed by the regime's ideological and political rigidity.

The prospect of economic prosperity was another major attractive factor that influenced the emigration of many Albanians to Western countries. Under the communist regime, Albania's economy was isolated, stagnant, and quite limited in terms of opportunities for personal or family advancement³⁶. In comparison, the economies of neighbouring Italy and Greece, as well as countries further afield in Western Europe and North America, offered a profound contrast to open labour markets, opportunities for entrepreneurship, and the chance to achieve a higher standard of living³⁷. The fugitives were motivated by the hope of securing employment in industries that were expanding abroad, such as manufacturing, agriculture, or services. This factor of economic attraction closely aligns with the motives of the fugitives from East Germany, where the profound contrast between the socialist economy of the East and the capitalist prosperity of West Germany prompted numerous attempts to cross the border in search of a better life.

An important pull factor for many Albanians was the prospect of reuniting with family members who had already fled or emigrated to foreign countries. Transnational social networks that were formed because of previous waves of migration provided vital support to new refugees, providing not only emotional but also practical resources such as housing, financial aid, and guidance on how to integrate into the host country. Family reunification was not only a matter of personal desire, but also a critical survival strategy, as it provided the fugitives with a social safety net upon arrival in

³⁵ R.J. Dalton (1994). *Communists and Democrats: Democratic Positions in the Two Germanys*. "British Journal of Political Science", 24(4), pp. 469–493. <http://www.jstor.org/stable/194030>.

³⁶ M. Johnson, M. Dervishi (2021). *Isolation in Albanian economic thought*. In: *Research in the History of Economic Thought and Methodology: Including a Symposium on Economists and Authoritarian Regimes in the 20th Century* (Vol. 38B, pp. 111–129). Emerald Publishing.

³⁷ Z. Dermendzhieva, R.K. Filer (2009). *The case of Albania*. In: M. Kahanec, K. Zimmermann (eds.), *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Springer. Berlin-Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-02242-5_11.

their destination country³⁸. This factor highlights the importance of social capital in migration decisions, as individuals were often more willing to take significant risks when they had the prospect of reconnecting with loved ones who had successfully made the journey. This pattern was similarly observed among East German fugitives whose attempts to reunite with relatives in West Germany highlighted the importance of family ties in shaping migration patterns³⁹.

In addition to political and economic factors, the desire to participate in vibrant cultural and social environments played a role in motivating many Albanians to leave. The communist regime imposed significant restrictions on cultural expression and personal development, prompting many individuals to yearn for societies where they could freely engage in artistic, intellectual, and personal pursuits. Western countries, with their open societies, cultural diversity, and opportunities for personal growth, presented an attractive alternative to the suffocating conditions in Albania⁴⁰. The desire for cultural freedom and social engagement was also reflected in the fugitives from North Korea, where deserters often expressed a desire for the artistic and cultural wealth available in South Korea. For many, the attraction of living in a society that fostered creativity, expression, and individuality was as strong as the desire for political or economic freedom⁴¹.

Despite the strict control exercised by the Albanian communist regime over the leakage of information, individuals seeking to escape often found ways to get news from the outside world. Information about life in Western countries played a crucial role in shaping the aspirations of those contemplating escape, providing glimpses of the freedoms and opportunities that awaited them⁴². Although direct communication with the outside world was severely restricted by the regime, many Albanians managed to stay connected with relatives and friends who had fled abroad. These communications, often facilitated by trusted intermediaries, allowed individuals who planned to escape to receive letters and messages detailing living conditions,

³⁸ Ç. Duro, F. Kolleshi (2023). *Albanian migration during the communist period, based on economic and political factors*. "International Journal of Economics, Commerce and Management", 11(9).

³⁹ B. Glorius (2010). *Go West: Internal Migration in Germany After Reunification*. "Belgium", 1-2, pp. 281-292. <https://doi.org/10.4000/belgeo.6470>.

⁴⁰ D.C. Thomas (2005). *Ideas of human rights, the extinction of communism and the end of the Cold War*. "Journal of Cold War Studies", 7(2), pp. 110-141.

⁴¹ R.C. Hassig, K. Oh (2008). *North Korea's clash of cultures*. "North Korean Review", 4(2), pp. 68-82.

⁴² A. Doksani, D. Hysa, K. Bozo (2021). *Media in transition: Reflections from three decades ago*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/17277.pdf> [accessed: 21.01.2025].

job opportunities, and freedoms available in countries such as Italy, Greece, Australia, and the United States⁴³. These messages, while often brief and monitored, provided essential information that shaped the expectations of those contemplating escaping. Stories of economic prosperity, educational opportunities, and personal freedoms in the West helped reinforce the pull factors that drive migration.

In addition to formal communication channels, informal networks played a key role in spreading information about life outside Albania. Families who had successfully escaped often communicated clandestinely with those who remained in the country, sharing stories of their experiences abroad and encouraging others to follow in their footsteps. Word-of-mouth information, passed through secret networks, created a sense of opportunity for those contemplating escaping and provided a critical counter-narrative to the regime's propaganda⁴⁴. This informal flow of information was crucial in maintaining hope among future fugitives, providing them with a glimpse of the freedoms and opportunities that awaited them beyond Albania's borders.

Foreign radio broadcasts, especially from stations like Radio Free Europe, were another vital source of information for many Albanians⁴⁵. Despite the regime's attempts to block or restrict access to these broadcasts, many individuals found ways to listen to news and programs that offered a broader perspective on political developments and social conditions in the West⁴⁶. These broadcasts, along with smuggled literature and publications from abroad, helped create an awareness of the opportunities available in free societies. Access to this information was often limited and dangerous, but for those who managed to obtain it, the impact on their escape decision was profound.

Ultimately, the desire to leave Albania outweighed the risks for many individuals. The promise of a better life in the West – whether motivated by personal freedom, economic opportunity, or family reunification – was

⁴³ P. Prifti (1978). *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*. The MIT Press. Cambridge MA, pp. 18–20.

⁴⁴ B. Meta, E. Frashëri (2018). *Framework Study: On the system of prisons, internment and forced labor during the communist regime in Albania with a focus on the establishment of a memorial museum in the former Tepelena internment camp*. <https://dokumen.tips/reader/f/studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve-studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve> [accessed: 13.01.2025].

⁴⁵ A. Puddington (2000). *Freedom of Broadcasting: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Freedom*. University Press of Kentucky. https://web.archive.org/web/20200525173757id_/https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=upk_cultural_history [accessed: 21.01.2025].

⁴⁶ E. Pistrick (2015). *Listening to the "Soulless Man": Outline for an audience-focused broadcast story in communist Albania*. "Musicology", 15, pp. 141–160. <https://doi.org/10.2298/MUZ1621141P>.

strong enough to push individuals to take significant risks, regardless of the potential consequences for themselves and their families. Interviews with the fugitives revealed.

a common thread: the belief that the potential rewards of living abroad, especially in countries such as Italy, Australia, and the United States, far outweighed the risks posed by the regime's harsh punishment for escape attempts⁴⁷. This strong desire for freedom and opportunity, combined with the limited but influential flow of information from outside, shaped the motives of many Albanians seeking to flee.

Conclusion

Studying the motivations and experiences of individuals who attempted to leave Albania during the 1970s and early 1990s is essential for several reasons. The research on these escape attempts provides valuable insights into the mechanisms of authoritarian control and the various forms of resistance used by individuals under repressive regimes⁴⁸. By analysing the psychological, social, and political factors that influenced escape attempts, researchers can gain a deeper understanding of how authoritarianism works and how individuals navigate the complexities of oppression. Moreover, this study hypothesised that the escape attempts were not merely acts of personal desperation but politically significant forms of resistance. Despite facing the threat of execution, imprisonment or the persecution of their families, many Albanians chose to flee, expressing a form of defiance that in a way challenged the regime's authority but also asserted their claim to personal dignity and freedom. Therefore, these acts offer a crucial insight into the realities of life lived under totalitarian rule. This understanding contributes not only to historical knowledge but also informs current discussions about authoritarianism and resistance in contemporary contexts, where similar patterns of repression can be observed in various countries worldwide.

As Albania continues to grapple with its past, acknowledging the narratives of those who escaped or attempted to escape during the communist regime contributes to the broader discourse on transitional justice. These narratives challenge official histories that have long ignored or downplayed

⁴⁷ E. Petreska, F. Sinoruka (2022). *The Journey of Freedom: The Brave Escape of an Albanian Family from Oppression*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2022/09/13/freedom-voyage-one-albanian-familys-daring-escape-from-repression/> [accessed: 21.01.2025].

⁴⁸ M. Michaelsen, K. Ruijgrok, K. (2023). *The Long Stretch of Autocracy: Explaining the Host Country's Influences on Transnational Repression*. "Democratization", 31(2), pp. 290–314. <https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2267448>.

the regime's abuses, instead offering counter-histories rooted in lived experience. By recognising escape attempts as legitimate acts of resistance, policymakers and transitional justice practitioners can better address the moral and psychological wounds inflicted by the regime. Understanding the motivations behind these escape attempts can help shape transitional justice mechanisms that address the needs of survivors and promote healing within communities affected by past abuses. Moreover, documenting the experiences of fugitives serves not only as a form of historical preservation but also as a moral imperative⁴⁹. These personal accounts offer critical testimony that can educate future generations about the consequences of totalitarianism and the value of human rights⁵⁰. In this way, the study reinforces the hypothesis that these escape attempts are emblematic of a broader human struggle for autonomy and justice that transcend borders and time periods.

In an era where discussions about migration, asylum, and human rights are increasingly important, studying the historical context of escape attempts offers crucial insights into the ongoing struggles for freedom faced by individuals worldwide. The motivations that drive people to flee oppressive regimes today often mirror those of past fugitives, emphasising the universal desire for freedom and security⁵¹. By contextualising contemporary issues in the historical context of past struggles, researchers and policymakers can better understand the complexities of migration and the importance of addressing the root causes of oppression. The experiences of those who sought freedom in Albania reflect a broader pattern of human aspirations that transcend cultural boundaries. Therefore, recognising these patterns can help to better understand contemporary forms of displacement and political resistance, while highlighting the imperative for justice mechanisms that honour the dignity of those who dare to challenge oppressive regimes.

The experiences of individuals fleeing Albania resonate with those of people in other repressive contexts, such as North Korea, Cuba, or Vietnam. These shared narratives reflect a collective struggle against authoritarianism, illustrating that the desire for freedom and justice is a common thread in human experience. By emphasising this universality, the research reinforces the notion that the quest for freedom is not isolated from any single culture

⁴⁹ J. Kasmi (2024). *Dealing with the Past and the Path to Transitional Justice: A Comparative Analysis of South Korea and Albania*. "Asian Politics and Politics", 16(1), pp. 57–77. <https://doi.org/10.1111/aspp.12727>.

⁵⁰ L. Lula (2021). *Albania 30 years after the fall of the most radical communist regime: Has Justice been restored?* Institute for a Greater Europe. <https://institutegreatereurope.com/albania-30-years-after-the-fall-of-the-most-radical-communist-regime-has-justice-been-restored/> [accessed: 02.10.2024].

⁵¹ AIDSSH (2021). *Disappeared by the dictatorship*. https://autoritetidosjeve.gov.al/uploads/TE-ZHUKURIT_ALB-finaal.pdf [accessed: 05.10.2024].

or nation; rather, it is a joint human effort that emerges as a response to repression. Seen through universal lenses, this research also underscores the relevance of transitional justice in a global context and reinforces the idea that informal acts of existence, such as escape, deserve recognition alongside more visible forms of oppression. This realisation serves to foster empathy and solidarity among individuals and communities who defend human rights around the world.

The exodus of Albanians during the communist period can be understood through a complex combination of driving and attracting factors that motivated individuals to seek freedom, economic opportunities, and reunification with family members abroad. Harsh political repression and economic stagnation in Albania acted as important driving factors, while the lure of personal freedoms, job prospects, and vibrant cultural life in Western countries served as strong pulling factors. Despite the regime's efforts to control the flow of information, many Albanians managed to learn about life outside their borders through clandestine communication networks, foreign broadcasts, and smuggled literature. Comparatively, the dynamics of Albania's flight were distinct in their geographical isolation and extreme levels of state repression, setting it apart from other totalitarian regimes such as East Germany. However, the common human desire for freedom and a better life overcame the dangers and dangers associated with fleeing, pushing many Albanians to undertake the perilous journey towards a new future. Despite the regime's efforts to control information, Albanians accessed glimpses of the outside world through clandestine channels, affirming the hypothesis that the very act of escape functioned as both a form of resistance and a political statement.

The implications of this research for Albania are profound. By affirming the political and the symbolic weight of these escape attempts, this study supports a more inclusive and empathetic approach to transitional justice. This approach integrates personal agency and human resilience, combining them with national reconciliation, human rights, and the preservation of memory. By addressing the past and promoting a culture of accountability, Albania can pave the way for a more just and inclusive society. Recognising the experiences of the fugitives and their families will not only honour their struggles but also contribute to the broader goal of preventing the recurrence of oppression and ensuring the protection of human rights for all citizens. The journey towards healing and reconciliation requires a collective commitment to remember the past and strive for a future based on freedom, justice, and dignity.

Bibliography

Books and Journal Articles

- Abazi E., Doja A. (2016). *From the Communist Perspective: Cultural Hegemony and Folkloric Manipulation in Albanian Studies under Socialism*. "Communist and Post-Communist Studies", 49(2). <https://www.jstor.org/stable/48610425>.
- Arthur P. (2009). How "Transitions" Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice. "Human Rights Quarterly", 31(2). <http://www.jstor.org/stable/20486755>.
- Arendt H. (1966). *The Origin of Totalitarianism*. World Publishing Company.
- Arendt H. (2017). *The Freedom to Be Free*. "New England Review", 38(2). <http://www.jstor.org/stable/44841527>.
- Banja H. (2017). *The Economy of Albania in the Course of Twentieth-Century History*. EMAL Publishing House.
- Bowers S.R. (1989). *Stalinism in Albania: Domestic Affairs under Enver Hoxha*. "Faculty Publications and Presentations", 87. https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1086&context=gov_fac_pubs [accessed: 28.10.2025].
- Bruce G. (2003). *The Prelude to Nationwide Surveillance in East Germany: Stasi Operations and Threat Perceptions, 1945–1953*. "Journal of Cold War Studies", 5(2). <https://www.jstor.org/stable/26925270>.
- Dana R.H. (2007). *Refugee Assessment Practices and Cultural Competence Training*. In: J.P. Wilson, C. Sk. Tang (eds.). *Cross-Cultural Assessment of Psychological Trauma and PTSD*. International and Cultural Psychology Series. Springer. Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-70990-1_5.
- Dalton R.J. (1994). *Communists and Democrats: Democratic Positions in the Two Germanys*. "British Journal of Political Science", 24(4). <http://www.jstor.org/stable/194030>.
- Dermendzhieva Z., Filer R.K. (2009). *The Case of Albania*. In: M. Kahanec, K. Zimmermann (eds.). *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Springer. Berlin-Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-02242-5_11.
- Duro Ç., Kolleshi F. (2023). *Albanian Migration During the Communist Period, Based on Economic and Political Factors*. "International Journal of Economics, Commerce and Management", 11(9).
- French B.H., Lewis J.A., Mosley D.V., Adames H.Y., Chavez-Dueñas N.Y., Chen G.A., Neville H.A. (2020). *Toward a Psychological Framework of Radical Healing in Communities of Color*. "Counseling Psychologist", 48(1). <https://doi.org/10.1177/0011000019843506>.
- Greiff P. de (2012). *Theorizing Transitional Justice*. "Nomos", 51. <http://www.jstor.org/stable/24220123>.
- Haas H. de (2021). *A theory of migration: the aspiration-ability framework*. "Comparative Migration Studies", 9. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>.
- Hassig R.C., Oh K. (2008). *North Korea's Clash of Cultures*. "North Korean Review", 4(2). <http://www.jstor.org/stable/43908781>.
- Herman J. (1992). *Trauma and Healing*. Basic Books. New York.
- Jarmusch K.H. (2023). *The Rush for German Unity*. Oxford University Press. Oxford.

- Glorius B. (2010). *Go West: Internal Migration in Germany After Reunification*. "Belgium", 1–2. <https://doi.org/10.4000/belgeo.6470>.
- Johnson M., Dervishi D.M. (2021). *Isolation in Albanian Economic Thought*. In: *Research in the History of Economic Thought and Methodology: Including a Symposium on Economists and Authoritarian Regimes in the 20th Century* (Vol. 38B). Emerald Publishing.
- Kasmi J. (2024). *Dealing with the Past and the Path to Transitional Justice: A Comparative Analysis of South Korea and Albania*. "Asian Politics and Politics", 16(1). <https://doi.org/10.1111/aspp.12727>.
- King R. (2004). *Albania: Relations Between Population, Poverty, Development, Internal and International Migration*. "Journal of Psychiatry", 103(3–4). <https://doi.org/10.3406/medit.2004.3365>.
- Kim J., Park E. (2024). *Breathing the Democratic Air: The Journey of North Korean Refugees to Learn Sociocultural About Democracy*. "International Journal of Qualitative Studies in Education". <https://doi.org/10.1080/09518398.2024.2401330>.
- McEvoy K. (2007). *Beyond Legalism: Towards a Thicker Understanding of Transitional Justice*. "Journal of Law and Society", 34(4). <https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2007.00399>.
- Meta B., Frashëri E. (2018). *Framework Study: On the System of Prisons, Internment and Forced Labor During the Communist Regime in Albania with a Focus on the Establishment of a Memorial Museum in the Former Tepelena Internment Camp*. <https://dokumen.tips/reader/f/studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve-studim-korniz-mbi-sistemin-e-burgjeve> [accessed: 13.01.2025].
- Michaelsen M., Ruijgrok K. (2023). *The Long Stretch of Autocracy: Explaining the Host Country's Influences on Transnational Repression*. "Democratization", 31(2). <https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2267448>.
- Mihal M. (2011). *Socialization of Negative Emotions: Transitional Criminal Trials in the Service of Democracy*. "Oxford Journal of Legal Studies", 31(1). <http://www.jstor.org/stable/23014744>.
- Prifti P. (1973). *Albania and the Sino-Soviet Conflict*. "Studies in Comparative Communism", 6(3). <http://www.jstor.org/stable/4536672>.
- Prifti P. (1978). *Socialist Albania Since 1944: Domestic and Foreign Developments*. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Pistrick E. (2015). *Listening to the "Soulless Man": Outline for an audience-focused broadcast story in communist Albania*. "Musicology", 15. <https://doi.org/10.2298/MUZ1621141P>.
- Puddington, A. (2000). *Freedom of Broadcasting: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Freedom*. University Press of Kentucky.
- Ramet S.P. (2023). *Central Eastern Europe and the Politics of Communism, Culture and Society, 1943–1991*. Taylor & Francis Group. <https://library.oapen.org/bitstream/id/b0ea3e76-319f-40dc-84f4-491122e82d66/9781000877083.pdf> [accessed: 02.10.2024].
- Roht-Arriaza N. (2006). *The Pinochet Effect: Transnational Justice in the Age of Human Rights*. University of Pennsylvania Press.
- Skendi S. (1962). *Albania and the Sino-Soviet conflict*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/1962-04-01/albania-and-sino-soviet-conflict> [accessed: 05.10.2024].

- Smith H. (2015). *North Korea: Markets and Military Rule*. Cambridge University Press.
- Thomas D.C. (2005). *Ideas of Human Rights, the Extinction of Communism, and the End of the Cold War*. "Journal of Cold War Studies", 7(2). <https://www.jstor.org/stable/26925811>.
- Thomani E. (2017). *Execution of Life Imprisonment in Albania, in Violation of Fundamental Human Rights*. "Mediterranean Journal of Social Sciences", 8(1), 169. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/9676>.
- Ungar M. (2013). *Resilience, Trauma, Context, and Culture*. "Trauma, Violence, and Abuse", 14(3). <https://doi.org/10.1177/1524838013487805>.
- Vullnetari J. (2019). 'Dancing in the Wolf's Mouth': Border Building Through Everyday Life in Socialist Albania. "Journal of Historical Geography", 63. <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2018.11.005>.
- Wilson G.M. (1985). Review of *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, by B. Anderson. "The American Historical Review", 90(4). <https://doi.org/10.2307/1858850>.
- Whiting S.H. (2017). *The Authoritarian "Rule of Law" and the Legitimacy of the Regime*. "Comparative Political Studies", 50(14). <https://doi.org/10.1177/0010414016688008>.

Internet Sources

- AIDSSH (2021). *Missing, Sigurimi in Its Own Words* (sponsored by ICMF). <https://autoritetidosjeve.gov.al/uploads/Zhdukur-Sigurimi-ne-fjalet-e-veta.pdf> [accessed: 05.10.2024].
- AIDSSH (2021). *Disappeared by the Dictatorship*. https://autoritetidosjeve.gov.al/uploads/TE-ZHDUKURIT_ALB-finaal.pdf [accessed: 05.10.2024].
- Boghosian H. (2021, July 10). *How the Fear of Government Surveillance Affects Our Behavior*. Literary Center. <https://lithub.com/how-fear-of-government-surveillance-influences-our-behavior/> [accessed: 02.12.2024].
- Dani D. (2024). *Agitators in Albanian Communism: Face-to-Face Propaganda*. Politics & Rights. <https://politicsrights.com/agitators-albanian-communism-propaganda/> [accessed: 02.12.2024].
- Doksani A., Hysa D., Bozo K. (2021). *Media in Transition: Reflections from Three Decades Ago*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/17277.pdf> [accessed: 21.01.2025].
- Idrizi I. (2021). *Debates About the Communist Past as a Personal Fiefdom: The Long Shadow of the Hoxha Regime in Albania*. In: *Forum of Cultures of History* (27.04.2021). DOI: 10.25626/0127.
- Lula L. (2021). *Albania 30 Years After the Fall of the Most Radical Communist Regime: Has Justice Been Restored?* Institute for a Greater Europe. <https://institutegreatereurope.com/albania-30-years-after-the-fall-of-the-most-radical-communist-regime-has-justice-been-restored/> [accessed: 02.10.2024].
- Petreska E., Sinoruka F. (2022, September 13). *The Journey of Freedom: The Brave Escape of an Albanian Family from Oppression*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2022/09/13/freedom-voyage-one-albanian-familys-daring-escape-from-repression/> [accessed: 05.10.2024].

Abstract

The period of the 1970s and early 1990s in Albania under the communist regime was marked by severe restrictions on personal freedoms and pervasive state surveillance. The Albanian government of the time, mirroring systems such as the Stasi in East Germany, criminalised attempts to escape from the country, considering them the highest form of treason, surpassing even murder in severity. Those caught faced immediate execution or imprisonment in labour camps, while their families were detained, interned, stripped of their possessions, and subjected to harsh conditions.

This paper examines the motives behind the decision to flee, despite the severe consequences, in the context of sociopolitical factors, personal and collective psychological factors, and the human drive for freedom. Through a combination of historical analysis, interviews with survivors and their families, as well as theoretical frameworks on authoritarianism and resistance, this study aims to give a thorough understanding of the phenomenon of escape attempts under Albania's harsh communist regime. While the interviews conducted with individuals who attempted to flee and with former political prisoners are not directly quoted, they are incorporated as general notes to support and enrich the analysis of the quest for freedom.

Moreover, by examining these escape attempts through the lens of transitional justice, this study contributes to the broader understanding of how societies recover from periods of extreme repression. In many cases, the narratives of those who resisted, whether through escape or other forms of defiance, play a crucial role in shaping the collective memory of a nation and informing the processes of truth-telling and reconciliation. These narratives challenge official histories that may seek to downplay or justify the regime's actions, offering alternative perspectives that are essential for a more truthful and comprehensive understanding of the past. The experiences of those who sought freedom in Albania reflect a broader pattern of human aspirations that transcend cultural boundaries. By studying these experiences, we can draw important lessons that resonate in today's global landscape, where the fight for freedom and human rights remains ever relevant.

Pod cieniem represji: ludzki koszt ucieczki
z komunistycznego reżimu Albanii

Abstrakt

Okres od lat 70. do początku lat 90. w Albanii pod rządami komunistycznego reżimu charakteryzował się drastycznymi ograniczeniami wolności osobistych oraz wszechobecną inwigilacją państwową. Ówczesne władze Albanii, wzorując się m.in. na systemie Stasi w Niemczech Wschodnich, uznawały próby ucieczki z kraju za najwyższą formę zdrady, surowszą nawet niż morderstwo. Osoby schwytane podczas ucieczki były natychmiast rozstrzeliwane lub trafiały do obozów pracy, natomiast ich rodziny poddawano represjom: zatrzymaniu, internowaniu, konfiskacie mienia i skrajnie trudnym warunkom życia.

Niniejszy artykuł analizuje motywy podejmowania decyzji o ucieczce – mimo tak drastycznych konsekwencji – w kontekście czynników społeczno-politycznych, psychologicznych (zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych) oraz uniwersalnego ludzkiego dążenia do wolności. W oparciu o analizę historyczną, rozmowy z ocalałymi oraz ich rodzinami, a także teorie dotyczące autorytaryzmu i oporu społecznego,

badanie to ma na celu ukazanie złożoności zjawiska prób ucieczek z Albanii w okresie ostrej represji. Przeprowadzone wywiady nie są cytowane bezpośrednio, lecz stanowią materiał pomocniczy, wzmacniający i uzupełniający analizę dążenia do wolności.

Ponadto, zastosowanie perspektywy sprawiedliwości tranzycyjnej pozwala lepiej zrozumieć procesy, w ramach których społeczeństwa podnoszą się po doświadczeniach skrajnej przemocy i opresji. Narracje osób, które stawiały opór – poprzez ucieczkę lub inne formy sprzeciwu – odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu pamięci zbiorowej i w procesach dochodzenia prawdy oraz pojednania. Relacje te podważają oficjalne wersje historii, które często starają się pomniejszać bądź usprawiedliwiać działania reżimu, oferując alternatywne świadectwa niezbędne do pełniejszego zrozumienia przeszłości.

Doświadczenia osób poszukujących wolności w komunistycznej Albanii wpisują się w szerszy, ponadkulturowy wzorzec ludzkich aspiracji. Analiza tych przypadków pozwala formułować uniwersalne wnioski, szczególnie istotne we współczesnym świecie, w którym walka o wolność i prawa człowieka pozostaje niezmiennie aktualna.

Keywords: transitional justice, totalitarian regimes, political persecution, collective memory, resistance, Albania

Słowa kluczowe: sprawiedliwość tranzycyjna, reżimy totalitarne, prześladowania polityczne, pamięć zbiorowa, opór, Albania

Jetnor Kasmi is a PhD Candidate in Political Science at the University of Duisburg-Essen, Germany. His research focuses on transitional justice, authoritarian legacies, and conflict resolution, with a regional emphasis on the Western Balkans. He holds advanced degrees in development policy and criminology and has professional experience in international relations, development economics, and post-conflict governance. Kasmi currently serves as a Program Officer at the International Commission on Missing Persons (ICMP), where he supports rule-of-law-based approaches to transitional justice in post-authoritarian contexts. His work centres on facilitating dialogue between governments and civil society actors to address enforced disappearances and other legacies of autocratic regimes in the Balkans.

Anna Klafka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0009-0005-3498-4524

Martyna Tomecka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0009-0004-5804-2593

Bezpieczeństwo publiczne podczas imprez masowych

Wprowadzenie

Imprezy masowe, takie jak koncerty, festiwale, mecze czy wydarzenia plenerowe, przyciągają tysiące osób, co niesie ze sobą istotne wyzwania organizacyjne i logistyczne. Jednym z najważniejszych aspektów jest zapewnienie bezpieczeństwa zarówno uczestnikom, jak i personelowi obsługującemu wydarzenie. Zagrożenia mogą wynikać z różnych czynników, w tym nadmiernego zagęszczenia, zagrożeń terrorystycznych, sytuacji losowych, takich jak pożary czy awarie techniczne, a także z zachowań indywidualnych bądź grupowych, które mogą prowadzić do chaosu lub paniki. Dlatego organizacja imprez masowych wymaga starannego planowania i wdrażania kompleksowych procedur bezpieczeństwa. Jest to proces wieloetapowy, obejmujący identyfikację potencjalnych zagrożeń, zastosowanie odpowiednich środków prewencyjnych, a także przygotowanie strategii reagowania w sytuacjach kryzysowych. Główną rolę odgrywa współpraca organizatorów z wyspecjalizowanymi służbami, takimi jak Policja, Straż Pożarna, pogotowie ratunkowe

oraz firmy ochroniarskie, które wspólnie tworzą system zabezpieczeń dostosowany do specyfiki wydarzenia.

Ważnym elementem organizacji imprez masowych jest również aspekt prawny, w tym obowiązek uzyskania odpowiednich pozwoleń i spełnienia wymogów administracyjnych. W Polsce organizatorzy są zobowiązani do przygotowania szczegółowego planu bezpieczeństwa, który musi zostać zaakceptowany przez lokalne władze oraz odpowiednie służby. Dokumentacja ta obejmuje m.in. analizę ryzyka, plany ewakuacyjne, strategie zabezpieczenia medycznego oraz zasady współpracy z organami porządkowymi. Brak wymaganych zezwoleń może skutkować sankcjami administracyjnymi lub nawet uniemożliwić przeprowadzenie wydarzenia. Zapewnienie bezpieczeństwa na imprezach masowych wymaga także elastyczności i umiejętności szybkiego dostosowania się do dynamicznie zmieniających się warunków. Nagłe zmiany pogodowe, nieprzewidziane problemy techniczne czy nieodpowiedzialne zachowanie uczestników mogą stanowić wyzwanie dla organizatorów i służb zabezpieczających. Dlatego znaczenie mają regularne szkolenia personelu, testowanie procedur ewakuacyjnych oraz przygotowanie skutecznych planów awaryjnych.

W artykule zastosowano przegląd literatury, uwzględniający książki, publikacje naukowe oraz obowiązujące przepisy prawne dotyczące bezpieczeństwa podczas imprez masowych. Dodatkowo posłużono się analizą danych pochodzących ze źródeł wtórnych, takich jak statystyki policyjne, raporty i dokumenty instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne. Przeprowadzona analiza danych statystycznych pozwoliła zidentyfikować najczęściej występujące zagrożenia oraz ocenić efektywność stosowanych metod zabezpieczenia i działań prewencyjnych. Niniejsze opracowanie koncentruje się na analizie metod i procedur mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa podczas wydarzeń masowych. Szczególny nacisk zostanie położony na rozpoznanie możliwych zagrożeń, ocenę skuteczności strategii zapobiegawczych, zdolność organizatorów do zarządzania sytuacjami kryzysowymi oraz uwarunkowania prawne związane z organizacją tego typu przedsięwzięć. Dodatkowo przeanalizowana zostanie rola innowacyjnych technologii w zakresie nadzoru i koordynacji działań ochronnych, a także znaczenie współpracy organizatorów z odpowiednimi instytucjami oraz podmiotami zewnętrznymi w celu redukcji ryzyka i usprawnienia procedur bezpieczeństwa. Praca ma za zadanie ukazać, iż brak skutecznych działań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego podczas imprez masowych prowadzi do poważnych, negatywnych konsekwencji społecznych, prawnych i wizerunkowych. Nieprawidłowości w zabezpieczeniu takich wydarzeń mogą skutkować zagrożeniem życia i zdrowia uczestników, np. w wyniku paniki tłumu czy zamieszek, a także powodować znaczne straty materialne, obejmujące zniszczenie mienia publicznego i prywatnego.

Ponadto organizatorzy mogą ponosić odpowiedzialność cywilną i karną za niedopełnienie obowiązków w zakresie bezpieczeństwa. Niewłaściwe działania lub ich brak skutkują również utratą zaufania społecznego do służb porządkowych i instytucji publicznych, a także pogorszeniem wizerunku miasta, regionu lub samego organizatora zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym.

Definicja imprez masowych

Termin „impreza masowa” jest szczegółowo określony i regulowany przez Ustawę z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych¹. Zgodnie z artykułem 3, pkt 2, 3 i 4, imprezą masową jest każde zgromadzenie publiczne, w którym bierze udział co najmniej 1000 osób w otwartych przestrzeniach lub 300 osób w obiektach zamkniętych. Ustawodawca precyzuje, że impreza masowa może mieć charakter artystyczno-rozrywkowy lub sportowy (w tym także mecze piłki nożnej). Imprezy artystyczno-rozrywkowe to wydarzenia o charakterze artystycznym lub rozrywkowym, a także, jak wskazują Parszowski i Kurczyński, może być to publiczne oglądanie transmisji telewizyjnych na dużych ekranach lub urządzeniach, umożliwiających przekazanie obrazu o przekątnej przekraczającej trzy metry, organizowane na stadionach, w halach sportowych oraz innych przystosowanych do tego obiektach, których liczba miejsc musi odpowiadać wymaganiom przepisów prawa budowlanego i ochrony przeciwpożarowej².

Z kolei masowe imprezy sportowe to wydarzenia organizowane na stadionach i innych otwartych przestrzeniach, mające na celu współzawodnictwo sportowe lub promowanie kultury fizycznej, gdzie liczba miejsc również musi spełniać określone standardy prawne. Warto jednak podkreślić, że nie wszystkie wydarzenia są uznawane za imprezy masowe. Przez ustawodawcę zostały wyłączone z tej kategorii wydarzenia organizowane w teatrach, operetkach, operach, kinach, bibliotekach, filharmoniach, muzeach, galeriach, domach kultury oraz placówkach oświatowych. Ponadto, z definicji imprezy masowej zostały wyłączone również imprezy sportowe organizowane dla osób z niepełnosprawnością czy te organizowane przez pracodawców dla ich pracowników, o charakterze zamkniętym³.

¹ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504, z późn. zm.).

² S. Parszowski, A. Kurczyński (2015). *Imprezy masowe, organizacja, bezpieczeństwo, dobre praktyki*. Difin SA. Warszawa, s. 18.

³ B. Hołyst (2013). *Bezpieczeństwo i porządek publiczny*. LexisNexis. Warszawa, s. 205–215.

Psychologia tłumu

Imprezy masowe stanowią realny sprawdzian funkcjonowania systemu bezpieczeństwa publicznego. W szczególności wydarzenia sportowe, ze względu na obecność elementu rywalizacji, mogą generować napięcia i postawy antagonistyczne wśród uczestników, zwłaszcza kibiców drużyn przeciwnych⁴. Dlatego organizacja takich wydarzeń musi opierać się na kompleksowej analizie zagrożeń oraz uwzględnieniu potrzeb uczestników. Ich zaspokojenie wpływa nie tylko na komfort, ale również na redukcję negatywnych emocji, co przekłada się na mniejsze ryzyko wystąpienia zachowań niepożądanych. Człowiek w tłumie reaguje odmiennie niż indywidualnie – podatność na emocje zbiorowe oraz mechanizmy zaraźliwości sprzyjają eskalacji paniki czy agresji⁵. Nawet z pozoru spokojne zgromadzenie może w wyniku silnego bodźca przekształcić się w sytuację kryzysową zagrażającą życiu, zdrowiu lub porządkowi publicznemu. Wydarzenia nagłe – takie jak katastrofy budowlane, gwałtowne zmiany pogodowe czy ataki terrorystyczne – mogą wywołać dezorientację, strach i masową histerię. Brak informacji oraz niewidoczność źródła zagrożenia dla części uczestników sprzyja szerszeniu się plotek, a w konsekwencji – narastaniu chaosu. W takich warunkach tłum staje się trudny do opanowania, a poziom zagrożenia gwałtownie rośnie⁶.

Szczególne wyzwanie stanowią imprezy zakwalifikowane jako podwyższonego ryzyka, gdzie można spodziewać się agresywnych zachowań uczestników. W takich przypadkach nie dominuje strach, lecz poczucie bezkarności, często prowadzące do bójek, tzw. ustawek, czy aktów wandalizmu. Tłum staje się nieprzewidywalny, a jego kontrola – wyjątkowo trudna. Policja i inne służby porządkowe działają na podstawie wypracowanych procedur, które mają na celu szybkie rozdzielanie grup agresywnych i przywrócenie porządku. Kluczową rolę w utrzymaniu porządku i skutecznym zarządzaniu sytuacją odgrywają stewardzi oraz spikerzy. Osoby te odpowiedzialne są za komunikację z uczestnikami imprezy, kierowanie ruchem, udzielanie informacji oraz reagowanie na sytuacje kryzysowe. Efektywna komunikacja – zarówno między uczestnikami a obsługą, jak i w ramach struktur organizacyjnych – jest niezbędna do utrzymania bezpieczeństwa. Błędny obieg informacji może prowadzić do eskalacji zagrożeń, a także błędów decyzyjnych, zwłaszcza w warunkach presji czasu. Stewardzi, działający

⁴ A. Kamińska, A. Nowicka (2017). *Zachowanie tłumu podczas masowych imprez sportowych*. W: M. Sabat, A. Zięba (red.). *Tragedia na stadionie Hillsborough 15 kwietnia 1989 r. a obecne standardy organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych*. „Securo”, 4. Warszawa, s. 101–102.

⁵ G. Le Bon (2004). *Psychologia tłumu*. Wydawnictwo KR. Warszawa, s. 10–30.

⁶ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert (1997). *Psychologia społeczna – serce i umysł*. Zysk i S-ka. Poznań, s. 136–160.

w ramach służby informacyjnej i porządkowej, są pierwszym ogniwem kontaktu z uczestnikami. Zgodnie z Ustawą o bezpieczeństwie imprez masowych ich zadania obejmują m.in. informowanie o udogodnieniach i zasadach bezpieczeństwa, wskazywanie punktów medycznych, kontrolowanie dostępu do stref zamkniętych, reagowanie na incydenty i skargi, przeciwdziałanie nadmiernemu zagęszczeniu oraz egzekwowanie regulaminu imprezy.

Aspekty prawne i wymagane zezwolenia

Organizacja imprez masowych wiąże się z koniecznością przestrzegania określonych przepisów prawnych oraz uzyskania odpowiednich zezwoleń administracyjnych. Organizator musi uzyskać stosowne pozwolenie od właściwego organu administracyjnego, którym najczęściej jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta, na terenie którego ma odbyć się wydarzenie⁷. W przypadku imprez odbywających się w obiektach sportowych, takich jak stadiony, konieczne może być także uzyskanie zgody zarządcy obiektu. Organ wydający zezwolenie podejmuje decyzję na podstawie szczegółowych opinii odpowiednich służb, które analizują różne aspekty organizacji imprezy⁸.

Policja ocenia ryzyko związane z zagrożeniem porządku publicznego i bezpieczeństwem uczestników. Dokonuje analizy potencjalnych zagrożeń, takich jak możliwość zamieszek, agresywnych zachowań tłumu czy innych niebezpiecznych sytuacji, które mogą wystąpić podczas wydarzenia. Ocenia także środki ochrony porządku i zapobiegania przestępstwom. Straż Pożarna sprawdza, czy impreza spełnia przepisy przeciwpożarowe oraz analizuje wymogi dotyczące dróg ewakuacyjnych, zabezpieczeń przeciwpożarowych oraz procedur w razie pożaru. Ocenia również infrastrukturę obiektu, aby upewnić się, że będą dostępne odpowiednie środki ochrony, takie jak gaśnice czy systemy alarmowe, oraz przygotowany plan ewakuacyjny w razie zagrożenia. Państwowe Ratownictwo Medyczne ustala wymagania w zakresie zabezpieczenia medycznego imprezy. Określa, ile służb medycznych i punktów pierwszej pomocy jest potrzebnych oraz czy zapewniony jest odpowiedni personel do reagowania na potencjalne zagrożenia zdrowotne. PRM również ocenia dostępność transportu medycznego w przypadku konieczności szybkiej interwencji. W przypadku imprez, które obejmują gastronomię lub gdzie istnieją dodatkowe wymagania sanitarne, opinię wydaje Państwowa Inspekcja Sanitarna. Inspektorzy sprawdzają, czy organizatorzy spełniają

⁷ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 616), art. 24.

⁸ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 616), art. 25.

wymagania sanitarno-higieniczne, takie jak zapewnienie odpowiednich warunków do przygotowywania i podawania żywności, dostępność toalet oraz utrzymanie czystości na terenie imprezy.

Niedopełnienie obowiązków związanych z organizacją imprezy masowej może prowadzić do poważnych konsekwencji prawnych, które obejmują różne formy odpowiedzialności w zależności od skali nieprawidłowości. Organizatorzy, którzy nie przestrzegają przepisów, mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności administracyjnej, co wiąże się z nałożeniem kar finansowych oraz – w przypadku poważnych naruszeń – cofnięciem zezwoleń na organizację wydarzeń. Ponadto, jeśli zaniedbania organizatora doprowadzą do szkód na osobach lub mieniu, mogą oni ponieść odpowiedzialność cywilną, zobowiązując się do naprawienia wyrządzonych szkód⁹. W przypadkach szczególnie poważnych uchybień, które narażają życie i zdrowie uczestników, organizatorzy mogą także zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej, co wiąże się z możliwością ukarania ich przez sąd. Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych przewiduje kary, takie jak grzywna nie mniejsza niż 240 stawek dziennych, kara ograniczenia wolności, a w skrajnych przypadkach – pozbawienie wolności na okres od 6 miesięcy do 8 lat. Te surowe sankcje mają na celu zapewnienie, że organizatorzy będą ściśle przestrzegać przepisów prawa, dbając o bezpieczeństwo uczestników i porządek publiczny podczas imprez masowych¹⁰.

Identyfikacja zagrożeń podczas imprez masowych

Imprezy masowe niosą ze sobą szereg potencjalnych zagrożeń, które mogą wpłynąć na bezpieczeństwo uczestników oraz osób i obiektów znajdujących się w ich pobliżu. Ze względu na dużą liczbę osób zgromadzonych w jednym miejscu oraz dynamiczny charakter wydarzeń, istnieje ryzyko zarówno zdarzeń losowych, jak i celowych działań o charakterze przestępczym. Do najczęstszych zagrożeń zalicza się pożary, które mogą być wynikiem nieostrożności uczestników, niewłaściwego użycia materiałów pirotechnicznych lub awarii instalacji elektrycznej. Istnieje także ryzyko awarii technicznych, takich jak przerwy w dostawie prądu, usterki systemów nagłośnieniowych czy uszkodzenia konstrukcji scenicznych, które w skrajnych przypadkach mogą prowadzić do katastrof budowlanych, np. zawalenia się sceny lub trybun. Ponadto, imprezy masowe mogą być celem

⁹ M. Karpiuk (2020). *Prawo administracyjne bezpieczeństwa*. Wolters Kluwer. Warszawa, s. 155–163.

¹⁰ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 616), art. 25.

działalności przestępczej, obejmującej przestępstwa przeciwko mieniu (oszustwa, wyłudzenia i kradzieże) i akty agresji w postaci napadów czy włamań. Szczególnym zagrożeniem jest także możliwość ataków terrorystycznych, np. podłożenie ładunków wybuchowych lub innych działań mających na celu wywołanie paniki w tłumie. Niebezpieczne zachowania mogą wynikać również z agresji samych uczestników wydarzenia, m.in. próby forsowania ogrodzeń, ich niszczenie, akty wandalizmu, bójki czy rzucanie niebezpiecznych przedmiotów, takich jak race czy kamienie¹¹. Problem agresji w szczególności dotyczy imprez sportowych, zwłaszcza meczów piłkarskich, kiedy dochodzi do zamieszek na stadionach i poza nimi. W takich przypadkach często dochodzi do konfrontacji między kibicami przeciwnych drużyn, które mogą przerodzić się w masowe starcia z użyciem niebezpiecznych narzędzi, a także ataki na funkcjonariuszy Policji i służb porządkowych. Niebezpieczne sytuacje mogą być potęgowane przez obecność grup pseudokibiców, których działania są ukierunkowane na wywoływanie zamieszek i aktów wandalizmu¹².

Nieprzestrzeganie poleceń wydawanych przez funkcjonariuszy odpowiednich służb w trakcie imprezy masowej stanowi również naruszenie obowiązujących przepisów prawa i skutkuje nałożeniem kary grzywny w wysokości nie niższej niż 2000 zł. Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych przewiduje również szereg sankcji za inne wykroczenia i przestępstwa popełniane w kontekście organizowanych zgromadzeń, obejmujących zarówno kary finansowe, jak i sankcje o charakterze wolnościowym. W przypadku wniesienia na teren imprezy masowej napojów alkoholowych przewidziana jest kara grzywny w kwocie nie niższej niż 2000 zł. Znacznie surowsze konsekwencje prawne dotyczą osób posiadających broń palną, materiały wybuchowe, wyroby pirotechniczne lub inne substancje i przedmioty stwarzające zagrożenie pożarowe. W takim przypadku sprawca może zostać ukarany grzywną, ograniczeniem wolności lub karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa uczestników imprez masowych są również incydenty związane z wtargnięciem na teren wydarzenia, w szczególności w kontekście zawodów sportowych. Osoby dopuszczające się tego rodzaju czynu podlegają karze grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat 3. Podobne konsekwencje przewidziane są dla sprawców rzucających przedmiotami mogącymi stanowić zagrożenie dla zdrowia, życia bądź bezpieczeństwa uczestników imprezy, a także dla osób dopuszczających się innych form zakłócania jej przebiegu.

¹¹ M. Zięba (2012). *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń, s. 55–77.

¹² R. Wojciechowski (2017). *Bezpieczeństwo uczestników imprez masowych*. ZN UPH. Siedlce, s. 77–85.

W takich przypadkach sankcja może obejmować grzywnę, ograniczenie wolności lub karę pozbawienia wolności do lat 2. Na szczególną uwagę zasługuje penalizacja działań mających na celu uniemożliwienie identyfikacji sprawcy. Zakrywanie twarzy przy użyciu elementów odzieży lub innych przedmiotów w sposób utrudniający rozpoznanie danej osoby może skutkować orzeczeniem kary grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Warto podkreślić, że w przypadku osób skazanych za przestępstwa popełnione w trakcie imprez masowych, sąd obligatoryjnie orzeka zakaz uczestnictwa w tego rodzaju wydarzeniach. Środek ten pełni istotną funkcję prewencyjną, mając na celu ograniczenie możliwości ponownego udziału osób zagrażających bezpieczeństwu publicznemu w imprezach o charakterze masowym.

Według raportu Komendy Głównej Policji *Bezpieczeństwo imprez masowych w 2024 roku*, w związku z organizacją imprez masowych, odnotowano 904 przestępstwa, co stanowi wzrost o 8,7% w porównaniu do roku 2023, kiedy to zarejestrowano ich 832¹³. Zdecydowana większość przestępstw miała miejsce podczas imprez (679), natomiast 179 zdarzeń odnotowano przed ich rozpoczęciem, 31 podczas przejazdów uczestników, a 15 po zakończeniu wydarzeń. Analizując strukturę przestępstw pod względem rodzaju imprez masowych, największy ich odsetek (78,3%) dotyczył meczów piłki nożnej, gdzie doszło do 708 incydentów naruszających prawo. W przypadku imprez artystyczno-rozrywkowych odnotowano 141 przestępstw (15,6% ogółu), natomiast 55 przypadków (6,1%) związanych było z masowymi wydarzeniami sportowymi innymi niż mecze piłki nożnej. W 2024 roku zarejestrowano także 6 522 wykroczenia związane z organizacją imprez masowych. Najwięcej miało miejsce podczas imprez (3205 przypadków) oraz przed ich rozpoczęciem (2 361). Po zakończeniu wydarzeń zarejestrowano 908 wykroczeń, natomiast 48 dotyczyło przejazdów uczestników.

Wykroczenia, podobnie jak przestępstwa, najczęściej występowały podczas meczów piłki nożnej – stanowiły one 75,8% ogółu (4946 przypadków). W odniesieniu do imprez artystyczno-rozrywkowych odnotowano 1 495 wykroczeń (22,9%), natomiast w przypadku innych masowych imprez sportowych liczba ta wyniosła 81 (1,3%). Konsekwencją naruszeń prawa podczas imprez masowych były także obrażenia fizyczne. W 2024 roku obrażeń doznało 14 osób, w tym 9 funkcjonariuszy Policji, podczas gdy w roku poprzednim liczba ta wynosiła 7 osób, w tym 2 policjantów. Dodatkowo, w 2024 roku

¹³ *Raport: Bezpieczeństwo imprez masowych w 2024 roku (2025)*. Komenda Główna Policji, Główny Sztab Policji. Warszawa, s. 2–9. <https://kpk.policja.gov.pl/kpk/statystyki/11,Dane-statystyczne.html> [dostęp: 20.05.2025].

odnotowano straty materialne w wysokości 3000 zł, podczas gdy w 2023 roku nie zarejestrowano żadnych strat w mieniu¹⁴.

Strategie prewencyjne i procedury bezpieczeństwa

Kluczowym elementem w zapewnieniu bezpieczeństwa podczas imprez masowych jest opracowanie szczegółowych planów bezpieczeństwa, które uwzględniają potencjalne zagrożenia, scenariusze reagowania oraz procedury ewakuacyjne. Proces ten rozpoczyna się od kompleksowej analizy ryzyka, obejmującej ocenę lokalizacji wydarzenia, jego charakteru, przewidywanej liczby uczestników oraz potencjalnych celów ataku. W analizie tej uwzględnia się również dane historyczne dotyczące wcześniejszych incydentów oraz aktualne informacje wywiadowcze. Na podstawie zgromadzonych danych opracowywane są plany bezpieczeństwa, obejmujące zarówno działania prewencyjne, jak i interwencyjne oraz powdrożeniowe. Niezwykle istotnym aspektem zarządzania bezpieczeństwem podczas wydarzeń masowych jest kontrola dostępu, która polega nie tylko na weryfikacji tożsamości uczestników, ale także na przeszukiwaniu ich bagażu i skanowaniu pod kątem obecności materiałów niebezpiecznych¹⁵. Integralną część systemu bezpieczeństwa stanowi również zapewnienie ochrony przeciwpożarowej. Organizator imprezy zobowiązany jest każdorazowo przed rozpoczęciem wydarzenia skontrolować obiekt pod kątem zgodności z wymogami PPOŻ. W szczególności powinien zadbać o odpowiednie warunki ewakuacyjne, co oznacza zapewnienie co najmniej dwóch wyjść ewakuacyjnych z pomieszczeń przeznaczonych dla ponad 50 osób lub o powierzchni przekraczającej 300 m², z drzwiami o szerokości dostosowanej do liczby przebywających osób, nie mniejszej niż 0,9 m na każde drzwi, otwierającymi się zgodnie z kierunkiem ewakuacji. Odległość od najdalszego miejsca w pomieszczeniu do wyjścia nie powinna przekraczać 40 m, a odległość do drzwi prowadzących na zewnątrz lub na klatkę schodową – 20 m. Drogi ewakuacyjne muszą być stale drożne i wolne od materiałów palnych¹⁶. Ważne jest także stosowanie we wnętrzach materiałów trudno zapalnych, a wszelkie urządzenia przeciwpożarowe, takie jak systemy sygnalizacji pożarowej, stałe instalacje gaśnicze czy gaśnice ręczne, muszą być sprawne i łatwo dostępne. Obiekt powinien być wyposażony w telefony umożliwiające natychmiastową łączność z najbliższą jednostką

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ J. Zawila-Niedźwiecki, K. Perechuda (2011). *Zarządzanie ryzykiem w organizacjach publicznych*. Difin. Warszawa, s. 102–120.

¹⁶ M. Ficoń (2017). *Bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej państwa*. CeDeWu. Warszawa, s. 99–110.

Państwowej Straży Pożarnej. Kluczowe elementy infrastruktury przeciwpożarowej, takie jak gaśnice, miejsca uruchamiania systemów gaśniczych, wyłączniki prądu oraz kurki instalacji gazowej, muszą być prawidłowo oznakowane zgodnie z obowiązującymi polskimi normami. W widocznych miejscach powinny znajdować się wykazy numerów alarmowych oraz instrukcje postępowania w przypadku zagrożenia. Pracownicy obsługi oraz służby ochrony muszą być przeszkoleni w zakresie organizacji ewakuacji, alarmowania służb ratunkowych oraz obsługi urządzeń przeciwpożarowych. Dodatkowo należy zapewnić przejezdność dróg pożarowych oraz odpowiedni dostęp do obiektu dla jednostek ratowniczych. Szczególna uwaga powinna być również zwrócona na poprawność wykonania instalacji elektroenergetycznych i grzewczych, a także aktualność przeglądów instalacji elektrycznych i odgromowych.

Kolejnym istotnym aspektem szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego jest zabezpieczenie infrastruktury krytycznej, czyli obiektów mających kluczowe znaczenie dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa, takich jak elektrownie, wodociągi, systemy transportowe czy szpitale¹⁷. Ewentualne ataki na te obiekty mogą prowadzić do poważnych konsekwencji zarówno w wymiarze ludzkim, jak i gospodarczym, dlatego ich ochrona stanowi jeden z priorytetów w strategiach zarządzania kryzysowego. W tym kontekście, ogromne znaczenie ma skuteczna kontrola dostępu do obiektów, realizowana za pomocą nowoczesnych technologii identyfikacyjnych – kart magnetycznych, kodów dostępu oraz systemów biometrycznych. Stosuje się także fizyczne bariery ochronne w postaci ogrodzeń, zapór oraz punktów kontrolnych, mające na celu uniemożliwienie wtargnięcia osobom nieupoważnionym. Infrastruktura krytyczna powinna być monitorowana w trybie ciągłym przy wykorzystaniu systemów wizyjnych, wspieranych przez sztuczną inteligencję¹⁸. Pozwala to na szybką identyfikację podejrzanych zachowań i obiektów, takich jak porzucone przedmioty, co znacząco skraca czas reakcji służb ochrony. Ochrona obiektów strategicznych obejmuje również przygotowanie i wdrażanie procedur reagowania kryzysowego, które powinny być regularnie testowane i dostosowywane do zmieniających się zagrożeń oraz rozwoju technologicznego. Przykładem może być cyberatak, w przypadku którego kluczowe jest szybkie odłączenie zainfekowanych systemów od sieci oraz ich bezpieczne przywrócenie do działania po opanowaniu zagrożenia.

W szerszym ujęciu zabezpieczenie miejsc publicznych obejmuje również działania mające na celu ochronę przestrzeni miejskich, takich jak place,

¹⁷ P. Sienkiewicz (2014). *Infrastruktura krytyczna w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*. AON. Warszawa, s. 70–83.

¹⁸ A. Wójcik (2020). *Monitoring wizyjny jako narzędzie bezpieczeństwa publicznego*. UW. Wrocław, s. 23–35.

rynki, deptaki i inne obszary, w których gromadzą się duże grupy ludzi. Ze względu na swoją otwartość i dostępność, są one więc szczególnie narażone na działania o charakterze terrorystycznym. W związku z tym planowanie urbanistyczne coraz częściej uwzględnia elementy architektury bezpieczeństwa, takie jak słupki antyterrorystyczne, strefy buforowe czy inteligentne systemy detekcji zagrożeń. Wprowadzenie rozwiązań technicznych w przestrzeni miejskiej, takich jak czujniki ruchu, systemy analizy obrazu i alerty dźwiękowe, w znacznym stopniu podnosi poziom bezpieczeństwa i pozwala na bardziej skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom.

Podsumowanie

Organizacja imprez masowych wiąże się z wieloma wyzwaniami, szczególnie w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa uczestników. Wydarzenia takie jak koncerty, festiwale czy mecze sportowe przyciągają ogromną liczbę osób, co może prowadzić do zagrożeń wynikających z nadmiernego zagęszczenia, awarii technicznych, zagrożeń terrorystycznych czy agresji uczestników. Zapewnienie bezpieczeństwa wymaga starannego planowania, współpracy z odpowiednimi służbami (Policją, Strażą Pożarną, pogotowiem) oraz przestrzegania przepisów prawnych, w tym uzyskania odpowiednich zezwoleń. Podstawowe działania obejmują analizę potencjalnych zagrożeń, przygotowanie strategii reagowania w sytuacjach kryzysowych oraz zapewnienie odpowiednich środków ochrony. Należy również pamiętać o roli innowacyjnych technologii, takich jak systemy monitoringu, w procesie nadzoru i koordynacji działań ochronnych. Kluczowe jest również przestrzeganie procedur ewakuacyjnych, monitorowanie zachowań tłumu oraz szybka reakcja w przypadku incydentów. Jako uczestnicy imprez masowych również mamy istotny wpływ na zapewnienie bezpieczeństwa. Nasze odpowiedzialne zachowanie, przestrzeganie zasad i współpraca z organizatorami oraz służbami porządkowymi mogą znacznie przyczynić się do zmniejszenia ryzyka zagrożeń. Warto pamiętać, że uczestnicząc w wydarzeniu, powinniśmy przestrzegać regulaminu, stosować się do poleceń służb porządkowych oraz unikać sytuacji, które mogą prowadzić do eskalacji niebezpiecznych zdarzeń, takich jak agresja czy panika. W przypadku zauważenia jakichkolwiek niepokojących sytuacji, powinniśmy je natychmiast zgłosić je odpowiednim służbom, co może pomóc w szybszym reagowaniu i zapobieganiu kryzysowi. Niniejsza praca ukazała, iż brak skutecznych działań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego podczas imprez masowych może prowadzić do poważnych konsekwencji społecznych, prawnych i wizerunkowych, jednak współczesne podejście do tego zagadnienia znacząco minimalizuje ryzyko ich wystąpienia. Dzięki coraz lepszym strategiom zarządzania bezpieczeństwem,

wykorzystaniu nowoczesnych technologii i sprzętu (takich jak systemy monitoringu wizyjnego, systemy ewakuacyjne czy detekcja zagrożeń), a także szybkiemu i skoordynowanemu reagowaniu służb, możliwe jest skuteczne zapobieganie sytuacjom kryzysowym. Co więcej, wzrost świadomości społecznej oraz coraz większy nacisk, jaki kładzie się na przygotowanie organizatorów i służb do działań prewencyjnych i operacyjnych, sprawiają, że bezpieczeństwo imprez masowych staje się coraz bardziej kompleksowo i profesjonalnie zarządzanym obszarem. Dzięki tym działaniom negatywne konsekwencje, które w przeszłości często towarzyszyły dużym wydarzeniom, są dziś w znacznym stopniu ograniczane.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 616).

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504, z późn. zm.).

Artykuły naukowe i publikacje książkowe

Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M. (1997). *Psychologia społeczna – serce i umysł*. Zysk i S-ka. Poznań.

Ficoń M. (2017). *Bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej państwa*. CeDeWu. Warszawa.

Kamińska A., Nowicka A. (2017). *Zachowanie tłumu podczas masowych imprez sportowych*. W: Sabat M., Zięba A. (red.). *Tragedia na stadionie Hillsborough 15 kwietnia 1989 r. a obecne standardy organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych*. „Securo”, 4. Warszawa.

Karpiuk M. (2020). *Prawo administracyjne bezpieczeństwa*. Wolters Kluwer. Warszawa.

Le Bon G. (2004). *Psychologia tłumu*. Wydawnictwo KR. Warszawa.

Parszowski S., Kruczyński A. (2015). *Imprezy masowe, organizacja, bezpieczeństwo, dobre praktyki*. Difin. Warszawa.

Sienkiewicz P. (2014). *Infrastruktura krytyczna w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*. AON. Warszawa.

Wojciechowski R. (2017). *Bezpieczeństwo uczestników imprez masowych*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego”, nr 97, seria „Administracja i Zarządzanie”. Siedlce.

Wójcik A. (2020). *Monitoring wizyjny jako narzędzie bezpieczeństwa publicznego*. UW. Wrocław.

Zięba M. (2012). *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń.

Raporty i opracowania instytucjonalne

Komenda Główna Policji, Główny Sztab Policji (2025). *Raport: Bezpieczeństwo imprez masowych w 2024 roku*, Warszawa. <https://kpk.policja.gov.pl/kpk/statystyki/11,Dane-statystyczne.html> [dostęp: 20.05.2025].

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza procesów i strategii wykorzystywanych w zapewnianiu bezpieczeństwa uczestnikom imprez masowych oraz minimalizacji ryzyka związanego z dużymi zgromadzeniami. Opracowanie koncentruje się na identyfikacji potencjalnych zagrożeń, ocenie metod prewencyjnych, zdolności reagowania oraz odpowiedzialności organizacyjnej. W artykule wykorzystano analizę literatury przedmiotu, obejmującą książki, artykuły naukowe i akty prawne. Zastosowano także analizę danych wtórnych, w tym statystyk policyjnych i raportów instytucji. Natomiast analiza opisowa danych statystycznych pozwoliła wskazać główne zagrożenia i ocenić skuteczność działań ochronnych. Omówione zostaną również kwestie zabezpieczenia medycznego, procedur ewakuacyjnych oraz monitorowania w czasie rzeczywistym i opracowywania planów awaryjnych. W Polsce przepisy dotyczące organizacji imprez masowych nakładają na organizatora główną odpowiedzialność za bezpieczeństwo, w tym ochronę uczestników i mienia oraz utrzymanie porządku. W praktyce organizatorzy często współpracują z firmami zewnętrznymi, takimi jak agencje ochrony, służby medyczne czy Straż Pożarna, aby zapewnić odpowiednie zabezpieczenie wydarzenia. Odpowiedzialność za bezpieczeństwo jest więc często podzielona między organizatora a podmioty zewnętrzne.

Public safety during mass events

Abstract

The aim of the article is to analyze the processes and strategies used to ensure the safety of participants at mass events and to minimize the risks associated with large gatherings of people. The study focuses on identifying potential threats, assessing preventive methods, response capabilities, and organizational responsibility. The article employs a literature review, including books, academic articles, and legal acts. It also uses secondary data analysis based on police statistics and reports from institutions. Descriptive analysis of statistical data made it possible to identify the main threats and assess the effectiveness of the applied protective actions. It also discusses medical security measures, evacuation procedures, real-time monitoring, and the development of contingency plans. In Poland, regulations concerning the organization of mass events place primary responsibility for safety on the organizer, including the protection of participants and property, as well as maintaining order. In practice, organizers often cooperate with external entities such as security agencies, medical services, or fire departments to ensure adequate event security. Therefore, responsibility for safety is often shared between the organizer and external entities.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo publiczne, imprezy masowe, prewencja, zdolność organizacyjna.

Keywords: public safety, mass events, prevention, organizational capacity.

Anna Klafka – absolwentka studiów licencjackich na kierunku bezpieczeństwo narodowe na Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Praca licencjacka koncentrowała się na wpływie patologii społecznych na poczucie bezpieczeństwa. W kręgu zainteresowań naukowych znajdują się zagadnienia związane z funkcjonowaniem Straży Granicznej, problematyką przestępczości transgranicznej, a także socjologią.

Martyna Tomecka – absolwentka studiów licencjackich na kierunku bezpieczeństwo narodowe na Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Zainteresowania naukowe koncentrują się na penitencjarystyce oraz resocjalizacji. W pracy licencjackiej poddała analizie różnorodne programy resocjalizacyjne, ich efektywność w zapobieganiu recydywie oraz rolę systemu penitencjarnego w procesie reintegracji społecznej osób skazanych.

Maciej Rohan

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie

ORCID 0009-0008-6707-9899

Wykorzystanie umiejętności z zakresu tradycyjnych sztuk walki w pracy służb mundurowych i porządkowych na przykładzie karate kyokushin

Wprowadzenie

Różnorodne formy i specjalności bazujące na walce wręcz zyskały w ostatnim czasie na popularności. Terminy takie jak: samoobrona, sztuki, sporty czy systemy walki są coraz częściej wymieniane w odniesieniu do kwestii związanych z bezpieczeństwem. Funkcjonariusze służb mundurowych podczas pełnienia służby narażeni są na wiele czynników związanych z zagrożeniem ich zdrowia i życia. Wielokrotnie mundurowi, którzy zajmują się m.in. utrzymaniem bezpieczeństwa, zapewnieniem spokoju i porządku publicznego, zmuszeni są do konfrontacji, związanych z użyciem siły oraz innych środków przymusu bezpośredniego. Coraz częściej funkcjonariusze podejmują aktywny trening różnych form walki, aby skuteczniej realizować czynności służbowe¹. Świadczy o tym fakt, że wielu autorów porusza tematy związane z wpływem sztuk walki na pracę i działanie służb mundurowych.

¹ D. Niezdropa (2022, 12 stycznia). *Sztuki Walki w policyjnych interwencjach*. Stołeczny Magazyn Policyjny. <https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/mag/poradniki/108216,Sztuki-Walki-w-policyjnych-interwencjach.html> [dostęp: 23.04.2025].

Juliusz Piwowarski w swoim artykule „Etyka służb mundurowych na wzór japoński w kontekście Przysięgi Dojo” ukazuje wpływ samurajskiego kodeksu *Bushido* na etos i postępowanie wojskowe po II wojnie światowej². Natomiast Konrad Raczkowski w książce „Sztuka walki i samoobrona: w aspekcie historycznym, prawnym, psychologicznym” nakreśla ogólną charakterystykę głównych sposobów walki, nawiązując do karate *kyokushin*. Twierdzi również, że większość funkcjonariuszy służb mundurowych zdaje sobie sprawę z zagrożeń, które mogą ich spotkać na służbie³.

Celem niniejszej publikacji jest ukazanie wpływu umiejętności fizycznych oraz aspektów mentalnych nabytych podczas wieloletniego treningu sztuk walki na pracę i służbę wybranych formacji mundurowych.

Do realizacji celu, który został określony powyżej, przeanalizowano akty normatywne, na podstawie których działają wybrane służby mundurowe, a także wykorzystano literaturę przedmiotową i tematyczną z zakresu nauk o bezpieczeństwie i kulturze fizycznej. Kierowano się również kilkudziesięcioletnią praktyką z zakresu sztuk walki oraz dziedziny karate *kyokushin* – zarówno pod kątem instruktorskim, jak i zawodniczym, a także doświadczeniem służbowym w formacjach porządkowych i mundurowych. Do osiągnięcia celów niniejszej publikacji wykorzystano metody badawcze takie jak: analiza treści jakościowa, obserwacja uczestnicząca oraz studium przypadku.

Część zasadnicza publikacji rozpoczyna się od wstępu, w którym ukazano cel oraz pytanie problemowe publikacji. W następnej (drugiej) części tekstu przybliżono wybrane służby mundurowe takie jak: Policja, Straż Miejska (Gminna) oraz służby ochrony w rozumieniu sektora prywatnego. Służby i formacje te używają oraz wykorzystują środki przymusu bezpośredniego na podstawie aktów normatywnych i wedle ściśle określonych przypadków i zasad. W trzeciej części omówiono sztukę walki – karate *kyokushin*, jej podstawowe zasady oraz wybrane techniki, które mają realne przełożenie na przeprowadzanie interwencji siłowych. W czwartej części skoncentrowano się na aspektach psychicznych i psychologicznych sztuki walki karate oraz ich wykorzystaniu w pracy służb mundurowych. Część ostatnia (zakończenie) stanowi podsumowanie, odpowiedź na pytanie problemowe oraz wnioski płynące z analizy tematu.

Pytanie problemowe brzmi: W jaki sposób umiejętności nabywane poprzez lata treningu sztuk walki, w tym karate kontaktowego (karate

² J. Piwowarski (2010). *Etyka służb mundurowych na wzór japoński w kontekście Przysięgi Dojo*. „Zeszyt Naukowy Apeiron”, 2010/4, s. 64–74.

³ K. Raczkowski (2008). *Sztuka walki i samoobrona: w aspekcie historycznym, prawnym, psychologicznym*. Difin. Warszawa, s. 135.

kyokushin), mają wpływ na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych w zakresie przeprowadzanych interwencji?

Służby mundurowe oraz porządkowe jako przykłady formacji stosujących siłę fizyczną oraz inne środki przymusu bezpośredniego

Służby mundurowe powołane zostały do pełnienia określonych funkcji. Ich rola oraz funkcjonowanie często różnią się od charakteru i miejsca pełnienia służby. Mają jednak wspólną cechę. Działając na mocy aktów prawnych, w tym poszczególnych ustaw, w swej istocie wypełniają obowiązki nałożone na nie przez ustawodawcę. Jednym z ich podstawowych zadań jest eliminacja oraz neutralizacja zjawisk, które z punktu widzenia państwa i jego obywateli są niekorzystne. Aby prawidłowo zapewnić bezpieczeństwo publiczne, które w swej istocie obejmuje takie aspekty jak: ochrona życia i zdrowia, przestrzeganie norm prawnych oraz obyczajów społecznych, a także zapewnienie spokoju i porządku publicznego, funkcjonariusze służb często muszą używać lub wykorzystywać środki przymusu bezpośredniego⁴.

Na wstępie należy zaznaczyć, że pojęcia: *użycie* i *wykorzystanie* środka przymusu bezpośredniego nie są tożsame. *Użycie* środka przymusu bezpośredniego zachodzi wtedy, gdy ten zostanie zastosowany w stosunku do osoby. O *wykorzystaniu* natomiast mowa jest, gdy środek przymusu bezpośredniego zastosowany został wobec zwierzęcia, a także do zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu. *Wykorzystanie* nastąpi również, gdy środek przymusu bezpośredniego zastosuje się w celu pokonania przeszkody⁵.

Art. 2 Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej ukazuje pełen katalog służb, straży i inspekcji posiadających uprawnienia do stosowania środków przymusu bezpośredniego (ŚPB). Są to funkcjonariusze i pracownicy takich formacji i instytucji, jak⁶:

- Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
- Agencja Wywiadu;
- Służba Ochrony Państwa;
- Służba Celno-Skarbowa;
- Centralne Biuro Antykorupcyjne

⁴ T. Kośmider (2020). *Środki przymusu bezpośredniego. Zakres i sposoby użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa*. Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Warszawa, s. 7.

⁵ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.), art. 4.

⁶ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.), art. 2.

- Państwowa Straż Łowiecka;
- Państwowa Straż Rybacka;
- **Policja;**
- Służba Kontrwywiadu Wojskowego;
- Służba Więzienna;
- Służba Wywiadu Wojskowego;
- **Straże Gminne (Miejskie);**
- Straż Graniczna;
- Straż Leśna;
- Straż Marszałkowska;
- Straż Ochrony Kolei;
- Straż Parku;
- Żandarmeria Wojskowa lub wojskowe organy porządkowe;
- **służba ochrony fizycznej osób i mienia;**
- Inspekcja Transportu Drogowego;
- Regionalna Inspekcja Wodna;
- służby porządkowe;
- zakłady poprawcze, schroniska dla nieletnich, okręgowe ośrodki wychowawcze lub młodzieżowe ośrodki wychowawcze

Lista środków przymusu bezpośredniego jest bardzo szeroka. Obejmuje ona⁷:

- siłę fizyczną w postaci technik: transportowych, obrony, ataku, obezwładnienia;
- kajdanki: zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone;
- kaftan bezpieczeństwa;
- pas obezwładniający;
- siatkę obezwładniającą;
- kask zabezpieczający;
- pałkę służbową;
- wodne środki obezwładniające;
- psa służbowego;
- konia służbowego;
- pociski niepenetracyjne;
- chemiczne środki obezwładniające;
- przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej;
- celę zabezpieczającą;
- izbę izolacyjną;
- pokój izolacyjny;

⁷ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.), art. 12.

- kolczatkę drogową;
- pojazdy służbowe;
- środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe;
- środki pirotechniczne.

Prawidłowe stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy zależy od wielu czynników. Pierwszym i najważniejszym z nich jest znajomość aktów normatywnych, na podstawie których w danych sytuacjach podczas czynności służbowych można stosować ŚPB. Drugim z nich jest praktyczna umiejętność ich użycia, co zależy od indywidualnego wyszkolenia, wytrenowania funkcjonariusza w zakresie techniki i taktyki interwencji, samoobrony i sztuk walki. Aby zrealizować cel w postaci przeprowadzenia prawidłowej interwencji z użyciem lub wykorzystaniem ŚPB, funkcjonariusz musi kierować się zbiorem zasad. Jest to katalog informacji, w jaki sposób mundurowi powinni przeprowadzać czynności związane ze stosowaniem przymusu bezpośredniego. Można wyróżnić takie zasady i reguły jak: kompetencje, ostrzeżenia, celowość, niezbędność, minimalizacja skutków, szczególna ostrożność i przestrzeganie praw człowieka⁸.

Najczęściej stosowanym środkiem przymusu bezpośredniego, a zarazem najmniej dotkliwym, oraz powodującym zwykle najmniej negatywnych skutków, jest siła fizyczna w postaci technik: transportowych, obrony, ataku, obezwładnienia. Na potrzeby niniejszej publikacji zestawiono ze sobą trzy służby, które do realizacji swoich ustawowych zadań mają prawo stosować siłę fizyczną: Policję, Straż Gminną (Miejską) oraz służbę ochrony. Każda z tych formacji została bowiem powołana do innych czynności, lecz ich funkcje i kompetencje często przenikają się, a funkcjonariusze tych jednostek kooperują i współpracują ze sobą celem zapewnienia szeroko pojętego bezpieczeństwa.

Policja, jako umundurowana i uzbrojona formacja, została powołana, aby służyć społeczeństwu. Jej głównym przeznaczeniem jest ochrona bezpieczeństwa osób oraz dbałość o przestrzeganie porządku publicznego⁹. Do realizacji swoich czynności może używać i wykorzystywać środki przymusu bezpośredniego, które zostały określone w art. 12 ust. 1 pkt 1–13 i 17–20 Ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej¹⁰. Oznacza to, że funkcjonariusze Policji mogą m.in. stosować siłę fizyczną w postaci technik: transportowych, obrony, ataku oraz obezwładnienia¹¹. Uwzględniając

⁸ L. Dyduch, K. Świerczewski, W. Biedrzycki (2014). *Użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego przez policjantów*. Centrum Szkolenia Policji. Legionowo, s. 26–27.

⁹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.1990 Nr 30 poz.179), art. 1.

¹⁰ *Ibidem*, art. 16, ust. 1.

¹¹ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.), art. 12.

przypadki użycia owych technik, a także kierując się zasadami stosowania ŚPB, trzeba zaznaczyć, że daje to funkcjonariuszom duże spektrum możliwości. Należy podkreślić, że rozeznanie możliwości użycia lub wykorzystania ŚPB w dynamicznej sytuacji, jaką niewątpliwie są interwencje siłowe, zależy od odpowiedniego przygotowania funkcjonariusza pod kątem merytorycznym, praktycznym (sprawnościowym) oraz mentalnym (psychicznym).

Straże Miejskie lub Gminne funkcjonują na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w wielu miejscowościach. Ich rola nieco różni się od Policji. Straż Miejska jest samorządową formacją mundurową, która może zostać powołana na terenie miasta lub gminy. Jej głównym zadaniem jest ochrona porządku publicznego na terenie podległym właściwym organom samorządowym (prezydent miasta, wójt, burmistrz)¹². Należy wspomnieć, że w toku realizacji ustawowych zadań, strażnikom miejskim wolno stosować środki przymusu bezpośredniego. Wymienione są one w art. 12 ust. 1 Ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej w następujących punktach:

- pkt 1 lit. a, b i d,
- pkt 2 lit. a, pkt 7, 9,
- pkt 12 lit. a,
- pkt 13¹³.

Analizując ustawę, należy podkreślić, że uprawnienia strażników dotyczące użycia siły fizycznej są nieco skromniejsze niż w przypadku Policji. Straż Miejska może stosować siłę fizyczną jedynie w postaci technik: transportowych, obrony oraz obezwładnienia¹⁴. Techniki ataku nie zostały przewidziane przez ustawodawcę. Warto dodać, że pozostałe formy technik interwencji związanych z siłą fizyczną również są bardzo bogate. Daje to szeroką gamę możliwości ich zastosowania oraz wymaga od funkcjonariuszy wszechstronności, znajomości prawa, a także odporności fizycznej i emocjonalnej.

Pracownicy ochrony fizycznej osób i mienia, którzy wpisani są na listę kwalifikowanych pracowników, wykonują zadania, które polegają m.in. na zapewnieniu bezpieczeństwa na chronionych obszarach lub obiektach¹⁵. Podczas pracy, zgodnie z obowiązującymi przepisami, mogą stosować środki przymusu bezpośredniego, m.in. siłę fizyczną. Uprawnienie to, jednakże, jest ograniczone, podobnie jak w przypadku strażników miejskich. Kwalifikowani pracownicy ochrony fizycznej w ramach swoich kompetencji, po zaistnieniu odpowiednich przypadków, mogą użyć lub wykorzystać siłę fizyczną

¹² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych (Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 779), art. 1, ust. 1.

¹³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych... *Op. cit.*, art. 14, ust. 1.

¹⁴ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach... *Op. cit.*, art. 12.

¹⁵ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U.2021.1995 t.j.), art. 2.

w postaci: technik transportowych, obrony oraz obezwładnienia. Techniki ataku są zabronione¹⁶. Profesjonalny pracownik ochrony niewątpliwie powinien posiadać specjalistyczne umiejętności, dysponować szeroką wiedzą o bezpieczeństwie, psychologii, zabezpieczeniach technicznych, a także wykazywać się siłą fizyczną. Nie powinien natomiast dążyć do przemocy. Brak odpowiedniego przygotowania merytorycznego i fizycznego może skutkować narażeniem życia i zdrowia jego oraz innych osób, a także może prowadzić do poniesienia odpowiedzialności prawnej¹⁷.

Tabela 1. Zestawienie kompetencji prawnych dotyczących użycia siły fizycznej przez wybrane służby

Siła fizyczna/służba	Policja	Straż Miejska	Ochrona
Techniki transportowe	TAK	TAK	TAK
Techniki obrony	TAK	TAK	TAK
Techniki ataku	TAK	NIE	NIE
Techniki obezwładnienia	TAK	TAK	TAK

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.).

Powyższe zestawienie obrazuje, że najszerszymi uprawnieniami związanymi z zastosowaniem siły fizycznej, jako środka przymusu bezpośredniego, dysponuje Policja. Straż Miejska, jak i ochrona w czasie realizacji swoich zadań, nie mogą używać technik ataku. Warto jednak dodać, że funkcjonariusz Policji, używając siły fizycznej, nie może zadawać uderzeń. Wyjątek stanowi konieczność odparcia zamachu na życie, zdrowie i mienie, a także przeciwdziałanie ucieczce¹⁸.

Sztuka walki karate *kyokushin* – podstawowe założenia i zastosowanie praktyczne

Karate, jako pojęcie japońskie, oznacza dosłownie „pusta ręka”. Termin ten odnosi się do walki wręcz, bez zastosowania broni, czyli siły fizycznej. *Kyokushin* natomiast jest pojęciem złożonym, które wprost oznacza „najwyższa prawda”. Może być ono interpretowane wielowymiarowo, zarówno pod kątem fizyczności – jako doskonalenie ciała poprzez trening fizyczny – jak

¹⁶ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach... Op. cit., art. 12.

¹⁷ H. Stankiewicz (2014). *Pracownicy Ochrony Osób i Mienia w Systemie Bezpieczeństwa Publicznego w Polsce*. „Społeczeństwo i Ekonomia”, 1(1), s. 223.

¹⁸ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach... Op. cit., art. 14, ust. 2.

i duchowo. Przez trening sportowy rozwijane są również aspekty psychologiczne. Kultura bezpieczeństwa niewątpliwie nawiązuje do japońskiego Budo. Jest to zbiór wartości możliwych do osiągnięcia poprzez właśnie trening fizyczny i mentalny. Oba pojęcia nawiązują do drogi doskonalenia, a przy tym kultywowania kultury wojownika niezbędnej w funkcjonowaniu systemów bezpieczeństwa¹⁹.

Założycielem *kyokushin*, a także jednym z prekursorów nowożytnego karate, był Koreańczyk Young-i-choi, który został naturalizowany w Japonii. Przybierał nazwisko Masutatsu Oyama (1923–1994). Oyama od wczesnego dzieciństwa uprawiał sztuki walki między innymi: *kempo*, *judo*, karate *goju-ryu* oraz karate *ghotokan*²⁰. We wszystkich stylach osiągał mistrzostwo. Zasłynął z wielu konfrontacji z przeciwnikami oraz zwierzętami (toczył pojedynki z bykami lub wołami, które był w stanie pokonać za pomocą pięści), udowadniając wszechstronność i skuteczność karate *kyokushin* w walce z innymi stylami²¹. Pomimo wielu podziałów federacyjnych, *kyokushin* zyskało rozgłos i prestiż na całym świecie. Zasady treningu oraz walki (zarówno sportowej, jak i realnej, służącej do samoobrony) sprawiły, że jest to jeden z najtwardszych istniejących stylów karate, mający realne przełożenie na konfrontację z przeciwnikiem²².

Trening sportowy i fizyczny karate *kyokushin*, w znaczącym uproszczeniu, opiera się na trzech elementach. Są to:

1. *kihon* (techniki podstawowe wykonywane w miejscu takie jak: pozycje, pchnięcia, bloki, uderzenia, kopnięcia);
2. *kata* (układy formalne, które mają służyć nauce poruszania się w pozycjach, stosując techniki obrony i ataku w różnych konfiguracjach);
3. *kumite* (wolna walka z partnerem/przeciwnikiem, która jest najważniejszą częścią oraz kwintesencją karate).

Aktualnie szkolenie sportowe w karate *kyokushin* znacznie różni się od tradycyjnego, które zostało zapoczątkowane przez Oyamę. Obecnie w walce sportowej dozwolone są ataki na całe ciało, z pominięciem miejsc wrażliwych (np. kręgosłup lub krocze). Nie można również zadawać uderzeń rękami w głowę. Należy podkreślić, że sposób prowadzenia treningów przed ustanowieniem rywalizacji sportowej w karate znacznie się różnił. W dużej mierze został dopasowany do reguł sportowych. Wiele stosowanych technik uznano za niebezpieczne i zakazano ich używania podczas turniejów. Jednakże styl

¹⁹ W.J. Cynarski (2017). *Samoobrona indywidualna w perspektywie ogólnej teorii sztuk walki*. „Kultura Bezpieczeństwa, Nauka – Praktyka – refleksje”, nr 27.

²⁰ K. Raczkowski (2008). *Sztuka walki i samoobrona...* Op. cit., s. 65–66.

²¹ C. Quinn (2020). *The Budo Karate of Mas Oyama. Filozoficzne podstawy najpotężniejszej japońskiej sztuki walki*. Coconut Productions Brisbane. Australia. s. 33.

²² K. Raczkowski (2008). *Sztuka walki i samoobrona...* Op. cit., s. 66.

ten jest dużo szerszy i głębszy, a techniki zabronione w walce sportowej trenuje się w sposób kontrolowany po osiągnięciu wyższego poziomu wyszkolenia. Istota *kyokushin* polega na tym, aby poradzić sobie z każdą formą ataku, w tym z konfrontacją z napastnikiem, który nie szanuje reguł i zasad. Powszechne rozumienie karate zazwyczaj ogranicza się do rywalizacji sportowej, lecz pojmowanie tradycyjne zdecydowanie wykracza poza ten krąg. W pierwotnym rozumieniu walki – *kumite* – można było stosować techniki takie jak rzuty, pady, obalenia, które według przepisów sportowych są zabronione²³. Czyni to karate *kyokushin* stylem niezwykle wszechstronnym, mającym zastosowanie zarówno w walce sportowej, rozwoju sprawności fizycznej, ale również w samoobronie i zastosowaniu technik interwencji przez funkcjonariuszy służb porządkowych i mundurowych.

Aspekty psychologiczne sztuki walki karate oraz ich wykorzystanie w pracy służb mundurowych

Jednym z najważniejszych elementów w samoobronie, sztukach walki oraz podczas podejmowania interwencji przez służby mundurowe jest odporność psychiczna. Emocje, które towarzyszą ćwiczącemu na sali treningowej, oczywiście różnią się od tych przeżywanych w sytuacji bezpośredniego zamachu na życie lub zdrowie. Jednak odporność emocjonalna, którą kształtuje się poprzez trening sztuk walki, w znaczący sposób może oddziaływać i przekładać się na skuteczność i efektywność działań polegających na przeprowadzaniu interwencji. Osoby odporne psychicznie często przejawiają dużą wiarę we własne możliwości. Stres sytuacyjny stanowi dla nich motywację, szybko i trzeźwo oceniają zagrożenie. Takie jednostki umiejętnie potrafią odnaleźć najlepsze rozwiązanie sporów, a pojawiające się trudności zwykle szybko pokonują. Osoby o słabej odporności emocjonalnej zazwyczaj posiadają niską samoocenę, zachowują się irracjonalnie i nie myślą logicznie²⁴.

Trenując sztuki walki, adepci uczą się kształtowania odporności psychicznej. Trening mentalny składa się m.in. z takich form jak:

- koncentracja na zadaniu (stawianie celów możliwych do osiągnięcia),
- rozwój orientacji i kształtowanie samokontroli (panowanie nad emocjami w sytuacjach stresogennych),
- wzmacnianie wytrwałości (wytyczanie celów i realizacja ich)²⁵.

Wartym podkreślenia jest również fakt, że podczas treningu sztuk walki nauczane są metody kontroli agresji. Są to m. in.: jasne reguły postępowania

²³ C. Quinn (2020). *The Budo Karate of Mas Oyama...* Op. cit., s. 65.

²⁴ K. Raczkowski (2008). *Sztuka walki i samoobrona...* Op. cit., s. 120.

²⁵ *Ibidem*, s. 122–123.

wskazywane przez trenera lub instruktora, uświadamianie konieczności znajomości prawa, etyczne postępowanie na sali ćwiczeń (*dojo*) i poza nią, a także zastosowanie treningu fizycznego w celu redukcji negatywnych emocji²⁶.

Karate *kyokushin* w swojej istocie służy trenującym nie tylko do opamiętania metod walki wręcz. Celem tej sztuki walki ma być umożliwienie samorealizacji, tak aby stali się ludźmi o wysokiej wrażliwości społecznej oraz osobami pomagającymi i wspierającymi innych. Jednym z podstawowych założeń treningu karate jest kształtowanie wewnętrznych cech charakteru: pokory, lojalności, odwagi, dyscypliny oraz empatii. Według filozofii Masutatsu Oyamy, nie wystarczy osiągnąć poziom mistrzowski w tej dyscyplinie. Siła i umiejętności praktyczne, które poprzez długoletni trening nabywają ćwiczący, powinny służyć innym. Zakazane jest używanie poznanych umiejętności w celu skrzywdzenia innych osób lub osiągnięcia korzyści materialnych przemocą. Sposób nauczania filozofii *kyokushin* obrazuje motto, którym w swoim życiu kierował się Oyama: „Sprawiedliwość bez siły to nieudolność, siła bez sprawiedliwości jest przemocą”²⁷. Tę filozofię można odnieść i porównać z zastosowaniem środków przymusu bezpośredniego (siły fizycznej) na podstawie obowiązującego prawa (ustawy) przez służby mundurowe i porządkowe celem przywrócenia stanu prawnego jedynie w uzasadnionych przypadkach i tylko w zakresie koniecznym do zrealizowania celu (brak przemocy, minimalizacja skutków).

Tabela 2. Zestawienie podobieństw związanych z treningiem karate *kyokushin*, a przeprowadzaniem interwencji siłowych z wykorzystaniem siły fizycznej przez służby mundurowe

Aspekt praktyczny	Obwarowania prawne		Cel
Karate <i>kyokushin</i>	Siła (fizyczna i emocjonalna), umiejętność walki wręcz	Sprawiedliwość, godność ludzka (powszechnie pojmowana), kierowanie się „etykietą <i>dojo</i> ”	Cel treningu <i>kyokushin</i> : pomoc innym
Służby mundurowe/porządkowe	Użycie ŚPB w postaci siły fizycznej	Podstawy prawne (ustawy, rozporządzenia itd.)	Cel: przywrócenie porządku prawnego – realizacja interwencji

Źródło: Opracowanie własne.

Należy podkreślić, że zarówno używanie ŚPB przez odpowiednie służby, jak i trening karate, nigdy nie mogą służyć przemocy. Zakazany jest, aby

²⁶ *Ibidem*, s. 127.

²⁷ C. Quinn (2020). *The Budo Karate of Mas Oyama...* Op. cit., s. 35.

nabyte umiejętności wykorzystywać do realizacji celów partykularnych. Zarówno praca służb, jak i umiejętności walki nabyte w trakcie długoletniego treningu powinny służyć dobru powszechnemu. Tak samo prawo do użycia siły fizycznej przez funkcjonariuszy musi być stosowane z rozważą w celach związanych z obowiązkami służbowymi. Należy przy tym dodać, że zawsze musi odbywać się to z poszanowaniem przepisów prawa i godności ludzkiej.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było ukazanie wpływu praktycznych i mentalnych umiejętności z zakresu sztuk walki w tradycyjnym ujęciu na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych na przykładzie karate *kyokushin*.

Pytanie problemowe brzmiało: W jaki sposób umiejętności nabywane poprzez lata treningu sztuk walki, w tym karate kontaktowego (karate *kyokushin*), mają wpływ na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych w zakresie przeprowadzanych interwencji? Po przeanalizowaniu aktów normatywnych, literatury przedmiotowej oraz kierując się własnym wieloletnim doświadczeniem w treningu sztuk walki, a także pracy w służbach mundurowych, można wykazać pozytywne znaczenie i rolę treningu karate na służbę funkcjonariuszy.

Jednym z podstawowych zadań służb mundurowych i porządkowych jest przeprowadzanie interwencji w stosunku do osób, które stanowią zagrożenie dla społeczeństwa. Rolą służb jest niwelowanie wszelakich przejawów agresji, reakcja na łamanie prawa i dbanie o bezpieczeństwo obywateli. W związku z tym funkcjonariusze muszą być przygotowani fizycznie (siła, umiejętności praktyczne) i mentalnie (znajomość prawa, odporność emocjonalna) do stosowania środków przymusu bezpośredniego. Trening karate niewątpliwie pomaga w utrzymaniu sprawności fizycznej ogólnej i specjalistycznej. Długoletnie praktykowanie *kyokushin* w rozumieniu tradycyjnym (nie *stricte* sportowym), pozwala na poznanie i opanowanie technik (uderzenia, kopnięcia, bloki obronne, dźwignie, pady, duszenia), które bezdyskusyjnie mogą być wykorzystane w przeprowadzaniu interwencji przez służby mundurowe. Natomiast trening skoncentrowany na wymiarze sportowym może okazać się niewystarczający z powodu ograniczenia technik do przepisów i reguł zawodów. Obok sfery fizycznej ważna jest odpowiednia postawa moralna i emocjonalna. Zarówno funkcjonariusze, jak i ćwiczący sztuki walki powinni być osobami pewnymi siebie, skoncentrowanymi na wykonywanym zadaniu, otwartymi na rozwój osobisty, a także opanowanymi. Trening sztuk walki niewątpliwie rozwija te cechy, co z całą pewnością jest niezbędne podczas służby w formacjach o charakterze porządkowym.

Analizowane w publikacji służby i instytucje mundurowe (Policja, Straż Miejska i ochrona) mogą w różnym stopniu używać siły fizycznej. Odbywa się to w uzasadnionych przypadkach i tylko w ustanowionych ramach prawnych. Funkcjonariusze, przeprowadzając interwencje związane z użyciem siły, muszą kierować się poszanowaniem godności ludzkiej, a ich zadaniem musi być przywrócenie stanu zgodnego z prawem i zapewnienie bezpieczeństwa. Trenując karate, pozyskuje się umiejętności walki wręcz. Jest to duża odpowiedzialność, dlatego każdy ćwiczący musi kierować się wartościami uniwersalnymi, a celem treningu jest pomoc innym ludziom, a nie przemoc i krzywda fizyczna.

Należy dodać, że w poniższej publikacji skupiono się jedynie na trzech służbach porządkowych i kilku podstawowych aspektach ich działań w oparciu o trening karate. Aby w pełni zbadać wpływ treningu sztuk walki na pracę służb mundurowych, należałoby w przyszłości pogłębić analizę o inne wymiary działania służb, a także przeanalizować dodatkowe rodzaje sztuk walki.

Podsumowując, wpływ i umiejętności nabyte przez dłużej trenujących sztuk walki na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych są jednoznacznie pozytywne. Warto jednak dodać, że umiejętności kształtowane poprzez naukę karate wymagają wieloletniej pracy i są czasochłonne. Oprócz wymiaru fizycznego, głównym wyznacznikiem jest odporność emocjonalna i kierowanie się kodeksem etycznym co z pewnością ma przełożenie na przeprowadzane interwencje.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2024.383 t.j.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.1990 Nr 30 poz. 179).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych (Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 779).

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U.2021.1995 t.j.).

Monografie

Ambroży T. (2001). *Samoobrona. Podręcznik metodyczny dla instruktorów rekreacji*. Wydawnictwo Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej. Warszawa.

Quinn C. (2020). *The Budo Karate of Mas Oyama. Filozoficzne podstawy najpotężniejszej japońskiej sztuki walki*. Coconut Productions Brisbane. Australia.

Kośmider T. (2020). *Środki przymusu bezpośredniego. Zakres i sposoby użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa*. Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Warszawa.

- Mazur S. (1985). *Metodyka sportów obronnych, cz. I*. Wydawnictwo Naukowe WSP. Kraków.
- Raczkowski K. (2008). *Sztuka walki i samoobrona: w aspekcie historycznym, prawnym, psychologicznym*. Difin. Warszawa

Artykuły naukowe

- Cynarski W.J. (2015). *Ekspresyjny wymiar sztuk walki*. Rzeszów. „Kultura Bezpieczeństwa, Nauka – Praktyka – refleksje”, nr 17.
- Cynarski W.J. (2017). *Samoobrona indywidualna w perspektywie ogólnej teorii sztuk walki*. „Kultura Bezpieczeństwa, Nauka – Praktyka – refleksje”, nr 27.
- Dyduch L., Świerczewski K., Biedrzycki W. (2014). *Użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego przez policjantów*. Centrum Szkolenia Policji. Legionowo.
- Piowowski J. (2010). *Etyka służb mundurowych na wzór japoński w kontekście Przysięgi Dojo*. „Zeszyt Naukowy Apeiron” 2010/4.
- Stankiewicz H. (2014). *Pracownicy Ochrony Osób i Mienia w Systemie Bezpieczeństwa Publicznego w Polsce*. „Społeczeństwo i Ekonomia”, 1(1).

Netografia

- Niezdropa D. (2022, 12 stycznia). *Sztuki Walki w policyjnych interwencjach*. Stołeczny Magazyn Policyjny. <https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/mag/poradniki/108216,Sztuki-Walki-w-policyjnych-interwencjach.html> [dostęp: 23.04.2025 r.].

Abstrakt

Celem niniejszej publikacji jest wykazanie wpływu praktycznych i mentalnych umiejętności z zakresu sztuk walki w tradycyjnym ujęciu na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych.

Pytanie problemowe brzmi: W jaki sposób umiejętności nabywane przez lata treningu sztuk walki w tym karate kontaktowego (karate *kyokushin*) mają wpływ na pracę funkcjonariuszy służb mundurowych i porządkowych w zakresie przeprowadzanych interwencji?

Starano się wykorzystać kilkudziesięcioletnie doświadczenie w treningu dyscypliny karate – zarówno pod kątem zawodniczym oraz instruktorskim, a także wieloletnią pracę w służbach porządkowych i mundurowych. Dokonano analizy obowiązujących aktów prawnych, literatury przedmiotowej oraz tematycznej. Do osiągnięcia celów niniejszej publikacji wykorzystano metody badawcze takie jak: analiza treści jakościowa, obserwacja uczestnicząca oraz studium przypadku.

Publikacja rozpoczyna się od wstępu, w którym ukazano cel oraz pytanie problemowe publikacji. W następnej części tekstu przybliżono wybrane służby mundurowe używające oraz wykorzystujące środki przymusu bezpośredniego, a także obowiązujące akty normatywne, na podstawie których działają. W trzeciej części omówiono sztukę walki – karate *kyokushin*, jej podstawowe zasady oraz wybrane techniki mające realne przełożenie na przeprowadzanie interwencji siłowych. Dalej

skoncentrowano się na aspektach psychicznych i psychologicznych karate oraz ich wykorzystaniu w pracy służb mundurowych. Zakończenie stanowi podsumowanie, odpowiedź na pytanie problemowe oraz wnioski płynące z analizy tematu.

Na potrzeby niniejszej publikacji zestawiono ze sobą trzy służby, które do realizacji swoich ustawowych zadań mają prawo stosować siłę fizyczną: Policję, Straż Gminną (Miejską), służby ochrony osób i mienia. Każda z tych formacji została bowiem powołana do innych czynności, lecz ich funkcje i kompetencje często przenikają się ze sobą, a funkcjonariusze tych jednostek kooperują i współpracują ze sobą w celu zapewnienia szeroko pojętego bezpieczeństwa.

The use of traditional martial arts skills in the work of uniformed and law enforcement services on the example of Kyokushin karate

Abstract

The aim of this paper is to demonstrate the impact of practical and mental skills derived from traditional martial arts on the work of uniformed and law enforcement officers.

The problem question is: How do the skills acquired through years of martial arts training, including full contact karate (Kyokushin karate), impact on the work of uniformed and law enforcement officers during the interventions they conduct.

To achieve the aim of the paper, an effort was made to utilize decades of experience in karate training – both from a competitive and instructional perspective – as well as many years of work in law enforcement and uniformed services. An analysis of the applicable legal acts, as well as the relevant literature on the subject and related topics, was conducted. To achieve the objectives of this publication, the following research methods were employed: qualitative content analysis, participant observation, and case study.

The main part of the paper begins with an introduction, in which the aim and the problem question of the paper are presented. The next (second) section presents selected uniformed services, which use and apply means of direct coercion, as well as the binding normative acts on the basis of which the services operate. The third part discusses the martial arts of Kyokushin karate, their fundamental principles and selected techniques which have a genuine impact on conducting forceful interventions. The fourth part focuses on the mental and psychological aspects of the martial art of karate and their use in the work of uniformed services. The last part (conclusion) is a summary, an answer to the problem question and conclusions drawn from the analysis of the topic.

For the purposes of this publication, a comparative analysis has been conducted of three services legally authorized to use physical force in the execution of their statutory duties: the Police, the Municipal Police, and the Security Service. Although each of these entities was established to perform distinct functions, their roles and competences frequently overlap. Consequently, officers from these services often engage in cooperation and joint operations aimed at ensuring comprehensive public safety.

Słowa kluczowe: służby mundurowe, sztuki walki, interwencja, karate

Keywords: uniformed services, martial arts, intervention, karate

Maciej Rohan – absolwent Akademii Ignatianum w Krakowie na kierunku Politologia w specjalizacjach: bezpieczeństwo narodowe oraz bezpieczeństwo międzynarodowe. Prowadzi zajęcia w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie z zakresu sportów i specjalności obronnych oraz samoobrony i sztuk walki, a także z zakresu sportów indywidualnych. Funkcjonariusz Straży Miejskiej Miasta Krosna. Ponadto, jest trenerem sportu II klasy w specjalizacji karate oraz instruktorem: samoobrony, technik i taktyki interwencji oraz trenerem personalnym. Posiada długoletni staż instruktorski oraz zawodniczy w dyscyplinie karate *kyokushin*, a także stopień mistrzowski 2 dan. Był członkiem kadry Polski na turnieje międzynarodowe, w tym Mistrzostwa Europy. Jego zainteresowania skupiają się na zagadnieniach związanych z: bezpieczeństwem narodowym, bezpieczeństwem międzynarodowym, teorią bezpieczeństwa, oraz sportami i specjalnościami obronnymi, a także zastosowaniem i rolą sztuk walki w służbach mundurowych.

Weronika Ratajczak

Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi

ORCID 0009-0006-3176-5948

Dezinformacja i wojna informacyjna jako zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego

Wprowadzenie

Dezinformacja i wojna informacyjna to kluczowe zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa międzynarodowego. W ostatnich dekadach stały się one coraz powszechniejsze, a ich znaczenie wzrosło wraz z rozwojem technologii i mediów społecznościowych. Problem ten jest szczególnie istotny, gdyż manipulacja informacją może prowadzić do destabilizacji politycznej, gospodarczej i społecznej. W dobie mediów elektronicznych, globalnych sieci społecznościowych i szybkiego przepływu informacji manipulacje takie mogą więc prowadzić do osłabienia zaufania społecznego i demokracji. Skala tego zjawiska oddziałuje na społeczeństwa w sposób realny – według badań 80% badanych uznało, że dezinformacja negatywnie wpływa na procesy polityczne w ich kraju i na świecie¹.

Artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy i został oparty na jakościowej analizie treści, obejmującej literaturę naukową, raporty organizacji

¹ *Internet Security & Trust 2019. Part 3: Social Media, Fake News & Algorithms* (2019). Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/2019%20CIGI-Ipsos%20Global%20Survey%20-%20Part%203%20Social%20Media%2C%20Fake%20News%20%26%20Algorithms.pdf> [dostęp: 30.09.2025].

międzynarodowych oraz opracowania eksperckie poświęcone problematyce dezinformacji, wojny informacyjnej i bezpieczeństwa międzynarodowego. W ramach analizy uwzględniono zarówno ujęcia teoretyczne, jak i konkretne studia przypadków, które miały istotne znaczenie dla stabilności politycznej i bezpieczeństwa informacyjnego państw demokratycznych. Analiza ma również charakter interdyscyplinarny, uwzględnia zagadnienia z zakresu prawa międzynarodowego, cyberbezpieczeństwa.

Celem niniejszego artykułu jest analiza dezinformacji i wojny informacyjnej jako narzędzi stosowanych w konfliktach. W kontekście tych zagrożeń szczególną uwagę zwrócono na ramy prawne oraz przykłady ingerencji w demokratyczne procesy wyborcze. Praca ta podejmuje również próbę oceny skuteczności środków obronnych, takich jak inicjatywy prawne, działania sojuszy wojskowych oraz programy edukacyjne. Problem badawczy koncentruje się na określeniu, w jaki sposób dezinformacja wpływa na stabilność państw i jakie strategie są najbardziej efektywne w jej zwalczaniu. Postawiono następującą hipotezę: Dezinformacja oraz wojna informacyjna stanowią dziś jedno z kluczowych wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego.

Przegląd literatury pokazuje, że wiele prac naukowych koncentruje się na technikach i strategiach dezinformacji stosowanych przez państwa oraz inne podmioty. Badania wykazują, że dezinformacja jest nie tylko narzędziem wojny psychologicznej, ale także sposobem na osłabienie moralne przeciwnika. W literaturze przedmiotu często podkreśla się znaczenie współpracy międzynarodowej i edukacji społeczeństwa jako podstawowych elementów skutecznej obrony przed dezinformacją. Zarówno w teorii, jak i w praktyce, dezinformacja pozostaje wyzwaniem dla globalnego bezpieczeństwa. Celem obecnych badań jest zrozumienie mechanizmów działania dezinformacji oraz opracowanie efektywnych strategii zapobiegania jej negatywnym skutkom.

Dezinformacja i wojna informacyjna – współczesny wymiar

Dezinformacja definiowana jest jako proces świadomego rozpowszechniania fałszywych lub manipulowanych informacji² w celu osiągnięcia określonego efektu politycznego lub strategicznego³. W literaturze prawniczej i politologicznej podkreśla się, że celem dezinformacji jest często kompromitacja

² M. Hetmański (2003). *Społeczny charakter informacji*. Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin, s. 10–25.

³ K. Pięta (2024). *Dezinformacja jako narzędzie manipulacji w sieci*. https://www.researchgate.net/publication/385909650_Disinformation_as_a_tool_of_manipulation_on_the_Internet [dostęp: 03.03.2025].

państwowych instytucji czy osób publicznych i „podważanie autorytetu i wiarygodności państw”⁴. Dezinformacja może być językowa, obrazowa lub demonstracyjna⁵. Można ją więc rozumieć jako instrument w wojnie informacyjnej, wykorzystywany m.in. do podgrzewania napięć społecznych, deprecjacji wiarygodnych źródeł czy osłabiania zaufania społecznego. Ma na celu stworzenie pozornie prawdziwego obrazu i kształtowanie opinii zgodnie z interesami dezinformującego państwa, prowadząc do bezpośredniej lub pośredniej szkody⁶. Działania dezinformacyjne bywają integralnym elementem hybrydowego nacisku – mogą one wywoływać chaos informacyjny w społeczeństwie, co stanowi według NATO realne zagrożenie dla bezpieczeństwa demokratycznych państw⁷.

Wojna informacyjna to termin szerszy, obejmujący strategiczne użycie informacji, manipulacji i propagandy jako narzędzi walki o przewagę nad przeciwnikiem⁸. Opisuje się wojnę informacyjną jako użycie informacji i sposobu jej kreowania w celu uzyskania przewagi strategicznej, przy czym obejmuje ona zmylenie, wprowadzenie w błąd i wpływanie tendencyjnie na świat, podważanie jego polityki i skłanianie do nieświadomego przyczyniania się do realizacji celów dezinformatora⁹. Innymi słowy, wojna informacyjna to agresywna działalność w sferze komunikacji, prowadząca m.in. do zakłócenia procesów podejmowania decyzji czy podziałów społecznych. Jest z nią związana również kwestia cyberwojny – ataki komputerowe często są skoordynowane z kampaniami propagandowymi, tworząc wymiar „hybrydowy” konfliktu.

Wojna informacyjna lub operacje informacyjne niewątpliwie wpływają na świadomość i wolę jednostek, organizacji, społeczeństw i narodów za pomocą środków informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych. Propaganda i dezinformacja są formami operacji psychologicznych, nazywanych też wojną psychologiczną lub kognitywną. Są to działania poniżej progu

⁴ R. Mueller (2019). *Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*. U.S. Department of Justice. <https://www.justice.gov/archives/sco/file/1373816/dl> [dostęp: 03.03.2025].

⁵ M. Świerczek (2018). „System matrioszek”, czyli dezinformacja doskonała. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 19, s. 210–225.

⁶ D. Jemielniak (2013). *Życie wirtualne dzikich*. Wydawnictwo Poltext. Warszawa, s. 11.

⁷ D.L. Byman, C. Gao, C. Meserole, V.S. Subrahmanian (2023). *Deepfakes and international conflict*. The Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/deepfakes-and-international-conflict/> [dostęp: 01.03.2025].

⁸ M. Sawicka-Ickiewicz (2025). *Propaganda i informacja – zarządzanie informacją w przestrzeni medialnej. Od klasycznych środków masowego przekazu do internetowych mediów społecznościowych*. https://wiz.pb.edu.pl/akademia-zarzadzania/wp-content/uploads/sites/3/2025/04/4.4.-Magdalena-Ickiewicz-Sawicka-Propaganda-i-dezinformacja---zarzadzanie-informacja-w-przestrzeni-medialnej_with_metadata.pdf [dostęp: 20.05.2025].

⁹ M. Świerczak (2018). „System matrioszek”... *Op. cit.*

wojny konwencjonalnej, które prowadzą do dezinformacji i innych form manipulacji, podważania zaufania do instytucji oraz wywoływania chaosu informacyjnego, co z kolei ułatwia przeprowadzenie ataków destabilizujących.

Metodologia badania

Celem niniejszego artykułu jest analiza dezinformacji i wojny informacyjnej jako narzędzi stosowanych we współczesnych konfliktach w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego. Opracowanie ma charakter teoretyczno-przeglądowy i opiera się na analizie dostępnej literatury naukowej, raportów instytucji międzynarodowych oraz źródeł eksperckich.

W badaniu zastosowano metodę analizy treści w ujęciu jakościowym, polegającą na przeglądzie i krytycznym omówieniu kluczowych publikacji dotyczących operacji dezinformacyjnych, propagandy cyfrowej, regulacji prawnych oraz działań instytucji międzynarodowych. Uwzględniono zarówno ujęcia teoretyczne, jak i opisy przypadków, które miały znaczący wpływ na bezpieczeństwo polityczne i informacyjne państw demokratycznych.

Zebrany materiał posłużył do opracowania syntezy aktualnych zagrożeń informacyjnych z uwzględnieniem kontekstu technologicznego (m.in. wykorzystania sztucznej inteligencji i algorytmów) oraz przeglądu narzędzi przeciwdziałania dezinformacji. Artykuł nie zawiera badań własnych ani analizy statystycznej – jego celem jest uporządkowanie i interpretacja istniejącej wiedzy, a także identyfikacja obszarów wymagających dalszych, pogłębionych badań empirycznych.

Ramy prawne i inicjatywy instytucji międzynarodowych w zwalczaniu dezinformacji

Obowiązujące prawo międzynarodowe pełni istotną rolę w dziedzinie cyberbezpieczeństwa, uwzględniając zarówno kwestie dezinformacji, jak i operacji informacyjnych. W związku z tym coraz więcej instytucji na poziomie globalnym oraz europejskim angażuje się w zwalczanie problemu wiarygodności informacji dostępnych w internecie oraz mediach¹⁰. W wyniku tych działań wydano dokumenty, z których za kluczowe uznaje się Kodeks postępowania

¹⁰ W. Czerski (2021). *Test Craap – przykład narzędzia do walki z dezinformacją*. https://www.researchgate.net/publication/366102266_Test_Craap__przyklad_narzedzia_do_walki_z_dezinformacja [dostęp: 01.04.2025].

w zakresie zwalczania dezinformacji¹¹ oraz Plan Działania Przeciwko Dezinformacji¹². Komisja i Europejska Rada ds. Usług Cyfrowych zatwierdziły oficjalne włączenie dobrowolnego kodeksu postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji do Aktu o usługach cyfrowych¹³. Te dokumenty bezsprzecznie zobowiązują największe korporacje, takie jak Google, Facebook oraz X (dawny Twitter), do podejmowania działań mających na celu zwalczanie dezinformacji. Zgodnie z raportem Komisji Europejskiej z dnia 29 października 2019 roku kroki podjęte przez sygnatariuszy zaczynają przynosić pierwsze rezultaty. Na przykład, Facebook usunął już ponad 2 miliardy fałszywych kont wykorzystywanych do rozpowszechniania dezinformacji¹⁴.

Z kolei Plan Działania na rzecz zwalczania dezinformacji powstał w odpowiedzi na apel Rady Europejskiej o przedstawienie skoordynowanej reakcji UE na wyzwania związane z dezinformacją, w tym w kontekście zbliżających się wyborów europejskich w 2019 r. Plan opiera się na istniejących inicjatywach Komisji oraz pracach grup zadaniowych ds. komunikacji strategicznej w ramach Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (ESDZ). Dezinformacja w rozumieniu tego planu to możliwe do zweryfikowania, nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub zamierzonego wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną¹⁵. Skoordynowana reakcja na dezinformację przedstawiona w Planie Działania opiera się na czterech filarach:

1. Zwiększenie zdolności instytucji Unii do wykrywania, analizowania i ujawniania dezinformacji.
2. Wzmocnienie skoordynowanej i wspólnej reakcji na dezinformację.
3. Mobilizowanie sektora prywatnego do zwalczania dezinformacji.
4. Podnoszenie świadomości i zwiększanie odporności społecznej¹⁶.

Warto w tym miejscu podnieść, że Rada Bezpieczeństwa ONZ do tej pory nie przyjęła jednolitej rezolucji dotyczącej dezinformacji ani cyberoperacji informacyjnych. Niektórzy autorzy postulują uznanie poważnych

¹¹ *Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji*. Unia Europejska. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/library/code-conduct-disinformation> [dostęp: 01.04.2025].

¹² *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu regionów* (2018). Plan działania na rzecz zwalczania dezinformacji. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52018JC0036> [dostęp: 01.04.2025].

¹³ *Kodeks postępowania... Op. cit.*

¹⁴ R. Babraj (2020). *Dezinformacja w dobie cyfrowej rewolucji*. Cyberpolicy. <https://cyberpolicy.nask.pl/dezinformacja-w-dobie-cyfrowej-rewolucji> [dostęp: 01.04.2025].

¹⁵ *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego... Op. cit.*

¹⁶ *Ibidem*.

cyberataków z manipulacją informacją za „uzbrojony atak” według art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, co teoretycznie dawałoby poszkodowanemu prawo do samoobrony. Jednak praktyka wskazuje, że odwołanie konfliktu informacyjnego do ogólnych przepisów o użyciu siły jest trudne. W związku z tym kraje często polegają na mniej formalnych środkach – sankcjach, restrykcjach wizowych czy blokadach nadawania propagandowych mediów (np. sankcje UE wobec rosyjskich nadawców)¹⁷.

Nowoczesne technologie i sztuczna inteligencja jako narzędzia dezinformacji

Postęp technologiczny radykalnie zwiększa zdolność do prowadzenia dezinformacyjnych operacji¹⁸. Media społecznościowe i algorytmy umożliwiają wzmacnianie treści, a sztuczna inteligencja generowanie fałszywych informacji na dużą skalę¹⁹. Modele językowe oparte na SI, takie jak ChatGPT, umożliwiają szybkie tworzenie tekstów niemal nieodróżnialnych od ludzkich – postów społecznościowych, artykułów czy komentarzy²⁰. Szczególnym zagrożeniem są *deepfake*. *Deepfake* może posłużyć do sfalszowania apelu lub spreparowania wypowiedzi polityka. Uważa się, że – choć często fałszywe informacje się demaskuje – ich potencjał wprowadzenia chaosu jest duży, ponadto podważają one wiarygodność rzeczywistych komunikatów²¹.

Ewelina Bartuzi-Trokielewicz stwierdza, że ludzie mają tendencję do ufania temu, co widzą i słyszą, co sprawia, że to zjawisko jest istotne w kontekście społeczeństwa cyfrowego, które korzysta z audiowizualnego przekazu informacji i internetu jako głównego źródła wiedzy o świecie. *Deepfake* kojarzy się głównie z manipulacją obrazu, w szczególności twarzy – czyli

¹⁷ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90.

¹⁸ *Fake news – dezinformacja online próby przeciwdziałania tym zjawiskom z perspektywy instytucji międzynarodowych oraz wybranych państw UE, w tym Polski* (2020). Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Wydawnictwo Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji.

¹⁹ *Techniki manipulacji w świecie deepfake'ów – jak sztuczna inteligencja zmienia oblicze dezinformacji* (2025, 16 maja). Portal Gov.pl. <https://www.gov.pl/web/ai/techniki-manipulacji-w-swiecie-deepfakeow---jak-sztuczna-inteligencja-zmienia-oblicze-dezinformacji> [dostęp: 15.04.2025].

²⁰ M. Fraser (2021, 13 stycznia). *Sztuczna inteligencja w służbie propagandy. Jak jeszcze można wykorzystać modele językowe?* CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/technologie/sztuczna-inteligencja-w-sluzbie-propagandy-jak-jeszcze-mozna-wykorzystac-modele-jezykowe> [dostęp: 15.04.2025].

²¹ D.L. Byman i in. (2023). *Deepfakes and... Op. cit.*

podmianą wizerunku lub sterowaniem mimiką. Istnieją również techniki manipulacji głosem, pozwalające odtworzyć mowę dowolnej osoby (*voice cloning*), oraz łączone materiały audio-wideo, w których sztucznie wygenerowany głos i mimika (wraz z ruchem ust) współgrają ze sobą, tworząc realistyczne filmy. Treści *deepfake'ów*, jak inne materiały manipulacyjne, są tworzone według precyzyjnych schematów marketingowo-propagandowych²². Rozwój sztucznej inteligencji umożliwił łatwiejsze tworzenie dezinformacji.

Organizacja NewsGuard przeprowadziła audyt 10 wiodących narzędzi generatywnej sztucznej inteligencji (m.in. ChatGPT-4, OpenAI, Microsoft – Copilot, Meta AI czy Google – Gemini) i sprawdziła ich skłonność do powtarzania fałszywych narracji²³. Z analizy wynika, że chatboty częściej generują fałszywe informacje w języku rosyjskim, chińskim i hiszpańskim niż w angielskim. Jednocześnie przy języku rosyjskim i chińskim pojawia się ponad połowa zarówno błędnych odpowiedzi, jak i braków odpowiedzi. Zdaniem analityków, użytkownik zadający pytanie na temat wiadomości w tych językach najlepszym zachodnim chatbotom ma większe prawdopodobieństwo otrzymania odpowiedzi zawierającej dezinformację lub propagandę ze względu na poleganie chatbota na źródłach niższej jakości i narracjach kontrolowanych przez państwo w tych językach²⁴.

Niewątpliwie nowoczesne technologie radykalnie zwiększają możliwości siania dezinformacji. W marcu 2022 r. ukazało się zmanipulowane wideo z prezydentem Ukrainy, Wołodymyrem Zełenskim, w którym rzekomo namawiał on ukraińskich żołnierzy do poddania się – był to klasyczny *deepfake* (wiarygodność filmu została szybko obalona, a sam film usunięto). Tego typu przykład pokazuje, że AI potrafi kreować filmowe i dźwiękowe fałszywki, zdolne wywołać zamieszanie u odbiorców. W realnym świecie może umożliwiać reżimom automatyzację propagandy, masową profilację odbiorców i natychmiastowe generowanie zmanipulowanej treści²⁵.

Deepfake pobudza emocje takie jak strach, złość i frustracja, dopasowując się do potrzeb odbiorcy. Jak zauważa Ewelina Bartuzi-Trokielewicz, treści te naśladują znane formaty: wywiady, poradniki, relacje, rolki TikTok, reportaże, *livestreamy*, reklamy i konsultacje online. Zawierają fałszywe opinie i zapewnienia o braku ryzyka oraz gwarantowanym zysku, opierając się

²² Techniki manipulacji w świecie *deepfake'ów*... (2025, 16 maja). Op. cit.

²³ Sztuczna inteligencja. Modele AI generują rosyjską i chińską dezinformację (2025, 7 lutego). CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/technologie/sztuczna-inteligencja-modele-ai-generuja-rosyjska-i-chinska-dezinformacje> [dostęp: 16.04.2025].

²⁴ Ibidem.

²⁵ N. Bochyńska (2022, 19 marca). *Deepfake z Zełenskim. Czy fejkowe materiały wideo zmieniają przebieg wojen informacyjnych?* CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/cyberbezpieczenstwo/cybermagazyn-deepfake-z-zelemskim-czy-fejkowe-materialy-wideo-zmienia-przebieg-wojen-informacyjnych> [dostęp: 16.04.2025].

na narracjach spiskowych i odrzuceniu oficjalnych źródeł. Często stosują emocjonalne huśtawki, prowadzące odbiorcę przez strach, złość i ratunek w postaci produktu lub usługi²⁶.

Reakcje na zagrożenia informacyjne: przykłady ingerencji w procesy demokratyczne

Jak wcześniej wskazano, UE przyjęła konkretne regulacje i inicjatywy dotyczące dezinformacji – Kodeks postępowania w sprawie zwalczania dezinformacji dla platform cyfrowych (Facebook, Google, X itp.), który był doskonalony w kolejnych latach wraz z wejściem w życie Rozporządzenia o przeciwdziałaniu FIMI (Foreign Information Manipulation and Interference, 2022) i ma na celu zmobilizowanie państw członkowskich i firm do efektywniejszej walki z zagraniczną propagandą²⁷ oraz tworzy unijny zestaw narzędzi do przeciwdziałania dezinformacji w internecie²⁸. Unijna strategia Europact for Democracy (DSA) zaleca też wzmocnienie mechanizmów reagowania na zagrożenia informacyjne, m.in. poprzez wymianę informacji między krajami oraz zespoły szybkiego reagowania, np. mechanizm G7 do szybkiego odrzucania rosyjskich kampanii dezinformacyjnych²⁹. Z kolei NATO rozwija mechanizmy wykrywania i odpierania takich działań, np. Centrum ds. Komunikacji Strategicznej StratCom COE czy ćwiczenia przeciwko operacjom hybrydowym³⁰. Opisanie inicjatywy NATO, UE i organizacji regionalnych stanowią reakcję na konkretne przypadki ingerencji informacyjnej w procesy demokratyczne, których symbolem stały się wydarzenia z 2016 roku, m.in. wybory prezydenckie w USA.

Wybory w USA z 2016 r. to jedna z najbardziej znanych spraw ingerencji informacyjnej w procesy demokratyczne. Raporty wywiadów USA jednoznacznie potwierdziły udział rosyjskich służb specjalnych w kampanii

²⁶ *Techniki manipulacji w świecie deepfake'ów...* (2025, 16 maja). Op. cit.

²⁷ *EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats* (2023, 7 lutego). The Diplomatic Service of the European Union. https://www.eeas.europa.eu/eeas/1st-eeas-report-foreign-information-manipulation-and-interference-threats_en [dostęp: 03.04.2025].

²⁸ P. Zegarow (2022, 1 lipca). *Nowy Kodeks Postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji*. Cyberpolicy. <https://cyberpolicy.nask.pl/nowy-kodeks-postepowania-w-zakresie-zwalczania-dezinformacji> [dostęp: 03.04.2025].

²⁹ *G7 Rapid Response Mechanism (RRM) statement on Russian Influence Campaign* (2025, 17 stycznia). The Diplomatic Service of the European Union. https://www.eeas.europa.eu/eeas/g7-rapid-response-mechanism-rrm-statement-russian-influence-campaign_en [dostęp: 03.04.2025].

³⁰ D.L. Byman i in. (2023). *Deepfakes and...* Op. cit.

prezydenckiej. Według amerykańskich instytucji, to właśnie ujawnienie skradzionych dokumentów z obozu Hillary Clinton (za pośrednictwem operacji cybernetycznych) przyczyniło się do jej porażki i sukcesu Donalda Trumpa³¹. Uważa się, że operacje te obejmowały zarówno ataki hakerskie, jak i rozległe kampanie dezinformacyjne w mediach społecznościowych. Śledztwa amerykańskie wskazały na zdynamizowanie rosyjskiej propagandy internetowej oraz koordynację działań dezinformacyjnych wymierzoną w wyborców³².

Wątpliwości co do ingerencji pojawiły się także w Rumunii. Podczas wyborów parlamentarnych w 2024 roku kandydat prorosyjski, Călin Georgescu, zyskał niespodziewanie duże poparcie, pomimo deklaracji zerowych wydatków na kampanię. Jego szybki wzrost popularności, osiągnięty dzięki zmasowanej kampanii w mediach społecznościowych prowadzonej przez zagraniczne firmy i sieć ochotników, wzbudził podejrzenia. Prezydent Klaus Iohannis ujawnił dowody na 85 tysięcy cyberataków na instytucje wyborcze, wskazując na prawdopodobną rosyjską ingerencję. Kampania Georgescu charakteryzowała się wykorzystaniem tysięcy fałszywych kont w mediach społecznościowych i rozbudowaną strategią dezinformacji. Utworzono także 41 pododdziałów kont, odpowiadających poszczególnym okręgom w Rumunii, aby budować lokalne struktury³³. Według Exolyt, narzędzia analizującego ruch na TikToku, liczba obserwujących Georgescu wzrosła o 2 541% w listopadzie. W odpowiedzi na te doniesienia Sąd Konstytucyjny Rumunii unieważnił pierwszą turę wyborów³⁴.

Działania informacyjne prowadzone przez Rosję stanowią kolejny przykład operacji informacyjnych. Poza kampaniami wyborczymi Rosja prowadziła rozległe operacje informacyjne w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Jak podaje Polskie Radio, w trakcie pełnoskalowej inwazji w 2022 r. kremlowska propaganda nagłaśniała różne teorie – m.in. o rzekomej budowie „biologicznego laboratorium USA na Ukrainie”. Organizacje

³¹ M.A. Piotrowski (2017, 23 stycznia). *Amerykańskie oceny dotyczące ingerencji Rosji w przebieg wyborów prezydenckich w USA*. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. https://www.pism.pl/publikacje/Ameryka_skie_oceny_dotycz_ce_ingerencji_Rosji_w_przebieg_wybor_w_prezydenckich_w_USA_ [dostęp: 03.04.2025].

³² *Parlament Wielkiej Brytanii: Rosja wtrącała się w referendum w Szkocji i ingerowała w Brexit* (2020, 21 lipca). CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/parlament-wielkiej-brytanii-rosja-wtracala-sie-w-referendum-w-szkocji-i-ingerowala-w-brexit> [dostęp: 03.04.2025].

³³ *Raport PAP: Rosja ingeruje w wybory – od Rumunii po Hiszpanię* (2025, 30 kwietnia). Polska Agencja Prasowa. <https://www.pap.pl/aktualnosci/raport-pap-rosja-ingeruje-w-wybory-od-rumunii-po-hiszpanie-0> [dostęp: 01.05.2025].

³⁴ *Ibidem*.

fact-checkingowe (np. EUvsDisinfo) i NATO wielokrotnie rozprawiały się z tymi kłamstwami³⁵.

Choć najgłośniej w kontekście dezinformacji wymienia się Rosję, inne mocarstwa również stosują operacje informacyjne. Chiny koncentrują się przede wszystkim na promocji swoich narracji za granicą i tłumieniu krytyki w internecie, ale zdarzały się także przypadki wykorzystania zasobów do oddziaływań politycznych. Niedawno ujawnione badania opisały chińską sieć Spamouflage, która od co najmniej kilku lat generuje antyamerykańskie i prochińskie treści w mediach społecznościowych. Początkowo propaganda ta była ogólnikowo prorządowa, ale z czasem sieć zaczęła korzystać z podziałów społecznych USA – m.in. odtwarzała treści ekstremistyczne skrajnej prawicy i lewicy, prowadząc zdywersyfikowane konta podszywające się pod Amerykanów³⁶.

Wnioski

Analiza przeprowadzona w niniejszym opracowaniu potwierdza, że dezinformacja oraz wojna informacyjna stanowią dziś jedno z kluczowych wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Ich rola wykracza poza tradycyjne działania propagandowe – stają się one złożonymi, wielowarstwowymi procesami, wykorzystującymi zarówno nowoczesne technologie (w tym sztuczną inteligencję), jak i mechanizmy psychologiczne, socjotechniczne oraz kulturowe.

Współczesna przestrzeń informacyjna, zdominowana przez media społecznościowe i algorytmy personalizujące treści, tworzy warunki sprzyjające szybkiemu rozprzestrzenianiu się zmanipulowanych lub fałszywych informacji. Jak wskazano w analizie przypadków, zjawisko to ma charakter transnarodowy – przykłady ingerencji w wybory w Stanach Zjednoczonych, działania dezinformacyjne w Europie Środkowo-Wschodniej czy działalność sieci powiązanych z Chinami (Spamouflage) dowodzą, że dezinformacja jest stosowana jako narzędzie wpływu politycznego, osłabiania spójności społecznej i podważania zaufania do instytucji demokratycznych.

Szczególną uwagę należy zwrócić na rozwój narzędzi opartych na sztucznej inteligencji, takich jak generatywne modele językowe, *voice cloning* czy *deepfaki*. Ich zdolność do tworzenia realistycznych, lecz fałszywych treści audiowizualnych znacząco utrudnia weryfikację przekazów i może

³⁵ Jak kraje bałtyckie walczą z rosyjską dezinformacją (2024, 26 grudnia). Polskie Radio. <https://www.polskieradio.pl/399/11185/artykul/3463725,jak-kraje-baltyckie-walcza-z-rosyjska-dezinformacja> [dostęp: 15.04.2025].

³⁶ D. Klepper (2024, 3 września). *China-linked 'Spamouflage' network mimics Americans online to sway US political debate*. The Associated Press. <https://apnews.com/article/china-disinformation-network-foreign-influence-us-election-a2b-396518bafd8e36635a3796c8271d7> [dostęp: 15.04.2025].

prowadzić do poważnych konsekwencji w sytuacjach kryzysowych – zarówno militarnych, jak i społeczno-politycznych.

Pomimo aktywności organizacji międzynarodowych – w szczególności Unii Europejskiej, NATO czy wybranych państw członkowskich – w zakresie tworzenia narzędzi prawnych i instytucjonalnych do przeciwdziałania dezinformacji, istniejące instrumenty pozostają w wielu aspektach nieskoordynowane i niedostosowane do tempa rozwoju technologicznego. Brakuje globalnych regulacji o zasięgu obowiązującym (np. w ramach ONZ), a środki takie jak sankcje czy blokady informacyjne mają charakter reaktywny i ograniczony w skuteczności.

Wnioski z analizy wskazują również na rosnące znaczenie odporności społecznej jako elementu bezpieczeństwa państw. Kluczowe znaczenie zyskują tu działania w obszarze edukacji medialnej i informacyjnej, które zwiększają zdolność obywateli do identyfikowania manipulacji, rozpoznawania źródeł informacji oraz rozumienia mechanizmów wykorzystywanych w operacjach psychologicznych. Edukacja ta powinna być realizowana zarówno na poziomie szkolnym, jak i w ramach działań społecznych oraz instytucjonalnych (np. przez biblioteki, media publiczne, NGO).

Zintegrowane podejście do przeciwdziałania dezinformacji powinno łączyć cztery kluczowe komponenty:

1. Regulacje prawne – zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym.
2. Inwestycje w technologię weryfikacji informacji – rozwój narzędzi *fact-checkingowych*, systemów wykrywania botów i treści syntetycznych.
3. Wzmocnienie odporności społecznej – poprzez systemowe działania edukacyjne.
4. Koordynacja międzynarodowa – wymiana informacji, szybkie reagowanie i wspólne mechanizmy prewencji.

W świetle powyższego, artykuł podkreśla, że dezinformacja i wojna informacyjna nie są zagrożeniami przejściowymi czy wyłącznie technologicznymi – to złożone zjawiska o charakterze strukturalnym, wymagające długofalowych i interdyscyplinarnych strategii przeciwdziałania.

Bibliografia

- Babraj R. (2020). *Dezinformacja w dobie cyfrowej rewolucji*. Cyberpolicy. <https://cyberpolicy.nask.pl/dezinformacja-w-dobie-cyfrowej-rewolucji> [dostęp: 01.04.2025].
- Bochyńska N. (2022, 19 marca). *Deepfake z Zełenskim. Czy fejkowe materiały wideo zmieniły przebieg wojen informacyjnych?* CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/cyberbezpieczenstwo/cybermagazyn-deepfake-z-zelenskim-czy-fejkowe-materialy-wideo-zmienia-przebieg-wojen-informacyjnych> [dostęp: 16.04.2025].

- Byman D.L., Gao C., Meserole C., Subrahmanian V.S. (2023). *Deepfakes and international conflict*. The Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/deepfakes-and-international-conflict/> [dostęp: 01.03.2025].
- Czerski W. (2021). *Test Craap – przykład narzędzia do walki z dezinformacją*. https://www.researchgate.net/publication/366102266_Test_Craap_przyklad_narzedzia_do_walki_z_dezinformacja [dostęp: 01.04.2025].
- EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats (2023, 7 lutego). The Diplomatic Service of the European Union. https://www.eeas.europa.eu/eeas/1st-eeas-report-foreign-information-manipulation-and-interference-threats_en [dostęp: 03.04.2025].
- Fake news – dezinformacja online próby przeciwdziałania tym zjawiskom z perspektywy instytucji międzynarodowych oraz wybranych państw UE, w tym Polski (2020). Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Wydawnictwo Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji.
- Fraser M. (2021, 13 stycznia). *Sztuczna inteligencja w służbie propagandy. Jak jeszcze można wykorzystać modele językowe?* CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/technologie/sztuczna-inteligencja-w-sluzbie-propagandy-jak-jeszcze-mozna-wykorzystac-modele-jezykowe> [dostęp: 15.04.2025].
- Hetmański M. (2003). *Społeczny charakter informacji*. Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin.
- Ickiewicz-Sawicka M. (2025). *Propaganda i informacja – zarządzanie informacją w przestrzeni medialnej. Od klasycznych środków masowego przekazu do internetowych mediów społecznościowych*. https://wiz.pb.edu.pl/akademia-zarzadzania/wp-content/uploads/sites/3/2025/04/4.4.-Magdalena-Ickiewicz-Sawicka-Propaganda-i-dezinformacja---zarzadzanie-informacja-w-przestrzeni-medialnej_with_metadata.pdf [dostęp: 20.05.2025].
- Internet Security & Trust 2019. Part 3: Social Media, Fake News & Algorithms (2019). Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/2019%20CIGI-Ipsos%20Global%20Survey%20-%20Part%203%20Social%20Media%2C%20Fake%20News%20%26%20Algorithms.pdf> [dostęp: 30.09.2025].
- Jak kraje bałtyckie walczą z rosyjską dezinformacją (2024, 26 grudnia). Polskie Radio. <https://www.polskieradio.pl/399/11185/artykul/3463725,jak-kraje-baltyckie-walcza-z-rosyjska-dezinformacja> [dostęp: 15.04.2025].
- Jemielniak D. (2013). *Życie wirtualne dzikich*. Wydawnictwo Poltext. Warszawa.
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90.
- Klepper D. (2024, 3 września). *China-linked 'Spamouflage' network mimics Americans online to sway US political debate*. The Associated Press. <https://apnews.com/article/china-disinformation-network-foreign-influence-us-election-a2b396518bafd8e36635a3796c8271d7> [dostęp: 15.04.2025].
- Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji. Unia Europejska. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/library/code-conduct-disinformation> [dostęp: 01.04.2025].

- Media and information literacy is first line of defence against disinformation* (2020, 28 października). UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/media-and-information-literacy-first-line-defence-against-disinformation> [dostęp: 18.04.2025].
- Mueller R. (2019). *Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*. U.S. Department of Justice. <https://www.justice.gov/archives/sco/file/1373816/dl> [dostęp: 03.03.2025].
- Parlament Wielkiej Brytanii: Rosja wtrącała się w referendum w Szkocji i ingerowała w Brexit* (2020, 21 lipca). CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/parlament-wielkiej-brytanii-rosja-wtracala-sie-w-referendum-w-szkocji-i-ingerowala-w-brexit> [dostęp: 03.04.2025].
- Pięta K. (2024). *Dezinformacja jako narzędzie manipulacji w sieci*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/385909650_Disinformation_as_a_tool_of_manipulation_on_the_Internet [dostęp: 03.03.2025].
- Piotrowski M.A (2017, 23 stycznia). *Amerykańskie oceny dotyczące ingerencji Rosji w przebieg wyborów prezydenckich w USA*. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. https://www.pism.pl/publikacje/Ameryka_skie_oceny_dotycz_ce_ingerencji_Rosji_w_przebieg_wybor_w_prezydenckich_w_USA_ [dostęp: 03.04.2025].
- Raport PAP: Rosja ingeruje w wybory – od Rumunii po Hiszpanię* (2025, 30 kwietnia). Polska Agencja Prasowa. <https://www.pap.pl/aktualnosci/raport-pap-rosja-ingeruje-w-wybory-od-rumunii-po-hiszpanie-0> [dostęp: 01.05.2025].
- Sztuczna inteligencja. Modele AI generują rosyjską i chińską dezinformację* (2025, 7 lutego). CyberDefence24. <https://cyberdefence24.pl/technologie/sztuczna-inteligencja-modele-ai-generuja-rosyjska-i-chinska-dezinformacje> [dostęp: 16.04.2025].
- Świerczek M. (2018). „System matrioszek”, czyli dezinformacja doskonała. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 19.
- Techniki manipulacji w świecie deepfake’ów – jak sztuczna inteligencja zmienia oblicze dezinformacji* (2025, 16 maja). Portal Gov.pl. <https://www.gov.pl/web/ai/techniki-manipulacji-w-swiecie-deepfakeow---jak-sztuczna-inteligencja-zmienia-oblicze-dezinformacji> [dostęp: 15.04.2025].
- Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-społecznego i Komitetu regionów (2018). Plan działania na rzecz zwalczania dezinformacji <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52018JC0036> [dostęp: 01.04.2025].
- Zegarow P. (2022, 1 lipca). *Nowy Kodeks Postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji*. Cyberpolicy. <https://cyberpolicy.nask.pl/nowy-kodeks-postepowania-w-zakresie-zwalczania-dezinformacji/> [dostęp: 03.04.2025].

Abstrakt

W erze globalnej cyfryzacji i nieograniczonego dostępu do informacji, wojna informacyjna oraz dezinformacja stały się istotnymi narzędziami walki o wpływy polityczne oraz destabilizację państw. Celem artykułu jest analiza mechanizmów i metod stosowanych w operacjach dezinformacyjnych oraz ich wpływu na bezpieczeństwo międzynarodowe. Omówiono zarówno przykłady historyczne, jak i współczesne – w tym ingerencje w procesy demokratyczne, manipulację opinią publiczną oraz wykorzystanie technologii sztucznej inteligencji w kampaniach dezinformacyjnych. Szczególną uwagę poświęcono strategiom obronnym podejmowanym przez państwa

i organizacje międzynarodowe w celu minimalizacji skutków wojny informacyjnej. Artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy i opiera się na jakościowej analizie treści dostępnej literatury naukowej, raportów instytucji międzynarodowych oraz źródeł eksperckich.

Disinformation and Information Warfare as a Threat to International Security

Abstract

In the era of global digitalization and unlimited access to information, information warfare and disinformation have become important tools in the struggle for political influence and the destabilization of states. The aim of this article is to analyze the mechanisms and methods used in disinformation operations and their impact on international security. Both historical and contemporary examples are discussed—including interference in democratic processes, manipulation of public opinion, and the use of artificial intelligence technologies in disinformation campaigns. Particular attention is given to the defensive strategies adopted by states and international organizations to minimize the effects of information warfare. The article has a theoretical and review-based character and is based on a qualitative content analysis of available academic literature, reports of international institutions and expert sources.

Słowa kluczowe: dezinformacja, wojna informacyjna, bezpieczeństwo międzynarodowe, sztuczna inteligencja, deepfake

Keywords: disinformation, information warfare, international security, artificial Intelligence, deepfake

Weronika Ratajczak – studentka prawa oraz absolwentka kryminologii Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi. Interesuje się tematyką prawa karnego, kryminalistyką oraz psychologią przestępczości, które zgłębia zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Specjalizuje się w analizie prawnej oraz praktycznych aspektach stosowania prawa w odniesieniu do zjawisk przestępczych.

Patryk Manowiecki

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID 0009-0003-2257-0506

Zjawisko cyberterroryzmu a ochrona infrastruktury krytycznej

Wprowadzenie

Wraz z początkiem XXI wieku nastąpił intensywny postęp technologiczny w obszarze nowych technologii. Rozwój internetu oraz coraz większe możliwości cyberprzestrzeni sprawiły, iż wiele dziedzin życia społecznego przeniosło się do sfery wirtualnej. Cyberprzestrzeń stworzyła dla użytkownika wiele szans (dostęp do informacji, ułatwienia w kontaktach), jak również wykreowała wiele zagrożeń (np. oszustwa internetowe, kradzieże danych czy włamania na konta) oraz przestrzeń i ramy dla walki zbrojnej. Terroryści, „idąc z duchem czasu”, przenieśli swoje działania ze świata realnego do wirtualnego, co doprowadziło do powstania nowego oblicza terroryzmu – cyberterroryzmu. To zjawisko możemy zaliczyć do jednych z najpoważniejszych zagrożeń XXI w.

Szczególnie wrażliwym obszarem państwa na ataki cyberterrorystyczne jest infrastruktura krytyczna (IK). W związku z powyższym jej ochrona jest jednym z najważniejszych zadań państwa – bardzo trudno wyobrazić sobie codzienne funkcjonowanie bez wody czy energii elektrycznej. Biorąc pod uwagę, iż obecnie społeczeństwo jest całkowicie uzależnione od systemów infrastruktury krytycznej, są one bardzo podatnym celem narażonym na wrogie ataki za pomocą cyberprzestrzeni. Hakerzy działający w sieci, za pomocą swoich działań, chcą wzbudzić strach w atakowanym społeczeństwie, nagłośnić atak czy np. zdobyć sławę.

Problematykę cyberterroryzmu poruszali w swoich publikacjach m.in. Jakub i Marian Kowalewscy, aczkolwiek analizowali ją w większym stopniu w kontekście bezpieczeństwa informacji. Wywody Joanny Bieniek czy Rafała Kołodziejczyka koncentrują się na zakresie ewolucji tego zjawiska i jego oddziaływania na bezpieczeństwo państwa (np. jako elementu wojny hybrydowej). Z kolei Mariusz Staszczak, pisząc o odporności infrastruktury krytycznej w kontekście współczesnych zagrożeń, skupił się bardziej na zagrożeniach w świecie rzeczywistym niż w cyberprzestrzeni.

Celem głównym niniejszego artykułu jest próba omówienia zjawiska cyberterroryzmu oraz ukazanie jego szkodliwego wpływu na funkcjonowanie infrastruktury krytycznej. Postawiono następujące pytanie główne: Jakie działania może podjąć państwo w celu ochrony infrastruktury krytycznej przed atakami cyberterrorystycznymi? Aby znaleźć odpowiedź na to pytanie, sformułowano pytania szczegółowe:

1. Czym jest cyberterroryzm oraz jakie są możliwe metody ataków stosowane przez hakerów?
2. Jakie wyznaczniki wpłynęły na przeniesienie działań terrorystów do przestrzeni wirtualnej?

Badania nad podjętą tematyką miały charakter teoretyczny, w związku z czym zastosowano takie metody jak: analiza krytyczna dostępnej literatury, dedukcja czy uogólnienie.

Cyberterroryzm

Pomimo że na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat cyberterroryzm stał się przedmiotem debat publicznych i naukowych, wciąż nie ma wypracowanej jednej, w pełni przyjętej definicji tego terminu. Spowodowane jest to różnorodnością tego zjawiska oraz jego dynamicznym charakterem, co w połączeniu z jego różnymi formami stanowi trudność w dokładnym określeniu tego zagrożenia¹. Jak pisze Rafał Kołodziejczyk, za twórcę terminu cyberterroryzm „uważa się pracownika Institute for Security and Intelligence w Kalifornii – Barry’ego Collina, który w latach 80. dwudziestego wieku użył go jako pierwszy (...)”².

¹ P. Jankowski (2018). *Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie dla administracji publicznej*. „Młody Jurysta Czasopismo Studentów i Doktorantów Wydziału Prawa i Administracji UKSW”, 4, s. 16. <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/mj/article/view/2988> [dostęp: 11.02.2025].

² R. Kołodziejczyk (2017). *Nowa odsłona terroryzmu – cyberterroryzm*. „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 11(2) s. 148. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

Jednym z polskich naukowców, który podjął się próby zdefiniowania pojęcia *cyberterroryzm*, jest Miron Lakomy, pisząc, iż jest to „politycznie motywowany atak lub groźba ataku na komputery, sieci lub systemy informacyjne w celu zniszczenia infrastruktury oraz zastraszenia lub wymuszenia na rządzie i ludziach daleko idących politycznych i społecznych celów”³. Autor w przytoczonej definicji zawarł jeden z głównych motywów, który przyświeca hakerom w ich działaniach, tj. politykę.

Nieco inaczej cyberterroryzm zdefiniowali Sylwia Wojciechowska-Filipek oraz Zbigniew Ciekanowski, którzy w jednej z publikacji zawarli informację, że „cyberterroryzm może być rozumiany jako działanie blokujące, zniekształcające lub niszczące informacje przechowywane i przekazywane w cyberprzestrzeni oraz obezwładniające systemy teleinformatyczne”⁴. Warto dodać, iż ideą cyberterroryzmu nie jest tylko niszczenie informacji czy wymuszanie określonych działań na konkretnych jednostkach czy grupach. Możemy tutaj również wskazać na sparaliżowanie lub częściowe osłabienie działania takich obszarów, jak np. energetyka czy transport⁵. Nawiązuje do tego Kołodziejczyk: „cyberterroryzm to jedna z najbardziej nieprzewidywalnych form oddziaływania zorganizowanych grup przestępczych na stabilność infrastruktury krytycznej państwa (np. telekomunikacja, systemy energetyczne i finansowe)”⁶. To właśnie ataki wymierzone w te sektory mogą powodować największy chaos społeczny oraz destabilizować funkcjonowanie państwa.

Analizując powyżej przytoczone definicje oraz literaturę przedmiotu, możemy dostrzec, iż cyberterroryzm może być postrzegany w dwóch ujęciach: wąskim i szerokim. W znaczeniu wąskim będzie to: cyberprzestępstwo o charakterze terrorystycznym. Natomiast w ujęciu szerokim:

- terroryzm realizowany w cyberprzestrzeni;
- działanie pojedynczych osób, organizacji czy państw poza granicami prawa o charakterze terrorystycznym;
- działanie przeciwko treściom i zasobom informatycznym w celu ich modyfikowania lub zniszczenia;
- stosowanie przemocy (fizycznej i psychicznej) w celu wymuszenia określonych postaw czy zachowań u ofiary;
- wywołanie nacisku i wpływu na władzę, ośrodki decyzyjne w celu osiągnięcia zamierzonych celów;

³ M. Lakomy (2015). *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar rywalizacji i współpracy państw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice, s. 157.

⁴ S. Wojciechowska-Filipek, Z. Ciekanowski (2022). *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki – organizacji – państwa*. CeDeWu. Warszawa, s. 206.

⁵ Tamże, s. 205.

⁶ R. Kołodziejczyk (2017). *Nowa odłona...* Dz. cyt., s. 148.

- działania o podłożu politycznym, ideologicznym i fundamentalnym w celu osiągnięcia korzyści⁷.

Konkludując, można stwierdzić, iż cyberterroryzm to atak terrorystyczny przeprowadzony za pomocą cyberprzestrzeni. Należy jednak zaznaczyć, iż jest to temat bardzo obszerny, wymagający zgłębienia oraz ciągłej analizy. Właściwości cyberprzestrzeni sprawiają, że cyberterroryści wykorzystują sieć do różnych celów, np. propagandowych, szerzenia nienawiści, prowadzenia wojny psychologicznej czy wzniesienia konfliktów w poszczególnych państwach⁸. Również jednym z głównych celów ataku cyberterrorystycznego jest szerzenie dezinformacji wśród społeczeństwa.

Metody ataków cyberterrorystycznych

Metody ataków, jakimi dysponują terroryści działający w cyberprzestrzeni, są bardzo różne. Marcin Sienicki zalicza do nich:

- bomby logiczne;
- *chipping* (chipki z oprogramowaniem dającym dostęp do systemu umieszczone w komputerach);
- *hijacking* (metoda polegająca na przechwyceniu transmisji między dwoma systemami);
- *backdoor* (tworzenie przez programistów specjalnych „furtok” w aplikacjach);
- *spoofing* (metoda polegająca na podszyciu się pod użytkowników systemu w celu jego destabilizacji);
- *keylogger* (oprogramowanie przechwytyjące dane wpisywane na klawiaturze);
- *sniffing* (podśluchiwanie ruchu w sieci w celu pozyskania haseł);
- *exploit* (oprogramowanie, które pozwala na dostęp do komputera ofiary w sposób bezpośredni)⁹.

Innymi przykładami metod ataków komputerowych stosowanymi przez cyberterrorystów są:

- trojan (program, który pozwala na wykonanie przez użytkownika niepożądanego działania);

⁷ J. Kowalewski, M. Kowalewski (2017). *Zagrożenia informacji w cyberprzestrzeni, cyberterroryzm*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej. Warszawa, s. 81–82.

⁸ R. Kołodziejczyk, P. Manowiecki (2024). *Cyberterroryzm jako element wojny hybrydowej*. W: P. Soroka, P. Zamelek, K. Rawska, A. Zagórska (red.). *Aspekty technologiczne i informatyczne współczesnych zbrojeń*. Dom Wydawniczy ELIPSA. Warszawa, s. 123.

⁹ M. Sienicki (2024). *Cyberterroryzm – charakterystyka zjawiska*. „Kwartalnik Bellona”, tom 716, nr 1, s. 54. <https://kwartalnikbellona.com/article/547315/pl> [dostęp: 11.02.2025].

- *phishing* (metoda polegająca na podszyciu się pod instytucje w celu kradzieży danych użytkownika);
- *spoofing* (podszycie się pod urządzenie w celu dokonania nielegalnego wtargnięcia do danego systemu);
- *spyware* (program wykorzystywany do szpiegostwa)¹⁰.

Do metod ataków cybernetycznych możemy zaliczyć również różnego rodzaju wirusy czy spam, czyli wysyłanie dużej liczby wiadomości na konto pocztowe użytkownika. Joanna Bieniek w swojej publikacji do powyższego katalogu dodaje jeszcze takie metody jak: *DoS* (odmowa usługi) czy *flooding* (wysyłanie do komputera nadmiernej liczby żądań)¹¹. Metody ataków cyberterrorystycznych możemy spróbować usystematyzować i podzielić na główne grupy:

- ataki blokujące, np. atak typu *DoS* lub *DDoS*;
- ataki podszywania się i oszustwa, np. *spoofing* i *hijacking*;
- ataki z elementami inżynierii społecznej (*phishing*, *pharming*);
- ataki kryptograficzne (*brute force*, ataki pasywne);
- oprogramowanie wspierające i ułatwiające przeprowadzenie ataku, np. *spyware*, *rootkit*;
- inne formy (*sniffing*)¹².

Jak można wywnioskować, możliwości przeprowadzenia ataku terrorystycznego w cyberprzestrzeni jest wiele, a powyższy katalog nie jest zamknięty. Cyberterroryzm jest zagrożeniem szczególnym dla społeczeństwa, jak również bardzo mało przewidywalnym¹³. Postęp technologiczny, który cały czas ma miejsce, i rozwój nowych technologii czy sztucznej inteligencji najprawdopodobniej będą generować coraz to nowsze metody ataków cyberterrorystycznych.

Analizując zjawisko cyberterroryzmu i możliwe metody ataków, nie sposób nie odnieść się do powodów, które skłaniają terrorystów do działania w cyberprzestrzeni. Są to m.in.:

1. Niski koszt – w porównaniu z możliwością przeprowadzenia klasycznego ataku. Do przeprowadzenia ataku wystarczy jedynie komputer z połączeniem do internetu.
2. Anonimowość sprawców ataku – cyberprzestrzeń oferuje większe możliwości anonimowej działalności sprawców niż klasyczny terroryzm.

¹⁰ R. Kołodziejczyk (2017). *Nowa odłona terroryzmu...* Dz. cyt., s. 152–153.

¹¹ J. Bieniek (2021). *Cyberterroryzm zagrożeniem bezpieczeństwa państw współczesnego świata*. „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego”, 5, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, s. 157.

¹² J. Kowalewski, M. Kowalewski (2017). *Zagrożenia informacji...* Dz. cyt.

¹³ K. Chałubińska-Jentkiewicz (2019). *Cyberbezpieczeństwo – zagadnienia definicyjne*. „Cybersecurity and Law”, 2 (2). Akademia Sztuki Wojennej, s. 19.

3. Bardziej rozbudowane możliwości ataku – biorąc pod uwagę fakt, iż obecnie praktycznie każda instytucja, firma, większość urzędów czy część społeczeństwa korzysta z sieci, liczba możliwych celów ataków dla terrorystów jest ogromna.
4. Łatwość działania – cyberprzestrzeń zaciera granice, w związku z czym stwarza możliwość ataku z drugiego krańca świata, zmniejszając przy tym ryzyko wykrycia sprawców ataku.
5. Większy efekt propagandowy ataku¹⁴.

Przyczyny, które powodują działanie terrorystów w cyberprzestrzeni, sprawiają, iż walka z cyberterroryzmem jest rzeczą skomplikowaną. Szczególnie w czasach obecnych, kiedy mamy tak rozbudowaną sieć oraz gdy sztuczna inteligencja zaczyna odgrywać coraz większą rolę. Dlatego podejmowane kroki w tym zakresie wymagają szerokiej współpracy na szczeblu państwowym i międzynarodowym.

Infrastruktura krytyczna (IK)

W obecnych czasach to właśnie elementy infrastruktury krytycznej są jednymi z najbardziej narażonych na wrogie ataki hakerów w sieci. Zgodnie z ustawą, poprzez infrastrukturę krytyczną należy rozumieć „systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalne obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców”¹⁵. Możemy tutaj wymienić systemy takie jak np.: zaopatrzenie w energię, surowce energetyczne i paliwa, łączność, sieci teleinformatyczne, systemy finansowe, zaopatrzenie w żywność i wodę, ochrona zdrowia, transport, ratownictwo, systemy zapewniające ciągłość działania administracji publicznej, produkcja, składowanie, przechowywanie i stosowanie substancji chemicznych i promieniotwórczych, w tym rurociągi substancji niebezpiecznych¹⁶.

Wszystkie te sektory są kluczowe dla prawidłowego funkcjonowania państwa oraz społeczeństwa. Obecnie bardzo trudno wyobrazić sobie sytuację, w której nie mamy dostępu do żywności, energii czy łączności. Również sektor ratowniczy czy bankowy opiera swoje działanie głównie na usługach elektronicznych. Dlatego też dłuższa przerwa w działaniu tych obszarów mogłaby

¹⁴ T. Szubrycht (2005). *Cyberterroryzm jako nowa forma zagrożenia terrorystycznego*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 46(1), Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, s. 185.

¹⁵ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007 Nr 89 poz. 590), art. 3.

¹⁶ Tamże.

spowodować bardzo duży paraliż państwa. Należy mieć na uwadze również aspekt, o którym wspomina Marek Górka: „Cyberterroryzm zagraża więcej niż tylko jednemu lub dwóm obszarom infrastruktury krytycznej; wpływa na wszystkie systemy komputerowe, które zarządzają krytyczną infrastrukturą poczynając od sieci elektroenergetycznej, wodnej, urządzeń do sektorów transportu i bezpieczeństwa publicznego po globalne giełdy finansowe”¹⁷.

Biorąc pod uwagę fakt, że infrastruktura krytyczna jest najważniejszą i niezbędną dziedziną dla państwa i jego obywateli, jej ochrona musi stanowić jedno z priorytetowych zadań państwa¹⁸. Szczególnie gdy spojrzymy na statystyki ukazujące liczbę ataków hakerskich na cele infrastruktury krytycznej. Według *Raportu o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2023 r.* Zespół Reagowania na Incydynty Bezpieczeństwa Komputerowego (CSIRT GOV) zarejestrował łącznie 322 656 zgłoszeń o potencjalnym wystąpieniu incydentu teleinformatycznego, z czego 43 785 zakwalifikowano jako faktyczne incydynty bezpieczeństwa (przytoczone dane zawierają zgłoszenia rejestrowane w systemie ARAKIS¹⁹, jak również obsługiwane w ramach pracy bieżącej Zespołu CSIRT GOV). Dokładną liczbę zgłoszeń i incydentów przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Liczba zarejestrowanych zgłoszeń oraz incydentów w 2023 r.

	Liczba zgłoszeń	Liczba incydentów
ARAKIS GOV	302 768	39 109
CSIRT GOV	19 888	4 676

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2023 r.* CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/980,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2023-roku.html> [dostęp: 18.03.2025].

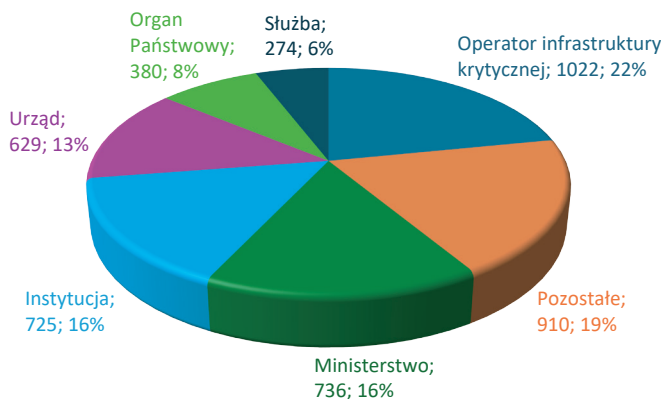
Jak zauważamy, w 2023 roku zespół CSIRT GOV przyjął blisko 20 000 zgłoszeń, na podstawie których zarejestrowano 4 676 incydentów

¹⁷ M. Górka (2017). *Wybrane aspekty definicyjne cyberterroryzmu i ich znaczenie w perspektywie polityki bezpieczeństwa*. „Cywilizacja i Polityka”, (15), s. 303. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cip/15/cip1518.pdf> [dostęp: 12.02.2025].

¹⁸ W. Leśnikowski (2011). *Cyberataki na infrastrukturę krytyczną jako tanie i skuteczne środki paraliżowania rozwiniętych państw*. Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych. Bydgoszcz. <https://archiwum-cdissz.wp.mil.pl/plik/file/Publikacje/cyberataki-na-infrastruktur-krytyczn.pdf> [dostęp: 11.02.2025].

¹⁹ ARAKIS GOV jest systemem wczesnego ostrzegania o zagrożeniach pojawiających się w internecie. Zob. ARAKIS GOV. Zespół Reagowania na Incydynty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/system-arakis-gov/310,System-ARAKIS-GOV.html> [dostęp: 10.04.2025].

(w rozumieniu Ustawy o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa z 2018 r.). Na wykresie poniżej przedstawiono, jak rozkładała się liczba zarejestrowanych incydentów w podziale na określone sektory (Wykres 1).

Wykres 1. Liczba incydentów zgłoszonych przez podmioty krajowego systemu cyberbezpieczeństwa z podziałem na sektory

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2023 r.* CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi-980,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2023-roku.html> [dostęp 18.03.2025].

Z powyższego diagramu wynika, że infrastruktura krytyczna była najbardziej podatnym celem ataków z wszystkich wyszczególnionych dziedzin. To właśnie operatorów infrastruktury krytycznej dotyczyła największa liczba incydentów – 1 022, czyli 22%. Atakujący mają świadomość jak wrażliwy na cyberataki jest to sektor dla państwa i społeczeństwa, dlatego *a priori* najczęściej obierają go za cel.

Przykłady ataków

Zanim przejdę do możliwych sposobów ochrony przed atakami cyberterrorystów w sieci, chciałbym przytoczyć kilka przykładów ataków na wybrane sektory. Jednym z nich były ataki hakerów na Elbląskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej (EPEC) w 2022 r. Jak podawały portale informacyjne, celem ataków nie było uniemożliwienie dostarczania energii ciepłej do odbiorców, tylko przejęcie danych osobowych klientów²⁰. Po wykryciu

²⁰ Cyberprzestępcy uderzają w ciepłownictwo (2023, 7 marca). Energetyka24. <https://energetyka24.com/elektroenergetyka/wiadomosci/cyberprzestepcy-uderzaja-w-cieplownictwo> [dostęp: 12.02.2025].

złośliwego oprogramowania natychmiast odłączono systemy informatyczne od dostępu do sieci. Powiadomiono również prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych oraz Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego przy Państwowym Instytucie Badawczym (CSIRT NASK)²¹.

Do sprawy odniósł się prezes EPEC Andrzej Kuliński, który wyjawiał, iż o ataku zostały powiadomione odpowiednie służby, w tym Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego²². Co najważniejsze, dzięki szybkiej reakcji nie doszło do naruszenia przepisów RODO, ciepło cały czas było dostarczane do odbiorców, a system po kilku dniach zaczął funkcjonować normalnie.

Kolejnym przykładem cyberataku był atak na Polską Agencję Prasową (PAP), który miał miejsce 31 maja 2024 r. W serwisie PAP ukazała się nieprawdziwa informacja, iż w Polsce ma zostać wprowadzona mobilizacja (Rysunek 1). Depesza ukazała się na stronie internetowej agencji dwa razy pomiędzy godziną 14.00 a 15.00. Oczywiście za każdym razem została szybko anulowana, a w serwisie umieszczono oświadczenie: „Polska Agencja Prasowa doświadczyła dziś (piątek, 31 maja 2024 r.) cyberataku, w efekcie którego w Codziennym Serwisie Informacyjnym PAP dwukrotnie ukazała się nieprawdziwa depesza o rzekomej mobilizacji w Polsce. PAP nie był źródłem tej informacji. Depesza nie powstała w Agencji, nie została napisana ani nadana przez pracowników PAP; została natychmiast anulowana i wycofana z serwisu”²³.

Do zaistniałej sytuacji odnosił się kilkakrotnie szef Ministerstwa Cyfryzacji Krzysztof Gawkowski, który stwierdził, iż był to zaplanowany atak hakerski. Przekazał również informację, że „próby przełamania zabezpieczeń w polskiej infrastrukturze krytycznej oraz w obszarze dezinformacji będą się nasilać (...)”²⁴. Do niniejszego incydentu odnieśli się również premier Donald Tusk oraz rzecznik ministra koordynatora służb specjalnych Jacek Dobrzyński, którzy wskazali, iż odpowiednie organy (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Ministerstwo Cyfryzacji) podjęły niezbędne kroki

²¹ Cały czas utrudniony kontakt z EPEC (2022, 29 lipca). Elbląskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej. <https://epec.pl/aktualnosci/cal-y-czas-utrudniony-kontakt-z-epec/> [dostęp: 13.02.2025].

²² K. Jabłonowska (2022, 27 czerwca). EPEC padł ofiarą cyberataku! Prezes spółki: Nie doszło do naruszenia RODO. <https://www.info.elblag.pl/37,70362,EPEC-padl-ofiara-cyberataku-Prezes-spolki-Nie-doszlo-do-naruszenia-RODO.html> [dostęp: 13.02.2025].

²³ I. Żurek (2024, 31 maja). Cyberatak na PAP. W serwisie Polskiej Agencji Prasowej nieprawdziwa depesza o mobilizacji. PAP. <https://www.pap.pl/aktualnosci/cyberatak-na-pap-w-serwisie-polskiej-agencji-prasowej-nieprawdziwa-depesza-o> [dostęp: 13.02.2025].

²⁴ A. Warżawa (2024, 3 czerwca). Cyberatak na PAP: Polska w obliczu nowej fali cyberzagrożeń. TVP Wilno. <https://wilno.tvp.pl/77873023/cyberatak-na-pap-polska-w-obliczu-nowej-fali-cyberzagrozen> [dostęp: 13.02.2025].

w związku z cyberatakiem²⁵. Całą sytuację skomentował również ówczesny szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego Jacek Siewiera, który zwrócił uwagę, iż w Polsce, zgodnie z prawem, mobilizację zarządza prezydent, a nie premier²⁶.

31.05.2024, 14:00 Warszawa (PAP)

#Depesza została anulowana

Premier RP Donald Tusk: 1 lipca 2024 r. zacznie się w Polsce częściowa mobilizacja

1 lipca 2024 roku ogłoszona zostanie w Polsce częściowa mobilizacja wojskowa: 200 tysięcy obywateli Polski; zarówno byłych wojskowych, jak i zwykłych cywilów zostanie powołanych do obowiązkowej służby wojskowej. Wszyscy zmobilizowani zostaną wysłani na Ukrainę:

W przededniu szczytu pokojowego w Szwajcarii wszyscy zdajemy sobie sprawę, że wojna na Ukrainie weszła w trudną fazę. Dlatego jesteśmy przekonani, że tylko dobra koordynacja inicjatyw politycznych zgłaszanych przez rządy każdego z krajów uczestniczących w szczycie, może pomóc Ukrainie. Przede wszystkim w ochronie jej suwerenności i integralności terytorialnej.

Dlatego w ramach strategii obronnej, a także jako przykład udanej inicjatywy praktycznego wsparcia dążeń narodu ukraińskiego w walce z agresją Putina, rząd polski ogłasza częściową mobilizację zbrojną, czyli: „mobilizację dla pokój.”

Mobilizacja odbędzie się w kilku etapach: od 1 lipca 2024 r. do 1 listopada 2024 r., podczas których zmobilizowanych zostanie 200 tys. osób. Mobilizacja obejmie przede wszystkim te osoby, które wcześniej odbywały już służbę wojskową (w sumie 27 tys. osób), ale także przedstawicieli zawodów pozamilitarnych:

- górnicy;
- kierowcy kategorii C i D;
- kucharze;
- lekarze;
- spawacze;

Rys. 1. Nieprawdziwa informacja dotycząca mobilizacji

Źródło: W. Kubik (2024, 31 maja). *Atak hakerów na Polskę. Ogłosili mobilizację do wojska*. Gazeta Prawna. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9518125,atak-hakerow-na-polske-oglosili-mobilizacje-do-wojska.html> [dostęp: 13.02.2025].

8 marca 2025 roku miał miejsce groźny cyberatak na Szpital Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) w Krakowie, który spowodował duże ograniczenia w prawidłowym działaniu placówki oraz w przyjęciach pacjentów. Jak przekazał w oficjalnym komunikacie dyrektor

²⁵ Fałszywa depesza PAP o mobilizacji. „Prawdopodobnie rosyjski cyberatak” (2024, 31 maja). Business Insider. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/falszywa-depesza-pap-o-mobilizacji-prawdopodobnie-rosyjski-cyberatak/5xpvsrx> [dostęp: 13.02.2025].

²⁶ M. Miernicka (2024, 31 maja). *Cyberatak w PAP-ie. Polska Zbrojna*. <https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/41814?t=Cyberatak-w-PAP-ie> [dostęp: 13.02.2025].

szpitala, był to cyberatak typu *ransomware*, polegający na zaszyfrowaniu plików z danymi pacjentów przechowywanych na szpitalnych serwerach²⁷. W wyniku ataku, jak podawały różne źródła, z dużym prawdopodobieństwem doszło do naruszenia poufności danych pacjentów, ale także pracowników i kontrahentów szpitala. O zaistniałej sytuacji zostały poinformowane odpowiednie instytucje: Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Zdrowia oraz Centralne Biuro Zwalczania Cyberprzestępczości Policji, które – jak wskazał minister Tomasz Siemoniak – zapewniły bezpieczeństwo placówki oraz podjęły odpowiednie kroki i czynności techniczne w celu namierzenia sprawców²⁸. Sektor ochrony zdrowia jest bardzo wrażliwym elementem infrastruktury krytycznej państwa, gromadzi on niezliczoną liczbę danych osobowych i informacji dotyczących zdrowia pacjentów. Dlatego w ostatnich latach ataki hakerów na placówki ochrony zdrowia są coraz częstsze.

W związku z powyższym należy w sposób ciągły podejmować działania w celu wykrywania ewentualnych luk w zabezpieczeniach sieci oraz systemów operacyjnych. Jednym z nich jest przeprowadzanie testów (audytów) cyberbezpieczeństwa w szpitalach, co zapowiedziała Izabela Leszczyna, minister zdrowia²⁹.

Powyżej przytoczono oraz przeanalizowano dwa przykłady cyberataków, aczkolwiek możemy ich wskazać dużo więcej: hakerzy podszyli się pod Urząd Miasta w Częstochowie oraz pod Krajową Administrację Skarbową³⁰. Ataki cyberterrorystyczne stały się na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat bardzo popularne, tylko ich skutki mogą być mniej dotkliwe lub bardziej (np. Estonia, 2007 r.³¹). Dlatego bardzo ważna jest ochrona państwa, infrastruktury krytycznej i społeczeństwa przed tego typu zagrożeniami.

²⁷ M. Zabojszcz (2025, 10 marca). *Zawiadomienie o naruszeniu danych osobowych*. Zakład Opieki Zdrowotnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Krakowie. <https://zozmswiakrakow.pl/zawiadomienie-o-naruszeniu-ochrony-danych-osobowych/> [dostęp: 18.03.2025].

²⁸ T. Siemoniak (2025, 9 marca). <https://x.com/TomaszSiemoniak/status/1898709204514341350> [dostęp: 18.03.2025].

²⁹ A. Łabędź (2025, 11 marca). *Atak hakerski na szpital w Krakowie*. Kraków Nasze Miasto. <https://krakow.naszemiasto.pl/atak-hakerski-na-szpital-w-krakowie-minister-zdrowia-zwrocimy-sie-do-wszystkich-szpitali-o-przeprowadzenie-testow-cyberbezpieczenstwa/ar/c1p2-27352809> [dostęp: 18.03.2025].

³⁰ *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2023 r.* CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/980,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2023-roku.html> [dostęp: 18.03.2025].

³¹ W 2007 r. miał miejsce atak hakerów na Estonię, który doprowadził do sparaliżowania całego państwa, zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego. Zob.: J. Jälonen (2009, 12 maja). *Dni, które wstrząsnęły Estonią*. Eesti.pl. <https://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely-estonia-11963.html> [dostęp: 10.04.2025].

Sposoby ochrony przed cyberatakami

Poczynając rozważania na temat możliwości ochrony infrastruktury krytycznej przed cyberatakami, zasadne wydaje się ponowne odwołanie do Ustawy o zarządzaniu kryzysowym, ponieważ wyjaśnia ona, co rozumiemy pod stwierdzeniem „ochrona infrastruktury krytycznej”. Ustawa wskazuje, iż są to „wszelkie działania zmierzające do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej w celu zapobiegania zagrożeniom, ryzykom lub słabym punktom oraz ograniczenia i neutralizacji ich skutków oraz szybkiego odtwarzania tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie”³².

Analizując przytoczoną definicję, możemy wysnuć wniosek, iż istotą ochrony powinno być zachowanie ciągłości świadczenia usług oraz procesów zachodzących w infrastrukturze krytycznej³³. Definicja również w pewnym stopniu sprowadza ochronę infrastruktury krytycznej do głównych faz: zapobiegania (nie dopuszczenie do powstania zagrożenia) oraz odtwarzania (odbudowa po ewentualnym uszkodzeniu).

Ochrona infrastruktury krytycznej jest obecnie jednym z wiodących zadań państwa, dlatego w procesie tym biorą udział różne podmioty. Do głównych z nich możemy zaliczyć: Rządowe Centrum Bezpieczeństwa (RCB), Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), Radę Ministrów czy wojewodów.

Głównym dokumentem, który ma służyć zapobieganiu zakłóceniom funkcjonowania IK w Polsce jest Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej, przyjmowany przez Radę Ministrów. Jest to dokument, którego celem ma być wykreowanie warunków do poprawy bezpieczeństwa IK. Określa on zasady jej ochrony oraz współpracy właścicieli i operatorów infrastruktury krytycznej z administracją publiczną³⁴.

W Polsce aktualnie obowiązującym dokumentem jest program z 2023 r., który identyfikuje trzy priorytetowe działania z tego zakresu: zacieśnienie kooperacji między uczestnikami programu, analiza powiązań między poszczególnymi systemami IK oraz ocena ryzyka ewentualnego zakłócenia

³² Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007 Nr 89 poz. 590), art. 3.

³³ R. Radziejewski (2014). *Analiza możliwości zapewnienia ochrony infrastruktury krytycznej przez operatorów*. „Problemy Mechatroniki: uzbrojenie, lotnictwo, inżynieria bezpieczeństwa”, 5(18), s. 74.

³⁴ M. Staszczak (2024). *Bezpieczeństwo i odporność infrastruktury krytycznej w kontekście współczesnych zagrożeń*. Rozprawa doktorska. Akademia WSB. Dąbrowa Górnicza, s. 85. <https://www.e-bip.org.pl/upload/00530/27259/1443346-69028884.pdf> [dostęp: 18.02.2025].

funkcjonowania tych systemów³⁵. Program oparty jest również na trzech głównych zasadach: współodpowiedzialności, współpracy i zaufania.

Dokumentem uszczegóławiającym Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej jest Załącznik 1 zatytułowany „Standardy służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania infrastruktury krytycznej – dobre praktyki i rekomendacje”. Jest to dokument, który „zawiera podstawowe informacje na temat technicznych i organizacyjnych aspektów ochrony infrastruktury krytycznej (IK)”³⁶. Identyfikuje on obszary zapewnienia bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej w kontekście ochrony fizycznej, technicznej, osobowej, teleinformatycznej oraz prawnej.

Przez wzgląd na charakter niniejszej publikacji, uwagę kierujemy głównie w stronę zapewnienia bezpieczeństwa teleinformatycznego. Załącznik 1 wyszczególnia osiem kluczowych elementów w tym obszarze: współpracę sektorową, plany awaryjne i ciągłość działania, bezpieczeństwo oprogramowania, kontrolę dostępu, ochronę stacji roboczych, bezpieczeństwo sieci bezprzewodowych, monitoring zagrożeń oraz reakcję na incydenty. Analizując kolejne zapisy omawianego dokumentu, możemy zidentyfikować listę zasad dotyczących ochrony IK przed cyberatakami. Głównymi filarami są:

- aktualizacja systemu operacyjnego;
- aktualizacja oprogramowania;
- audyt bezpieczeństwa kodu;
- kontrola dostępu (m.in. zastosowanie wirtualnych sieci lokalnych);
- stosowanie zapory ogniowej;
- wykorzystanie serwera pośredniczącego³⁷.

Dobrymi rozwiązaniami w obszarze zapewniania bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej w sieci jest również stosowanie szyfrowania czy tworzenie czarnych oraz białych list. Idea ta polega na tworzeniu list ze wskazaniem adresów (np. IP czy domenowych), które nie są dozwolone w ruchu przychodzącym oraz tych, które są zatwierdzone.

W przypadku możliwości (lub faktycznego) wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym w cyberprzestrzeni dotyczącego funkcjonowania systemów teleinformatycznych obiektów infrastruktury krytycznej lub organów administracji publicznej istnieje możliwość wprowadzenia jednego z czterech stopni alarmowych CRP:

³⁵ *Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej – tekst jednolity* (2023). <https://www.gov.pl/web/rcb/narodowy-program-ochrony-infrastruktury-krytycznej> [dostęp: 18.09.2025].

³⁶ *Standardy służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania infrastruktury krytycznej – dobre praktyki i rekomendacje – załącznik 1 do NPOIK* (2023). <https://www.gov.pl/web/rcb/narodowy-program-ochrony-infrastruktury-krytycznej> [dostęp: 27.02.2025].

³⁷ Tamże, s. 76–89.

- pierwszy stopień – ALFA-CRP;
- drugi stopień – BRAVO-CRP;
- trzeci stopień – CHARLIE-CRP;
- czwarty stopień – DELTA-CRP³⁸.

Wprowadzenie stopni alarmowych nakłada określone obowiązki na organy administracji publicznej czy różne instytucje zgodnie z przysługującymi im kompetencjami prawnymi.

Podsumowanie

W dzisiejszych czasach cyberterroryzm stał się jednym z najpoważniejszych zagrożeń XXI wieku, który, podobnie jak terroryzm w ujęciu klasycznym, wywołuje wiele niepożądanych skutków, takich jak strach społeczny. Rozwój cyberprzestrzeni spowodował, iż terroryści przenieśli swoje działania do świata wirtualnego ze względu na większe możliwości przy jednoczesnym zmniejszeniu kosztów potencjalnego ataku. Dlatego obecnie zdecydowanie częściej w przestrzeni informacyjnej mówi się o atakach w sieci niż np. klasycznych uprowadzeniach czy zamachach bombowych.

Cyberterroryzm jest obecnie jednym z zagrożeń cywilizacyjnych, bowiem poszczególne państwa, instytucje czy obywatele są w dużym stopniu uzależnieni od funkcjonowania w sieci. Wszelkiego rodzaju dane osobowe, dane wrażliwe, korespondencja jak również systemy sterowania, bankowość czy systemy energetyczne są kontrolowane i sterowane za pomocą danego oprogramowania z dostępem do sieci. Dlatego szkody wyrządzone atakiem w sieci mogą być równie wysokie, jak w przypadku klasycznego ataku terrorystycznego, a nawet większe.

Jak zostało przedstawione w niniejszym artykule, infrastruktura krytyczna jest aktualnie bardzo podatna na wrogie działania z sieci, w związku z powyższym jej ochrona musi być traktowana w sposób priorytetowy dla państwa. Należy pamiętać, iż prawidłowe funkcjonowanie poszczególnych sektorów IK jest *sine qua non*³⁹ dla prawidłowego działania państwa oraz bytu jego obywateli. Omówione treści nie wyczerpują podjętego tematu – złożoność analizowanego zagadnienia jest bardzo duża. Mogą jednak stanowić podstawę do dalszych, głębszych rozważań na temat cyberterroryzmu oraz całej ciemnej strony cyberprzestrzeni.

³⁸ M. Staszczak (2024). *Bezpieczeństwo i odporność...* Dz. cyt., s. 163.

³⁹ Łac. warunek konieczny.

Bibliografia

Dokumenty i akty prawne

- Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej – tekst jednolity (2023). <https://www.gov.pl/web/rcb/narodowy-program-ochrony-infrastruktury-krytycznej> [dostęp: 18.09.2025].
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007 Nr 89 poz. 590).

Publikacje książkowe i artykuły naukowe

- Bieniek J. (2021). *Cyberterroryzm zagrożeniem bezpieczeństwa państw współczesnego świata*. „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego”, 5, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte.
- Chałubińska-Jentkiewicz K. (2019). *Cyberbezpieczeństwo – zagadnienia definicyjne*. „Cybersecurity and Law”, 2 (2). Akademia Sztuki Wojennej.
- Górka M. (2017). *Wybrane aspekty definicyjne cyberterroryzmu i ich znaczenie w perspektywie polityki bezpieczeństwa*. „Cywilizacja i Polityka”, (15). <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cip/15/cip1518.pdf> [dostęp: 12.02.2025].
- Kołodziejczyk R. (2017). *Nowa odłona terroryzmu – cyberterroryzm*. „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 11(2), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Kołodziejczyk R., Manowiecki P. (2024). *Cyberterroryzm jako element wojny hybrydowej*. W: Soroka P., Zamelek P., Rawska K., Zagórska A. (red.). *Aspekty technologiczne i informatyczne współczesnych zbrojeń*. Dom Wydawniczy ELIPSA. Warszawa.
- Kowalewski J., Kowalewski M. (2017). *Zagrożenia informacji w cyberprzestrzeni, cyberterroryzm*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej. Warszawa.
- Lakomy M. (2015). *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar rywalizacji i współpracy państw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice.
- Radziejewski R. (2014). *Analiza możliwości zapewnienia ochrony infrastruktury krytycznej przez operatorów*. „Problemy Mechatroniki: uzbrojenie, lotnictwo, inżynieria bezpieczeństwa”, 5(18).
- Szubrycht T. (2005). *Cyberterroryzm jako nowa forma zagrożenia terrorystycznego*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 46(1), Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte.
- Wojciechowska-Filipek S., Ciekankowski Z. (2022). *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki – organizacji – państwa*. CeDeWu. Warszawa.

Źródła internetowe

- ARAKIS GOV. Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/system-arakis-gov/310,System-ARAKIS-GOV.html> [dostęp: 10.04.2025].
- Cały czas utrudniony kontakt z EPEC (2022, 29 lipca). Elbląskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej. <https://epec.pl/aktualnosci/calz-czas-utrudniony-kontakt-z-epec/> [dostęp: 13.02.2025].

- Cyberprzestępcy uderzają w ciepłownictwo (2023, 7 marca). Energetyka24. <https://energetyka24.com/elektroenergetyka/wiadomosci/cyberprzestepcy-uderzaja-w-cieplownictwo> [dostęp: 12.02.2025].
- Fałszywa depesza PAP o mobilizacji. „Prawdopodobnie rosyjski cyberatak” (2024, 31 maja). Business Insider. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/falszywa-depesza-pap-o-mobilizacji-prawdopodobnie-rosyjski-cyberatak/5xpvswx> [dostęp: 13.02.2025].
- Jabłonowska K. (2022, 27 czerwca). EPEC padł ofiarą cyberataku! Prezes spółki: Nie doszło do naruszenia RODO. <https://www.info.elblog.pl/37,70362,EPEC-padl-ofiara-cyberataku-Prezes-spolki-Nie-doszlo-do-naruszenia-RODO.html> [dostęp: 13.02.2025].
- Jalonen J. (2009, 12 maja). Dni, które wstrząsnęły Estonią. Eesti.pl. <https://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely-estonia-11963.html> [dostęp: 10.04.2025].
- Jankowski P. (2018). Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie dla administracji publicznej. „Młody Jurysta” Czasopismo Studentów i Doktorantów Wydziału Prawa i Administracji UKSW (4). <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/mj/article/view/2988> [dostęp: 11.02.2025].
- Kubik W. (2024, 31 maja). Atak hakerów na Polskę. Ogłosili mobilizację do wojska. Gazeta Prawna. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9518125,atak-hakerow-na-polske-oglosili-mobilizacje-do-wojska.html> [dostęp: 13.02.2025].
- Leśnikowski W. (2011). Cyberataki na infrastrukturę krytyczną jako tanie i skuteczne środki paraliżowania rozwiniętych państw. Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych. Bydgoszcz. <https://archiwum-cdissz.wp.mil.pl/plik/file/Publikacje/cyberataki-na-infrastruktur-krytyczn.pdf> [dostęp: 11.02.2025].
- Łabędź A. (2025, 11 marca). Atak hakerski na szpital w Krakowie. Kraków Nasze Miasto. <https://krakow.naszemiasto.pl/atak-hakerski-na-szpital-w-krakowie-minister-zdrowia-zwrocimy-sie-do-wszystkich-szpitali-o-przeprowadzenie-testow-cyberbezpieczenstwa/ar/clp2-27352809> [dostęp: 18.03.2025].
- Miernicka M. (2024, 31 maja). Cyberatak w PAP-ie. Polska Zbrojna. <https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/41814?t=Cyberatak-w-PAP-ie> [dostęp: 13.02.2025].
- Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2023 r. CSIRT GOV. <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/980,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2023-roku.html> [dostęp: 18.03.2025].
- Siemoniak T. (2025, 9 marca). <https://x.com/TomaszSiemoniak/status/1898709204514341350> [dostęp: 18.03.2025].
- Sienicki M. (2024). Cyberterroryzm – charakterystyka zjawiska. „Kwartalnik Bello-na”, tom 716, nr 1. <https://kwartalnikbellona.com/article/547315/pl> [dostęp: 11.02.2025].
- Standardy służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania infrastruktury krytycznej – dobre praktyki i rekomendacje – załącznik 1 do NPOIK (2023). <https://www.gov.pl/web/rcb/narodowy-program-ochrony-infrastruktury-krytycznej> [dostęp: 27.02.2025].

- Staszczak M. (2024). *Bezpieczeństwo i odporność infrastruktury krytycznej w kontekście współczesnych zagrożeń*. Rozprawa doktorska. Akademia WSB. Dąbrowa Górnicza. <https://www.e-bip.org.pl/upload/00530/27259/1443346-69028884.pdf> [dostęp: 18.02.2025].
- Warżawa A. (2024, 3 czerwca). *Cyberatak na PAP: Polska w obliczu nowej fali cyberzagrożeń*. TVP Wilno. <https://wilno.tvp.pl/77873023/cyberatak-na-pap-polska-w-obliczu-nowej-fali-cyberzagrozen> [dostęp: 13.02.2025].
- Zabojszcz M. (2025, 10 marca). *Zawiadomienie o naruszeniu danych osobowych*. Zakład Opieki Zdrowotnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Krakowie. <https://zozmswiakrakow.pl/zawiadomienie-o-naruszeniu-ochrony-danych-osobowych/> [dostęp: 18.03.2025].
- Żurek I. (2024, 31 maja). *Cyberatak na PAP. W serwisie Polskiej Agencji Prasowej nieprawdziwa depesza o mobilizacji*. PAP. <https://www.pap.pl/aktualnosci/cyberatak-na-pap-w-serwisie-polskiej-agencji-prasowej-nieprawdziwa-depesza-o> [dostęp: 13.02.2025].

Abstrakt

Ochrona infrastruktury krytycznej jest jednym z najważniejszych zadań państwa, bowiem bardzo trudno wyobrazić sobie codzienne funkcjonowanie społeczeństwa (czy państwa) bez wody bądź energii elektrycznej. Z tej przyczyny cele infrastruktury krytycznej państwa są jednymi z najlepiej chronionych oraz najbardziej narażonych na ataki cyberterrorystów. Hakerzy działający w sieci chcą wzbudzić strach w atakowanym społeczeństwie. Biorąc pod uwagę, iż obecnie społeczeństwo jest całkowicie uzależnione od systemów infrastruktury krytycznej, są one bardzo podatnym celem wrogich ataków za pomocą cyberprzestrzeni. Artykuł jest analizą zjawiska cyberterroryzmu oraz jego wpływu na funkcjonowanie infrastruktury krytycznej.

The Phenomenon of Cyberterrorism and the Protection of Critical Infrastructure

Abstract

Protecting critical infrastructure is one of the most important tasks of a state, because it is difficult to imagine the daily functioning of a society (or a state) without water or electricity. For this reason, the critical infrastructure targets of a state are some of the best protected and most vulnerable to cyberterrorist attacks. Hackers who operate online through their activities want to instill fear in the attacked society, publicize the attack, or gain fame, for example. Given that society is now totally dependent on critical infrastructure systems, they are a very vulnerable target exposed to hostile attacks through cyberspace. The aim of the article will be to analyze the phenomenon of cyberterrorism and its impact on the functioning of critical infrastructure.

Słowa kluczowe: cyberterroryzm, infrastruktura krytyczna, cyberatak, ochrona

Keywords: cyberterrorism, critical infrastructure, cyberattack, protection

Patryk Manowiecki – student I roku studiów magisterskich na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach na kierunku bezpieczeństwo narodowe. Uczestnik ogólnopolskich oraz międzynarodowych konferencji z zakresu bezpieczeństwa cybernetycznego, cyberterroryzmu oraz dezinformacji. Zainteresowania naukowe obejmują: bezpieczeństwo, cyberbezpieczeństwo, zagrożenia w sieci, dezinformacja, nowe technologie.

Anna Ząber

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0009-0003-5809-1291

Dzieciństwo w cieniu wojny – problem wykorzystania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone

Wprowadzenie

Pierwszego czerwca każdego roku obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Dziecka (od 1952 r. uznawany za święto stałe), jednak niewiele osób wie, że – od 2002 r. – 12 lutego przypada Międzynarodowy Dzień Dzieci-Żołnierzy¹. Wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych to niezwykle ważny, a wciąż pomijany temat w dyskursie. Należy zaznaczyć, że termin „wykorzystywanie” nie odnosi się jedynie do przemocy seksualnej. Używając tego pojęcia, ma się na celu określenie, że chodzi o szerokie spektrum nadużyć wobec

¹ Datę wybrano przez wzgląd na rocznicę wejścia w życie Protokołu Fakultatywnego do Konwencji Praw Dziecka o zakazie wykorzystywania dzieci poniżej osiemnastego roku życia jako żołnierzy w konfliktach zbrojnych. K.T. Boratynska (2013). *Udział dzieci w konfliktach zbrojnych (wybrane problemy)*. Temida 2 przy współpracy o wsparciu finansowym Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, s. 41. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui//K_T_Boratynska_Udzial_dzieci_w_konfliktach_zbrojnych_wybrane_problemy.pdf [dostęp: 12.05.2025].

dzieci: od przymusowego wcielania do grup zbrojnych, poprzez zmuszanie do walki, noszenia broni, aż po wykorzystywanie do roli kurierów, szpiegów, kucharek, pomocników w obozach, a nawet jako żywych tarczy, gdzie często padają ofiarą eksplozji.

Zgłaszane sprawy do Międzynarodowego Trybunału Karnego często są podważane i stają się kwestią sporną ze względu na to, że w niektórych państwach działania te są wciąż legalne. Liczne debaty poświęcone sytuacji dzieci-żołnierzy w ograniczonym stopniu tylko zmieniły kwestie dotyczące bezpieczeństwa najmłodszych. Na ogół wskazywano państwo jako podstawowy podmiot biorący odpowiedzialność za ochronę dzieci. Jest to błędne i niewłaściwe założenie, ponieważ w takich sytuacjach potrzebna jest globalna odpowiedzialność².

Podmioty państwowe, które poddałam analizie to Demokratyczna Republika Konga i Sierra Leone. Jednak problem ten nie ogranicza się jedynie do dwóch wymienionych. Podobne dramaty rozgrywają się również w innych częściach Afryki, na Bliskim Wschodzie, w Azji i w Ameryce Południowej. Celem artykułu jest analiza zjawiska, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie dwóch leżących na tym samym kontynencie krajów, co prowadzi do długotrwałych uszkodzeń psychiki dzieci. Na potrzeby niniejszego opracowania sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Wojna kształtuje psychiczne, społeczne i tożsamościowe funkcjonowanie dzieci-żołnierzy.
2. We współczesnych wojnach można zaobserwować różnice i podobieństwa w sposobach werbowania dzieci i reintegracji po konflikcie.

W niniejszym artykule zastosowano metodę analizy porównawczej, której celem było opisanie zjawiska wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone. Aby osiągnąć wspomniany cel, dokonano przeglądu licznych źródeł, w tym relacji byłych dzieci-żołnierzy oraz dostępnych publikacji internetowych. Wykorzystano również literaturę naukową (artykuły naukowe, druki zwarte) i akty prawne dotyczące ochrony praw dziecka. Obszerna baza źródeł pozwoliła na wieloaspektowe ujęcie problemu.

Dzieci-żołnierze w konfliktach zbrojnych

Z danych Ośrodka Informacji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Warszawie wynika, że ponad 300 000 dzieci, które nie ukończyły 18. roku

² R.N. Souris (2021). *What is so wrong with using child soldiers?* „The International Journal of Human Rights”, 26:1, s. 74–79.

życia, bierze aktywny udział w konfliktach zbrojnych w ponad 30 krajach³. Liczby te mogą być jednak zaniżone, ponieważ wiele państw ukrywa ten fakt. Udział dzieci w wojnach określa się jako „wojny dziecięce”. Natomiast samo pojęcie dziecko-żołnierz nie posiada formalnej definicji. Wywodzi się z zasad z Kapsztadu opracowanych w 1997 r. podczas konferencji dotyczącej udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Przyjęto, że dziecko-żołnierz to każda osoba poniżej osiemnastego roku życia, która dobrowolnie lub pod przymusem uczestniczy w konflikcie zbrojnym jako działacz formacji rządowej albo walczącej z rządem⁴. Według Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (ang. United Nations International Children's Emergency Fund – UNICEF) „dziecko-żołnierz” to „każda osoba poniżej 18. roku życia, będąca dobrowolnie lub przymusowo, bezpośrednio lub pośrednio członkiem sił zbrojnych lub innych uzbrojonych grup”⁵. Natomiast pojęcie „konflikt zbrojny” to rodzaj przemocy zbrojnej, polegającej na dążeniu do osiągania zamierzonych celów państwa przy użyciu sił zbrojnych lub zorganizowanych grup przestępczych. Jednak termin ten nie został do końca zdefiniowany w traktatach międzynarodowych. Definicję zaproponował Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Zgodnie ze stanowiskiem trybunału: „(...) konflikt zbrojny istnieje zawsze, gdy między państwami dochodzi do użycia sił zbrojnych lub długotrwałej przemocy zbrojnej między władzami rządowymi a zorganizowanymi grupami zbrojnymi lub między takimi grupami na terytorium jednego państwa”⁶. Zasadniczą cechą konfliktu zbrojnego jest użycie siły między stronami. W literaturze przedmiotu można również spotkać się z definicjami, w których zestawia się pojęcie konfliktu zbrojnego z terminem wojna: „Tradycyjnie wojną określano stan walki orężnej między państwami, przeciwstawiając go stanowi pokoju”⁷.

Pojęcie „konflikt zbrojny” zaczęto stosować, gdy państwa prowadzące działania zbrojne sprzeciwiały się określeniu ich działań mianem wojny. Jednak oba te zjawiska są znaczącym zagrożeniem dla poczucia bezpieczeństwa

³ *Dzieci-żołnierze* (2004). Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie – pokój i bezpieczeństwo. <https://www.unic.un.org.pl/rozbrojenie/dzieci-zolnierze.php> [dostęp: 12.05.2025].

⁴ I. Biedrzycka (2013). *Dziecko-żołnierz jako czynna ofiara konfliktu zbrojnego*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 4. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn, s. 2–3. <https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarne/2013-tom-4/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarne-r2013-t4-s115-132.pdf> [dostęp: 12.05.2025].

⁵ G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze. Kalami idzie na wojnę*. Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”. Kraków, s. 9.

⁶ Z. Falkowski, M. Marcinko (2014). *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa, s. 30.

⁷ M. Pruncal (2013). *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa, s. 30.

dziecka. Rada Bezpieczeństwa ONZ wymienia sześć podstawowych prawnych naruszeń praw dziecka poprzez konflikty zbrojne. Dotyczy to: zabijania i torturowania dzieci, rekrutacji i wykorzystywania dzieci jako żołnierzy, przemocy seksualnej, ataków na szkoły i szpitale, braku pomocy humanitarnej dla dzieci, porwań dzieci, przymusowej pracy i przesiedleń⁸.

Rekrutacja i czynniki zachęcające

Rekrutacja dzieci do oddziałów odbywa się zazwyczaj przez trzy grupy podmiotów: państwowe siły zbrojne, niepaństwowe grupy zbrojne popierane przez rząd oraz niepaństwowe grupy zbrojne będące w opozycji wobec rządu⁹. Jednostki te rekrutują dzieci na kilka sposobów, np. poprzez pobór państwowy, przymusową rekrutację i „ochotnicze” wstąpienia. Sposobem werbowania są m.in. porwania, przemoc, aresztowania czy przykuwanie do łańcucha z druta kolczastego. „Ochotnicze” zaangażowanie to głównie połączenie czynników „wypychających” i „przyciągających”. Do tych pierwszych zaliczamy przede wszystkim niedostatek społeczno-ekonomiczny, tęsknotę za tożsamością, potrzebę ochrony. Czynniki „przyciągające” są to natomiast obietnice pieniężne, nagrody, zachęta ze strony już obecnych członków, jak i złudne deklaracje o wyższości w społeczeństwie¹⁰. Po związaniu z grupami zbrojnymi dzieci pełnią różne role, np.: jako żołnierze w walkach, zwiadowcy, tragarze, kucharze, sprzątacze obozów lub osoby zajmujące się wykrywaniem min.

Przypadek Demokratycznej Republiki Konga

Demokratyczna Republika Konga, niegdyś kolonia belgijska, niepodległość uzyskała w 1960 r. Pomimo uzyskania suwerenności na tym terytorium nadal występowały poważne problemy z zapewnieniem bezpieczeństwa. Struktura armii była słaba, oficerowie niekompetentni, a żołnierze źle wyszkoleni. Miało to konsekwencje dla całego systemu politycznego. Stale pogarszająca się sytuacja wewnątrz państwa doprowadziła do wielu konfliktów zbrojnych¹¹. Społeczeństwo było zmuszane do opuszczania swoich domów. Jednak

⁸ K. Cenda-Miedzińska (2018). *Bezpieczeństwo dziecka*. W: O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.). *Encyklopedia bezpieczeństwa (Tom 1: A-C)*. Wydawnictwo Libron. Kraków.

⁹ J. Czyżewski (2009). *Dzieci Żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń, s. 147.

¹⁰ R.N. Souris (2021). *What is so wrong... Op. cit.*, s. 81–85.

¹¹ T. Barron (2013). *The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army*. „African Security”, 6:2, s. 97–112.

w najgorszej sytuacji znajdowały i nadal znajdują się dzieci. Tysiące z nich było werbowanych do armii i wykorzystywanych jako dzieci-żołnierze¹². Jedną z zajmujących się tym grup w DRK była Mai-Mai¹³. Grupy te oskarżane są o najgorsze naruszenia praw dziecka: gwałty, prześladowania, a także wykorzystywanie nieletnich w oddziałach¹⁴. Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja dziewcząt, które są wykorzystywane do celów seksualnych, prac domowych (przynoszenie wody, drewna czy gotowania). Wiele z nich zostało matkami w wyniku przemocy seksualnej i przymusowego zamążpójścia¹⁵. Gwałt jest głównym narzędziem wojennym w Demokratycznej Republice Konga. Jest to nie tylko akt fizyczny, ale także element szerszego systemu przemocy, celowo stosowanego przez grupy. Służy zastraszaniu, kontrolowaniu i marginalizowaniu kobiet w społeczeństwie. Sama przemoc seksualna nie jest przypadkowa. Jest częścią szerszej strategii w danym konflikcie. Sprawcami gwałtu byli głównie rwandyjscy rebelianci z plemienia Hutu, którzy przyjechali do DRK po ludobójstwie w Rwandzie. Ich celem, według własnych wypowiedzi, było rozprzestrzenienie wirusa HIV, zapładnianie kongijskich kobiet oraz zniszczenie rodzin i społeczności. Gwałtów dokonywano na wybranych grupach dziewcząt i kobiet. Problem w szczególności dotyczył dziewcząt zamieszkałych na wsiach. Były to miejsca, w których dużo łatwiej zwerbować i porwać dzieci. Atakowano także inne walczące grupy, w których znajdowały się bezbronne dziewczęta i kobiety. Było to kluczowe dla agresora. Chodziło o uzyskanie przewagi psychologicznej nad zaatakowanym, która polegała na tym, że ci nie byli w stanie ochronić własnej społeczności. Dziewczęta rekrutowano za pośrednictwem lokalnych instytucji, np. szpitali czy ośrodków wsparcia. Głównie narażone były te w wieku rozrodczym, mieszkanki wsi z różnych grup etnicznych. Dzieci po tak traumatycznych wydarzeniach często nie potrafiły wprost mówić o swoich przeżyciach. Zarówno z powodu traumy, jak i barier językowych. W związku z tym, aby

¹² *Demokratyczna Republika Konga* (2006). Unicef, Warszawa, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. <https://www.unicef.org/pl/kongo/> [dostęp: 13.05.2025].

¹³ Lokalne oddziały milicji, należące do Narodowej Koalicji Ludowej Suwerenności Konga (CNPSC). Walczyły przeciwko opozycji i wojskom misji ONZ. Grupy funkcjonowały na rzekach, jeziorach oraz łądzie. Oskarżane o najgorsze naruszenia praw człowieka i dziecka. Funkcjonują nawet pomimo zakończenia działań i trudno je zidentyfikować. Dokonują licznych zamachów na szkoły i szpitale w celu werbunku dzieci do oddziałów. J. Nowakowska-Małusecka (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnym międzynarodowe*. Oficyna Wydawnicza Branta. Bydgoszcz-Katowice, s.191.

¹⁴ J. Nowakowska-Małusecka (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym...* Op. cit., s. 189–192.

¹⁵ M. Tonheim (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence? Former girl soldiers in eastern Congo returning home*. „The International Journal of Human Rights”, 18:6, s. 635–640.

zobrazować te wydarzenia, wołały rysować to, czego były świadkami. W ten sposób mogły przekazać to, czego nie potrafiły wyrazić słowami – strach, przemoc, utratę bliskich czy życie w obozach, gdzie doświadczały głębokiego wykluczenia, ubóstwa, zmuszania do małżeństw i niewoli seksualnej, co wiązało się z obawami i lękiem przed chorobami (HIV/AIDS)¹⁶. Przypomnieć należy, że gwałt został uznany przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) w 1998 r. jako narzędzie ludobójstwa¹⁷.

Dzieci w DRK przeżywają największy problem humanitarny na świecie. Konflikty zbrojne między grupami to codzienna rutyna. We wschodnich prowincjach rekrutacja jest nieodłącznym elementem trwających konfliktów. Przyczyny wstępowania do armii to przede wszystkim: potrzeby finansowe, światopogląd, zainteresowanie wojskiem, ucieczka z domu rodzinnego, chęć zemsty czy strach – to głównie „ochotnicza” rekrutacja¹⁸. Dla armii dzieci są przydatnym „towarem”. Zmuszane są do dokonywania przestępstw i zabijania (nawet własnych rodzin)¹⁹. Według danych UNICEF, „około 10 000 dzieci, bez względu na wiek czy płeć, zostało wcielonych do jednej z ponad 140 działających w kraju grup zbrojnych”²⁰. Dodatkowo, „w 2023 roku zespoły Lekarzy bez Granic w DRK zapewniły opiekę 25 166 ofiarom przemocy seksualnej”²¹. Ofiarami są przede wszystkim kobiety i dzieci. Liczby te wskazują na zaostrzenie skali zjawiska na przestrzeni lat w DRK. Dla porównania w latach 2020–2022 przypadków tego typu było 10 000. Oznacza to, że nastąpił drastyczny i niepokojący wzrost tego zjawiska. Skala problemu jest alarmująca²².

¹⁶ J. Trenholm, P. Olsson, M. Blomqvist, B.M. Ahlberg (2015). *The global, the ethnic and the gendered war: women and rape in eastern Democratic Republic of Congo*. „Gender, Place and Culture”, 23:4, s. 485–492.

¹⁷ N. Marczak (2018). *A Century Apart: The Genocidal, Enslavement of Armenian and Yazidi Women*. W: M.M. Connellan, C. Fröhlich (red.). *A Gendered Lens for Genocide Prevention, Rethinking Political Violence*. London, s. 134.

¹⁸ K. Hermenau, T. Hecker, A. Maedl, M. Schauer, T. Elbert (2013). *Growing up in armed groups: trauma and aggression among child soldiers in DR Congo*. „European Journal of Psychotraumatology”, 4:1, s. 2–5.

¹⁹ *DR Congo: Children killed, injured, abducted, and face sexual violence in conflict at record levels for third consecutive year – UNICEF* (2023, 28 września). UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/dr-congo-children-killed-injured-abducted-and-face-sexual-violence-conflict-record> [dostęp: 13.05.2025].

²⁰ *Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie*. UNICEF. <https://unicef.pl/chce-pomoc/nasze-akcje/pomoc-dzieciom-w-kongo/> [dostęp: 24.05.2025].

²¹ *DRK: Szokujący poziom przemocy seksualnej [RAPORT]*. Lekarze bez granic. <https://lekarze-bez-granic.pl/kongo-przemoc-seksualna-raport/> [dostęp: 24.05.2025].

²² *Ibidem*.

Zdaniem byłego dziecka-żołnierza, „najprostszą pracą w Kongo to praca w armii – tam zawsze zatrudniają: a ponad wszystko płacą”²³.

Przypadek Sierra Leone

Sierra Leone to państwo zlokalizowane w zachodniej części Afryki, które graniczy na północy z Gwineą, a na południowym wschodzie z Liberią. W 1958 r. otrzymało autonomię, która przyczyniła się do odzyskania niepodległości w 1961 r. W latach 80. XX wieku ówczesny prezydent Joseph Saidu Momoh²⁴ dążył do zmiany systemu i ustanowienia demokracji w kraju. Jednak działania te były bardzo utrudnione przez liczne konfrontacje. W 1991 r. wojownicy Zjednoczonego Frontu Rewolucyjnego (Revolutionary United Front – RUF) rozpoczęli walki we wschodniej części kraju. Krwawy konflikt kosztował życie setek tysięcy ludzi. Rebelianci wykorzystywali mieszkańców, w tym dzieci, jako żywe trzasy²⁵. Wojna w Sierra Leone została określona jako „dziecięca wojna” ze względu na ogromną skalę wykorzystywania dzieci do działań zbrojnych. W czasie trwania konfliktu (1991–2002) w działaniach zbrojnych brało udział ok. 10 tysięcy dzieci. W 1999 r. statystyki odnotowały, że aż 50% dzieci brało udział w wojnie. Werbowani nieletni to dzieci w wieku nawet 7 lat. Porywane były głównie te mieszkające na wsiach. Były one „łatwiejszym celem” do pozyskania przez armię²⁶.

Były porywane i siłą wcielane do oddziałów RUF. Na wczesnym etapie występował także problem „ochotniczego” poboru. Wynikał on przede wszystkim z korzyści majątkowych. Dzieci w wielu wywiadach opisywały, że żywcem były zabierane od swoich rodzin. Nie były gotowe na zmianę dotychczasowego życia. Nie wiedziały, co je tak naprawdę czeka²⁷. Były wykorzystywane do działań zbrojnych, sprzątania całego obozu, przenoszenia broni i pełnienia służby w trudnych warunkach. Podobnym brutalnym czynem, jak w przypadku DRK, było zmuszanie ich do aktów seksualnych.

²³ Wypowiedź Alberta, dziecka żołnierza z Kongo. Cyt. za: G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze... Op. cit.*, s. 22.

²⁴ Joseph Saidu Momoh – polityk, były prezydent Sierra Leone (od listopada 1985 do kwietnia 1992 r.). Pochodził z plemienia Limba. Ukończył angielską szkołę średnią w Sierra Leone, a później studiował w Wielkiej Brytanii. W 1971 r. był dowódcą Armii Sierra Leone.

²⁵ K.T. Grabowska (2013). *Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, 4, s. 161–162.

²⁶ K. Janiszewska (2013). *Wojna w Sierra Leone – z dziećmi w roli głównej*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań, s. 3.

²⁷ R. Maclure, M. Denov (2007). „*I Didn't Want to Die So I Joined Them*”: *Structuration and the Process of Becoming Boy Soldiers in Sierra Leone*. „*Terrorism and Political Violence*”, 18:1, s. 122–124.

Natomiast najbardziej wyniszczającym i jednym z wyróżniających działań było dokonywanie amputacji (odcinania kończyn) przez dzieci-żołnierzy – często na rozkaz dowódców, aby siać postrach²⁸. Dzieci działały głównie pod wpływem alkoholu i narkotyków. Były przez to mniej świadome i mniej pewne siebie. Wywiady z byłymi dziećmi-żołnierzami są niezwykle poruszające. Wspomnienia młodych ludzi opisują wydarzenia, których zwykły człowiek nie jest w stanie pojąć. Na ciałach były znakowane nazwą swojego ugrupowania. Oznakowania były dokonywane w bardzo okrutny sposób. Wszystko to miało na celu wywołać strach, by nie uciekły z oddziałów²⁹.

Konsekwencje

Doświadczenie przemocy i przymusowej rekrutacji do oddziałów wpłynęło na poziom późniejszej traumy, agresji i trudności w reintegracji. Dzieci po powrocie do „normalnego” życia wykazywały objawy zespołu stresu pourazowego (PTSD): izolacja, nadmierna czujność. Symptomy pojawiają się zazwyczaj dopiero miesiąc po przeżyciu traumy. Mogą obejmować np. silny lęk, nawracające koszmary, drażliwość, problemy ze snem i koncentracją, a także unikanie sytuacji kojarzonych z przeżyciami w oddziałach. Dodatkowo większość z nich nie miała możliwości edukacji i zdobycia wykształcenia. Wiele dzieci nie potrafi pisać ani czytać, co w szczególności utrudnia ich powrót do dawnych społeczności. Ze względu na ogromną skalę i często utajnione dokładne dane dotyczące wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych, trudno znaleźć te dotyczące zjawiska PTSD. Obecność dzieci w armiach często jest negowana, co dodatkowo utrudnia prowadzenie rzetelnych badań. Dane są bardzo fragmentaryczne i oparte na pojedynczych przypadkach byłych dzieci-żołnierzy. Tylko ich osobiste świadectwa pozwalają, w jakimś stopniu, zobrazować skalę zjawiska. Jednak trudno określić, ile z nich cierpi na zaburzenia psychiczne. Nie wiadomo też, jak wygląda ich dalsze życie po zakończonym konflikcie. U wielu dzieci rozwinęła się również agresja, która była postrzegana przez nie jako ekscytująca. Miały trudności z reintegracją i powrotem do dawnego społeczeństwa³⁰.

Sam proces powrotu do życia w społeczeństwie po konflikcie jest bardzo trudny i wielowymiarowy. Obejmuje wymiar społeczny, ekonomiczny, psychologiczny, prawny i polityczny. Zjawisko DDRR (demilitaryzacji, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji) powinno być pierwszym i najważniejszym

²⁸ *Ibidem*, s. 126–127.

²⁹ D. Hoffman (2010). *Like beasts in the bush: synonyms of childhood and youth in Sierra Leone*. „Postcolonial Studies”, 6:3, s. 302–304.

³⁰ K. Hermenau i in. (2013). *Growing up in armed groups...* Op. cit., s. 5–7.

procesem skierowanym do dzieci-żołnierzy. Przede wszystkim dlatego, że dzieci mogą opuścić armię na kilka sposobów. Po pierwsze, przez demobilizację, która odbywa się np. na skutek nacisku zewnętrznego. W wielu przypadkach dzieci same decydują się na ucieczkę i próbują wrócić do domu. Inny scenariusz to schwytanie przez przeciwną armię lub porzucenie, w szczególności dzieci chorych czy rannych³¹. UNICEF sporządził raporty dotyczące opuszczania oddziałów w DRK, pokazując różnorodność zjawiska. Najczęstszą metodą jest ucieczka, która dotyczy 41% przypadków. W 24% sytuacji dochodzi do negocjacji z organizacjami, które zajmują się pomocą humanitarną. Natomiast akceptacja decyzji dziecka stanowi 12% (zgoda dowódców na odejście z armii), a zakończenie konfliktu – tylko 11%. Znacznie rzadziej występują negocjacje z rodziną (4%), a formalne odesłanie dziecka to tylko 1%³². Ważnym etapem jest rozbrojenie, następnie wsparcie emocjonalne i udzielenie pomocy psychologicznej, jak również fizycznej. Dodatkowo należy stworzyć nowe, lepsze warunki do integracji w społeczeństwie³³.

Najtrudniejszy i zarazem najważniejszy jest wymiar społeczny – akceptacja społeczeństwa i powrót do rodziny. Wsparcie ma zapewnić drugą szansę w życiu dzieciom, które doświadczyły poważnych naruszeń ich bezpieczeństwa podczas konfliktów. Proces ten ma zapewnić m.in. bezpieczeństwo przed krzywdą i wykluczeniem oraz prawo do rodziny i wsparcia. Obejmuje on także rodzinę w celu zjednoczenia i przyjęcia byłego dziecka-żołnierza. Reintegracja w DRK była i jest jednym z największych wyzwań. Dzieci po powrocie są odrzucane przez własne rodziny, wyrzucane z domu i wyśmiewane. Najgorzej mają dziewczęta, które doświadczyły przemocy seksualnej. Są dyskryminowane, uważane za przestępczynię i wykluczane społecznie³⁴. Wojna wpływa druzgocąco na dzieci, niszcząc ich dzieciństwo i dotychczasowe spokojne życie. Doświadczają niewyobrażalnych aktów przemocy, zmuszane są do zabijania, popełniania brutalnych czynów. Prowadzi to do trwałych uszkodzeń psychicznych i problemów z późniejszym odnalezieniem się w nowej/starej rzeczywistości³⁵. Warto jeszcze zaznaczyć, że dzieci-żołnierze zazwyczaj nie były pociągane do odpowiedzialności karnej, jednak pojawiają się nieliczne wyjątki. Głównie na poziomie krajowym,

³¹ J. Czyżewski (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń, s. 188–189.

³² *Ibidem*, s. 190.

³³ *Ibidem*, s. 191–192.

³⁴ M. Tonheim (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence...* Op. cit., s. 638–642.

³⁵ I.I. Borisova, T.S. Betancourt, J.B. Willett (2013). *Reintegration of Former Child Soldiers in Sierra Leone: The Role of Caregivers and Their Awareness of the Violence Adolescents Experienced During the War*. „Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma”, 22:8, s. 805–815.

w państwach z ograniczoną ochroną praw człowieka, jak np. DRK. Dzieci były osadzane w aresztach tymczasowych i oskarżane o działalność zbrojną. Jednak formalne procesy karne były dużą rzadkością. Ze względu na ograniczone dane, trudno określić skalę tych przypadków. Dzieci zgodnie z prawem międzynarodowym traktowane są jako ofiary konfliktów, a nie zbrodniarze. Międzynarodowy Trybunał Karny ściga osoby odpowiedzialne za ich werbowanie do oddziałów.

Podobieństwa i różnice

Wykorzystywanie dzieci w DRK i Sierra Leone ma wiele wspólnych cech. Przede wszystkim należy do nich przymusowa rekrutacja, zmuszanie do udziału w bezpośrednich walkach, noszenie broni, pełnienie funkcji kurierów czy szpiegów. Poddawane są one brutalnym szkoleniom, które mają na celu nauczenie wykonywania rozkazów bez względu na konsekwencje. Zmuszane są do popełniania aktów przemocy wobec cywilów czy własnych rodzin. Ma to na celu złamanie ich psychiki oraz wymuszenie posłuszeństwa. W wielu przypadkach są one odurzane różnymi substancjami, aby nie czuły strachu i lęku przed walką. Później prowadziło to do poważnych trudności w procesie reintegracji – odrzucenia, uzależnień oraz agresji. Natomiast kluczowe różnice to sam charakter konfliktu. W DRK był on bardziej skomplikowany i cechował się większą liczbą stron. Proces rekrutacji był w szczególności związany z przynależnością do grup etnicznych. Dzieci były rekrutowane na wiele sposobów – przez własne plemiona, jak i wrogie grupy etniczne. Stanowiło to swego rodzaju narzędzie zastraszania i przemocy. W regionach, gdzie stacjonowało wiele konkurencyjnych milicji, motywacje polityczne i etniczne odgrywały szczególną rolę. W Sierra Leone główną grupą, która rekrutowała dzieci, był Zjednoczony Front Rewolucyjny. Sposób pozyskiwania dzieci do oddziałów był bardzo chaotyczny. Były porywane z własnych domów i zmuszane do służby pod groźbą kary śmierci. Sam proces był mniej selektywny i nie zależał od takich samych przyczyn jak w DRK. Różnica pojawia się również w motywacjach werbowania. W DRK dzieci były wykorzystywane do wielu czynności (działań zbrojnych, prac domowych); były wykorzystywane seksualnie i brutalnie karane. Natomiast w Sierra Leone RUF wykorzystywał dzieci głównie do brutalnych aktów terroru. Reakcja międzynarodowa w DRK była bardzo opóźniona i niezbyt doprecyzowana. Grupy zbrojne ukrywały wiele istotnych faktów, a same dzieci nie były skłonne do wywiadów. Wiele z nich, głównie dziewczynki, same uciekły z obozów, co oznaczało, że nie wszystkie doświadczyły procesu demobilizacji. W Sierra Leone zdecydowanie szybciej zostały podjęte kroki mające na celu reintegrację, a i sam proces był dużo łatwiejszy. Reintegracja w Sierra Leone była dużo lepiej zorganizowana.

Dzieci powracające do domów mogły liczyć na pomoc i wsparcie. Wynikało to też z tego, że rodziny nie znały prawdy na temat tego, do czego ich dzieci były wykorzystywane. Pomogło to znacznie w procesie asymilacji społecznej³⁶. Ta dziesięcioletnia wojna wyróżnia się na tle innych konfliktów w Sierra Leone ze względu na ogromną brutalność, masowe wykorzystywanie dzieci oraz głębokie zniszczenia gospodarcze i społeczne. Jednak program DDRR (rozbrojenie, demobilizacja, rehabilitacja, reintegracja) w Sierra Leone jest często uważany za udane stadium odbudowy po konflikcie³⁷. Natomiast aktualnie w DRK to UNICEF odgrywa szczególną rolę, wspierając dzieci po konflikcie. Współpracując z lokalnymi organizacjami i służbami zdrowia, stara się docierać do najbardziej potrzebujących. Każdego dnia ok. 800 dzieci otrzymuje pomoc psychologiczną, opiekę medyczną i nowy dom: „Od początku eskalacji kryzysu udało się objąć opieką ponad 41 000 dzieci i ich opiekunów. Za tym sukcesem stoi niemal 400 podmiotów lokalnych, które każdego dnia wspólnie tworzą sieć wsparcia dla najmłodszych”³⁸. Warto również dodać, że istnieje wiele organizacji, które zajmują się dziećmi-weteranami – przede wszystkim UNICEF, Lekarze bez Granic, lokalne organizacje czy misje ONZ. Organizacje te wspierają dzieci-żołnierzy poprzez edukację i kompleksową pomoc oraz umożliwiają im powrót do normalnego życia.

Wnioski

Celem artykułu była analiza zjawiska, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych, na przykładzie dwóch leżących na tym samym kontynencie krajów. Warto podkreślić, że przeprowadzona ocena potwierdza skalę i złożoność problemu. Postawione hipotezy udało się w znaczącym stopniu opisać i wyjaśnić. Wojna wdziera się w psychikę dziecka i trwale zmienia jego tożsamość oraz sposób postrzegania świata. W zestawieniu doświadczeń nieletnich z DRK i Sierra Leone pokazano wiele podobieństw (przymusowa rekrutacja, wykorzystywanie do wielu zadań w oddziałach, manipulacja emocjonalna), jak i różnic (sposób reintegracji, reakcja lokalna, międzynarodowa). Wyrażenie „dzieciństwo w cieniu wojny” symbolicznie oddaje sytuację dzieci, których młodość została przyćmiona i zdominowana przez brutalną rzeczywistość. Zamiast korzystać z młodości, beztroski i najlepszych lat życia, doświadczali przemocy i strachu każdego dnia. Sformułowanie to obrazuje, jaki cień rzuca wojna na całe późniejsze życie dziecka.

³⁶ *Ibidem*, s. 823–825.

³⁷ S. Elkhaili, N. Sempijja (2025). *The role of education in reintegrating ex-child soldiers: the case of Sierra Leone*. „Cogent Education”, 12:1, s. 2–4.

³⁸ *Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie... Op. cit.*

Odpowiedzialność za ochronę i bezpieczeństwo dzieci powinna być wspólna dla wszystkich członków społeczności. Ochrona godności dzieci jest ogromną wartością. Pomoc dzieciom powinna zapewniać się przez całe ich życie. Zatem niezbędne jest wzmocnienie działań prewencyjnych na poziomie lokalnym i międzynarodowym. Kluczowe powinno być zwiększenie kontroli nad grupami zbrojnymi i zaostrzenie kar za rekrutację dzieci-żołnierzy oraz skuteczniejsze monitorowanie sytuacji przez organizacje stojące na straży bezpieczeństwa (np. ONZ). Ważne są również programy edukacyjne i społeczne, które powinny zapewniać dzieciom bezpieczne środowisko do nauki i rozwoju. Konieczne jest także wzmocnienie systemów monitorowania i egzekwowania prawa, aby szybko wykrywać wszelkie próby wykorzystania dzieci do oddziałów zbrojnych. Warto w tym kontekście zainwestować w szkolenia dla służb lokalnych oraz międzynarodową współpracę. Pozwoli to skuteczniej chronić najmłodszych³⁹.

Aktualnie systemy ochrony dzieci to przede wszystkim konwencje międzynarodowe. Pierwsza najważniejsza to Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta 20 listopada 1989 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Powstały do niej trzy Protokoły Fakultatywne: dotyczący procedury zawiadomień, przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r.⁴⁰, drugi o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne⁴¹; oraz trzeci o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r.⁴²

Powinniśmy się skupić na losach dzieci, bo to one dziedziczą po nas świat. Są przyszłością naszego globu. „Proszę, zróbcie wszystko, co w waszej mocy, by świat dowiedział się, co się dzieje z nami, dziećmi. Po to, żeby inne dzieci nie musiały doświadczać przemocy”⁴³.

³⁹ G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze... Op. cit.*, s. 190–198.

⁴⁰ Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury zawiadomień przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r. (Dz. U. 24 maja 2007 nr 91 poz. 608). <https://journals.umcs.pl/sil/article/download/5827/pdf> [dostęp: 02.06.2025].

⁴¹ Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-17349461> [dostęp: 02.06.2025].

⁴² Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 76 poz. 494). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-handlu> [dostęp: 02.06.2025].

⁴³ Cyt. za: J. Czyżewski (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych... Op. cit.*

Bibliografia

Artykuły naukowe

- Barron T. (2013). *The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army*. „African Security”, 6:2.
- Biedrzycka I. (2013). Dziecko-żołnierz jako czynna ofiara konfliktu zbrojnego. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 4. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn. <https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarnego/2013-tom-4/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarnego-r2013-t4-s115-132.pdf> [dostęp: 12.05.2025]
- Borisova I.I., Betancourt T.S., Willett J.B. (2013). *Reintegration of Former Child Soldiers in Sierra Leone: The Role of Caregivers and Their Awareness of the Violence Adolescents Experienced During the War*. „Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma”, 22:8.
- Elkhaili S., Sempijja N. (2025). *The role of education in reintegrating ex-child soldiers: the case of Sierra Leone*. „Cogent Education”, 12:1.
- Grabowska K.T. (2013). Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, 4. Olsztyn.
- Hermenau K., Hecker T., Maedl A., Schauer M., Elbert T. (2013). *Growing up in armed groups: trauma and aggression among child soldiers in DR Congo*. „European Journal of Psychotraumatology”.
- Hoffman D. (2010). *Like beasts in the bush: synonyms of childhood and youth in Sierra Leone*. „Postcolonial Studies”, 6:3.
- Maclure R., Denov M. (2007). *“I Didn’t Want to Die So I Joined Them”: Structuration and the Process of Becoming Boy Soldiers in Sierra Leone*. „Terrorism and Political Violence”, 18:1.
- Souris R.N. (2021). *What is so wrong with using child soldiers?* „The International Journal of Human Rights”, 26.
- Tonheim M. (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence? Former girl soldiers in eastern Congo returning home*. „The International Journal of Human Rights”, 18:6.
- Trenholm J., Olsson P., Blomqvist M., Ahlberg B.M. (2015). *The global, the ethnic and the gendered war: women and rape in eastern Democratic Republic of Congo*. „Gender, Place and Culture”, 23:4.

Druki zwarte

- Carrisi G. (2007). *Dzieci-żołnierze. Kalami idzie na wojnę*. Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”. Kraków.
- Czyżewski J. (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń.
- Janiszewska K. (2013). *Wojna w Sierra Leone – z dziećmi w roli głównej*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań.

- Cenda-Miedzińska K. (2018). *Bezpieczeństwo dziecka*. W: Wasiuta O., Wasiuta S. (red.). *Encyklopedia bezpieczeństwa (Tom 1: A-C)*. Wydawnictwo Libron. Kraków.
- Falkowski Z., Marcinko M. (2014). *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa.
- Marczak N. (2018). *A Century Apart: The Genocidal, Enslavement of Armenian and Yazidi Women*. W: Connellan M.M., Fröhlich C. (red.). *A Gendered Lens for Genocide Prevention, Rethinking Political Violence*. London.
- Nowakowska-Małusecka J. (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Stadium prawnomiędzynarodowe*. Uniwersytet Śląski. Oficyna Wydawnicza Branta. Bydgoszcz-Katowice.
- Pruncal M. (2014). *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa.

Akty prawne

- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury za-wiadomień przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r. (Dz. U. 24 maja 2007 nr 91 poz. 608). <https://journals.umcs.pl/sil/article/download/5827/pdf> [dostęp: 02.06.2025].
- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 91 poz. 608). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-17349461> [dostęp: 02.06.2025].
- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 76 poz. 494). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-handlu> [dostęp: 02.06.2025].

Źródła internetowe

- Boratyńska K.T. (2013). *Udział dzieci w konfliktach zbrojnych (wybrane problemy)*. Temi-da 2 przy współpracy o wsparciu finansowym Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui//K_T_Boratynska_Udzial_dzieci_w_konfliktach_zbrojnych_wybrane_problemy.pdf [dostęp: 12.05.2025]
- Demokratyczna Republika Konga* (2006). Unic Warsaw, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. <https://www.unic.un.org.pl/kongo/> [dostęp: 13.05.2025].
- DR Congo: Children killed, injured, abducted, and face sexual violence in conflict at record levels for third consecutive year – UNICEF* (2023). UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/dr-congo-children-killed-injured-abducted-and-face-sexual-violence-conflict-record> [dostęp: 13.05.2025].

- DRK: Szokujący poziom przemocy seksualnej [RAPORT]. Lekarze bez granic. <https://lekarze-bez-granic.pl/kongo-przemoc-seksualna-raport/> [dostęp: 24.05.2025].
- Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie. UNICEF. <https://unicef.pl/chce-pomoc/nasze-akcje/pomoc-dzieciom-w-kongo?> [dostęp: 24.05.2025].
- Dzieci-żołnierze (2004). Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie – pokój i bezpieczeństwo. <https://www.unic.un.org.pl/rozbrojenie/dzieci-zolnierze.php> [dostęp: 12.05.2025].

Abstrakt

Niniejszy artykuł analizuje zjawisko, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych jako żołnierzy. Analizie zostały poddane dwa kraje: Demokratyczna Republika Konga i Sierra Leone. Celem jest opisanie, jak wygląda proces rekrutacji dzieci do oddziałów w obu krajach oraz wskazanie ich roli w oddziałach, ze szczególnym uwzględnieniem dziewcząt. Kluczowe pytanie, które pojawia się w artykule, to: w jaki sposób wojna kształtuje psychiczne, społeczne i tożsamościowe funkcjonowanie dzieci-żołnierzy w Demokratycznej Republice Konga i Sierra Leone? Skupiono się także na najważniejszych różnicach i podobieństwach w ich doświadczeniach. Uwzględniono zatem takie aspekty jak proces przymusowej rekrutacji, uzależnienia (od substancji psychoaktywnych, takich jak alkohol i narkotyki), agresja, trudności w reintegracji, charakter konfliktu, motywacje grup, skala i długość konfliktu, reakcja społeczności międzynarodowej. W obu przypadkach dzieci były brutalnie werbowane i wykorzystywane do wielu zadań. W Demokratycznej Republice Konga kluczową rolę odegrała grupa Mai-Mai, lokalne oddziały milicji, należące do Narodowej Koalicji Ludowej Suwerenności Konga. Natomiast w Sierra Leone główną grupą, która rekrutowała dzieci, był Zjednoczony Front Rewolucyjny (Revolutionary United Front – RUF). Zwrócono uwagę na komplikacje w procesie reintegracji. Wnioski wskazują na liczne luki w systemie ochrony dzieci. Podkreślono konieczność odpowiedzialności międzynarodowej, w tym wsparcie psychologiczne, społeczne i edukacyjne. Przeciwdziałanie temu zjawisku wymaga natychmiastowej reakcji i eliminowania źródeł destabilizacji. Artykuł przedstawia analizę porównawczą zjawiska wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone. W badaniu wykorzystano źródła naukowe, druki zwarte, akty prawne oraz wiarygodne źródła internetowe. Taka różnorodność źródeł pozwoliła na wieloaspektowe ujęcie problemu.

Childhood in the Shadow of War – The Use of Children in Armed Conflicts in the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone

Abstract

This article analyzes the phenomenon of using children as soldiers in armed conflicts. The analysis focuses on two countries: the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone. The aim is to describe the recruitment process of children into armed groups in both countries, as well as the roles they played, with particular attention to the experiences of girls. A key question raised in the article is how war shapes the

psychological, social, and identity functioning of child soldiers in the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone? The article also examines key similarities and differences in their experiences – especially in terms of forced recruitment, addiction (psychoactive substances, such as alcohol and drugs), aggression, difficulties with reintegration, the nature of the conflict, the motivations of armed groups the scale and duration of the conflict, and the response of the international community. In both cases, children were brutally recruited and used for a variety of tasks. In the Democratic Republic of Congo, a key role was played by the Mai-Mai group – local militia unit associated with the National People's Coalition for the Sovereignty of Congo. In Sierra Leone, the main group recruiting children was the Revolutionary United Front (RUF). Attention is drawn to complications in the reintegration process. The conclusions point to numerous gaps in the child protection system. The article emphasizes the need for international accountability, including psychological, social and educational support. Combating this phenomenon requires an immediate response and the elimination of sources of instability. The article presents a comparative analysis of the phenomenon of child exploitation in armed conflicts, using the cases of the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone. The study draws on scholarly sources, monographs, legal acts, and reliable online materials. This diversity of sources enabled a multidimensional approach to the issue.

Słowa kluczowe: dzieci-żołnierze, konflikt zbrojny, Demokratyczna Republika Konga, Sierra Leone, rekrutacja, reintegracja, Mai-Mai, RUF

Keywords: child soldiers, armed conflict, Democratic Republic of Congo, Sierra Leone, recruitment, reintegration, Mai-Mai, RUF

Anna Ząber – studentka studiów magisterskich na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe skupiają się na zagadnieniach wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych, sytuacji kobiet, szczególnie na Bliskim Wschodzie, terroryzm międzynarodowy oraz *modus operandi* sprawców.

Mariusz Domżałski

Dowództwo 18 Dywizji Zmechanizowanej
im. gen. broni Tadeusza Buka

ORCID 0000-0002-7749-2598

Wybrane aspekty służby w Siłach Zbrojnych

Wprowadzenie

Zapewnienie bezpieczeństwa obejmuje szereg przedsięwzięć mających na celu przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom celów realizowanych przez państwo. Zadania organów państwa odpowiedzialnych za realizację działań na rzecz utrzymania bezpieczeństwa państwa powinny być należycie skonkretyzowane¹. Niewątpliwy wpływ na konieczność stałego podnoszenia zdolności obronnej Polski ma również jej położenie geopolityczne, co podkreśla konflikt w Ukrainie².

Najistotniejszym elementem gwarantującym bezpieczeństwo państwa polskiego są Siły Zbrojne³. Ich definicja legalna znajduje się w Ustawie z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, a konkretnie w art. 11 ust. 2: „Siły Zbrojne są zhierarchizowaną, umundurowaną formacją uzbrojoną, stanowiącą wyodrębnioną organizacyjnie część systemu obronnego państwa”⁴.

¹ M. Czuryk (2013). *Podstawy prawne bezpieczeństwa narodowego w czasie kryzysu i wojny*. „Roczniki Nauk Społecznych”, 3, s. 69.

² W. Jarmołowicz, T. Sikora (2016). *Status i pozycja społeczno-ekonomiczna żołnierzy zawodowych na polskim rynku pracy*. „Studia Prawno-Ekonomiczne”, C, s. 212.

³ M. Wojciszko (2011). *Kompetencje naczelných organów państwa w obszarze obronności*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 4, s. 325.

⁴ Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz. U. 2024 poz. 248 ze zm.

Wybitny znawca tematyki bezpieczeństwa Waldemar Kitler definiuje natomiast Siły Zbrojne jako „wyspecjalizowany, uzbrojony i zorganizowany pod jednolitym kierownictwem organ państwa, przeznaczony do zabezpieczenia jego interesów zewnętrznych i wewnętrznych, przez wykorzystanie go do misji obronnych i pozaobronnych, a więc do zapobiegania agresji, prowadzenia walki zbrojnej, udzielania wsparcia władzom cywilnym w zakresie ochrony porządku konstytucyjnego i bezpieczeństwa publicznego w państwie oraz realizacji innych nieoręжных, ustawowo ustalonych zadań, w czasie zwykłym (normalnym) i w okresie obowiązywania stanu nadzwyczajnego w państwie”⁵.

Podstawowe zadanie Sił Zbrojnych wynika wprost z art. 26 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którym „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa oraz niepodzielności jego terytorium, jak również zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”⁶. Nie ulega wątpliwości, że są też istotnym elementem ochrony przed zagrożeniem wewnętrznym państwa, przejawia się to np. w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego. Profesjonalne Siły Zbrojne, posiadające odpowiednie kompetencje i stopień wykształcenia, są w stanie realizować zadania obronne we wszystkich stanach bezpieczeństwa narodowego – w stanie pokoju, kryzysu i wojny⁷.

Podstawowym aktem normatywnym regulującym problematykę służby żołnierzy zawodowych jest Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny oraz akty wykonawcze do niej. Ustawa ta wyznacza zadania Sił Zbrojnych zarówno w zakresie bezpieczeństwa zewnętrznego, jak i bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Zastąpiła ona wielokrotnie nowelizowaną Ustawę z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych.

Ustawa o obronie Ojczyzny jest tzw. ustawą pragmatyczną, czyli aktem regulującym całokształt poszczególnych kategorii stosunków służbowych w administracji publicznej – w tym wypadku żołnierzy zawodowych. Pomimo braku definicji legalnej, jest to pojęcie dość mocno ugruntowane w doktrynie. Istotnym jest fakt, że pragmatyka wojskowa nie należy do systemu prawa pracy⁸.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie problematyki dotyczącej wybranych aspektów zawodowej służby wojskowej. Omówiono w sposób zwięzły istotę stosunku służbowego oraz nawiązanie i rozwiązanie stosunku

⁵ W. Kitler (2017). Pojęcie i system prawa wojskowego. W: W. Kitler, D. Nowak, M. Stepnowska (red.). *Prawo wojskowe*. Wolters Kluwer, s. 56.

⁶ W.J. Wołpiuk (1998). *Konstytucyjna zasada podległości Sił Zbrojnych cywilnej i demokratycznej kontroli*. „Przegląd Sejmowy”, 6, s. 33–35.

⁷ M. Domżański (2024). *Nauka żołnierzy zawodowych*. „Dialogus. Naukowe czasopismo humanistyczno-społeczne”, 2, s. 30.

⁸ P. Wojtunik (2013). Pojęcie, źródła i przedmiot prawa stosunków służbowych. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 5, s. 202.

służbowego żołnierza zawodowego. Wybór analizowanego problemu badawczego powinien zostać odpowiednio uzasadniony, stąd też zdecydowano się na sformułowanie głównego problemu badawczego w postaci pytania: Czy stosunek służbowy żołnierza zawodowego posiada cechy charakterystyczne, które odróżniają go od innych stosunków prawnych? W związku z powyższym została sformułowana hipoteza badawcza polegająca na przyjęciu, iż stosunek służbowy żołnierzy zawodowych zawiera kilka elementów, które różnią go od innych stosunków prawnych. Niewątpliwie elementy te są determinantem pełnienia zawodowej służby wojskowej, a w literaturze przedmiotu są opracowane w sposób jedynie przyczynkowski.

Elementem niezbędnym do osiągnięcia odpowiedniego celu naukowego jest ustalenie odpowiedniej metody badawczej. Znaczenie podstawowe miała metoda formalno-dogmatyczna wzbogacona w niektórych miejscach o metodę teoretyczno-prawną. Użycie metody analitycznej formalno-dogmatycznej polegało na poddaniu szczegółowej analizie aktów prawnych dotyczących analizowanego zagadnienia.

W ostatnich latach, na skutek zwiększenia zainteresowania służbowym stosunkiem administracyjnoprawnym, publikowane są opracowania dotyczące stosunku służbowego innych formacji mundurowych, gdzie, niejako przy okazji, poruszona jest problematyka będąca przedmiotem niniejszej pracy.

Istotnym elementem pracy była analiza orzecznictwa. Dokonano analizy orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Wojewódzkich Sądów Administracyjnych. Badaniu w węższym zakresie poddano także orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego. Umożliwiło to poznanie linii orzeczniczej dotyczącej jednolitości lub rozbieżności w wykładni analizowanych przepisów. Warto w tym miejscu zauważyć, że problemy interpretacyjne dotyczące stosowania konkretnego przepisu na ogół znajdowały swoje odzwierciedlenie w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego lub też Sądu Najwyższego, do których te zagadnienia trafiały.

Stosunek służbowy

Po raz pierwszy pojęcie „stosunku służbowego” pojawiło się w języku prawnym w Ustawie z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej⁹. Termin „stosunek służbowy”, spotykany w aktach prawnych, jak i orzecznictwie, nie ma jednolitego znaczenia, brak jest też definicji legalnej tego pojęcia¹⁰.

⁹ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej (Dz. U. z 1949 nr 11 poz. 72 ze zm.).

¹⁰ D. Nowak (2014). *Istota, strony i przedmiot administracyjnoprawnego stosunku służbowego funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych*. „Casus”, 72, s. 58.

Poprzez stosunek służbowy należy rozumieć zatrudnienie w sektorze publicznym, regulowane przez szczególny rodzaj ustawy, jakim jest pragmatyka służbowa¹¹.

Stosunki służbowe dzielimy na służbowe stosunki pracy regulowane przepisami prawa pracy oraz stosunki służbowe co do których zastosowanie będą miały przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego¹². Podstawą prawną powstania tychże stosunków jest mianowanie, które w odniesieniu do służby wojskowej żołnierzy zawodowych nazwane jest „powołaniem”.

Należy przy tym zauważyć, że są dwa rodzaje mianowania. Mianowanie (nominacja) powodujące nawiązanie służbowego stosunku pracy (art. 76 Kodeksu pracy) oraz mianowanie (nominacja), której skutkiem jest powstanie administracyjnoprawnego stosunku służbowego¹³. W przypadku żołnierzy zawodowych powołanie uregulowane w art. 185 pragmatyki nie różni się od nominacji będącej źródłem stosunku służbowego funkcjonariuszy służb mundurowych¹⁴.

Stosunek służbowy żołnierza zawodowego powstaje w drodze mianowania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do służby. W literaturze i orzecznictwie ugruntowane jest stanowisko, że akt mianowania przyjmuje postać decyzji administracyjnej wydanej w wyniku postępowania administracyjnego¹⁵.

W literaturze i orzecznictwie ugruntowane jest stanowisko, że akt mianowania przyjmuje postać decyzji administracyjnej wydanej w wyniku postępowania administracyjnego¹⁶. Ze względu na szczególny rodzaj stosunku służbowego decyzje administracyjne dotyczące nawiązania, zmiany treści i rozwiązania stosunku służbowego są w pragmatyce wojskowej (jak i w innych pragmatykach służbowych) nazwane rozkazem personalnym¹⁷.

¹¹ T. Kuczyński (2010). *Wybrane problemy orzecznictwa sądowoadministracyjnego w sprawach z zakresu stosunków służbowych*. „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, 5–6, s. 249.

¹² T. Kuczyński (2007). *Odesłania do prawa pracy i prawa cywilnego w niepracowniczych pragmatykach służbowych*. „Przegląd Sądowy”, 10, s. 97.

¹³ S. Antoniuk, P. Szustakiewicz (2011). *Przedawnienie roszczeń z tytułu prawa do uposażenia i innych należności pieniężnych przysługujących na podstawie stosunku służbowego na tle orzecznictwa sądów administracyjnych*. „Ius Novum”, 1, s. 91.

¹⁴ B. Jaworski (2019). *Przekształcenie stosunku służbowego funkcjonariuszy*. „Acta Universitatis Lodziensis”, 87, s. 30.

¹⁵ M. Domżański (2024). *Należności związane ze zwolnieniem funkcjonariusza Straży Granicznej ze służby*. „Progress”, 15, s. 68.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2004 r., I PK 35/04, LEX nr 149349; T. Kuczyński (2000). *Właściwość sądu administracyjnego w sprawach stosunków służbowych*. Kolonia Ltd. Wrocław, s. 20.

¹⁷ A. Korcz-Maciejko (2013). *Charakter prawny rozkazu personalnego*, „Administracja: teoria, dydaktyka, praktyka”, 3, s. 140.

W związku z powyższym będą miały do niego zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego. Decyzje i rozkazy personalne wydawane są w formie indywidualnej lub zbiorowej. W przypadku sporządzenia decyzji lub rozkazu personalnego w formie zbiorowej, wyciąg z tej decyzji lub rozkazu jest z nimi równoznaczny.

Powołanie do zawodowej służby wojskowej jest możliwe wyłącznie, jeżeli zostaną spełnione ściśle skonkretyzowane przesłanki. Żołnierzem zawodowym może zostać osoba mająca obywatelstwo polskie, o nieposzlakowanej opinii, której wierność Rzeczypospolitej Polskiej nie budzi wątpliwości, posiadająca odpowiednie kwalifikacje oraz zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia zawodowej służby wojskowej¹⁸. Ma to związek z doniosłą rolą Sił Zbrojnych w obronności państwa¹⁹.

Ustawodawca w art. 229 pragmatyki przewidział dwie formy rozwiązania stosunku służbowego żołnierza zawodowego. Są to decyzja oraz rozkaz personalny, wydane dla celów ewidencyjnych. Art. 3 pkt 2 Ustawy o obronie Ojczyzny zawiera definicję legalną „decyzji”, wskazując, że jest ona „decyzją wydawaną przez właściwy organ wojskowy lub rozkazem personalnym”. Ustawodawca w Ustawie o obronie Ojczyzny, jak i aktach wykonawczych do niej stosuje oba stwierdzenia zamiennie, więc należy uznać, że są one wobec siebie tożsame.

Ustawa pragmatyczna wyróżnia dwa katalogi przesłanek warunkujących zwolnienie żołnierza zawodowego z zawodowej służby wojskowej. Ustawodawca podzielił te przesłanki na przesłanki obligatoryjne i fakultatywne. Od przyczyny zwolnienia jest też uzależniona forma zwolnienia – decyzja administracyjna lub rozkaz wydany dla celów ewidencyjnych.

Wystąpienie przesłanek obligatoryjnych oznacza brak możliwości pozostawienia żołnierza zawodowego w służbie w przypadku wystąpienia stanu faktycznego, który można przypisać do norm prawnych zawartych w art. 226 pragmatyki. Są to decyzje związane, stąd też proces ocenny jest ograniczony jedynie do ustalenia, czy konkretny stan faktyczny wypełnia znamiona stanu prawnego w postaci przesłanki zwolnienia żołnierza z zawodowej służby wojskowej. Organ jest bowiem pozbawiony swobody w zakresie wyboru konsekwencji normy prawa materialnego wskazanej w pragmatyce²⁰.

Pragmatyka wojskowa zawiera dość obszerny katalog obligatoryjnych przyczyn zwolnienia z zawodowej służby wojskowej, szczególnie

¹⁸ M. Domżański (2024). *Call up for Professional Military Service*. „Ius et Securitas”, 2, s. 37–47.

¹⁹ M. Domżański (2021). *Odwołanie od orzeczenia wojskowej komisji lekarskiej*. „Cybersecurity and Law”, 2, s. 168.

²⁰ A. Ludera-Ruszel (2019). *Przekształcenie stosunku służbowego funkcjonariuszy służb mundurowych*. „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej”, 3, s. 252.

w porównaniu z innymi pragmatykami, co można wytłumaczyć szczególnymi zadaniami Sił Zbrojnych.

Przemysław Szustakiewicz dokonał podziału obligatoryjnych przesłanek zwolnieniowych. Wyróżnił przesłanki zewnętrzne, czyli niemające bezpośredniego powiązania z pełnioną służbą, oraz wewnętrzne, będące ściśle powiązane z pełnioną służbą²¹.

Poza przesłankami obligatoryjnymi, których ziszczenie się powoduje obligatoryjne zwolnienie, ustawodawca przewidział również katalog przesłanek fakultatywnych, których wystąpienie może spowodować zwolnienie żołnierza z zawodowej służby wojskowej.

W przeciwieństwie do przesłanek obligatoryjnych, każde zwolnienie z przyczyny fakultatywnej musi zostać zrealizowane w formie decyzji administracyjnej.

Instytucją prawną, która umożliwia organowi swobodę kształtowania rozstrzygnięcia podczas wydawania decyzji w przedmiocie zwolnienia ze służby w przypadku fakultatywnych przesłanek zwolnienia z zawodowej służby wojskowej, jest uznanie administracyjne.

Decyzje uznaniowe podlegają kontroli sądów administracyjnych, ale w ograniczonym zakresie. Sądy administracyjne weryfikują przepisy prawa, na podstawie których wydano określoną decyzję, czy nie doszło do przekroczenia granic uznania oraz czy organ w odpowiedni sposób uzasadnił podjęte rozstrzygnięcie, kierując się właściwymi i udowodnionymi przesłankami. Przesłanki te organ musi w odpowiedni sposób zindywidualizować. Pomimo prawa do wyboru rozstrzygnięcia nie może być to wybór dowolny²².

Stosunek służbowy żołnierzy zawodowych jest stosunkiem administracyjnoprawnym, co ma praktyczne znaczenie, gdyż mają do niego zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego (k.p.a.). Pragmatyki służbowe nie są przepisami szczególnymi w myśl art. 5 Kodeksu pracy, stąd też nie można w nich stosować przepisów Kodeksu pracy zgodnie z zasadą subsydiarności, zawartej we wspomnianym przepisie²³. Możliwość zastosowania przepisów Kodeksu pracy jest dozwolona jedynie w przypadkach enumeratywnie wymienionych w pragmatyce wojskowej – dotyczy to np. odesłań odnośnie do urlopów rodzicielskich²⁴.

²¹ P. Szustakiewicz (2012). *Stosunki służbowe funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych jako sprawa administracyjna*. Wydawnictwo Difin. Warszawa, s. 281.

²² Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 kwietnia 2003 r., II SA 2486/01, LEX nr 149543.

²³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 1998 r., U 17/97, LEX nr 32606; W. Witoszko (2019). *Ochrona trwałości zatrudnienia funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych*. Wydawnictwo Temida 2. Białystok, s. 11.

²⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2008 r., II PZP 9/08, LEX nr 393793; M. Czechowski (2016). *Prawny charakter zatrudnienia żołnierzy zawodowych*. Wydawnictwo

Dodatkowo z ustawy pragmatycznej wynikają wprost sprawy, które nie podlegają kognicji sądów administracyjnych²⁵. Zgodnie z art. 122 ust. 3 skarga do właściwego sądu administracyjnego nie może być wniesiona na decyzje w sprawach:

1. powołania do obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej;
2. powołania do odbycia ćwiczeń wojskowych;
3. wyznaczenia i przeniesienia na stanowisko służbowe oraz zwolnienia ze stanowiska służbowego, a także przeniesienia do dyspozycji;
4. delegowania do pełnienia obowiązków²⁶.

Kognicji sądów administracyjnych nie podlegają również sprawy dotyczące skierowania żołnierza do pełnienia służby wojskowej poza granicami państwa bądź odwołania go do kraju z pełnienia służby poza granicami państwa²⁷, lub też kwestie związane z udzieleniem urlopu wypoczynkowego²⁸.

W tym miejscu należy wskazać na podział aktów wydawanych przez kompetentny organ wojskowy na decyzje administracyjne kształtujące prawa i obowiązki żołnierza oraz na akty indywidualne, wydawane w wewnętrznej sferze służbowej, nieposiadające takich walorów²⁹.

Wybrane aspekty zawodowej służby wojskowej

Analiza Ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny pozwala na konstatację, że stosunek służbowy żołnierzy zawodowych zawiera kilka elementów, które różnią go od innych stosunków prawnych. Są to: obowiązek poświęcenia, dyspozycyjność i podporządkowanie, szczególne uprawnienia związane z pełnieniem służby, administracyjnoprawne uregulowanie

Adam Marszałek. Toruń, s. 38; M. Wieczorek (2017). *Charakter prawny stosunków służbowych funkcjonariuszy służb mundurowych*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń, s. 62.

²⁵ Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 marca 2010 r., II SA/Wa 224/10, LEX nr 667195; P. Razowski (2015). *Niedopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu sądowoadministracyjnym*. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa, s. 146–150.

²⁶ Uchwała NSA w składzie 7 sędziów z dnia 10 kwietnia 2006 r., I OPS 3/06, LEX nr 181156.

²⁷ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 stycznia 2000 r., I OSK 1742/09, LEX nr 599922.

²⁸ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 lutego 2008 r., I OSK 1244/07, LEX nr 490612.

²⁹ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 lipca 2010 r., I OSK 143/10, LEX nr 741540.

stosunku służbowego³⁰. Wskazane elementy stosunku służbowego jednoznacznie wskazują na jego publicznoprawny charakter³¹.

Od osób pełniących zawodową służbę wojskową wymaga się szczególnie poświęcenia podczas realizowania przez nich zadań służbowych. Żołnierz zawodowy zobowiązany jest do wykonywania swoich obowiązków z narażeniem zdrowia, a nawet życia³². Znajduje to również odzwierciedlenie w rocie przysięgi wojskowej. Żołnierze zawodowi zobowiązani są do dochowania przyrzeczeń złożonych w rocie przysięgi³³. Warto zauważyć, że przysięga wojskowa składana jest przed rozpoczęciem zasadniczej służby wojskowej (w trakcie dobrowolnej służby zasadniczej). Jedyna sytuacja, gdy żołnierz zawodowy składa przysięgę już w trakcie służby, ma miejsce w sytuacji przeniesienia się do wojska osoby wcześniej pełniącej służbę w innych służbach mundurowych (Policja, Straż Graniczna czy Służba Więzienna). Służba żołnierza zawodowego wymaga poświęcenia, więc tylko osoby zdolne do poświęceń w imię służby mogą pełnić zawodową służbę wojskową. Wykonywanie zadań na niezwykle istotnym gruncie, jakim jest bezpieczeństwo państwa, wskazuje, że zasadniczą służbę wojskową mogą pełnić wyłącznie osoby, których zdolność fizyczna oraz predyspozycje moralne umożliwiają pełnienie służby z narażeniem życia i zdrowia³⁴. Trybunał Konstytucyjny w jednym ze swoich wyroków podkreślił, że „poświęcenie wiąże się z obowiązkiem wykonywania zadań w nielimitowanym czasie pracy i trudnych warunkach związanych nierzadko z bezpośrednim narażeniem zdrowia i życia³⁵. Szczególne poświęcenie i staranność w trakcie pełnienia zawodowej służby wojskowej w oczywisty sposób koresponduje z przepisami Konstytucji dotyczącymi ochrony niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej.

Kolejnym elementem wyróżniającym stosunek służbowy żołnierza zawodowego jest dyspozycyjność. Oznacza ona pełne podporządkowanie

³⁰ M. Karpiuk (2016). *Stosunek służbowy militaryzacji*. „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, 3, s. 51.

³¹ J. Dąbrowska (2006). *Zawieszenie funkcjonariusza w pełnieniu obowiązków służbowych*. „Monitor Prawa Celnego i Podatkowego”, 6, s. 226.

³² Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 kwietnia 2008 r., I OSK 642/07, LEX nr 478873; P. Szustakiewicz (2019). *Zagadnienie unifikacji przepisów regulujących stosunek służbowy funkcjonariuszy służb mundurowych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 21, s. 84–85.

³³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 października 2008 r., I OSK 1738/07, LEX nr 499920; G. Maroń (2015). *Instytucja przysięgi (ślubowania) a poszanowanie wolności sumienia i religii*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 4, s. 71–72.

³⁴ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 13 listopada 2009 r., II SA/Wa 1009/09 LEX nr 589235.

³⁵ Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 23 września 1997 r., K 25/96, LEX nr 30762.

się poleceniom przełożonych oraz uprawnienie właściwych organów do kształtowania warunków służby żołnierza zawodowego, które uzależnione są od potrzeb Sił Zbrojnych³⁶.

Żołnierz zawodowy, w przeciwieństwie do osób świadczących pracę na podstawie umownego stosunku pracy, pozostaje w stosunku podporządkowania charakteryzującym się wysoką dyspozycyjnością, co znajduje swoje odzwierciedlenie w treści warunków pełnienia służby zawartych w ustawie pragmatycznej³⁷. Przejawia się to m.in. w przepisach dotyczących czasu służby, możliwości przeniesienia służbowego czy też powierzenia czasowego pełnienia obowiązków³⁸. Warto zauważyć, że granice dyspozycyjności żołnierza zawodowego wyznacza pragmatyka wojskowa³⁹.

Literatura przedmiotu wskazuje przy tym różnicę między podporządkowaniem a dyspozycyjnością. Zdaniem Tadeusza Kuczyńskiego podporządkowanie to obowiązek wykonywania poleceń, a dyspozycyjność to obowiązek poddania się jednostronnym aktom zmieniającym treść stosunku prawnego przez pracownika (w tym wypadku żołnierza zawodowego)⁴⁰. Podporządkowanie wynika z konstrukcji stosunku służbowego żołnierza zawodowego, opartego na nierównorzędności stron⁴¹.

Wspomniana wyżej dyspozycyjność oraz zdyscyplinowanie w powiązaniu z trudami codziennej służby powodują konieczność zrekompensowania tych wyrzeczeń poprzez przyznanie żołnierzowi zawodowemu szczególnych uprawnień związanych z pełnieniem służby⁴². Przejawia się to w dodatkowym uposażeniu rocznym (tzw. trzynastka), gratyfikacji urlopowej na członka rodziny czy też należnościami związanymi ze zwolnieniem z zawodowej służby wojskowej. Uprawnieniami wyróżniającymi żołnierzy zawodowych

³⁶ W. Brzostowski (2017). *Charakter prawny zatrudnienia żołnierzy zawodowych*. „Roczniki Administracji i Prawa”, XVII, s. 419.

³⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 1991 r., I PZP 60/91, LEX nr 13220.

³⁸ Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 1999 r., SK 14/98, LEX nr 39235.

³⁹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2006 r., II SA/Wa 66/06, LEX nr 213845.

⁴⁰ T. Kuczyński (2008). *Stosunek pracy na podstawie powołania*. W: Z. Kubot, T. Kuczyński, Z. Masternak, H. Szurgacz (red.). *Prawo pracy. Zarys wykładu*. Wydawnictwo Difin, s. 339.

⁴¹ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 kwietnia 2011 r., I OSK 665/11, LEX nr 1081044; E. Ura (2013). *Charakter prawny stosunku służbowego policjanta*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie”, 2, s. 278.

⁴² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1992 r., III AZP 27/92, LEX nr 9562; P. Szustakiewicz (2013). *Świadczenia pieniężne związane z prawem do lokalu mieszkalnego emerytów i funkcjonariuszy służb mundurowych w orzecznictwie sądów administracyjnych*. „Ius Novum”, 3, s. 168.

na tle innych służb mundurowych są uprawnienia związane z przydziałem lokalu mieszkalnego, a konkretnie z tzw. odprawą mieszkaniową⁴³.

Uregulowania te powodują uprzywilejowany status społeczny żołnierzy, szczególnie w porównaniu do osób świadczących pracę zgodnie z przepisami Kodeksu pracy⁴⁴.

Ostatnią z cech stosunku służbowego jest podleganie prawu administracyjnemu, nie zaś prawu pracy⁴⁵.

Charakter stosunków służbowych powoduje, że mamy w nich do czynienia ze stosunkiem administracyjnoprawnym, w którym sprawy rozstrzygane są na podstawie przepisów procedury administracyjnej, a rozstrzygnięcia przełożonych wobec żołnierzy są poddane kontroli sądów administracyjnych⁴⁶. Konsekwencją uznania stosunku służbowego żołnierzy zawodowych za stosunek administracyjnoprawny jest uznanie, że w przypadku odmiennych uregulowań zawartych w pragmatyce wojskowej należy stosować przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego⁴⁷. Organ administracji ma prawo do jednostronnego kształtowania warunków pełnionej służby w zależności od wymagań danej formacji, czyli Sił Zbrojnych. Jest to związane ze statusem zadań realizowanych przez żołnierzy zawodowych w zakresie obronności oraz bezpieczeństwa państwa. Administracyjnoprawny charakter stosunku służbowego żołnierza zawodowego powoduje, że na stosunek ten składają się wzajemne prawa i obowiązki stron niemające charakteru zobowiązaniowego⁴⁸. Służba wojskowa jest służbą publiczną szczególnego rodzaju, stąd podlega określonym rygorom oraz ograniczeniom⁴⁹. Ograniczeniom podlega m.in. wykonywanie dodatkowej pracy zarobkowej czy też prowadzenie działalności gospodarczej⁵⁰. Ograniczeniom podlegają również prawa obywatelskie w zakresie piastowania funkcji

⁴³ M. Domżański (2022). *Uposażenie żołnierzy zawodowych*. „Cybersecurity and Law”, 2, s. 114.

⁴⁴ T. Zieliński (1977). *Stosunek prawa pracy do prawa administracyjnego*. PWN. Warszawa, s. 180–181.

⁴⁵ P. Szustakiewicz (2013). *Postępowanie dyscyplinarne w służbach specjalnych w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 5, s. 218.

⁴⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 5 czerwca 1991 r., II SA 35/91, LEX nr 10220.

⁴⁷ J.Z. Lipski (2010). *Instytucja dyspozycji w pragmatykach służbowych*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 1, s. 26.

⁴⁸ M. Liwo (2013). *Status służb mundurowych i funkcjonariuszy w nich zatrudnionych*. Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis. Warszawa, s. 288.

⁴⁹ M. Czechowski (2016). *Prawny... Op. cit.*, 32.

⁵⁰ P. Palka (2006). *Dodatkowa praca zarobkowa żołnierzy zawodowych (uwagi de lege lata)*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 2, s. 31–43.

publicznych⁵¹. Żołnierz ma także obowiązek poinformowania dowódcy jednostki wojskowej o wyjeździe poza granice kraju. Dowódca jednostki wojskowej może zakazać żołnierzowi zawodowemu wyjazdu za granicę w celach niezwiązanych z zawodową służbą wojskową, jeżeli wymaga tego wzgląd na przestrzeganie przepisów Ustawy o ochronie informacji niejawnych albo istotne sprawy organizacyjne. Żołnierze nie mogą się również zrzeszać w związki zawodowe. Ograniczenie to było analizowane przez Trybunał Konstytucyjny, który stwierdził, że pozbawienie żołnierzy możliwości zrzeszania się w związki zawodowe nie dyskryminuje ich w porównaniu do innych służb mundurowych⁵². Ograniczenia te ze względu na charakter działań podejmowanych przez Sił Zbrojnych są większe niż u pracowników, a nawet funkcjonariuszy pozostałych formacji zmilitaryzowanych⁵³. Warto zauważyć, że ograniczenia mogą być wprowadzone wyłącznie w formie ustawy, nie mogąc przy tym naruszać istoty wolności i praw⁵⁴.

Sam fakt pełnienia służby wskazuje na szczególnie istotny zakres zadań realizowanych przez Siły Zbrojne. Pełnienie codziennej służby, niejednokrotnie bardzo trudnej, powoduje po stronie ustawodawcy konieczność zrekompensowania tych wyrzeczeń poprzez przyznanie szczególnych uprawnień związanych z pełnieniem służby⁵⁵.

Podsumowanie

Problematyka zatrudnienia żołnierzy zawodowych uregulowana jest w odrębnym akcie prawnym – Ustawie z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, niezależnym od Kodeksu pracy. Szczególne zadania przewidziane dla Sił Zbrojnych są determinantem różnych aspektów zawodowej służby wojskowej – zaczynając od samego powołania do służby, przez uprawnienia oraz ograniczenia związane ze służbą, kończąc na zwolnieniu ze służby. Ze stosunku służbowego łączącego żołnierza zawodowego z państwem wynika obowiązek poświęcenia, dyspozycyjności i podporządkowania, szczególne

⁵¹ M. Domżański (2023). *Neutralność polityczna Sił Zbrojnych w wymiarze prawnokonstytucyjnym*. „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 32, s. 13–16.

⁵² Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., K 26/98, LEX nr 39990.

⁵³ Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 10 kwietnia 2002 r., K 26/00, LEX nr 54052.

⁵⁴ K. Walczuk (2014). *Działalność policji a konstytucyjna zasada legalizmu (prawo-rządności)*. W: M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Orzeszyna (red.). *Prawo policyjne*. Wydawnictwo Difin, s. 44; T. Kuczyński (2008). *Stosunek pracy na podstawie powołania*. W: Z. Kubot, T. Kuczyński, Z. Masternak, H. Szurgacz (red.). *Prawo pracy. Zarys wykładu*. Wydawnictwo Difin, s. 339.

⁵⁵ M. Czechowski (2016). *Prawny... Op. cit.*, s. 33.

uprawnienia związane z pełnieniem służby oraz administracyjnoprawne uregulowanie stosunku służbowego. Niewątpliwie są to konstytutywne elementy stosunku służbowego żołnierza zawodowego, które odróżniają go od innych stosunków prawnych. W ustaleniu cech właściwych dla stosunku służbowego niezbędna jest analiza dorobku doktryny i judykatury, które w drodze wykładni prawa charakteryzują istotę stosunku służbowego. Charakter stosunku służbowego wynika z relacji prawnej regulowanej przepisami prawa publicznego (administracyjnego), z przewagą elementów władczych. Jest to stosunek służbowy w sensie ścisłym (*sensu stricto*). W stosunku tym występują jednostronne ustanowione uprawnienia lub obowiązki o charakterze służbowym.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz. U. 2024 poz. 248 ze zm.

Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej, Dz. U. z 1949 nr 11 poz. 72 ze zm.

Orzecznictwo

Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 stycznia 2000 r., I OSK 1742/09, LEX nr 599922.

Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 kwietnia 2011 r., I OSK 665/11, LEX nr 1081044.

Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 lipca 2010 r., I OSK 143/10, LEX nr 741540.

Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 marca 2010 r., II SA/Wa 224/10, LEX nr 667195.

Uchwała NSA w składzie 7 sędziów z dnia 10 kwietnia 2006 r., I OPS 3/06, LEX nr 181156.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1992 r., III AZP 27/92, LEX nr 9562.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2008 r., II PZP 9/08, LEX nr 393793.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 1991 r., I PZP 60/91, LEX nr 13220.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 kwietnia 2003 r., II SA 2486/01, LEX nr 149543.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 lutego 2008 r., I OSK 1244/07, LEX nr 490612.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 października 2008 r., I OSK 1738/07, LEX nr 499920.

- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 5 czerwca 1991 r., II SA 35/91, LEX nr 10220.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 kwietnia 2008 r., I OSK 642/07, LEX nr 478873.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2004 r., I PK 35/04, LEX nr 149349.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 10 kwietnia 2002 r., K 26/00, LEX nr 54052.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 12 maja 1998 r., U 17/97, LEX nr 32606.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 1999 r., SK 14/98, LEX nr 39235.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 23 września 1997 r., K 25/96, LEX nr 30762.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., K 26/98, LEX nr 39990.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 13 listopada 2009 r., II SA/Wa 1009/09, LEX nr 589235.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2006 r., II SA/Wa 66/06, LEX nr 213845.

Publikacje książkowe i artykuły naukowe

- Antoniuk S., Szustakiewicz P. (2011). *Przedawnienie roszczeń z tytułu prawa do uposażenia i innych należności pieniężnych przysługujących na podstawie stosunku służbowego na tle orzecznictwa sądów administracyjnych*. „Ius Novum”, 1.
- Brzostowski W. (2017). *Charakter prawny zatrudnienia żołnierzy zawodowych*. „Roczniki Administracji i Prawa”, XVII.
- Czechowski M. (2016). *Prawny charakter zatrudnienia żołnierzy zawodowych*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń.
- Czuryk M. (2013). *Podstawy prawne bezpieczeństwa narodowego w czasie kryzysu i wojny*. „Roczniki Nauk Społecznych”, 3.
- Dąbrowska J. (2006). *Zawieszenie funkcjonariusza w pełnieniu obowiązków służbowych*. „Monitor Prawa Celnego i Podatkowego”, 6.
- Domżański M. (2024). *Call up for Professional Military Service*. „Ius et Securitas”, 2.
- Domżański M. (2024). *Należności związane ze zwolnieniem funkcjonariusza Straży Granicznej ze służby*. „Progress”, 15.
- Domżański M. (2024). *Nauka żołnierzy zawodowych*. „Dialogus. Naukowe czasopismo humanistyczno-społeczne”, 2.
- Domżański M. (2023). *Neutralność polityczna Sił Zbrojnych w wymiarze prawnokonstytucyjnym*. „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 32.
- Domżański M. (2021). *Odwołanie od orzeczenia wojskowej komisji lekarskiej*. „Cybersecurity and Law”, 2.
- Domżański M. (2022). *Uposażenie żołnierzy zawodowych*. „Cybersecurity and Law” 2022, 2.
- Jarmołowicz W., Sikora T. (2016). *Status i pozycja społeczno-ekonomiczna żołnierzy zawodowych na polskim rynku pracy*. „Studia Prawno-Ekonomiczne”, C.

- Jaworski B. (2019). *Przekształcenie stosunku służbowego funkcjonariuszy*. „Acta Universitatis Lodzensis”, 87.
- Karpiuk M. (2016). *Stosunek służbowy militaryzacji*. „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, 3.
- Kitler W. (2017). *Pojęcie i system prawa wojskowego*. W: Kitler W., Nowak D., Stepnowska M. (red.). *Prawo wojskowe*. Wolters Kluwer. Warszawa.
- Korcz-Maciejko A. (2013). *Charakter prawny rozkazu personalnego*. „Administracja: teoria, dydaktyka, praktyka”, 3.
- Kuczyński T. (2007). *Odesłania do prawa pracy i prawa cywilnego w niepracowniczych pragmatykach służbowych*. „Przegląd Sądowy”, 10.
- Kuczyński T. (2008). *Stosunek pracy na podstawie powołania*. W: Kubot Z., Kuczyński T., Masternak Z., Szurgacz H. (red.). *Prawo pracy. Zarys wykładu*. Wydawnictwo Difin. Warszawa.
- Kuczyński T. (2000). *Właściwość sądu administracyjnego w sprawach stosunków służbowych*. Kolonia Ltd. Wrocław.
- Kuczyński T. (2010). *Wybrane problemy orzecznictwa sądowoadministracyjnego w sprawach z zakresu stosunków służbowych*. „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, 5–6.
- Lipski J.Z. (2010). *Instytucja dyspozycji w pragmatykach służbowych*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 1.
- Liwo M. (2013). *Status służb mundurowych i funkcjonariuszy w nich zatrudnionych*. Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis. Warszawa.
- Ludera-Ruszel A. (2019). *Przekształcenie stosunku służbowego funkcjonariuszy służb mundurowych*. „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej”, 3.
- Maroń G. (2015). *Instytucja przysięgi (ślubowania) a poszanowanie wolności sumienia i religii*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 4.
- Nowak D. (2014). *Istota, strony i przedmiot administracyjnoprawnego stosunku służbowego funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych*. „Casus”, 72.
- Palka P. (2006). *Dodatkowa praca zarobkowa żołnierzy zawodowych (uwagi de lege lata)*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 2.
- Razowski P. (2015). *Niedopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu sądowoadministracyjnym*. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa.
- Szustakiewicz P. (2012). *Stosunki służbowe funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych jako sprawa administracyjna*. Wydawnictwo Difin. Warszawa.
- Szustakiewicz (2013). *Postępowanie dyscyplinarne w służbach specjalnych w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 5.
- Szustakiewicz P. (2013). *Świadczenia pieniężne związane z prawem do lokalu mieszkalnego emerytów i funkcjonariuszy służb mundurowych w orzecznictwie sądów administracyjnych*. „Ius Novum”, 3.
- Szustakiewicz P. (2019). *Zagadnienie unifikacji przepisów regulujących stosunek służbowy funkcjonariuszy służb mundurowych*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 21.
- Ura E. (2013). *Charakter prawny stosunku służbowego policjanta*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie”, 2.

- Walczuk K. (2014). *Działalność policji a konstytucyjna zasada legalizmu (praworządności)*. W: Czuryk M., Karpiuk M., Kostrubiec J., Orzeszyna K. (red.). *Prawo policyjne*. Wydawnictwo Difin. Warszawa.
- Wieczorek M. (2017). *Charakter prawny stosunków służbowych funkcjonariuszy służb mundurowych*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń.
- Witoszko W. (2019). *Ochrona trwałości zatrudnienia funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych*. Wydawnictwo Temida 2. Białystok.
- Wojciszko M. (2011). *Kompetencje naczelnych organów państwa w obszarze obronności*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 4.
- Wojtunik P. (2013). *Pojęcie, źródła i przedmiot prawa stosunków służbowych*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 5.
- Wołpiuk W.J. (1998). *Konstytucyjna zasada podległości Sił Zbrojnych cywilnej i demokratycznej kontroli*. „Przegląd Sejmowy”, 6.
- Zieliński T. (1977). *Stosunek prawa pracy do prawa administracyjnego*. PWN. Warszawa.

Abstrakt

Państwo musi zapewnić odpowiednie mechanizmy, których zadaniem jest realizacja prawa jednostki i społeczeństwa do bezpiecznej egzystencji, stąd też jednym z najważniejszych zadań, które są realizowane w demokratycznym państwie prawa, jest zapewnienie bezpieczeństwa swoich obywateli. Najistotniejszym elementem gwarantującym bezpieczeństwo państwa polskiego są Siły Zbrojne. Ich podstawowe zadanie wynika wprost z art. 26 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którym „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa oraz niepodzielności jego terytorium, jak również zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”. Podstawowym aktem normatywnym regulującym problematykę służby żołnierzy zawodowych jest Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny oraz akty wykonawcze do niej. Analiza Ustawy o obronie Ojczyzny pozwala na konstatację, że stosunek służbowy żołnierzy zawodowych zawiera kilka elementów, które różnią go od innych stosunków prawnych. Są to: obowiązek poświęcenia, dyspozycyjność i podporządkowanie, szczególne uprawnienia związane z pełnieniem służby, administracyjnoprawne uregulowanie stosunku służbowego.

Selected aspects of service in the Armed Forces

Abstract

The state must provide appropriate mechanisms whose task is to implement the right of individuals and society to a safe existence, hence one of the most important tasks that are carried out in a democratic state of law is to ensure the security of its citizens. The most important element guaranteeing the security of the Polish state are the Armed Forces. The basic task of the Armed Forces results directly from Article 26, Section 1 of the Constitution, according to which “the Armed Forces of the Republic of Poland serve to protect the independence of the state and the indivisibility of its territory, as well as to ensure the security and inviolability of its borders”. The basic normative act regulating the issue of the service of professional soldiers is the Act of 11 March 2022 on the Defense of the Homeland and its implementing

acts. An analysis of the Act on the Defense of the Homeland allows us to conclude that the service relationship of professional soldiers contains several elements that distinguish it from other legal relationships. These are: the duty of sacrifice, availability and subordination, special rights related to service, administrative and legal regulation of the service relationship.

Słowa kluczowe: Siły Zbrojne, stosunek służbowy, żołnierz zawodowy

Keywords: Armed Forces, service relationship, professional soldier

Mariusz Domżański – doktor nauk prawnych, referent prawny pełniący zawodową służbę wojskową w Dowództwie 18 Dywizji Zmechanizowanej im. gen. broni Tadeusza Buka – obecnie w stopniu majora. Wcześniej pełnił funkcję referenta prawnego w 20 Bartoszyckiej Brygadzie Zmechanizowanej im. Hetmana Wincentego Gosiewskiego oraz w 1 Brygadzie Lotnictwa Wojsk Lądowych. Pięciokrotny uczestnik misji poza granicami państwa (dwukrotnie PKW Łotwa, dwukrotnie PKW Irak oraz PKW UNIFIL). Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Radca prawny. Autor kilkunastu publikacji z zakresu prawa wojskowego oraz prawa administracyjnego.

Jacek Kraś

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie

ORCID 0000-0002-4900-2678

Współpraca Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) ze Strażą Graniczną Rzeczypospolitej Polskiej na granicy wschodniej z Ukrainą – wybrane aspekty

Wstęp

W 1995 roku wszedł w życie układ z Schengen, którego skutkiem był swobodny przepływ osób między państwami należącymi do strefy Schengen. Tym samym kontrole na granicach wewnętrznych zostały zniesione, natomiast utrzymano kontrolę na granicy zewnętrznej strefy Schengen. Rozwiązania dotyczące kontroli granicznej oraz przyznawania wiz i prawa do azylu stały się wspólne dla wszystkich krajów, które podpisały układ. Dlatego też postanowiono powołać do życia służby, które wspierane przez straż graniczną państw obszaru Schengen miały chronić granice strefy w tym granic UE.

Celem publikacji jest przybliżenie statusu prawnego Frontexu oraz współpracy tej instytucji ze Strażą Graniczną RP. Pytanie problemowe brzmi: na czym polega współpraca Straży Granicznej RP z Frontexem i jaka jest jej skala? Postawiona hipoteza brzmi: współpraca ta prowadzona jest w różnych formach, jednak realizowana jest na niewielką skalę i w niewielkim stopniu przyczynia się do poprawy bezpieczeństwa na granicy z Ukrainą.

W publikacji zastosowano metodę analizy dokumentów. Dokonano analizy materiałów źródłowych uzyskanych od Frontexu oraz Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej. Bardzo istotna była również analiza aktów prawnych i danych statystycznych oraz artykułów prasowych. Przydatna była również literatura tematyczna.

Treść zasadniczą rozpoczyna wstęp, w którym został przedstawiony cel publikacji i pytanie problemowe. Część druga przybliżyła Frontex jako wyspecjalizowaną agencję UE. W części trzeciej przedstawiono działania oraz podstawy prawne funkcjonowania Straży Granicznej RP. Z kolei część czwarta zawiera rozważania dotyczące dotychczasowej współpracy agencji ze SG i jej perspektyw. Część ostatnią stanowi podsumowanie, w którym przedstawiono wnioski nasuwające się w związku z realizacją tematu oraz odpowiedź na pytanie problemowe.

Frontex jako wyspecjalizowana agencja Unii Europejskiej

Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich UE (Frontex) powstała na mocy Rozporządzenia UE z dnia 26 października 2004 r.¹ polski oddział ma siedzibę w Warszawie. Kolejne Rozporządzenie Wspólnoty Europejskiej z dnia 14 września 2016 r.², uchylające poprzednie, ustanowiło Frontex Europejską Agencją Straży Granicznej i Przybrzeżnej. Ostatnie zmiany prawne dotyczące tej instytucji nastąpiły na mocy Rozporządzenia Unii Europejskiej z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej³. Jeżeli chodzi o strukturę organizacyjną, agencją kieruje dyrektor wykonawczy⁴. Powołuje go zarząd agencji na wniosek Komisji Europejskiej. Do zadań dyrektora należą:

¹ Rozporządzenie 2007/2004 ustanawiające Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (WE) NR 2007/2004.

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1624 z dnia 14 września 2016 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz zmieniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/399 i uchylające rozporządzenie (WE) nr 863/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady, rozporządzenie Rady (WE) nr 2007/2004 i decyzję Rady 2005/267/WE (EU) NR 2016/1624.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1896 z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz uchylenia rozporządzeń (UE) nr 1052/2013 i (UE) 2016/1624, (EU) NR 2019/1896.

⁴ *Kim jesteśmy* (2025). Frontex. <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/structure/> [dostęp: 07.05.2025].

- przygotowanie i realizacja decyzji strategicznych podejmowanych przez zarząd;
- podejmowanie decyzji związanych z działalnością operacyjną Frontexu;
- zapewnienie obsługi administracyjnej agencji;
- inne zadania określone w regulaminie lub powierzone przez zarząd.

Dyrektora wykonawczego wspomagają trzej zastępcy. Każdy z nich odpowiada za określony obszar tematyczny. Są to:

- administracja i zarządzanie informacją;
- planowanie operacyjne;
- dobór i szkolenie oficerów Korpusu Stałego.

Każdy z zastępców podlega bezpośrednio dyrektorowi wykonawczemu.

Zadania rozdzielone są między działy i biura, z których każde odpowiada za konkretny obszar działalności lub kompetencji. Są to m.in. obszary związane z planowaniem operacyjnym, wywiadem, wsparciem strategicznym czy ochroną danych⁵.

Zarząd Frontexu stanowią przedstawiciele państw członkowskich UE, którzy posiadają prawo głosu oraz reprezentują Komisję Europejską. Każde państwo członkowskie wyznacza członka zarządu oraz jego zastępcę, który zastępuje go w razie nieobecności. Z kolei KE wyznacza dwóch członków zarządu i ich zastępców. Członkowie zarządu powoływani są na czteroletnią kadencję, która w razie konieczności może zostać przedłużona. Muszą oni spełnić określone wymagania, do których należą: odpowiednie doświadczenie i fachowa wiedza w zakresie współpracy operacyjnej związanej z zarządzaniem granicami, posiadanie umiejętności zarządczych, administracyjnych, a także finansowych. W pracach agencji uczestniczą także państwa włączone we wdrażanie, stosowanie i rozwijanie dorobku Schengen; posiadają w zarządzie po jednym przedstawicieli i jednym zastępcy. Zasady udziału tych państw w pracach agencji i wkład finansowy określają porozumienia wypracowane na podstawie odpowiednich postanowień umów międzynarodowych. Przewodniczący i zastępcę zarządu wybierani są na czteroletnią kadencję spośród członków zarządu mających prawo głosu. W przypadku, gdy przewodniczący nie może wykonywać swoich obowiązków z urzędu zastępuje go wiceprzewodniczący. Przewodniczący i zastępcę mogą pełnić swoje funkcje nie dłużej niż dwie kadencje⁶.

Jednym z podstawowych celów agencji jest usprawnienie i podniesienie skuteczności obecnych i przyszłych narzędzi oraz instrumentów UE w celu skuteczniejszego zarządzania granicami zewnętrznymi. Do tych narzędzi należą systemy EUROSUR, ETIAS i FADO. Celem systemu EUROSUR jest

⁵ *Ibidem*.

⁶ M.H. Ziemblicki (2022). *Frontex jako agencja wyspecjalizowana UE* (rozprawa doktorska). Uniwersytet w Białymstoku. Białystok, s. 101–102.

wsparcie państw członkowskich w działaniach zmierzających do ograniczenia nielegalnej migracji na teren UE, polegających na zwiększeniu efektywności kontroli granicznej i możliwości reakcji służb wywiadowczych. Natomiast systemy FADO i ETIAS to instrumenty, które mają na celu wzmocnienie kontroli granicy zewnętrznej wspólnoty oraz identyfikowanie osób stanowiących zagrożenie czy posługujących się fałszywymi dokumentami i odmawianie im wjazdu⁷.

Podstawowym celem agencji jest pomoc państwom członkowskim oraz stowarzyszonym w ramach Schengen w ochronie granic zewnętrznych UE w zakresie swobodnego przepływu osób. Na jej budżet składają się środki z budżetu UE oraz wkłady państw stowarzyszonych w ramach układu z Schengen. Frontex wykonuje swoje zadania przy pomocy następujących jednostek wchodzących w skład struktury organizacyjnej:

- Wydział Świadomości Sytuacyjnej Monitorowania,
- Wydział Reagowania Operacyjnego,
- Wydział Współpracy Międzynarodowej i Europejskiej,
- Europejskie Centrum Powrotów,
- Wydział Budowy Potencjału,
- Pion Zarządzania Wdrożeniami,
- Wydział Jednostki Centralnej ETIAS,
- Pion Finansów, Cyfryzacji i Bezpieczeństwa,
- Centrum Wsparcia Zarządzania,
- gabinet podejmujący działania w zakresie współpracy z mediami czy *public relations*,
- biura zajmujące się kontrolą i audytem wewnętrznym,
- niezależny urzędnik ds. podstawowych.

Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej może być kontrolowana przez Trybunał Obrachunkowy UE, mogą być wobec niego prowadzone dochodzenia przez Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF)⁸. Frontex uznawany jest za organ operacyjny Unii Europejskiej, który dysponuje liczącą ponad 2 tys. funkcjonariuszy stałą służbą i personelem pracującym na granicach zewnętrznych UE, wozami patrolowymi, samolotami i łodziami wspierającymi organy krajowe w kontroli granicznej i zwalczaniu przestępczości⁹. Zadania Frontexu zostały określone w rozporządzeniu Unii

⁷ J. Nowicka, S. Żurawski, Z. Ciekanowski (2022). *Frontex w systemie zarządzania bezpieczeństwem granic Unii Europejskiej*. „De Securitate et Defensiones”, 2(8). Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Siedlce, s. 181.

⁸ *Ibidem*, s.182–183.

⁹ Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) (2025). https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/frontex_pl#zakres-dzia%C5%82alno%C5%9Bci [dostęp: 05.05.2025].

Europejskiej 2019/1896 z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej¹⁰. Należą do nich:

- analiza ryzyka – polegająca na ocenie czynników ryzyka, które mają wpływ na bezpieczeństwo granic UE;
 - wspólne operacje – polegające na wspieraniu współpracy między organami ścigania, agencjami UE i służbami celnymi na granicach morskich;
- szybkie reagowanie – polegające na gotowości do niezwłocznego wysłania Straży Granicznej i Przybrzeżnej do państw UE i strefy Schengen, których granice są zagrożone;
 - prowadzenie badań naukowych dotyczących kontroli granicznej;
 - szkolenia dla funkcjonariuszy służby granicznej;
 - wspieranie państw w operacjach powrotowych;
 - wymiana informacji polegająca na przekazywaniu danych zgromadzonych na granicach z właściwymi organami krajowymi, Europolem i innymi agencjami europejskimi¹¹.

Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej była dotychczas wielokrotnie krytykowana. Dotyczyła ona m.in. łamania praw człowieka, nielegalnego zawracania uchodźców, zastraszania pracowników, tuszowania przestępstw czy też nadużyć finansowych. Te nieprawidłowości zostały wskazane w raporcie Europejskiego Urzędu ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF). W wyniku krytyki w 2022 r. ustąpił dyrektor wykonawczy Frontexu¹². Z kolei w 2025 r. Europejski Inspektor Ochrony Danych (EDPS) udzielił nagany agencji za niekontrolowane przekazywanie danych przesłuchiwanym migrantów Europolowi. Zarzucono Frontexowi nieprzestrzeganie unijnego rozporządzenia przy przekazywaniu danych osobowych osób podejrzanych o przestępstwa transgraniczne¹³.

Podsumowując, Frontex to obecnie agencja operacyjna licząca 2 000 funkcjonariuszy z państw członkowskich, stale rozmieszczonych w różnych częściach UE. Aby móc na bieżąco śledzić nowe, szybko zmieniające się okoliczności, centrum sytuacyjne Frontexu odpowiedzialne za monitorowanie granic zewnętrznych działa przez całą dobę, siedem dni w tygodniu. Frontex

¹⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1896 z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz uchylenia rozporządzeń (UE) nr 1052/2013 i (UE) 2016/1624, (EU) NR 2019/1896.

¹¹ J. Nowicka, S. Żurawski (2022). *Frontex w systemie zarządzania...* Op. cit., s. 183–184.

¹² F. Schmitz (2022, 21 października). *Frontex narusza prawo unijne*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/europa-frontex-narusza-prawo-unijne/a-63522708> [dostęp: 06.05.2025].

¹³ *Europejski Inspektor Ochrony Danych upomina Frontex* (2025, 8 stycznia). Business Insider. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/frontex-naruszyl-przepisy-unijne-krytyka-ze-strony-edps/l3stvfn> [dostęp: 06.05.2025].

do 2027 r. ma liczyć nawet do 10 000 funkcjonariuszy, którzy będą dysponować zdecydowanie lepszym niż dziś zapleczem technicznym. Co więcej, Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej ma otrzymać również szerszy mandat do wspierania działań państw członkowskich w ochronie granic i współpracy z państwami trzecimi. W tym kierunku wykonany został ważny krok, ponieważ ambasadorowie państw członkowskich UE zatwierdzili porozumienie w sprawie wzmocnienia agencji¹⁴.

Straż Graniczna RP w systemie ochrony granic

Działanie Straży Granicznej reguluje Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej¹⁵. Zgodnie z nią, „Straż Graniczna to jednolita, umundurowana i uzbrojona formacja, która powołana jest do ochrony granic państwowych na lądzie i na morzu oraz kontroli ruchu granicznego, zgodnie z interesami bezpieczeństwa narodowego”¹⁶. Strukturę SG stanowią: Komenda Główna, Oddziały, Biuro Spraw Wewnętrznych, Ośrodki Szkolenia, Placówki, Wyższa Szkoła Straży Granicznej¹⁷. Do zadań SG należą przede wszystkim:

- ochrona granicy państwowej na lądzie i morzu;
- organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji;
- wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy, w tym wiz;
- rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw oraz wykroczeń, a także ściganie ich sprawców w zakresie właściwości Straży Granicznej;
- przeprowadzanie kontroli legalności wykonywania przez cudzoziemców pracy, prowadzenia działalności gospodarczej;
- współdziałanie z innymi organami oraz służbami w zakresie rozpoznawania zagrożeń terrorystycznych i przeciwdziałania tym zagrożeniom;
- osadzanie, utrzymywanie oraz ochrona znaków granicznych¹⁸.

Centralnym organem Straży Granicznej jest Komendant Główny. Powoływany i odwoływany jest przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek

¹⁴ *Frontex w nowej odsłonie. Do 2027 r. 10 tysięcy funkcjonariuszy* (2019, 3 kwietnia). InfoSecurity24. <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/nowy-frontex-do-2026-zdecydowanie-wieksze-sily-srodki-i-uprawnienia> [dostęp: 06.05.2025].

¹⁵ Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. nr 78, poz. 461 z późn. zm.).

¹⁶ Straż Graniczna (2025). <https://www.gov.pl/web/mswia/straz-graniczna> [dostęp: 09.05.2025].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 915).

ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Z kolei zastępców Komendanta Głównego powołuje i odwołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych na wniosek Komendanta Głównego SG. Do zadań komendanta należą w szczególności:

- kierowanie działaniami SG w zakresie ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji;
- analizowanie zagrożeń bezpieczeństwa granicy państwowej i zagrożeń migracyjnych;
- nadawanie regulaminów organizacyjnych komórkom Komendy Głównej SG i komendom oddziałów SG;
- nadawanie statutów ośrodkom szkolenia SG i ośrodkom SG;
- określanie zasad szkolenia zawodowego funkcjonariuszy i pracowników SG;
- sprawowanie nadzoru nad terenowymi organami oraz ośrodkami SG;
- współdziałanie w zakresie realizowanych zadań z organami państwowymi i samorządowymi oraz organizacjami społecznymi, a także organami i instytucjami międzynarodowymi¹⁹.

Funkcjonariusze Straży Granicznej pełnią służbę graniczną, prowadzą działania graniczne, wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze i administracyjno-porządkowe oraz prowadzą postępowania przygotowawcze, a także wykonują czynności na polecenie sądu i prokuratury oraz innych właściwych organów państwowych. Wymienione wyżej działania podejmują w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw oraz przestępstw skarbowych, a także wykroczeń oraz wykroczeń skarbowych²⁰.

SG współpracuje z krajami sąsiednimi, które posiadają granicę zewnętrzną UE. Polega ona przede wszystkim na tworzeniu wspólnych centrów współpracy służb policyjnych, granicznych i celnych na granicach. Służby te współpracują ze sobą w systemie całodobowym w zakresie gromadzenia i wymiany informacji dotyczących porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz wykrywania przestępstw na obszarach przygranicznych, wspólnych patroli na terenach przygranicznych, wspólnych działań operacyjno-śledczych, obserwacji i pościgów transgranicznych, wymiany informacji na szczeblach dowodzenia, tworzenia wspólnych raportów dotyczących przestępczości i bezpieczeństwa na obszarach przygranicznych, wspólnych szkoleń i realizowania wspólnych projektów²¹. Istotnym

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Głównie obszary współpracy międzynarodowej Straży Granicznej (2023, 23 marca). Straż Graniczna. <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/wspolpraca/1647,Glowne-obszary-wspolpracy-miedzynarodowej-Strazy-Granicznej.html> [dostęp: 11.05.2025].

elementem współpracy międzynarodowej jest współpraca pomiędzy oficerami łącznikowymi. Realizują ją oficerowie łącznikowi Policji i Straży Granicznej przy polskich placówkach dyplomatycznych za granicą oraz sieć oficerów łącznikowych organów ścigania innych państw akredytowanych przy placówkach dyplomatycznych w Polsce. Współpraca polega przede wszystkim na zwalczaniu nielegalnej migracji, handlu ludźmi, fałszerstwach dokumentów, przemytu środków odurzających czy towarów akcyzowych. SG posiada oficerów łącznikowych m.in. w Kijowie, Berlinie, Hanoi, Hadze i Brukseli. Polska Straż Graniczna współpracuje z oficerami łącznikowymi państw sąsiednich, a także oficerami z USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Rumunii, Austrii, innych państw UE czy państw trzecich²². SG podejmuje również współpracę z państwami, które nie graniczą z Polską. Polega ona na wymianie informacji, wspólnych szkoleniach i ćwiczeniach. Współpraca realizowana jest m.in. ze służbami granicznymi państw regionu Morza Bałtyckiego oraz z Austrią, Węgrami, Rumunią, Bułgarią, Słowenią i Macedonią. Współpraca w zakresie wymiany informacji, szkoleń i kontroli radiometrycznej na granicach podejmowana jest ze Służbami Celnymi i Służbami Ochrony Granic USA.

Warto wspomnieć również o współpracy z instytucjami UE, takimi jak Eurojust i Europol. SG uczestniczy w pracy zespołów dochodzeniowo-śledczych koordynowanych przez Eurojust. Z kolei współpraca z Europolem realizowana jest z wykorzystaniem systemu informatycznego SIENA i dotyczy wymiany informacji o zorganizowanych grupach przestępczych, zajmujących się przede wszystkim nielegalną migracją. Od 2012 r. Straż Graniczna posiada oficera łącznikowego w Europolu. Działa również w pracach grup roboczych (ds. Granic, ds. Integracji, Migracji i Wydaleń) i komitetów Rady UE i Komisji Europejskiej (Strategiczny Komitet ds. Migracji, Granic i Azylu). Funkcjonariusze polskiej SG biorą także udział w misjach ewaluacyjnych w państwach należących do strefy Schengen. Każde państwo członkowskie poddawane jest takiej ewaluacji raz na 5 lat. Jej celem jest sprawdzenie, czy państwa utrzymują wysoki poziom bezpieczeństwa granic zewnętrznych i przestrzegają zasad Schengen²³.

W ramach strefy Schengen funkcjonuje System Informacyjny Schengen (SIS), w którym znajduje się baza danych poszukiwanych osób i rzeczy w państwach członkowskich UE. Istotnym jest również działanie Krajowego Ośrodka Koordynacji EUROSUR. Obowiązek jego prowadzenia spoczywa na Komendancie Głównym SG. Działanie systemu reguluje Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 października 2013 r. ustanawiające

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

europejski system nadzorowania granic²⁴. Jego celem jest szybka identyfikacja zagrożeń lądowych i morskich oraz zwiększenie możliwości przeciwdziałania im w strefie Schengen. Krajowe ośrodki Koordynacji EUROSUR zajmują się przekazywaniem informacji, analizą i zarządzaniem sytuacją na granicach. Ma to na celu przeciwdziałanie nielegalnej migracji, przestępczości transgranicznej oraz sytuacjom kryzysowym²⁵.

Współpraca między agencją a Strażą Graniczną Rzeczypospolitej Polskiej

Straż Graniczna współpracuje ściśle z Europejską Agencją Służby Granicznej i Przybrzeżnej. Polega ona przede wszystkim na uczestnictwie we wspólnych operacjach na granicach, w szczególności na obszarach Europy, narażonych na nielegalną migrację. Wiąże się ona z udziałem w działaniach Zespołów Straży Granicznej (EBGT), dostarczaniu sprzętu w ramach Puli Wyposażenia Technicznego (TEP), wymianie informacji i analizie ryzyka, udziale w różnego rodzaju szkoleniach, w tym w warsztatach, jak również udziale we wspólnych operacjach, mających na celu realizację procedur readmisji cudzoziemców.

Wspólnym inicjatywom służy również stworzenie platformy skupiającej analityków ze służb granicznych i policyjnych państw członkowskich UE (FRAN). W tym przypadku współpraca polega przede wszystkim na bieżącej wymianie informacji i analiz dotyczących nielegalnej migracji. Współpraca SG z Europejską Agencją Straży Granicznej i Przybrzeżnej wiąże się także z wysyłaniem funkcjonariuszy SG, sprzętu obserwacyjnego i lotniczego na obszary przygraniczne. Wspólne działania służą bieżącemu wsparciu kontroli granic na odcinkach szczególnie zagrożonych, zwalczaniu przestępczości granicznej, a także prewencji²⁶.

Polska wielokrotnie korzystała z pomocy Frontexu podczas wspólnych operacji w przejściach kontroli granicznej (punktach ogniskowych), takich jak Warszawa-Okęcie, Medyka, Korczowa, Hrebenne. Celem operacji realizowanych w Polsce było przeciwdziałanie i ograniczenie nielegalnej migracji ze wschodu, wykrywanie fałszerstw dokumentów czy wzmacnianie współpracy ze służbami państw sąsiednich.

²⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1052/2013 z dnia 22 października 2013 r. ustanawiające europejski system nadzorowania granic (EUROSUR), Nr 1052/2013.

²⁵ *Główne obszary współpracy międzynarodowej...* (2023, 23 marca). Op. cit.

²⁶ *Ibidem*.

Istotne działania Frontexu realizowane były wspólnie z Bieszczadzkim Oddziałem Straży Granicznej. Współpraca sięga czasów utworzenia agencji na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) nr 2007/2004. Początkowo była ona realizowana tylko poprzez jeden Punkt Ogniskowy przy Państwowej Straży Granicznej w Korczowej, który powstał w październiku 2004 r. Kolejne punkty ustanowiono w Medyce w 2010 r. oraz w drogowym przejściu granicznym w Budomierzu w 2020 r. Od 2020 r. na Podkarpaciu do ww. punktów delegowano ponad 100 mundurowych z 20 europejskich krajów, m.in. Rumunii, Łotwy, Grecji, Danii, Bułgarii, Holandii, Węgier, Hiszpanii i Słowacji. Do Punktów Ogniskowych na terenie działania Bieszczadzkiego Oddziału SG delegowani są funkcjonariusze eksperci z państw UE, specjalizujący się w:

- kontroli ruchu granicznego (I i II linia kontroli);
- badaniu dokumentów podróży (tj. wykrywaniu ich fałszerstw i innych ingerencji);
- wykrywaniu przestępczości transgranicznej;
- ustalaniu legalności pochodzenia pojazdów objętych kontrolą graniczną.

Inną formą współpracy Bieszczadzkiego Oddziału SG z Frontexem, ściśle powiązaną z punktami, jest udział od 2015 r. w FP Staff Exchange. Celem projektu jest zacieśnianie współpracy, wymiana doświadczeń oraz podnoszenie personalnych umiejętności funkcjonariuszy realizujących zadania w Punktach Ogniskowych, jak również stworzenie platformy wymiany doświadczeń dla personelu szczebla zarządzania. W ramach projektu do PO przybywają przedstawiciele kadry kierowniczej placówek granicznych z Bułgarii, Węgier, Litwy, Słowacji, Kosowa, Grecji, Finlandii, Estonii i Rumunii. W ramach rewizyty funkcjonariusze Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej szczebla kierowniczego, placówek w Korczowej i Medyce wyjeżdżali do Grecji, Estonii, Finlandii, Słowacji i Gruzji²⁷.

Polscy funkcjonariusze SG uczestniczyli w akcjach koordynowanych przez Frontex –RABIT, Hermes, Posejdon czy Tryton. Dzięki temu w 2017 r. we wspólnych akcjach udział wzięło 314 funkcjonariuszy Straży Granicznej RP, natomiast w 2018 r. liczba ta wyniosła 128²⁸.

Po raz pierwszy współpraca agencji ze Strażą Graniczną RP realizowana była w 2008 r., w ramach operacji Ariadne. Była to jedna z pierwszych połączonych operacji, w których brała udział SG. Miała ona miejsce na terenie Polski i Niemiec w ramach przeciwdziałania nielegalnej migracji do UE z terenów Ukrainy i Białorusi. Polskie organy odpowiedzialne za kontrolę granic zewnętrznych otrzymały wsparcie Frontexu także w 2012 r. w ramach

²⁷ Materiały wewnętrzne Straży Granicznej.

²⁸ J. Szymańska (2018). *Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej – unijna agencja z siedzibą w Polsce. „Przegląd Europejski”*, 3, s. 172–173.

operacji Eurocup 2012, która miała służyć zwiększeniu bezpieczeństwa publicznego w trakcie Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO²⁹.

Obecnie Frontex udziela Polsce wsparcia na granicy z Ukrainą poprzez wspólne działania w ramach zespołów szybkiej interwencji RABIT (Rapid Border Intervention Teams) i stałych zespołów EBCG (European Border and Coast Guard, Europejska Straż Graniczna i Przybrzeżna). Dokonuje również monitorowania migracji poprzez analizę przepływów migracyjnych i identyfikację zagrożeń takich jak: nielegalna migracja czy przemyt. Współpraca obydwu służb polega również na wymianie danych technicznych, w tym poprzez systemy rozpoznawania dokumentów. Po zajęciu Krymu i wybuchu konfliktu w Donbasie zwiększono monitoring granicy z Ukrainą. W ramach tego działania podjęto się weryfikacji dokumentów uchodźców z Donbasu i wspólnych patroli na przejściach w Dorohusku i Medyce. Z kolei po eskalacji konfliktu między Ukrainą a Rosją w 2022 r. Frontex przeprowadził operację Terra, w ramach której wysłał 500 funkcjonariuszy na granicę z Ukrainą oraz sprzęt, do którego należały kamery termowizyjne i pojazdy. Frontex pomagał w rejestracji uchodźców oraz wykrywaniu osób ściganych i niebezpiecznych. Współpraca polegała także na tworzeniu „zielonych korytarzy dla uchodźców”. Ostatecznie w 2022 r., przy wsparciu Frontexu, granicę z Ukrainą przekroczyło łącznie 10 mln osób.

W 2014 r. w ramach operacji RABIT, 30 funkcjonariuszy Frontexu pomagało w sprawdzaniu paszportów i przeciwdziałaniu przemytowi broni. Z kolei w 2022 r. dokonywano wspólnych patroli i dostarczono do Przemyśla drony oraz systemy monitoringu. Przeprowadzano również szkolenia antyterrorystyczne. Na przykład, w 2023 r. odbyło się szkolenie w zakresie wykrywania fałszywych dokumentów. Pomoc Frontexu polegała również na obsłudze punktów recepcyjnych poprzez rejestrację biometryczną³⁰.

Kolejnym ważnym elementem współpracy z agencją jest udział w przyjętej przez Komisję Europejską strategii dotyczącej skutecznych powrotów oraz pomocy w reintegracji cudzoziemcom, jak również optymalizacji procesu powrotów. W ramach tego przedsięwzięcia do Strzeżonego Ośrodka dla Cudzoziemców w Przemyśle delegowani są eksperci ds. powrotów i reintegracji (Standing Corps Return Specialist Frontex). Ich głównym zadaniem jest uczestniczenie w bezpośrednich rozmowach z cudzoziemcami w celu informowania o możliwości skorzystania z pomocy w reintegracji. Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej jest aktywnym uczestnikiem oferowanego wsparcia (koordynowanego przez Frontex) poprzez udział w regularnych

²⁹ P. Kruszyński (2024). *FRONTEx i kwestia migracyjna na granicy polsko-białoruskiej. O prawnych możliwościach działania Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej w sytuacjach kryzysowych*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, 13(1), s. 60.

³⁰ Raport SG. Działania na granicy polsko-ukraińskiej 2022–2023.

działaniach o charakterze operacyjnym, udostępnianie swoich zasobów osobowych oraz sprzętowych na potrzeby innych państw członkowskich czy państw trzecich.

Funkcjonariusze Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej wchodzi w skład służby stałej agencji Frontex, w której są cztery kategorie personelu operacyjnego. Do kategorii 1 zalicza się personel statutowy, który jest rozmieszczany w charakterze członków zespołów na obszarach operacyjnych. Kategorię 2 tworzy personel oddelegowany długoterminowo przez państwa członkowskie do Frontexu. Kategoria 3 składa się z personelu gotowego do rozmieszczenia krótkoterminowego w ramach stałej służby. Z kolei kategorię 4 tworzy rezerwa szybkiego reagowania, składająca się z personelu (z państw członkowskich) gotowego do rozmieszczenia na potrzeby szybkich interwencji na granicy³¹. Obecnie na terenie działania Bieszczadzkiego Oddziału SG z ramienia Frontexu działa oficer wsparcia taktycznego z Danii, która zajmuje się zapewnieniem kontaktu z pozostałymi funkcjonariuszami korpusu stałego oraz ściśle współpracuje z polską SG. Przebywają tam również funkcjonariusze z Bułgarii i Węgier, których zadaniem jest wykrywanie przestępstw samochodowych. Z kolei funkcjonariusz będący obywatelem Słowacji współpracuje z lokalnymi władzami oraz Strażą Graniczną w zakresie kontroli pierwszej i drugiej linii. Stacjonuje tam także funkcjonariuszka z Rumunii, która jest specjalistką ds. powrotów w Polsce. W ostatnich 5 latach goszczono 100 funkcjonariuszy z 20 krajów UE³².

W 2023 r. łącznie na delegowaniach, operacjach i misjach zagranicznych było 75 funkcjonariuszy Straży Granicznej, w tym 54 na operacjach Frontex, z czego dwóch na granicy fińsko-rosyjskiej, zaś 21 delegowanych do agencji, instytucji, misji Unii Europejskiej, placówek zagranicznych RP. Są to m.in. oficerowie łącznikowi w Niemczech, Gruzji, Ukrainie i Wietnamie. Z kolei 19 polskich funkcjonariuszy bierze udział w misjach w Grecji, Północnej Macedonii i Belgii. Funkcjonariusze SG są również delegowani do służby w Europolu w Hadze oraz w ramach Stałego Przedstawicielstwa RP przy Unii Europejskiej w Brukseli³³.

Jeżeli natomiast chodzi o granicę z Białorusią, Polska do tej pory nie wystąpiła do Frontexu o pomoc przy ochronie tej granicy. Zrobiły to natomiast Litwa i Łotwa, do których natychmiast wysłanych zostało 10 funkcjonariuszy.

³¹ Materiały wewnętrzne Straży Granicznej.

³² *Ponad 100 mundurowych z 20 krajów UE* (2025, 10 stycznia). Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej. <https://www.youtube.com/watch?v=Gnfq9LJWZt0> [dostęp: 15.05.2025].

³³ *Rzeczniczka SG: w środę kolejna zmiana funkcjonariuszy biorących udział w operacjach Frontex* (2023, 27 grudnia). WNP. <https://www.wnp.pl/polityka-i-sondaze/rzeczniczka-sg-w-srode-kolejna-zmiana-funkcjonariuszy-bioracych-udzial-w-operacjach-frontex,789309.html> [dostęp: 17.05.2025].

Argumentując swoje zachowanie, Polska wskazywała, że Frontex dysponuje niewielkim zapleczem osobowo-sprzętowym. Do tej pory Polska skutecznie zarządzała kryzysem na granicy z Białorusią. Decyzję o ewentualnym wysłaniu funkcjonariuszy i sprzętu agencji podejmuje Rada na wniosek Komisji Europejskiej. Jednakże sytuacja na granicy polsko-białoruskiej musiałaby stać się nieskuteczna i spowodować zagrożenie dla dalszego prawidłowego funkcjonowania strefy Schengen, a Polska musiałaby zignorować, i to kilkakrotnie, wdrażanie zalecanych przez zarząd Frontexu działań³⁴.

Podsumowanie

Współpraca z Frontexem, a także rozwój agencji ma istotne znaczenie dla funkcjonowania polskiej Straży Granicznej z uwagi na ochronę szczególnie długiego odcinka zewnętrznej granicy Polski i jednocześnie Unii Europejskiej. Dlatego w niniejszej publikacji podjęto się rozważań dotyczących funkcjonowania agencji i jej współpracy ze SG RP. W związku z realizacją tematu nasuwają się następujące wnioski:

1. Wspecjalizowana agencja UE, Frontex, od momentu jej istnienia ewoluuje, wzmacniając swoje kompetencje, zasoby osobowe oraz sprzęt. W 2004 r. pełniła funkcję koordynatora różnego rodzaju działań operacyjnych na granicach UE. Jej kompetencje oraz zasoby ludzkie i sprzętowe są powiększane. Do 2027 r. liczba funkcjonariuszy ma wzrosnąć do 10 tys.
2. Straż Graniczna prowadzi szeroką współpracę międzynarodową, której przykładem są m.in.: działania w ramach wspólnych centrów dla służb posiadających zewnętrzną granicę UE, współpraca w ramach kontaktu oficerów łącznikowych, współpraca z Eurojust i Europol czy też współpraca w ramach Systemu Informacyjnego Schengen.
3. Współpraca Frontexu ze SG RP realizowana jest na granicy z Ukrainą. Polega m.in. na uczestnictwie w działaniach Zespołów Straży Granicznej oraz na dostarczaniu sprzętu w ramach Puli Wyposażenia Technicznego. Na granicy z Ukrainą realizowano operacja Terra, wspólne patrole, monitoring dostarczanie dronów (Przemyśl). Obecnie na wyżej wymienionej granicy z ramienia Frontexu działają oficerowie taktyczni, funkcjonariusze wykrywający przestępstwa samochodowe, specjaliści ds. powrotów, funkcjonariusze współpracujący z lokalnymi władzami. Przed rozpoczęciem konfliktu zbrojnego między Rosją a Ukrainą realizowane były: operacja Ariadne, działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa na EURO 2012, ochrona przejść

³⁴ P. Kruszyński (2024). *FRONTEx i kwestia migracyjna...* Op. cit., s. 61–65.

granicznych mających status Focal Points, udział w akcjach koordynowanych przez Frontex (RABIT, Hermes, Posejdon czy Tryton). Obecnie w operacjach Frontexu uczestniczy 54 funkcjonariuszy.

4. Rzeczpospolita Polska do tej pory nie chce zgodzić się na działania Frontexu na granicy z Białorusią, argumentując, że zasoby i siły polskiej SG są wystarczające. Bez takiej zgody, czy spełnienia innych warunków, Frontex nie może wysłać swoich funkcjonariuszy na granicę.

Jako instytucja Frontex jest różnie oceniana. Mocnymi stronami tej organizacji są dyspozycyjność i szybkość reakcji, stopniowe zwiększanie zaplecza osobowego i sprzętowego oraz wzrost kompetencji. Słabe strony to: obecnie brak kadry i sprzętu, wątpliwości co do skuteczności dotychczasowych działań, problemy finansowe, za duży nacisk na działania marketingowe, promocyjne, wizerunkowe.

W związku z tendencjami ujednolicenia i centralizacji UE już podejmowane są działania mające na celu wzmocnienie roli Frontexu w ochronie granic zewnętrznych.

Reasumując, można stwierdzić, że Straż Graniczna RP podejmuje działania o charakterze międzynarodowym od momentu utworzenia strefy Schengen. Po powstaniu Frontexu realizowana jest współpraca z tym podmiotem, szczególnie w innych państwach oraz na granicy z Ukrainą. Mimo różnorodnych form tej współpracy, jej skala i efekty nie są znaczące. Wydaje się, że SG bardzo dobrze radziła sobie i radzi z dotykającymi jej wyzwaniem i problemami. W związku z powyższym postawiona na wstępie hipoteza potwierdziła się.

Bibliografia

Akty prawne

- Rozporządzenia UE z dnia 26 października 2004 r. ustanawiające Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (EU) NR 2019/1896.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 października 2013 r. ustanawiające europejski system nadzorowania granic NR 1052/2013.
- Rozporządzenie Unii Europejskiej z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz uchylenia rozporządzeń (UE) nr 1052/2013 i (UE) 2016/1624 (EU) NR 2019/1896.
- Rozporządzenie Wspólnoty Europejskiej z dnia 14 września 2016 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz zmieniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/399 i uchylające rozporządzenie (WE) nr 863/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady, rozporządzenie Rady (WE) nr 2007/2004 i decyzję Rady 2005/267/WE, (EU) NR 2016/1624.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. nr 78, poz. 461 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 915).

Artykuły w czasopiśmie

Kruszyński P. (2024). *FRONTEX i kwestia migracyjna na granicy polsko-białoruskiej. O prawnych możliwościach działania Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej w sytuacjach kryzysowych*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, 13(1).

Nowicka J., Żurawski S., Ciekanowski Z. (2022). *Frontex w systemie zarządzania bezpieczeństwem granic Unii Europejskiej*. „De Securitate et Defensionese”, 2(8).

Szymańska J. (2018). *Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej – unijna agencja z siedzibą w Polsce*. „Przegląd Europejski”, 3.

Publikacje elektroniczne

Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) (2025). https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/frontex_pl#zakres-dzia%C5%82alno%C5%9Bci [dostęp: 5.05.2025].

Europejski Inspektor Ochrony Danych upomina Frontex (2025, 8 stycznia). Business Insider. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/frontex-naruszyl-przepisy-unijne-krytyka-ze-strony-edps/l33tvfn> [dostęp: 06.05.2025].

Frontex w nowej odsłonie. Do 2027 r. 10 tysięcy funkcjonariuszy (2019, 3 kwietnia). InfoSecurity24. <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/nowy-frontex-do-2026-zdecydowanie-wieksze-sily-srodki-i-uprawnienia> [dostęp: 06.05.2025].

Główne obszary współpracy międzynarodowej Straży granicznej (2023, 23 marca). Straż Graniczna. <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/wspolpraca/1647,Glowne-obszary-wspolpracy-miedzynarodowej-Strazy-Granicznej.html> [dostęp: 11.05.2025].

Kim jesteśmy (2025). Frontex. <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/structure/> [dostęp: 7.05.2025].

Ponad 100 mundurowych z 20 krajów UE (2025, 10 stycznia). Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej. <https://www.youtube.com/watch?v=Gnfq9LJWTz0> [dostęp: 15.05.2025].

Rzeczniczka SG: w środę kolejna zmiana funkcjonariuszy biorących udział w operacjach Frontex (2023, 27 grudnia). WNP. <https://www.wnp.pl/polityka-i-sondaze/rzeczniczka-sg-w-srode-kolejna-zmiana-funkcjonariuszy-bioracych-udzial-w-operacjach-frontex,789309.html> [dostęp: 17.05.2025].

Schmitz F. (2022, 21 października). *Frontex narusza prawo unijne*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/pl/europa-frontex-narusza-prawo-unijne/a-63522708> [dostęp: 06.05.2025].

Inne

Materiały wewnętrzne Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej.

Raport SG. Działania na granicy polsko-ukraińskiej 2022–2023.

Ziemblicki M.H. (2022). *Frontex jako agencja wyspecjalizowana UE*. Rozprawa doktorska. Uniwersytet w Białymstoku. Białystok.

Abstrakt

Celem publikacji jest przybliżenie statusu prawnego Frontexu oraz współpracy tej instytucji z polską Strażą Graniczną. Pytanie problemowe brzmi: na czym polegała współpraca Straży Granicznej RP z Frontexem i jaka była jej skala?

W publikacji zastosowano metodę analizy dokumentów. Dokonano analizy materiałów źródłowych uzyskanych od Frontexu oraz Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej. Istotna była również analiza aktów prawnych, danych statystycznych oraz artykułów prasowych. Przydatna była również literatura tematyczna.

Treść zasadniczą publikacji rozpoczyna wstęp, w którym został przedstawiony cel publikacji i pytanie problemowe. Część druga przybliżyła Frontex jako wyspecjalizowaną agencję UE. W części trzeciej przedstawiono działania oraz podstawy prawne funkcjonowania Straży Granicznej RP. Z kolei część czwarta zawiera rozważania dotyczące dotychczasowej współpracy agencji ze Strażą Graniczną i jej perspektyw. Część ostatnią stanowi podsumowanie, w którym przedstawiono wnioski nasuwające się w związku z realizacją tematu oraz odpowiedź na pytanie problemowe.

Cooperation of the European Border and Coast Guard Agency (Frontex) with the Border Guard of the Republic of Poland on the eastern border with Ukraine – selected aspects

Abstract

The aim of the publication is to present the legal status of Frontex and the cooperation of this institution with the Polish Border Guard. The problem question is: What was the cooperation of the Border Guard of the Republic of Poland with Frontex and what was its scale?

The publication utilizes document analysis. Source materials obtained from Frontex, and the Bieszczady Border Guard were analyzed. Analysis of legal acts, statistical data, and press articles was also crucial. Literature on the subject was also helpful.

The main content of the publication begins with an introduction, which presents the purpose of the publication and the problem question. Part two presents Frontex as a specialized EU Agency. Part three presents the activities and legal basis for the functioning of the Border Guard of the Republic of Poland. Part four, in turn, contains considerations regarding the Agency's cooperation with the Border Guard to date and its prospects. The last part is a summary, presenting conclusions resulting from the implementation of the topic and an answer to the problem question.

Słowa kluczowe: Frontex, Straż Graniczna, granica wschodnia

Keywords: Frontex, Border Guard. Eastern Border

Jacek Kraś – Kierownik Zakładu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie. Wieloletni dydaktyk. Był związany również w Uniwersytecie Rzeszowskim oraz Wyższą Szkołą Społeczno-Gospodarczą w Tyczynie. Pełnił ponadto funkcje kierownicze w administracji publicznej. Zainteresowania naukowo-badawcze usytuowane są w obrębie szeroko pojętego bezpieczeństwa wewnętrznego, oświaty, turystyki oraz administracji państwowej i samorządowej. Koncentrują się między innymi na aspektach społeczno-prawnych związanych z Reformą Administracji Publicznej, polityką państwa w zakresie bezpieczeństwa, bezpieczeństwem społeczności lokalnej, oświaty i turystyki. Dorobek naukowy obejmuje 50 publikacji, w tym: 1 książka autorska, artykuły naukowe punktowane oraz rozdziały w monografiach, w tym publikacje w języku angielskim. Uczestnik licznych konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych.

Spis treści

Mateusz Bołoz	
Bezpieczeństwo służb medycznych w otwartym konflikcie zbrojnym	3
Andrzej Duell	
Charakterystyka zorganizowanej przestępczości narkotykowej w Polsce w latach 2014–2024	27
Jacek Kędra	
Bezpieczeństwo w ruchu drogowym podczas zdarzeń z udziałem pojazdów o napędzie hybrydowym oraz elektrycznym	41
Aditi Basu	
Rozszerzanie współpracy Południe-Południe w zakresie bezpieczeństwa klimatycznego i energetycznego w erze po szczycie paryskim: możliwości dla Indii jako członka BRICS	63
Samat Kozhobaev	
The Engineered Consensus: How the Russian State Normalizes War Through Society	83
Zoya Baran, Tamara Poleshchuk, Olga Wasiuta	
<i>Russkiy mir</i> (the Russian World): from an Abstract Concept to State Ideology and Geopolitical Strategy	107
Jetnor Kasmi	
Under the Shadow of Repression: The Human Cost of Escaping the Communist Regime of Albania	135
Anna Klafka, Martyna Tomecka	
Bezpieczeństwo publiczne podczas imprez masowych	159
Maciej Rohan	
Wykorzystanie umiejętności z zakresu tradycyjnych sztuk walki w pracy służb mundurowych i porządkowych na przykładzie karate kyokushin	173
Weronika Ratajczak	
Dezinformacja i wojna informacyjna jako zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego	189
Patryk Manowiecki	
Zjawisko cyberterroryzmu a ochrona infrastruktury krytycznej	203

Anna Ząber

Dzieciństwo w cieniu wojny – problem wykorzystania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone _____ 221

Mariusz Domżański

Wybrane aspekty służby w Siłach Zbrojnych _____ 237

Jacek Kraś

Współpraca Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) ze Strażą Graniczną Rzeczypospolitej Polskiej na granicy wschodniej z Ukrainą – wybrane aspekty _____ 253

Contents

Mateusz Bołoz	
Safety of medical services in open armed conflict	3
Andrzej Duell	
Characteristics of Organized Drug-Related Crime in Poland in the Years 2014–2024	27
Jacek Kędra	
Road traffic safety during incidents involving hybrid and electric vehicles	41
Aditi Basu	
Expanding South-South Cooperation in Climate and Energy Security in the Post-Paris Era: Opportunities for India as a BRICS Member	63
Samat Kozhobaev	
The Engineered Consensus: How the Russian State Normalizes War Through Society	83
Zoya Baran, Tamara Poleshchuk, Olga Wasiuta	
<i>Russkiy mir</i> (the Russian World): from an Abstract Concept to State Ideology and Geopolitical Strategy	107
Jetnor Kasmi	
Under the Shadow of Repression: The Human Cost of Escaping the Communist Regime of Albania	135
Anna Klafka, Martyna Tomecka	
Public safety during mass events	159
Maciej Rohan	
The use of traditional martial arts skills in the work of uniformed and law enforcement services on the example of Kyokushin karate	173
Weronika Ratajczak	
Disinformation and Information Warfare as a Threat to International Security	189
Patryk Manowiecki	
The Phenomenon of Cyberterrorism and the Protection of Critical Infrastructure	203

Anna Ząber

Childhood in the Shadow of War – The Use of Children in Armed Conflicts in the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone ____ 221

Mariusz Domżański

Selected aspects of service in the Armed Forces _____ 237

Jacek Kraś

Cooperation of the European Border and Coast Guard Agency (Frontex) with the Border Guard of the Republic of Poland on the eastern border with Ukraine – selected aspects _____ 253

Redakcja i korekta: Alan Rynkiewicz
Skład: Stanisław Tuchołka | panbook.pl

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
tel./faks: 12 662-63-83, tel.: 12 662-67-56
<https://www.wydawnictwo.uken.pl>
e-mail: wydawnictwo@uken.krakow.pl